وزارت
علوم پوهنې

حقوقو بنسټونه

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د کتاب نوم: د حقوقو بنسټونه

مؤلف: پوهندوی احمد ګل واثق درانی

کمپوز چاړې: نصرت ارمان

ډیزاین چاړې: صادق الله صادق

خپرندوی: مازیګر کتاب پلورنځی

لومړی چاپ: ۱۳۹۲ل / ۲۰۱۳م

دویم چاپ: ۱۳۹۳ل/ ۲۰۱۴م

چاپشمیر: ۲۰۰۰

خپرونو لړ: ۱۸

پته: مازیګر کتاب پلورنځی، لاندینی پوړ، اسحاقزی مارکیټ، بزازی څلور لاړې - جلال آباد: ۰۷۹۸۰۴۰۹۱۰

د چاپ حقوق خوندی دی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ!

دغه علمي اثر خپل ګران شهید، مجاهد پلار
او د هغـــه د حـــق د لارې د ســـنګر ملګـــرو
شهیدانو او غازیانو ته چې د دین، هېواد او
خپلواکۍ لپاره یې سرونه د الله تعالی حضور
ته نذرانه کړي.
هغه قهرمانو مجاهدینو ته، چې اوس هم په
نړیواله سطحه د دغه شهیدانو او غازیانو په
نقش قدم باندې روان دي.
خپلې مهربانې مور ته چې غېږ یې زما د
ښوونې او روزنې لومړۍ پوړۍ وه او ما سره
یې د ژوند په هر پړاو کې نه هېرېدونکې هلې
ځلې کړې دي، ډالۍ کوم.

ا. واثق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کوروانی!

تر ټولو دمخه د خالق لایزال شکر او حمد ادا کوم، چې ما عاجز بنده ته یې د دې کتاب د راټولولو او لیکلو توفیق راکړ، بلکې د ژوند ټولې ښېګڼې او نعمتونه چې زه یې په خپل ځان کې د هغه د کسبولو توان او طاقت نه ګورم، راباندې لورولي دي

د الله تعالی له حمد او ثناء څخه وروسته د خپل محبوب پیغمبر محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم او د هغه د حق د لارې سرښندونکو صحابه وو رضی الله عنهم او ټولو مجاهدینو، چې د خپلو وینو په قربانۍ سره یې تر موږ پورې د اسلام مقدس دین راورسولو، شکر ادا کوم

همدارنګه د خپلو ټولو قدرمنو او معززو استادانو څخه چې زما په روزنه کې یې ډېرې هلې ځلې کړې دي، خاصتاً د ډېر قدرمن استاد پوهاند دوکتور حفیظ الله چې د ټول افغانستان ویاړ دی، واقعاً د ځلور کلنۍ دورې او اوس مهال د ماسټرۍ برنامې د تکمیل په برخه کې زموږ خاصه روزنه کړې ده.

او داسې روزنه او تدریس یې راته کړی، چې نن ورځ زه دا جرائت کوم، چې د یو حقوقي کتاب په راټولونه اقدام وکړم

د الله تعالی په فضل او کرم سره دا کتاب، چې اوس ستاسې په لاسو کې دی، تکمیل کړ.

د دې ترځنګ محترم ورور عالم زهب او شمس الحق دوست، چې د کتاب په تصحیح کې یې راسره پوره همکاري وکړه، همدرانګه نصرت ارمان، چې د کمپوز او صادق الله صادق چې د دې کتاب په ډیزاینولو کې یې ځانونه ستړي کړي او ټولو استادانو او دوستانو څخه چې زه یې د دې کتاب لیکلو ته هڅولی یم، مننه کوم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه کتاب لیکل زه خپل ابتکار او ذکاوت نه ګڼم، بلکې د لوی الله تعالی خاصه لورښنه ده، که ګران لوستونکي په دې کتاب کې کوم قوي نظریات یا خوبیاني ګوري، په حقیقت کې دا د محترم استاد پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش علمي هلې ځلې دي، چې د افغانستان په سطح یې کړې دي او دا د نوموړي استاد تکالیف مونږ دلته رانقل کړي دي او که احیاناً کومه اشتباه په لیکنه کې ګورئ، نو هغه به له ما څخه شوې وي

نو ټول قدرمن لوستونکي دې د اسلامي ورورګلوی له مخې ټول متني او شکلي خطاګاني په ننبه او له مونږ سره دې یې شریکې کړي په پای کې بیا خپلو ټولو استادانو، خاصتاً پوهاند دوکتور حفیظ الله ته د حیاء، عزت، عفت اوږد ژوند او سعادة الدین غواړم

په ډهر درنښت
واثق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلر

موضوع — مخ

د حقوقو بنسټونه ۱

د حقوقو مفهوم: ۴

د حقوقو مانا: ۵

د حقوقو د مبادي پېژندنه ۱۲

لومړۍ برخه

آفاقي حقوق ۱۵

لومړی څپرکی

د آفاقي حقوقو پېژندنه ۱۵

دویم څپرکی

حقوقي قواعد ۲۱

لومړی مبحث- د حقوقي قاعدې څانګړتیاوې ۲۱

دویم مبحث-له نورو علومو سره د حقوقي قواعدو اړیکې ۲۲

دریم مبحث-د علم څانګړتیاوې ۲۷

څلورم مبحث- د حقوقو د علم اړیکې د دین، اخلاقو او عدالت سره ۲۸

دریم مبحث- د طبعي علومو او حقوقو تر منځ اړیکې ۳۹

دریم څپرکی

د آفاقي حقوقو وېشنه ۴۱

لومړی مبحث-ملي حقوق ۴۳

دویم مبحث-بین المللي حقوق ۷۸

څلورم څپرکی

د آفاقي حقوقو منابع ۹۰

لومړی مبحث- اصلي منابع ۹۱

په اسلامي ممالکو کې څرنګه له اسلامي شریعت څخه ۹۲

د قضایاوو په حل او فصل کې د قرآن کریم څه رول دی؟ ۹۷

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی-لویه جرګه ۱۴۱
دویم-مقننه قوه(ملي شورا یا پارلمان): ۱۴۴
دریم-د دولت د ریاست مقام: ۱۵۰
څلورم-د وزیرانو شورا: ۱۵۲
دویم مبحث-د آفاقي حقوقو فرعي منابع: ۲۳۱

دویمه برخه

عندي یا ذاتي حقوق ۲۴۲

لومړی څپرکی

د عندي حقوقو پېژندنه ۲۴۳
لومړی مبحث-د عندي حقوقو تعریف ۲۴۳
دویم مبحث-عندي حقوق اعتبار دی او که اصطلاح؟ ۲۴۵
دریم مبحث-د عندي حقوقو څانګړتیاوې ۲۴۶
څلورم مبحث-د عندي حقوقو بنسټ ۲۴۸

دویم څپرکی

د عندي حقوقو موضوع ۲۵۰
لومړی مبحث-حقیقي یا فزیکي اشخاص ۲۵۰
دویم مبحث-حکمي، معنوي یا حقوقي اشخاص ۲۶۵

دریم څپرکی

د عندي حقوقو منابع ۲۷۳
لومړی مبحث-حقوقي اعمال ۲۷۳
دویم مبحث-حقوقي حوادث ۲۸۳

څلورم څپرکی

د عندي حقوقو دولونه ۲۸۹
لومړی مبحث-سیاسي حقوق ۲۸۹
دویم مبحث-عمومي حقوق ۲۹۰
دریم مبحث-خصوصي حقوق ۲۹۱
اخځلیکونه ۲۹۵

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو بنسټونه

الحمد الله الذی ارسل رسوله بالهدی ودین الحق لیظهر علی الدین کله ولو کره الکافرون، و لصلاه و السلام علی رسوله الامین و قاید المجاهدین محمد و علی اله و اصحابه اجمعین؛ و بعد.

الله تبارک و تعالی په خپلو بنده ګانو باندې ډېر زیات مهربانه دی او د خپلې زیاتې مهربانۍ له مخې یې خپل بنده ګان (انسانان) تر نورو ټولو مخلوقاتو غوره او اوچت پیدا کړي، شرافت یې ورکړی، پیریانو او ملایکو ته یې د تعظیم د سجدې امر کړی، په ځمکه کې یې خپل خلیفه ګرځولی دی او اُن تر دې چې نور مخلوقات یې د انسانانو د خدمت او ګټې رسولو لپاره پیدا کړي دي.

بل دا چې انسانان ټولنیز مخلوقات دي، په ډله ییز ډول په ټولنه کې ژوند کوي او نشي کولای چې په یواځې ځان له نورو څخه په منزوي ډول ژوند وکړي، بلکې مجبور دي چې ټولنیز ژوند وکړي، دا ځکه چې په یواځې ځان ورته یا ژوند کول ناممکن دي او یا دا چې په مطلوبه طریقه ژوند سر ته نشي رسولای.

په دې ټولنه کې هر فرد د ټولنې ضرورت لري چې د اسې اعمال او حرکات وکړي چې د هغې په نتیجه کې:

- خپلې اړتیاوې او ضرورتونه پوره کړي.
- له ځان څخه د فاع وکړي یا نې له خپلو حقوقو څخه ګټه پورته کړي.
- د نورو حقوق تلف نه کړي.
- نورو خلکو ته د ګټې رسولو هڅه وکړي او د اسې نور.

چې د دغه پورته ذکر شوو اعمالو اجرا به په ټولنه کې کوي او مجبور دی چې له نورو انسانانو سره اړیکي او روابط ولري، د د غو اړیکو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتون په ټولنه کې اړين دي او د ټولنيز ژوند لپاره د ملا د تير حيثيت لري، چې د نه شتون په صورت کې ئې انسانان په ټولنه کې داسې ژوند نشي کولای چې خپل ضروريات او احتياجات پوره کړي او د کمال درجې ته ورسېږي.

ددې لپاره چې په ټولنه کې ټول ټولنيز روابط منظم او ترتيب شي، هر شخص خپلې اړيکې په منظم شکل پر مخ بوځي، يو د بل په حقوقو تعرض او تېرى و نه کړي، په ټولنه کې نظم او دسپلين موجود وي، انکشافات او پرمختګونه رامنځته شي نو يو لړ قواعد، مقررات او نورمونه بايد موجود وي چې د انسانانو اړيکې ترتيب او تنظيم کړي او دغه روابط بايد په داسې شکل باندې وضع شي چې خلک يې په خپله خوښه او رضا باندې قبول کړي او دا کار هله شونى دى، چې نومورې مقررات د خلکو د دين، مذهب، عرف، عاداتو، رسم، رواج، ملي افتخاراتو او حتى جغرافيوي جوړښت سره په ټکر کې نه وي.

د د غو پورته اهدافو لپاره ا وس په ټولنه کې، خاص ټولنيز قواعد، مقررات او اصول وضع شوي دي چې د حقوقي قواعدو او مقرراتو په نامه يادېږي، چې په پخوا وختو کې دا قواعد او مقررات موجود نه وو بلکې اخلاقي او عنعنوي مقرراتو شتون درلود، لکه عرف، عادات، رسم، رواج او داسې نور.

نن ورځ په ټوله نړۍ کې د حقوقو قواعد او مقررات دومره غښتلي او پېچلي دي، چې په ملي او بين المللي سطحه د دولتونو، خصوصي افرادو، بين المللي سازمانو او نورو ټولو حقيقي او حکمي اشخاصو روابط ترتيب او تنظيموي.

همدارنګه د خصوصي افرادو صلاحيتونه او واکونه ټاکي، چې د دغې پراخې ساحې د ترتيب او تنظيم له امله حقوق په ډېرو زياتو رشتو او برخو باندې ويشل شوي دي، چې د حقوقو مبادي (بنسټونه) د ټولو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوقو د بنسټ ډبره ده او د حقوقو د علم له ډېرو مهمو او عمده علومو څخه ګڼل کېږي، دا ځکه چې له يوې خوا د ټولو حقوقو له اساساتو او بنسټونو څخه بحث کوي، بل دا چې د حقوقو د مبادي علم په اساس د نورو حقوقي علومو په پوهېدلو کې اسانتياوې او سهولتونه رامنځته کېږي او تر ټولو مهمه خو يې دا ده چې د حقوقو د مبادي په اساس د ټولو حقوقو د موضوعاتو په رابطه عمومي معلومات تر لاسه کېږي او د حقوقو د زده کړې اسانتياوې رامنځته کېږي.

همدا علت دی چې نن ورځ د حقوقو مبادي په نامه مضمون يو اځې د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي کې بلکې د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي تر څنګ د شرعياتو، اقتصاد، ژورنالیزم او عامه اداري پوهنځيو کې هم د اساسي مضمون پتوګه تدريس کېږي.

ددې لپاره چې د حقوقو مبادي (اساسات) په رابطه بهتره معلومات تر لاسه کړو او د حقوقو مبادي اصلي موضوعات (افاقي حقوقو او عندي حقوقو هر اړخيزه څېړنه) تر بحث لاندې ونيسو، پکار ده چې د مقدماتي معلوماتو پتوګه لومړی د حقوقو د کلیمې په معنی او مفهوم او بيا د حقوقو د مبادي کلیمې په معنی او مفهوم د دوه جلا جلا عنوانو په ترڅ کې بحث وکړو.

د حقوقو مانا او مفهوم

د حقوقو د مبادي مانا او مفهوم

لومړی: د حقوقو مانا او مفهوم:

په دغه عنوان کې په لنډه توګه دوه ټکي ښکاره کېږي، يو مفهوم او دويم مانا، چې موږ هم لومړی مفهوم او په دويم قدم کې په مانا باندې بحث کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو مفهوم:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته اشاره وشوه چې انسانان ټولنیز مخلوقات دي او په ټولنه کې ژوند کوي، نو لازمي خبره ده چې یو له بل سره به روابط او اړیکي ولري چې د دغه اړیکو او روابطو په نتیجه کې حقوقي قواعد او مقررات رامنځته کېږي، یا د ا چې حقوقي رابطې رامنځ ته کېږي، دواړو خواو ته یې انسانان وي، چې یو د بل په مقابل کې حقوق او وجایب لري په دې مانا چې یو شخص به د حق، صلاحیت، قدرت او امتیاز خاوند وي او بل شخص به یې په مقابل کې مکلفیت او وجیبه لري، چې هېڅ یوه حقوقي رابطه له داسې حالاتو څخه خالي نه وي، د مثال په ډول:

احمد غواړي چې بکر ته کور په کرایه ورکړي، چې په دې صورت کې یوه حقوقي رابطه رامنځ ته شوه، دلته ګورو چې احمد د حق او صلاحیت خاوند دی او هغه دا چې د کور کرایه به اخلي، اوس له احمد څخه پرته بل څوک دا صلاحیت او واک نه لري، له بلې خوا بکر وجیبه لري او هغه دا چې د کور کرایه به ورکوي، بل څوک دا وجیبه نه لري، ددې برعکس احمد وجیبه لري چې بکر ته کور تسلیم کړي او بکر صلاحیت او حق لري چې په دغه کور کې و اوسېږي.

په دغه مثال کې موږ ولیدل چې د حقوقي رابطې دواړه خواوې حقوق او وجایب لري، یوه حقوقي رابطه هم له دې څخه خالي نه وي، نو ددې لپاره چې حقوق تلف نه شي او هر سړی خپل مکلفیت او وجیبه په ښه شان تر سره کړي، یو سلسله مقررات او قواعد باید موجود وي، چې دغه ټول روابط ترتیب او تنظیم کړي او هم هر شخص ته خپل حقوق او وجایب و ټاکي چې د دغه قواعدو او مقرراتو څخه سرغړونه مدني تخلف رامنځ ته کوي، په دې مفهوم سره حقوق له قانون سره ورته والی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیدا کوي، د حقوقي روابطو اجرا او رعایت یې د دولت له خوا تضمین کېږي، چې هدف یې د ټولنیز ژوند ترتیب تنظیم، د عدالت تامین، ټولنیز پرمختګ، انکشاف او سوکالي ده، دا په مجموع کې د حقوقو مفهوم شو.

د حقوقو مانا:

د حقوقو علم لکه څرنګه چې معلومېږي له ټولنیزو علومو څخه یو برجسته او مهم علم دی چې تر اوسه پورې یو واحد تعریف نه لري او هر چا ور ته جلا جلا تعریفات کړي دي چې موږ یې څینې د نمونې په شکل دلته ذکر کوو.

ـ کانت وایي: حقوق د هغو ټولو شرایطو مجموعه ده چې د هغې په اساس د یو شخص اراده د ازادۍ له اصل سره سم د نورو د ګډې ارادې او ګټو سره یووالی مومي.

ـ مایوس مک دوګال وایي: حقوق د قدرت لرونکي مقام هغه احکام دي چې د اغېزمن ځواک او قوي کنټرول سره یو ځای وي.(سبحاني، حقوق مبادي، ۴ مخ).

حقوق هغه مقررات دي چې د ټولنیز نظم د تنظیم لپاره رامنځ ته شوي وي.

حقوق عبارت له هغه اختصاص څخه دي چې اسلامي شریعیت هر فرد ته د هغه تسلط او قدرت ورکړی وي.

حقوق هغه مقررات دي چې دولت په رسمیت پېژندلي وي او پ ُه عدلي محکمو کې تطبیق کېږي.

یا په بل عبارت حقوق یو امتیاز دی چې یو شخص یې په ټولنیز ژوند کې د نورو په مقابل کې پیدا کوي او مقررات یې تضمین ورکوي.

لکه څرنګه چې ولیدل شو د حقوقو په اړه علماء مختلف نظریات

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، اما ترکومه حده چې معلومه شوې، د حقوق دغه وړه کلمه چې د (ح، ق، و، ق) او یا د حق کلمه چې له (ح او ق) حروفو څخه جوړه شوې او مروجه کلمه هم ده چې ټول خلک یې په خپل ورځني ژوند کې ډېره زیاته استعمالوي، تر اوسه پورې علماء په دې نه دي توانیدلي چې په یو واحد تعریف سره موافق شي او حتی دا چې ټول دې نتیجې ته رسیدلي، چې داسې یو تعریف چې د حقوقو مفهوم په ټولنیزه افاده کړي شونی نه دی، نو ځکه یې لومړی په دوه برخو وېشل کړي او بیا هر یو ته یې جلا جلا تعریف کړی دی، چې مونږ هم په دې ځای کې لومړی د حقوقو لغوي تعریف او وروسته د علماوو له خوا هر یو وېشل شوی برخه جلا جلا تعریفوو.

د حقوقو لغوي مانا:

حقوق یوه عربي کلمه ده چې د حق جمع ده، په پښتو او دري ژبو کې هم همدغه کلمه استعمالېږي او زیاتې مانا ګانې لري چې ځینې مهمې مانا وي یې په لاندې ډول ذکر شوي دي.

۱ـ حق د الله ج له نومونو څخه یو نوم دی.

۲ـ حق دباطل د ضد په مانا دی، لکه چې الله ج فرمایي (وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ. بقره ٤٢). ژباړه: او مه پټوئ حق په باطل سره.

۳ـ حق د ملکیت په مانا دی، مثلاً نثار وایي چې دا قلم زما حق دی او دا ځکه چې دا زما ملکیت دی.

۴ـ حق د برخې او حصې په مانا دی: مثلاً عدنان په کور کې د عاطف په څېر حق لري، په دې ځای کې له حق څخه مقصد برخه او حصه ده دا ځکه چې دواړه ورونه دي.

۵ـ حق د رښتیا په مانا دی: کله چې یو سړی رښتیا خبره وکړي نو نور خلک ورته وایي چې حق خبره یې وکړه، چې په دې ځای کې له حق څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

هدف ربنتیا دی

۶ـ حق د واقعیت او حقیقت په مانا دی: لکه چې وایي شاکر په دې تجارتي معامله کې حق په جانب دی، دا څکه چې دا حقیقت او واقعیت دی.

۷ـ حق د ورټیا په مانا دی: کله چې نصرت د حقوقو بنستونو په مضمون کې پوره نمرې واخلي، نور ملګري یې دا خبره کوي چې حق یې دی، څکه چې ورټیا پکې شته

۸ـ حق د نېکۍ په مانا دی: لکه خلک وایي ضیا د هر حق شناس سړی دی.

۹ـ حق د عوض او بدلې په مانا دی: احمد په یو پوهنتون کې قرار دادي استاد دی، هغه وایي چې زه د یو ساعت تدریس په مقابل کې پنځه سوه افغانی حق الزحمه اخلم یانې د یو ساعت په عوض کې پنځه سوه افغانی اخلم

۱۰ـ حق د انصاف او عدالت په مانا دی: کله چې محکمه د عدل فیصله وکړي او حق خپل حقدار ته ورکړي، نو خلک ددې په ځای چې د عدل فیصله ووایي وایي چې حق فیصله یې وکړه.

۱۱ـ حق د مالیې او ټکس په مانا دی: لکه حق العبور.

۱۲ـ حق د سلطې، امتیاز او صلاحیت په مانا دی: مثلاً پلار خپل زوی ته وایي چې: ته باید نن ورځ بازار ته لاړ شې او یو کار ورته په ګوته کوي چې دا کار به وکړې، دا څکه چې پلار حق لري.

۱۳ـ حق د یقین په مانا دی: لکه الله ج چې په قرآن کریم کې فرمایي: أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا (انفال ـ ٤).

ژباړه: خاص دغه کسان مومنان دي په حق سره ـ احسن الکلام، ۴ جلد، ۴۴۹ مخ.

۱۴ـ حق د حکمت په مانا هم راغلی، لکه الله ج چې فرمایي: كَمَآ أَخۡرَجَكَ

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ (انفال_ ٥).

ژباړه: څکه چې وهستلي يې رب ستا د کور ستانه په حکمت سره (احسن الکلام_ ۴ جلد_ ۴۵۰ مخ)

۱۵_ حق د جنګ په مانا هم راغلی لکه چې الله ج فرمائي: يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ (انفال_ ٦).

ژباړه: بحث کوي دوی تا سره په باره د جنګ کې، (احسن الکلام_ ۴ جلد_ ۴۵۱ مخ).

۱۶_ حق په مانا د ثبوت او ظهور هم راځي لکه د الله ج کلام کې: وَيُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّحِقَّ الْحَقَّ (انفال_ ۷).

ژباړه: او غوښته الله ج چې ښکاره (ثابت) کړي حق (احسن الکلام_ ۴ جلد_ ۴۵۲ مخ).

۱۷_ حق په مانا د غالب هم راځي لکه الله ج چې فرمائي: لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ (انفال_ ۸).

ژباړه: ددې لپاره چې غالب کړي حق (احسن الکلام، ۴ جلد، ۴۵۲ مخ).

۱۸_ حق په مانا د لازم لکه: كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِيْنَ (یونس، ۱۰۳).

ژباړه: دغسې لازم دي پر مونږ چې بچ کوو به مومنان (احسن الکلام، ۵ جلد، ۸ مخ).

په خلص دول وایو چې د حق کلمه مصدر دی او د نوم په بڼه هم استعمالېدای شي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو اصطلاحي مانا:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته هم اشاره وشوه چې حقوق له تولنیزو علومو څخه یو علم دی چې تر اوسه پورې علماؤ ورته له یو داسې تعریف کولو څخه عاجز شوي دي چې د حقوقو ټولې خواوې معرفي کړای شي، ځکه چې حقوق هم د فرد او هم د ټولنې لپاره د سلطې، امتیاز او صلاحیت ورکولو تر څنګ د ټولو روابطو ترتیب او تنظیم هم کوي، نو په همدې اساس علماو لومړی حقوق په دوه برخو ویشلي کړي او بیا یې هرې برخې ته جلا جلا تعریف کړی، چې هغه له آفاقي حقوقو او عندي حقوقو څخه عبارت دي چې مونږ هم هریو جلا جلا دلته تعریف کوو.

دا فاقي حقوقو تعریف: آفاقي په نسبتي (ی) د افاق څخه اخیستل شوی دی، افاق یوه عربي کلمه ده، چې د اطراف، چاپېریال، ما حول او ټولنې مانا ورکوي، چې په دې ځای کې تر ښه هدف ټولنه ده، آفاقي حقوق د هغې اجباري قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې په ټولنه کې موجود دي او د ټولنې ټولې برخې ترتیب او تنظیموي.

د عندي حقوقو تعریف: د عندي کلمه عربي کلمه ده چې د ذاتي او نفسي مانا لري، عندي حقوق عبارت له هغه صلاحیت، قدرت او امتیاز څخه دي چې یو شحص یې د بل شخص یا یو شخص یې د یو شي یا جنس په مقابل کې لري.

دا چې مونږ او تاسې آفاقي او عندي حقوق دواړه و پېژندل، اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې آفاقي حقوق ډېر مهم دي او که عندي حقوق؟

په دې اړه علماؤ درې نظریې وړاندې کړیدي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی نظر دا دی چې عندي حقوق تر آفاقي حقوقو بهتر دي، دویم نظر دادی چې آفاقي حقوق تر عندي حقوقو بهتر دي، درېیم نظر دا دی چې دواړه یو له بل سره لازم او ملزوم دي، یانې دا چې دواړه ډېر مهم دي، چې دغه درې نظریات یا تحلیلونه جلا جلا ذکر کوو.

لومړی تحلیل: ددې تحلیل له مخې نظر لاندې دلایلو ته عندي حقوق تر آفاقي حقوقو بهتر دي.

۱_ *دلیل:* عندي حقوق قدامت لري، یانې د انسانانو له پیدایښت سره سم منځ ته راغلي دي او آفاقي حقوق د عندي حقوقو په نظر کې نیولو سره ډېر وروسته منځ ته راغلي دي.

۲_ *دلیل:* دویم دلیل دا دی چې آفاقي حقوق مورږ ته ښایي چې له عندي حقوقو څخه څرنګه استفاده وشي، په دې مانا چې آفاقي حقوق د عندي حقوقو د خدمت لپاره پیدا شوي، که چېرې عندي حقوق نه وای نو آفاقي حقوقو ته به هېڅ ضرورت نه وؤ، د دغه دواړو دلایلو په اساس دا حکم شوی چې عندي حقوق تر آفاقي حقوقو بهتره دي.

دویم تحلیل: ددې تحلیل په اساس آفاقي حقوق تر عندي حقوقو بهتر دي، نظر لاندې دلایلو ته

۱_ *دلیل:* آفاقي حقوق دي چې د عندي حقوقو د استفادې لارې چارې ترتیب او تنظیموي او دا را په ګوته کوي چې له عندي حقوقو څخه څرنګه استفاده وشي.

۲_ *دلیل:* د عندي حقوقو د عدم رعایت په صورت کې آفاقي حقوق رسیده ګي کوي، همدغه آفاقي حقوق دي چې د عندي حقوقو د اجرا تضمین کوي او که چېرې څوک له عندي حقوقو څخه سرغړونه وکړي، په دې صورت کې ځینې لازم ټولنیز عکس العملونه پېښ بیني کوي، چې د دغه دواړو دلایلو له مخې دا حکم کېږي چې له عندي حقوقو څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

آفاقي حقوق ډېر مهم دي

دربېيم تحليل: دربېيم تحليل او نظر دادی چې عندي حقوق او آفاقي حقوق دواړه يو بل لپاره لازم او ملزوم دي او د يوه په نه موجوديت کې بل يا بالکل منځته نه راځي او يا دا چې که منځ ته راشي هغه به ناقص او نيمګړی وي

بل دليل دا دی چې د عندي حقوقو او آفاقي حقوقو د اهميت ثابتول ډېر مشکل کار دی يانې ددې حقوقو تفکيک او جلا والی ډېر مغلق دی او حتی که ووايو امکان نه لري، ځکه چې دواړه ځانګې يو له بل سره تړلي دي او د يوه حقوقو د نه موجوديت په صورت کې دويم ته ضرورت نه ليدل کېږي، په دې مانا که عندي حقوق نه وي، آفاقي حقوقو ته ضرورت نشته او که آفاقي حقوق نه وي، عندي حقوق نه عملي کېږي، نو همدا قوي نظر دی چې دا دواړه حقوق يو له بل سره لازم او ملزوم دي او د يوې ټولنې د پرمختګ او انکشاف لپاره دواړو رشتو ته اشد ضرورت دی چې همدا رايه مورږ هم قبوله کړې ده.(حفيظ الله دانش).

دلته يوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې د آفاقي حقوقو او عندي حقوقو تر منځ څه توپيرونه (فرقونه) شتون لري؟

د دغه دواړو حقوقو تر منځ لاندې توپيرونه شتون لري:

۱ـ عندي حقوق همېشه د قدرت، صلاحيت، امتياز او سلطې په مانا سره استعمالېږي، په داسې حال کې چې آفاقي حقوق همېشه د مقرراتو، قواعدو، اصولو، پرنسپونو، موازينو او... نورو په مانا استعمالېږي

۲ـ په عندي حقوقو کې د حقوقو کلمه جمع ده او کله مفرد ته هم استعمالېږي، لکه مورږ وايو چې د پلار حق، د مور حق، د استاد حق او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تور، اوس دغه هر یو لفظ مفرد دی او کله چې مورِ وایو حقوق، نو هدف ترېنه جمع ده.

په داسې حال کې چې په آفاقي حقوقو کې د حقوقو کلمه همېشه مفرده ده: لکه مورِ او تاسې چې کله یو مفرد لپاره هم دغه د جمع کلمه استعمالوو. د مثال په ډول، د جزا حقوق، یا اداري حقوق، مورِ کله هم نه وایو چې اداري حق یا د جزا حق، مالي حقوق کله هم نه وایو چې مالي حق، نو ځکه وایو چې په آفاقي حقوقو کې چې کله د حقوقو کلمه استعمالېږي، اکثره مفرد وي جمع نه وي، یا په لنډ ډول وایو چې په آفاقي حقوقو کې مفرد ته هم جمع استعمالېږي.

۳ـ عندي حقوق همېشه فرد پورې تړاو لري او مستقیماً د ټولنې پورې کوم خاص تړاو نه لري او آفاقي حقوق همېشه د ټولنې پورې تعلق لري، د یو فرد او شخص پورې تعلق نه لري.

د حقوقو د مبادي پېژندنه:

په دې کې په عمده ډول په دوه موضوعاتو رڼا اچول شوې یو د حقوقو د مبادي تعریف او دویم د حقوقو د مبادي د مطالعې کتنې.

۱ـ *د حقوقو د مبادي (حقوقو بنسټونو) تعریف:* د حقوقو مبادي ته که و ګورئ له دوو کلمو څخه جوړه شوې، یو مبادي او بل یې حقوق دي، چې په لومړی قدم کې دغه دواړه جلا جلا تعریف شوي او وروسته د حقوقو د بنسټونو تعریف شوی دی.

د مبادي پېژندنه: مبادي د مبدا جمع ده او یو عربي کلمه ده چې د اصل په مانا استعمال شوې ده چې اصل د بنیاد، تهداب، بنسټ، اساس او نورو په مانا سره راځي او په دې ځای کې مبادي د حقوقو د علم د اساس، بنسټ، او تهداب په مانا سره راغلې.

دویمه کلمه حقوق ده، چې په دې رابطه مخکې بحث شوی دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس راځو دې ته چې د حقوقو مبادي څه ته وايي؟

د حقوقود مبادي په اړه مختلف تعريفات شوي دي، خو موږ له هغې څخه دلته يواځې دوه تعريفات مطالعه کوو.

۱ـ د حقوقو مبادي:

عبارت له هغه علم څخه دی چې د حقوقو د ټولو برخو سره ارتباط لري، چې د هغوی عمومي پرنسپونه او مختلفې څانګې معرفي کوي، د بلې خوا د حقوقو د علم مختلفې څانګې د دغه څانګو په خپل مينځ کې او نورو علومو سره روابط مطالعه کوي او د هغوی تر مينځ شريکې نقطې ټاکي.(*۱۳ مخ د اد محمد نذير د مبادي حقوق اول جلد*).

يا په بل عبارت: د حقوقو مبادي علم عبارت له هغه علم څخه دی، چې د حقوقو د علم له اساساتو او بنسټونو څخه بحث کوي.(*حفيظ الله دانش*).

د حقوقو د مبادي علم ګټې: د حقوقو د مبادي علم مطالعه لاندې ګټې او فايدې لري.

۱ـ لکه څرنګه چې د نومورې علم له نوم څخه معلومېږي چې دا علم، د نورو حقوقي علومو لپاره، اساس، بنسټ، تهداب او مقدمه ده، نو ځکه ددې علم مطالعه شخص دې ته اماده کوي چې په نورو حقوقي علومو باندې اسانه او ساده پوه شي.

۲ـ ددې علم د مطالعې په اساس د حقوقو د نورو علومو په هکله عمومي معلومات تر لاسه کېږي.

۳ـ ددې علم د مطالعې په نتيجه کې د نورو ټولو حقوقي رشتو په رابطه په دې پوهېږو چې په کوم مضمون کې په کومو مسايلو باندې بحث کېږي.

۴ـ د حقوقو مبادي د مطالعې په نتيجه کې موږ په دې پوهېږو چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوقو علم کومې رشتې لري او دا رشتې په خپل منځ کې او د نورو انساني علومو سره څه ارتباط لري؟

۵ـ د حقوقو مبادي په خپل ذات کې یو ډېر جالب او په زړه پورې مضمون هم دی.

A ۶ـ په دې علم کې د هغه قواعدو او مقرراتو څخه بحث کېږي چې د تولنیزو چارو ترتیب او تنظیم لپاره مفید او ګټور وي او هم یې د اشخاصو لپاره حقوق او مسوولیتونه ټاکلي وي.

د حقوقو د مبادي موضوع

د حقوقو مبادي د حقوقو له اساساتو او بنسټونو څخه بحث کوي چې عمده موضوع یې خپله د حقوقو د علم او د هغوی د رشتو مطالعه ده.

مخکې هم دې خبرې ته اشاره وشوه، چې د حقوقو مبادي خپله له حقوقو څخه بحث کوي او دا هم مخکې مطالعه شول چې د حقوقو لپاره علماء په دې و نه توانیدل چې یو واحد تعریف وکړي، نو ځکه یې لومړی په دوه ووېشل چې هغه عبارت دي له آفاقي او عندي حقوقو څخه او وروسته هر یو ته جلا جلا تعریفات وشول، چې مونږ په دې مضمون کې همدغه دواړه حقوق په جلا جلا ډول مطالعه کوو چې په لومړی برخه کې آفاقي حقوق او په دویمه برخه کې عندي حقوق مطالعه کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی برخه

افاقي حقوق

ددې لپاره چې د آفاقي حقوقو په رابطه بهتره او ښه معلومات تر لاسه کړو نو لازمي ده چې لاندې سرلیکونه مطالعه کړو.

د آفاقي حقوقو پېژندنه، د آفاقي حقوقو خصوصیات، د آفاقي حقوقو ویشنه، د آفاقي حقوقو منابع او د آفاقي حقوقو د علم اړیکې د نورو علومو سره، چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوي دي.

لومړی څپرکی

د افاقي حقوقو پېژندنه

آفاقي حقوق (Objective Law) د ټولنیزو علومو له جملې څخه یو علم دی او خپله د ټولنې، چاپېریال او اطراف مانا هم ورکوي، چې د علماء و له خوا وړتې ډېر زیات اصطلاحي تعریفات شوي دي، موږ یې د نمونې په توګه یو څو تعریفونه دلته ذکر کوو.

۱ـ تعریف: آفاقي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې په یوه سیاسي ټولنه باندې حاکمیت لري، د افرادو رابطه تنظیموي او د دولت له خوا یې تضمین کېږي. (۱۱ مخ، *داد محمد نذیر، حقوق مبادي اول جلد*).

۲ـ تعریف: آفاقي حقوق د دولت صریح او مشخص بیان دی، چې ټولنې ته خبر ورکوي چې کوم کارونه باید اجرا شي؟ او څرنګه باید اجرا شي؟ (۴۱ مخ، *صانعي*).

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ تعریف: آفاقي حقوق د هغه مقرراتو مجموعه ده، کوم اشخاص او افراد چې په ټولنه کې ژوند کوي، پر هغوی حکومت چلوي (بشیر دودیال، *احصایه*، ۲۲ مخ).

۴ـ تعریف: آفاقي حقوق د قوانینو، نظامونو او عاداتو مجموعه ده چې د خلکو په اعمالو او اړیکو باندې حاکم دي او د ضرورت په صورت کې دولت افراد د هغې په رعایت باندې مجبوروي (۲ مخ، *علي شایکان، حقوق مدني ایران، دویم چاپ، اول جلد*).

۵ـ تعریف: د سیسرون له نظره: آفاقي حقوق د منطق د لوړ حد د قواعدو مجموعه ده چې په طبیعت کې نغښتي او د اعمالو د ترسره کولو حکم ورکوي چې باید صورت و نیسي اما برعکس حال یې نه منې.

۶ـ تعریف: د علمي نظره حقوق په لومړۍ مرحله کې یو لړ قواعد دي چې د ټولنې د ننه انساني ژوند رهبري کوي چې رومیانو د (jus) اصطلاح ورکړې وه. (۱۱ مخ، *ستانکزی*) چې د نن ورځ (Justice) یا عدالت کلمه هم ورڅخه اخیستل شوې ده. (۸ مخ، *سجاني*).

ددې په ځیر نورو هر زیات تعریفات د آفاقي حقوقو لپاره شوي دي خو زما په نظر تر ټولو ښه تعریف، د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي استاد دوکتور حفیظ الله (دانش) کړی دی چې ډېر جامع تعریف دی.

پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش وایي:

آفاقي حقوق د هغه جبرّي قواعدو له مجموعې څخه عبارت دي چې په ټولنه کې موجود وي او د ټولنې ټولې برخې ترتیب او تنظیموي

یا په بل عبارت: آفاقي حقوق د هغه اجباري قواعدو مجموعه ده، چې په انسانانو تطبیق کېږي او د دغه انسانانو د ژوند ټول اړخونه په ملي او بین المللي سطحه، د دولت د مداخلې او نه مداخلې په صورت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ترتیب او تنظیموي

له پورته تعریفاتو څخه کوم چې دانش کړی دی، په لاندې کرښو کې یادونه کولای شو.

آفاقي حقوق د هغه اجباري قواعدو مجموعه ده چې په ملي سطحه د یو خصوصي فرد رابطه د بل داخلي خصوصي فرد سره، یا د یو خصوصي فرد رابطه د داخلي دولت سره، یا د دولت د اداراتو روابط په خپل منځ کې ترتیب او تنظیموي

همدارنګه په بین المللي سطحه د یو خصوصي فرد رابطه د خارجي دولت د خصوصي فرد سره، یاد خارجي دولت سره یا د دولتونو روابط په خپل منځ کې یا د دولتونو او بین المللي سازمانونو تر منځ روابط او یا د بین المللي سازمانونو روابط په خپل منځ کې ترتیب او تنظیموي

چې د ښه پوهېدو لپاره موږ پورته زکر شوې اړیکې او روابط سره د مثالو په لاندې ډول تشریح کوو.

- په ملي سطحه د خصوصي افرادو روابط:

هغه مقررات او قواعدو مجموعه چې د یو خصوصي فرد رابطه د بل دا خلي خصوصي فرد سره ترتیب او تنظیموي، دا عبارت له هغه قواعدو څخه دی چې د انسانانو روابط په ملي سطحه د دولت د نه مداخلې په صورت کې ترتیب او تنظیموي

لکه یو افغان ځوان د یوې افغانۍ جلۍ سره نکاح کوي، یا دا چې یو افغان تجار د بل افغان تجار سره یوه تجارتي رابطه لري، البته ددې خبرې یادونه هم باید وکړو چې دغه روابط به د افغانستان د قلمرو په داخل کې منځ ته راغلې وي

په پورته ذکر شوې رابطه کې و لیدل شو چې نه خارجي عنصر لري او نه یې دولت مداخله کوي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د يو خصوصي فرد رابطه د داخلي (خپل متبوع) دولت سره:

دا عبارت د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دی چې د يو خصوصي فرد رابطه د د اخلي (خپل متبوع) دولت سره ترتيب او تنظيموي لکه: د يو محصل رابطه د پوهنتون د اداري، يا د پوهنتون د اداري سره د استاذ رابطه، يا دا چې يو افغان غواړي چې د تابعيت تذکره واخلي، نو يو خوا خصوصي فرد بل خوا ته د خپل متبوع دولت يوه اداره ده، د دغه ډول روابطو په ترتيب او تنظيم کې و ليدل شو چې دا هم خارجي عنصر نه لري، ولې يوې خوا ته خصوصي فرد او بلې خوا ته متبوع دولت قرار لري.

- د يو دولت د داخلي اداراتو روابط په خپل منځ کې:

دا عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دی چې د يو دولت د يوې اداري رابطه د بلې اداري سره ترتيب او تنظيموي.

لکه د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي رياست رابطه د ننګرهار پوهنتون رياست سره، يا د ننګرهار پوهنتون د رياست رابطه د لوړو زده کړو وزارت سره، له نښکته څخه پورته او د پورته له خوا نښکته روابطو ترتيب او تنظيم.

- په بين المللي سطحه د روابطو ترتيب او تنظيم:

د يو خصوصي فرد رابطه د خارجې خصوصي فرد سره:

دا د هغه قواعدو له مجموعې څخه عبارت دی چې د يو شخص رابطه د بل خارجي دولت له تابع شخص سره ترتيب او تنظيموي، په دې شرط چې د دولت مداخله په کې نه وي.

د مثال په ډول يو افغان زلمی غواړي چې د يوې تاجکې پېغلې سره واده وکړي، يا دا چې يو افغانی تجار ځي او په چين کې له يو چينايي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجار څخه ځيني تجارتي اجناس اخلي. دلته وليدل شوچې، دواړو خواو ته خصوصي افراد دي، دولت په کې مداخله نه لري، له بلې خوا ليدل کېږي چې د دواړو تابعيت د بېل، بېل دولت پورې ترلی دی يانې له يو دولت څخه نه دي او خارجي جنبه لري.

- د يو خصوصي فرد رابطه د خارجي دولت سره:

د هغه قواعدو له مجموعې څخه عبارت دي، چې د يو شخص رابطه د غير متبوع دولت سره ترتيب او تنظيموي.

د مثال په ډول: يو افغان غواړي چې يو بل خارجي دولت لکه انګلستان، جرمني او يا سعودي عربستان ته سفر وکړي، يا دا چې يو افغان غواړي چې د استراليا په هېواد کې مېشت شي، يا دا چې غواړي د امريکا متحده ايالتو په يو دولتي پوهنتون کې زده کړې وکړي، يا دا چې غواړي د کانادا د دولت تابعيت واخلي، چې په دې ټولو صورتونو کې د يو دولت تابع شخص د بل غير متبوع دولت سره رابطه لري او دغه رابطه چې ترتيب او تنظيموي هغه عبارت د آفاقي حقوقو له مقرراتو څخه دي.

- د يو دولت رابطه د بل دولت سره:

دا عبارت له هغه قواعدو څخه دي چې د يو دولت رابطه د بل د ولت يا نورو دولتونو سره ترتيب او تنظيموي.

د مثال، به ډول د افغانستان دولت د تاجکستان دولت سره د برق په رابطه يو يو تړون امضا کوي، چې دا او ددې په شان نور روابط د همدغه حقوقي قواعدو په اساس ترتيب او تنظيم کېږي.

- د يو دولت رابطه د بين المللي سازمانونو يا د بين المللي سازمانونو روابط په خپل منځ کې:

دا هغه قواعد دي چې کله کله يو دولت غواړي چې د يو بين المللي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سازمان سره رابطه ولري او هغه ترتیب او تنظیم کړي

لکه، د هند په دولت کې سیلابونه راغلل او زیات خلک له کورونو څخه بې ځایه شول، په دې صورت کې د هند دولت، د یو بین المللي سازمان، د مثال په ډول (یو نسیار) یا د (UN) د یو سازمان سره د خیمو او کمپلو یا نورو شیانو قرارداد کوي، یا یوه رابطه کوي چې دا او ددې په شان نور روابط ترتیب او تنظیم کړي

(لنډیز)

ددې فصل لنډیز دا شو، چې آفاقي حقوق هغه قواعد او مقررات دي چې په ټولنه کې شتون لري او د ټولنې ټولې برخې ترتیب او تنظیموي دا چې یواځې د یوه دولت د قلمرو پورې ترلې وي او که د ډېرو دولتونو پورې، یانې له قلمرو څخه دباندې روابط هم ترتیب او تنظیموي

بل دا چې کله نا کله داسې روابط وي چې خپله د رابطې د اجرا په وخت کې دولت ته ضرورت نه لیدل کېږي او یواځې خصوصي افراد یې تر سره کوي او ځینې وخت داسې وي چې پرته له دولت څخه نه تر سره کېږي او همدارنګه ځینې روابط دي چې خصوصي افراد پکې، هېڅ قسم رول نه لري او یوځې دا دولت له خوا تر سره کېږي چې دغه ټولې اړیکې د آفاقي حقوقو په اساس ترتیب او تنظیمېږي

پوښتنې :

۱- د آفاقي حقوقو لغوي مانا ولیکئ؟

۲- د آفاقي حقوقو لپاره ستاسې په نظر دري غوره تعریفات وکړئ؟

۳- آفاقي حقوق له عندي حقوقو سره څه توپیرونه لري بیان یې کړئ؟

۴- د حقوقو مبادي ولې مطالعه کوو؟

۵- د حقوقو مبادي څه ته وایئ؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

حقوقي قواعد

ددې لپاره چې حقوقي قواعد او د هغوی جلا والی د نورو قواعدو سره کوم چې په فرد او ټولنه حاکم وي بنسه و پېژندل شي، نو لازمي ده چې په لومړی قدم کې د حقوقي قواعدو ځانګړتیاوې او په دویم قدم کې د حقوقي قواعدو اړیکې د نورو علومو او قواعدو سره مطالعه کړو.

لومړی مبحث- د حقوقي قاعدې ځانګړتیاوې

ددې لپاره چې د نومورې موضوع په رابطه په بنه ډول پوه شو، نو بهتره به وي چې لومړی د حقوقي قاعدې لپاره تعریف وکړو.

حقوقي قاعده: هغه الزامي او جبري قاعده ده چې، د ټولنې د نظم، ټولنیز ژوند، ثبات، د عدالت د تطبیق، اسقرار په ټولنیز ژوند او حقوقي سسټم باندې حاکم وي او د اجرا تضمین یې دولت کړی وي، عبارت له حقوقي قاعدې څخه دی.

یا په بل عبارت: افراد په ټولنیز ژوند کې حقوق، وجایب، امتیاز او صلاحیتونه لري نو هر هغه امر چې د غه حقوق، وجایب، امتیازات او صلاحیتونه ټاکي عبارت له حقوقي قاعدې څخه دي (۵۸_۵۹ مخ،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارتو زیان، مقدمه علم حقوق).

لکه څرنګه چې مخکې هم دې خبرې ته اشاره و شوه چې حقوقي قواعد د نورو ډېرو قواعدو سره نژدې اړیکي لري لکه دین، مذهب، عرف او عادات، اخلاق او نور.

ولې ددې لپاره چې په دقیق ډول و کولای شو چې حقوقي قواعد له نورو څخه جلا کړو نو لازمي ده چې د حقوقي قواعدو ځینې ځانګړتیاوې او خصوصیات چې له نورو څخه یې تفکیک او جدا کوي، په لاندې ډول تر بحث لاندې ونیسو.

لومړی مطلب-د حقوقي قاعدې د الزامي والي ځانګړتیا (خصوصیت):

ددې لپاره چې حقوقي قاعده خپل اصلي هدف ته کوم چې عبارت د ټولنې د نظم، ثبات او د عدالت د تطبیق استقرار څخه دی، ورسېږي او تطبیق شي، نو باید د حقوقي قواعدو رعایتول اجباري وي دا ځکه چې د حقوقي قواعدو هدف دا نه د ی چې حقایق بیان کړي یا دا چې پېښې اعلان کړي، بلکې هدف یې دا دی چې یو تعداد افراد د ځینو اعمالو په اجرا باندې مکلف کړي او د ځینو اعمالو له اجرا څخه یې منع کړي، چې د همدغه اعمالو د تحقق او اجرا د تضمین اجباري والی یو طبیعي ضرورت دی، چې د حقوقو ذاتي صفت ورته هم وایي.

نو په لنډ ډول وایو چې آفاقي حقوق همېشه په جبري ډول په انسانانو باندې تطبیق کېږي او هر شخص چې د آفاقي حقوقو قواعد و نه منې مسوولیت ورته راجع کېږي او دولت په هغه باندې مؤیدات تطبیق کوي، اما په د ې حقوقي قواعدو کې یو سلسله استثنات هم شته چې هغه عبارت د اطفالو، لیونیانو او مکره اشخاصو په رابطه دي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مطلب: د اجرا د تضمین ځانګړتیا

هر هغه قواعد چې اجرا یې د دولت له خوا تضمین نشي، نو حقوقي قواعد نه شمېرل کېږي، دا ځکه که چېرې یو شخص د خپل عمل د اجرا او امتناع په صورت کې یا د حقوقي قواعدو د اجرا په هکله اختیار ولري او د متجاوز په صورت کې هېڅ قسم مؤیدات و نه ګوري، نو دغه حقوقي قاعده په ټولنه کې نظم، ثبات او د عدالت د تطبیق استقرار نه پیدا کوي، نو ددې لپاره چې حقوقي قواعد تطبیق شي پکار دي چې که د یو شخص له حق څخه انکار وشي نو دولت باید هغه اجرا کړي او که چېرې یو شخص خپل مسوولیت تر سره نه کړي، نو په دې صورت کې هم باید دولت مداخله وکړي او چا چې دغه قواعد نه وي رعایت کړي، هغه باید مجازات شي، همدا علت دی چې حقوقي قواعد د نورو قواعدو لکه اخلاقي قواعدو څخه جلا کوي، دا ځکه چې اخلاقي قواعدو لپاره د اجرا تضمین نه لیدل کېږي.

پورته تو ضیحات په لاندې مثالونو کې ښه روښانه کېږي.

۱ـ که چېرې څوک مریض ډاکټر ته یوسي او ډاکټر په دې ځای کې خپل مسوولیت تر سره نه کړي، چې هغه عبارت د مریض له علاج څخه دی او مریض خپل ژوند د لاسه ورکړي، په دې صورت کې حقوقي قواعدو د هغې لپاره جزا تاکلې ده، چې دغه جزا د اجرا له تضمین څخه عبارت ده.

۲ـ که یو سړی دروغ ووایي، یا دا چې وعده خلافي وکړي نو په دې صورت کې لیدل کېږي چې دا اخلاقي قاعده ده او شخص نه مجازات کېږي، ځکه چې اخلاقي قواعد د اجرا تضمین نه لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربیم مطلب: د ټولې والي څانګړتیا:

د آفاقي حقوقو د قواعدو له څانګړتیاو څخه یوه ډېره مهمه څانګړتیا دا هم ده چې حقوقي قاعده همېشه په عام ډول وضعه کېږي، چې د یو شخص، قوم او قبیلې په نوم نه وضع کېږي او هره حقوقي قاعده په طبعي ډول ټولې وي، چې مقنن نه شي کولای چې د هر شخص د حقوقو او وجایبو په اړه جلا جلا قاعده وضع کړي (۵۳۳ مخ، *فلسفه حقوق، اول جلد*)، بلکې د ټولو لپاره به یو شان وضع کېږي، چې دا حقوقي قاعده د رسم او رواج سره فرق لري.

ځکه چې رسم او رواج په یوه سیمه مثلاً په یوې ولسوالۍ کې موجود وي او په بله کې نه وي.

په دې ځای کې لاندې پوښتنې مطرح کېږي.

یوه پوښتنه داسې مطرح کېږي چې د رئیس جمهور، قاضیانو و کیلانو، یا وزیرانو لپاره خاص اصول وضع شوي دي، ایا دا د حقوقي قاعدې ټولې والي سره په ټکر کې نه دي؟

ددې پوښتنې په ځواب کې باید ووایو چې: حقوقي قواعد چې کله هم وضع کېږي د هغه په اساس کېدای شي اشخاص په مختلفو طبقو طبقه بندي شي، او د هرې طبقې لپاره ځانګړي حقوقي قاعده وضع کېږي، نه د یو فرد لپاره، لکه: د قاضیانو مصئونیت، نو دلته لیدل کېږي چې هر قاضي چې په دغه ګروپ کې شامل شي د هغې لپاره دا حکم صدق کوي، یا دا چې ټول وزیران، لکه د لوړو زده کړو وزیر، یا دا چې اطفال، نو ټول انسانان چې د ۱۸ کلنۍ عمر یې نه وي پوره کړی هغې ته شامل دي، نه د یو خاص ماشوم په نوم، چې دا خپله ټولې والی دی.

دویمه پوښتنه دا مطرح کېږي چې: په انګلیسي یا امریکایي حقوقي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستمونو کې حقوقي قواعد له مخکې څخه نه تاکل کېږي او کله چې محاکم د یو شخص په اړه حکم وکړي، له هغې څخه وروسته یو حقوقي قاعده منځ ته راځي ایا دلته د ګلي والي ځانګړتیا لیدل کېږي؟

ددې په ځواب کې باید ووایو چې په دغه حقوقي سیستم کې چې کوم حکم کېږي دا حکم هم قضات په خپل سر نه کوي، بلکې ددې لپاره یو لړ اصول او قواعد له مخکې څخه معلوم وي او د هغې په نظر کې نیولو سره حکم کوي، البته دغه قواعد لیکلي او تدوین شوي بڼه نلري، چې هغه قواعد هم کلي والی رعایتوي.

څلورم مطلب: د ټولنیز والي ځانګړتیا

د حقوقي قواعدو اصلي هدف د ټولنیزو روابطو ترتیب او تنظیم دی، که ولیدل شي د یو شخص ژوند دوه مختلفې خواوې لري، یو یې ټولنیز ژوند دی او بل یې انفرادي ژوند دی.

د انفرادي ژوند له مخې یو شخص خپل خاص ضرورتونه او تکلیفونه لري، چې هغه د آفاقي حقوقو په قلمرو کې شامل نه دي، لکه د جسم او روح سلامتي، یا د بشري نواقصو پوره والی د اخلاقو سره، ولې د فرد د ټولنیز ژوند اداره کول حقوقي قواعد پر غاړه لري، چې همدغه مطلب د حقوقو په ځینو تعریفاتو کې ذکر شوی دی.

حقوق هغه قواعد دي چې په اشخاصو ددې له مخې حکومت کوي چې دغه شخص د ټولنې جز دی.(۵۴۰، *فلسفه حقوق*).

پینځم مطلب: د استناد ور والي ځانګړتیا:

ټول آفاقي حقوق د استناد ور والي خاصیت لري، یانې ټول عدلي او قضایي ارګانونه یا نور رسمي ارګانونه او مراجع د تصمیم نیولو په وخت کې یا د پربکړو په وخت کې حقوقي قاعده د سند په توګه راوړي او په هغه باندې استناد کوي، لکه یو سړی د زهرو په اساس بل سړی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووژني، نو محاکم چې کله پرېکړه کوي هغوی به خامخا ذکر کوي چې د جزا قانون د ۵۹۵ مادې د حکم په اساس په اعدام محکومېږي، چې دلته يې په ۵۹۵ مادې باندې استناد وکړ.

اما ددې خبرې يادونه بايد وکړو چې په اسلامي شرعي محاکمو کې اکثره او قاتو کې په شرعي نص باندې استدلال کوي لکه دا چې: يو سړی غلا وکړي، نو بايد چې لاس يې قطع شي او دليل يې يا استناد يې په لاندې ايات کريمه باندې کوي.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْا اَيْدِيَهُمَا.

ژباړه: د غله سړي او غلې نښځې لاسونه قطع کړئ.

تبصره؛ د امری والي ځانګړتيا:

يو شمېر علماء وايي چې له پورته ځانګړتياوو څخه سربېره يوه بله ځانګړتيا هم شته او هغه د امري والي ځانګړتيا ده، آفاقي حقوق همېشه امر کوي هغه که د کولو لپاره وي او که د نه کولو لپاره، يانې آفاقي حقوق همېشه وايي چې دا کار وکړئ او دا کار مه کوئ.

د امری والي ځانګړتيا د اجباري والي سره فرق لري، اجباري والی په دې مانا چې که د کولو حکم وي او هغه و نه کړي نو جزا پرې تطبيق کېږي او که د نه کولو حکم وي او هغه و کړي نو په هغې هم جزا تطبيقېږي، چې دا کار د امر والي سره فرق لري (*حفيظ الله دانش*).

دويم مبحث - له نورو علومو سره د حقوقي قواعدو اړيکې

انسانانو د پيدا ېښت له ورځې څخه تر نن ورځې پورې د ژوند په ټولو برخو کې پرمختګ او انکشاف کړی دی او د انساني ټولنې د پرمختګ، انکشاف، دسپلين او ترقی اصلي منبع دي، په دې مانا که علم موجود نه وي، نو انسانان پرمختګ او انکشاف نه شي کولای.

هغه ټولنې چې له علم سره يې علاقه زياته وي او نېسه شرايط د علم د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حاصلولو لپاره ورته برابر شوي دي، هغوی په ټولنه کې خود کفا ژوند کوي، بلکې د بادار په څېر ژوند کوي او خپل ضروریات، احتیاجات او حتي تحسینات نېې په خپل کور کې پوره دي او بل چا ته محتاج نه دي او هر هغه ټولنه چې هغوی له علم سره علاقه نه لري او یا دا چې د علم د حصول لپاره ورته شرایط نه دي برابر شوي، نو هغوی د بې علمۍ په تورو تیارو کې سوځي په خپل ژوند کې هېڅ استقلالیت نه لري، ټول ژوند په احتیاج کې تېروي او د نورو لاس ته ناست وي.

د علم د اهمیت په اړه نور د بحث نه کوو راځو خپل اصلي بحث ته چې د حقوقو د علم اړیکي دي د نورو علومو سره، چې د دغه موضوع د نه پوهېدو لپاره لاندې څلور سرلیکې تر مطالعې لاندې نیسو.

دریم مبحث - د علم ځانګړتیاوې

ټول علوم لاندې ځانګړتیاوې لري.

۱- وده او انکشاف:

لکه مخکې چې هم ورته اشاره و شوه چې علم د یوې ورځې نه بلې ورځې ته د پرمختګ او انکشاف په حالت کې دی، که مور او تاسې و ګورو له نن څخه څو لسیزې پخوا علم او تکنالوژۍ دومره پرمختګ نه و کړی لکه نن ورځ یې چې کړی دی.

۲- د علومو په خپل منځ کې اړیکې:

د ټولو علومو له خصوصیاتو (ځانګړتیاو) څخه یوه ډېره قوي ځانګړتیا دا ده چې ټول علوم په خپل منځ کې په مستقیم یا غیر مستقیم ډول رابطه لري، یواځې دا نه چې یو د بل سره رابطه لري بلکې په اکثره مواردو کې د یو علم د نه موجودیت په صورت کې بل علم خپل موجودیت هم د لاسه ورکوي په دې مانا چې مفیدیت نه لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د علم د ویشنې له حیثه:

یوه مهمه څانګړتیا چې په علومو کې شتون لري هغه دا ده چې ټول علوم په لومړی قدم کې په دوه لویو برخو باندې ویشل شوي دي، چې هغه عبارت له طبعي او ټولنیزو علومو څخه دي.

چې د غه دواړه څانګې په خپل وار سره په نورو برخو باندې وېشل شوی دي او د علم هره یوه برخه به له دغه پورته دوه رشتو څخه د یوې پورې تړلې وي، چې د حقوقو علم هم د نورو علومو په څېر له دغه ویش څخه نه شي ببلېدای، چې خپله په ټولنیزو علومو کې شامل دی او له ټولنیزو علومو څخه علاوه د طبعي علومو سره هم ډېره نږدې رابطه لري.

ددې لپاره چې په دغه موضوع باندې ښه پوه شو، نو لومړی د حقوقو د علم اړیکې د دین، اخلاقو او عدالت سره، په دویم قدم کې د نورو ټولو ټولنیزو علومو سره او په درېیم قدم کې د حقوقو د علم اړیکې (روابط) د طبعي علومو سره تر مطالعې لاندې نیسو.

څلورم مبحث- د حقوقو د علم اړیکې د دین، اخلاقو او عدالت سره

چې د ښه پوهېدو لپاره یې په درې جلا جلا عنوانو کې تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مطلب-د حقوقو د علم اړیکې د دین سره:

دین له هغه اوامرو او نواهیو څخه عبارت دی چې د الله ج له خوا وضع شوی او پیروان یې په تطبیق باندې څانونه مکلف بولي، ددې لپاره چې په دې موضوع باندې ښه پوه شو، لومړی د دین د احکامو په ډولونو باندې بحث کوو.

د دین احکام په لاندې برخو ویشل شوي دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ جزء: اعتقادیات:

دا عبارت له هغه احکامو څخه دي چې د عقیدې پورې تړلي وي، لکه (اوه مؤمن به شیان) امنت بالله و ملائکتهٔ و کتبه و رسوله...

او دا پداسې شکل چې اقرار په ژبه او تصدیق په زړه سره وي چې دا موضوعات په دې ځای کې په جزئاتو سره نه مطالعه کوو.

۲ جزء: اخلاقي احکام:

د دین پیروان مجبور دي چې، اخلاقي قواعد قبول کړي او فضایل کسب کړي لکه: صداقت، وفا په عهد، امانتداري او له رزایلو څخه ځان و ژغوري لکه: خیانت کول، وعده خلافي کول، دروغ ویل او داسې نور.

۳ جزء: عملي احکام:

له هغه احکامو څخه عبارت دي چې د بنده ګانو د حسي افعالو پورې تړاو لري چې دا په خپل وار سره په دوو برخو باندې وېشل شوي دي، یو هغه دی چې د الله ج او بنده ګانو تر منځ رابطه ده، لکه: عبادات، چې دغه عبادات په لاندې برخو باندې وېشل شوي دي.

بدني عبادات، لکه: لمونځ روژه او نور. مالي عبادات، لکه: زکات، صدقات او نور. بدني، مالي او ټولنیز عبادات لکه حج.

دویم هغه احکام دي چې د بنده ګانو تر منځ روابط ترتیب او تنظیموي، چې په لاندې ډول دي.

هغه احکام چې د دعوت د حفظ او تامین لپاره اجرا کېږي لکه: جهاد.

هغه احکام چې د کورنۍ د نظم او دسپلین لپاره دي لکه نکاح او طلاق.

هغه احکام چې د خلکو ترمنځ معاملات ترتیب او تنظیموي لکه: بیع اجاره، ګروي او نور.

هغه احکام چې د عقوباتو پورې تړاو لري، لکه: حدود، قصاص،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديت، تعزيرات او کفارات

هغه احکام چې د دولتونو تر منځ روابط ترتيب او تنظيموي، لکه: د دولتونو تر منځ معاهدات او قرار دادونه

هغه احکام چې اقتصادي نظام ترتيب او تنظيموي هغه احکام چې سياسي نظام ترتيب او تنظيموي، په دې ځای کې ليدل کېږي چې يواځې دا نه چې د دين او حقوقو تر منځ روابط شتون لري، بلکې حقيقت دا دی چې حقوق د دين يوه ډېره وړه برخه ده او د حقوقو اکثره برخې له دين څخه اخيستل شوي دي

دويمه خبره دا ده چې د دين د احکامو ساحه د حقوقو د احکامو له ساحې څخه ډېره پراخه ده، لکه: د حقوقو احکام يواځې د دنيا پورې تړلي دي او د دين احکام د دنيا او اخرت د واړو پورې تړلي دي لکه مجازات

دريمه مهمه خبره دا ده چې د دين احکام د الله ج له خوا وضع شوي دي د ژوند ټولې برخې پکې په شامل او کامل ډول داخل دي او سرحدات نه لري، په داسې حال کې چې حقوقي قواعد د انسانانو په لاس وضع شوي او د انسانانو د ژوند ټولې خواوې پکې کيدای شي شامل نه شي او که احياناً چېرې دا خل وي، د يو دولت او بل دولت تر منځ فرق شتون لري

د دويم مطلب- د حقوقو د علم اړيکې د اخلاقو سره:

په پخوا وختو کې د اخلاقو او حقوقو تر منځ هېڅ جلا والی موجود نه ؤ، بلکې دواړو به د انسانانو اړيکې تنظيمولې، سربېره پردې په هغه زمانه کې به اخلاز مانه کې به اخلاقي او ديني مقرراتو ټولنيزو او شخصي اړيکو ته ځواب ورکاوه او د يو فرانسوي عالم (ژان ژاک روسو) په وينا دې ته اړتيا نه وه چې حقوقي قواعد وضع شي، ځکه چې ديني

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقاید او اخلاقي پرنسیپونه د خلکو له خوا په ټینګه مراعات کېدل چې دغه حالت تر درېیمې میلادي پېړۍ پورې دود وه خو وروسته بیا کرار، کرار حقوقي او اخلاقي قواعد او پرنسیپونه سره بېل شول ددې لپاره چې په دې موضوع باندې نښه پوه شو، نښه به دا وي چې لومړی د اخلاقو تعریف او وروسته د اخلاقو اهداف او د حقوقو سره یې توپیرونه تر مطالعې لاندې ونیسو.

څرنګه چې اخلاق هم د ټولنیزو علومو یا فنونو له جملې څخه یو علم یا فن دی، یو تعریف یې د هر مشکل کار دی، نو ځکه هر عالم ورته جلا جلا تعریفات کړي، چې موږ یې دلته د نمونې په ډول څو تعریفات ذکر کوو.

۱- د ښو او بدو د توپیر معیار ته اخلاق وایي.

۲- د انسانانو هغه اعمال چې د ښو او بدو تفکیک او جلا والی کوي عبارت له اخلاقو څخه دي.

۳- یا د انسانانو له هغه اعمالو څخه عبارت دي، چې په ټولنه کې یې تر سره کوي او د هغوی په مقابل کې ټولنیز عکس العمل څرګندېږي، چې دغه عکس العمل به یا داسې وي چې د خلکو په مینځ کې به مینه او محبت پیدا کېږي او یا به داسې وي چې د خلکو په مینځ کې به ورسره نفرت پیدا کېږي، د مثال په ډول که چېرې په ټولنه کې د خلکو له خوا ورسره مینه او محبت را مینځته شو ددې مانا دا ده چې د دغه شخص اخلاقي معیارونه ښه شوي دي او که چېرې برعکس خلکو ورڅخه نفرت او کرکه کوله، نو په دې پوه شئ چې اخلاقي معیارونه یې کمزوري شوي دي، یانې د ښو او بدو خلکو د مینې، محبت او کرکې او نفرت سبب ګرځي.

۴- اخلاق له هغه قواعدو څخه عبارت دي چې په یوځانګړې ځای او ځانګړي وخت کې د ټولنې د اکثره خلکو له خوا یې رعایت کول لازم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، خو د اجرا لپاره بې کوم تضمین موجود نه وي، یانې په دې مانا چې اجرا کول بې نېکي ګڼل شوې وي او د وخت په تېرېدو سره په حقوقي مقرراتو باندې بدل شوي وي.

په دې ځای کې دوه مهم نقاط ذکر شول، یو دا چې د اجرا لپاره تضمین نه لري، د مثال په ډول: رښتیا ویل اخلاق دي که څوک عادي دروغ وایي په دنیا کې نه مجازات کېږي، یا دا چې په وعده وفا کول عبارت له اخلاقي معیار څخه دی، خو که چېرې څوک په خپله وعده باندې وفا و نه کړي، البته په عادي حالاتو کې نو دغه شخص نه مجازات کېږي.

دویمه خبره دا ده چې اکثره مهم اخلاقي معیارونه د وخت په تېرېدو سره په حقوقي قواعدو باندې بدلېږي، لکه: قاتل د مقتول له میراث څخه محرومیدل.

د پورته توضحیاتو او تعریفاتو په نظر کې نیولو سره اخلاقو ته لاندې دوه تعریفات ذکر کوو، چې یو لغوي او بل اصطلاحي تعریف دی.

لومړی: د اخلاقو لغوي مانا: اخلاق د خلق جمع ده چې د خوی، عادت او طبعیت په مانا دی.

دویم: د اخلاقو اصطلاحي مانا: اخلاق د هغه غیر کتبي تولنیزو قواعدو، پرنسیپونو او معیارونو له مجموعې څخه عبارت دي چې د اجرا لپاره کوم خاص تضمین نه لري، خو په تولنیز ژوند کې د نېکۍ او بدۍ تفکیک او جدا والی پرې کېږي او هم یې په مقابل کې تولنیز عکس العمل چې عبارت د مینې او محبت، کرکې او نفرت څخه دي شتون لري.

څرنګه چې په لومړي سر کې دې خبرې ته اشاره وشوه چې په لمړیوئي وختونو کې د حقوقي او اخلاقي قواعدو ترمینځ هېڅ جلا والی موجود نه ؤ، لکه، کله چې په نړۍ کې سیاسي او اقتصادي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضعي انکشاف وکړ، د يوې ټولنې اخلاقو د بلې ټولنې له اخلاقو څخه فرق کاوه او ټولنو يو د بل سره ډېر نږدې روابط درلودل، چې يواځې اخلاقو نه شو کولای چې دغه روابط ترتيب او تنظيم کړي، نو ځکه د اخلاقو تر څنګ حقوقي قواعد ايجاد شول او يو له بل څخه جلا شول، نو مونږ په دې ځای کې د اخلاقو او حقوقو د قواعدو په توپيرونو باندې رڼا اچوو.

لومړی توپير: (د هدف له حيثه)

د حقوقي قواعدو هدف په ټولنه کې نظم او دسپلين دی او د اخلاقي قواعدو هدف د وجدان او باطني افکارو پاکي ده.

دويم توپير: (د اجرا د تضمين له حيثه)

د حقوقي قواعدو لپاره د اجرا تضمين ټاکل شوی دی، پداسې حال کې چې د اخلاقي قواعدو لپاره د اجرا تضمين شتون نه لري.

دريم توپير: (د وضع کېدو له حيثه)

حقوقي قواعد د قدرت لرونکي مقام له خوا وضع کېږي او اخلاقي قواعد د قدرت لرونکي مقام له خوا نه وضع کېږي.

څلورم توپير: (د شکل او بڼې له حيثه)

حقوقي قواعد تحريري وي يا نې په ليکلې ډول وي، په داسې حال کې چې اخلاقي قواعد ليکلي نه وي.

پينځم توپير: (د پلي کېدو د ساحې له حيثه)

د حقوقي قواعدو ساحه محدوده وي په داسې حال کې چې د اخلاقو ساحه ډېره پراخه وي، د مثال په ډول حقوقي قواعد يو شخص په دې مکلف کوي چې خپل نږدې خپلوانو ته به نفقه ورکوي، پداسې حال کې چې اخلاقي قواعد ځينې اشخاصو ته وايي چې خپل او پردي ټولو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

غريبانو ته به نفقه ورکوي

شپږم تو پير: (د ظاهر والي او باطنوالي له مخې)

حقوقي قواعدو کې ظاهر ته اعتبار ورکول کېږي لکه چې څوک تخلف کوي، خو اخلاق ظاهري بڼه نه لري او يواځې په باطني ډول د خلکو د کرکې او نفرت سبب کېږي

اووم تو پير: (د مجازاتو له حيه)

په حقوقي قواعدو کې مجازات يواځې دنيا پورې تړلي وي، په اخلاقي قواعدو کې اخروي مجازات ورکول کېږي

دربيم مطلب-د حقوقو د علم اړيکې د عدالت سره:

په دې مطلب کې هم درې نقاط په ډېر لنډ ډول بيان شوي، د عدالت تعريف، د عدالت او حقوقو رابطه او په دربيم قدم کې د عدالت او حقوقو تو پيرونه، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوي دي

۱- د عدالت پېژندنه: عدالت لغوي او اصطلاحي تعريفات لري چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

د عدالت لغوي مانا: عدالت په لغت کې انصاف، عدل او عادل کېدلو ته وائي.

د عدالت اصطلاحي مانا: د عدالت لپاره چې څومره تعريفات شوي د ارسطو د تعريف سره ډېر کم تفاوت لري چې همدغه تعريف له ارسطو څخه وروسته رومي حقوق دانانو لکه (اولپين، Ulpien) او سيسرون تکرار کړی دی.

د ارسطو په نظر: په کارونو کې اعتدال چې فضايل په ټولو کارونو کې شامل دي، ځکه هر څوک چې په ناخوښه کار باندې اقدام وکړي هغه ظلم کړی او په خاص ډول هر چا ته خپل حق ورکول عبارت د عدالت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه دی.

سیسرون ورسره یو بل څه هم ورزیاتوي

هر چاته خپل حق ورکول په دې شرط چې د عمومي منافعو په زیان ته نه وي، له عدالت څخه عبارت دی.

۲- د حقوقو او عدالت ترمینځ رابطه

دولت هلته پایدار وي چې هلته عدل حاکم وي او د خلکو سره په انصاف چلند وکړي، خلک تر هغې چې د دولت د عدالت نه ډاډمن نه وي، اطاعت یې نه کوي او په داسې اعمالو لاس پورې کوي چې د ټولنې نظم مختل شي او که چېرې حقوقي قواعد په عدالت باندې استوار وي خلک هغه مقررات په ډېر ورین تندي قبلوي او مخالفت یې نه کوي.

د حقوقي قواعدو د ایجاد هدف دا دی چې، ټولنیز روابط ترتیب او تنظیم شي، چې د عدالت د نه شتون په صورت کې دغه امن او اطمنان د منځه ځي نو دواړه یو د بل سره رابطه لري.

۳- د حقوقي قواعدو او عدالت ترمینځ فرق:

۱ـ حقوقي قواعد همېشه نه شي کولای چې د هر مورد ټول جزیات او خصوصیات پیش بیني کړي، نو حقوقي قواعد مکلف دي چې د مصالحو د جلب او د مفاسدو د دفع لپاره قواعد وټاکي.

پداسې حال کې چې دغه ډول موارد ځینې وختونو کې د عدالت سره په ټکر کې وي د مثال به ډول: د دوه ورونو په میراث کې عدالت مساوي وښندي ده، چې کله نا کله دغه معیارونه ډېر عادلانه په نظر نه راځي: د مثال په ډول: یو فاسق، فاجر او خاین، مال داره ورور او بل مسکین، فقیر، نادار، صالح، عابد ورور تر منځ مساوي ویشنه عادلانه نه ښکاري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_کله، کله د نظم د تامین لپاره حقوقي قواعد ددې ایجاب کوي چې د عدالت سره برابر نه وي، لکه: د وخت د پوره کېدو په صورت کې اعتراض نه قبلول، پداسې حال کې چې واقعاً د هغه حق تلف شوی، خو اوس یې اعتراض قابل د قبول نه دی.

څلورم مطلب- د حقوقو د علم اړیکې د اقتصاد سره:

لکه څرنګه چې معلومېږي د اقتصاد علم د بشر د ارتیاو او د هغوی د مسایلو د حل په هکله بحث کوي، یانې عایدات، مصارف، اموال، شتمني، بودیجه، د بودیجې د ویش لارې او طریقې او داسې نور مسایل تر بحث لاندې نیسي.

چې پخوا داسې فکر کېده چې اقتصاد له ټولنیزو علومو څخه بېل دی او د حقوقو سره هېڅ ډول اړیکې نه لري، دا ځکه چې اقتصاد خپل خاص اصول لري او پرته له حقوقي قواعدو څخه رامینځ ته شوی، ولې د ۱۹ او ۲۰ پېړیو اقتصادي مشکلاتو او ستونزو دا ثابته کړه چې پخوانی تصور د اقتصاد په رابطه صحیح نه ؤ، ولې د ۱۹ او ۲۰ پېړۍ او پخواني نظریات یې رد کړه او دا یې ثابته کړه چې، د دولت د مداخلې پرته د اقتصادي مسایلو تنظیم او ترتیب امکان نه لري، همدارنګه د اقتصادي ټرونونو امضا کول پرته له حقوقي قواعدو څخه امکان نه لري

د بلې خوا که چېرې اقتصادي منابع موجود نه وي دولت او نظام همدارنګه د حقوقي قواعدو ایجاد ممکن نه وي.

له پورته تو ضېحاتو څخه په ډاګه دا خبره ثابتېږي چې حقوق او اقتصاد یو له بل سره ډېره نژدې رابطه لري تر دې چې یو د بل سره لازم او ملزوم دي.

د مثال په ډول که چېرې، د اقتصاد علماء و غواړي چې بهتر ېنه لاره د زیاتو تولیداتو او د ثروت د عادلانه وېش لپاره غوره کړي، مجبور دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په هغه حقوقي قواعدو باندې پوه شي، چې په دې مسایلو باندې حاکم وي او د بیعې وېشل، اجاره، ګروي، مضاربت، ربحه چې د اموالو د انتقال او د ګټې لاسته راوړنې وسیله ده پوه شي.

همدارنګه هغه حقوقي قواعد چې د ټولنې د نظم لپاره وضع کېږي، لازمي ده چې اقتصادي ضرورتونو ته متوجه شي او که چېرې دغه قواعد د اقتصادي علومو سره په ټکر کې وي نه شي کولای چې په ټولنه کې نظم راولي او کله چې هم پدغه قواعدو کې بې نظمي او بې تناسبي رامینځته شي د ټولنې نظم مختل او تر دې چې په ټولنه کې د انقلابونو سبب کېږي.

پینځم مطلب-د حقوقو رابطه د سیاسي علومو سره:

حقوق او سیاسي علوم یو د بل سره دومره نژدې رابطه لري چې یو له بل څخه یې جلا کېدل ممکن نه دي یا دا چې د یو علم د نه شتون په صورت کې دویم علم خپله دمنځه ځي او استفاده تر ېنه نه کېږي او داسې دی لکه روح او بدن، په دې مانا چې حقوقي قواعد، سیاست ته په عملي میدان کې مشروعیت ورکوي.

د مثال په ډول: د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون کې دا روښانه شوې چې په افغانستان کې به ریاستي رژیم وي، نو که چېرې رئیس جمهور د درې واړو قواو په راس کې شتون لري، نو دغه مشروعیت ورته د حقوقي مقرراتو له خوا ورکول شوی، بالمقابل که مونږ وایو چې د افغانستان قانون، یا دا چې حقوقي قواعد بیانوو، نو د دغه قواعدو ایجاد پرته د نظام، حکومت او ملي حاکمیت څخه نا ممکن دی، ځکه چې سیاسي علوم په ټولنه کې د حکومت روش مطالعه کوي او همدغه حکومت بیا د حقوقي مقرراتو ایجاد ته زمینه برابروي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مطلب - د حقوقو اړیکې د تاریخ د علم سره

تاریخ او حقوق یو د بل سره ډېره نژدې رابطه لري او هغه په دې مانا چې تاریخ هغه علم دی چې د تېرې زمانې واقعات مورخ ته بیانوي، یواځې دا نه چې مورخ ته تېر واقعات او پېښې بیان کړي، بلکې د تېرو واقعاتو په نظر کې نیولو سره هغه واقعات چې د ټولنې د پرمختګ، انکشاف، نظم او دسپلین... سبب شوی وي، یا دا چې د تېرو واقعاتو په اساس چې په ټولنه کې ګډوډي، بې نظمي، ظلم، فساد... رامینځ ته شوي هغه هم مورخ ته بیانوي، چې حقوق د دغه مثبت او منفي نقاطو په نظر کې نیولو سره حقوقي قواعد او مقررات وضع کوي، هغه مقررات چې د پرمختګ، انکشافاتو ،نظم او سوکالۍ سبب شوي، مراعات کوي او هغه مقررات چې ددې برعکس وي له هغې څخه خود داري کوي.

بله مهمه خبره چې دلته ترېنه یادونه کوو هغه دا ده چې د تاریخ د علم د مطالعې په اساس د حقوق پوهانو ذهنیت انکشاف کوي او معلومات یې پراخه کېږي، سره ددې چې د تاریخ مطالعه د هرې ټولنې لپاره ګټوره ده، ولې د نړیوالو عمومي حقوقو لپاره ترټولو زیاته ضروري او لازمي ده، همدارنګه حقوق د ټولنپېژندنې، اروا پوهنې، جغرافیې او نورو علومو سره ډېره نژدې رابطه لري، چې په دې ځای کې یې له مطالعه کولو څخه تېر ېږو.

کورنۍ دنده:

د حقوقو د علم رابطه د جغرافیې، ټولنپېژندنې، اروا پوهنې او خپله د قانون سره پیدا کړئ.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم مبحث- د طبعي علومو او حقوقو تر منځ اړيکې

له ټولنيزو علومو څخه علاوه حقوق له طبعي علومو سره هم نژدې اړيکې لري چې دغه روابط دلته يواځې د طب، کيميا، فزيک، رياضي او نورو سره جلا جلا مطاله کوو.

۱- د حقوقو د علم اړيکه له طب سره:

د طب علم عمدتا په درې برخو باندې وېشل شوی دی، چې هغه عبارت دي، وقايوي طب، معالجوي طب او عدلي طب، چې په دې ځای کې يواځې د عدلي طب رابطه د حقوقو سره مطالعه شوې ده.

عدلي طب هغه علم دی چې د جنايي پېښو د روښانتيا او د جنايي پېښو د واقع کېدو له حقيقت څخه بحث کوي.

د حقوقو علم يو ډېر مهم هدف دا دی چې عدالت تطبيق شي، مجرم محاکمه او مجازات شي او بې ګناه شخص له محاکمې او مجازاتو څخه خلاص شي، چې دا کار د عدلي طب له همکارۍ پرته نشي کولای او په دې برخه کې عدلي طب د حقوقو د علم سره همکارۍ کوي د مثال په ډول: د ضرب او جرح جرايم او اخلاقي جرايمو د کشف لپاره ډېر ګټور او مفيد دي، د بلې خوا حقوق نه يواځې دا چې عدالت تطبيق او ټولنيزې چارې تنظيم کوي، بلکې د طب او طبابت ساحه هم ترتيب او تنظيموي، د مثال په ډول، د مريضانو د تداوی په هکله د ډاکترانو مسوولیت او عدم مسوولیت د حقوقي قواعدو په چوکاټ کې تنظيمېږي.

۲- د کيميا او حقوقو د علم تر منځ اړيکه:

د کيميا علم هم حقوق جزا ته ډېر دقيق او قوي معلومات په لاس کې ورکوي، په دې مانا چې د يوې جزائي قضيې په اړه عدلي او قضائي ارګانونو ته دقيق معلومات ورکوي او حقوق جزا له دغه معلوماتو څخه په استفادې سره عدالت په ښه شان تطبيق کوي، د مثال په ډول

په طول د تاريخ کې ليدل شوي چې له زهرو څخه د ژوند پر ضد جرايمو کې د يوې سلاح په حيث استفاده شوې ده. چې حقوق پوهان زهرو ته داسې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعريف هم کوي چې زهر عبارت له هغه موادو څخه دي چې په لنډ يا اوږد وخت کې د انسان ژوند ته خاتمه ورکوي، چې ددې تعريف په اساس زهريو جرم دی چې د نتيجې پورې تړلی نه دی.

نو اوس حقوق پوهان، يا د عدلي او قضايي ارګانونو لپاره ددې ضرورت دی چې زهر وپېژني چې دا کار يواځې د کيميا د علم په اساس کيدای شي، لکه د زهرو پېژندل، د زهرو مقدار، مضره مواد، نيشه يي موادو پېژندنه او نور.

چې په مقابل کې حقوق بيا د کيميا د علم د چارو د ترتيب او تنظيم لپاره او همدارنګه د کيميا له علم څخه د اعظمي استفادې لپاره يو سلسله قواعد او مقررات وضع کوي، چې ددغه قواعدو د نه شتون په صورت کې د کيميا علم پرمختګ او انکشاف نه شي کولای او کوم اهداف چې لري هغه هم نه شي تر لاسه کولای.

۳-د فزيک د علم او حقوقو ترمنځ اړيکه

فزيک هغه علم دی چې د برق د حمل او نقل وسايل چې زميني، هوايي او بحري څخه عبارت دي، همدارنګه د وسلو جوړول او له نورو څخه بحث کوي چې له دغه حمل و نقل وسايلو څخه زياته استفاده په تجارتي حقوقو کې کېږي او په مقابل کې له نومورو وسايلو څخه د استفادې لپاره د مقرراتو ترتيب د حقوقو له خوا صورت نيسي.

۴-د رياضي د علم اړيکه له حقوقو سره:

رياضي هغه علم دی چې حسابات، امار او ارقام مطالعه کوي، چې له دغه حساباتو او ارقامو څخه په استفادې سره د رياضي د ميراث حقوقو او په نورو کې فوق العاده تاثير لري او که د رياضي علم موجود نه وي، د ميراث حقوق تحقق نه پيدا کوي، بالمقابل د حقوقو علم رياضياتو ته د اختراعاتو او کشف حق ثابتوي.

همدارنګه د تکنالوژی او نورو سره هم اړيکه لري چې ددې اړيکې پيدا کول د کورنی دندې پتوګه ستاسې پر غاړه ده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم څېرکی

د افاقي حقوقو وېشنه

لکه چې مور د آفاقي حقوقو په تعريف کې ولوستل چې:

آفاقي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې په ټولنه کې موجود دي او د ټولنې ټولې برخې ترتيب او تنظيموي، يا دا چې په ټولنه کې د نظم او د سپلين اړوند ټول موضوعات تر بحث لاندې نيسي، پداسې شکل د غه موضوعات تر بحث لاندې نيسي چې يا به د دولت له قلمرو او سرحد څخه تېرېږي او يا به د دولت د قلمرو يا سرحداتو په داخل کې وي، يا به له سرحداتو څخه د باندې چې د همدې نقطې له مخې مور مجبور يو چې حقوق په دوه برخو باندې ووېشو، يو به هغه قواعد وي چې د يو دولت پورې تړلي اړيکې ترتيب او تنظيموي، چې دا به د ملي حقوقي قواعدو په نوم ياد کړو.

بل هغه قواعد دي چې د يو دولت له قلمرو يا سرحداتو څخه دباندې په نورو دولتونو کې مداخله کوي، يا دا د چې د خارجي عنصر لرونکي اړيکې ترتيب او تنظيموي، چې دا قواعد او مقررات به د بين المللي حقوقي قواعدو په نوم ياد کړو.

د پورته تو ضېحاتو په نظر کې نيولو سره مور کولای شو چې د ملي والي او بين المللي والي له حيثه حقوق طبقه بندي کړو چې هغه له ملي حقوقو او بين المللي حقوقو څخه عبارت دي.

دويم شکل چې د دغه حقوقي روابطو د ترتيب او تنظيم لپاره لازم دی، هغه عبارت له دې څخه دي چې يا به پدغه حقوقي روابطو کې د دولت

Scanned by CamScanner

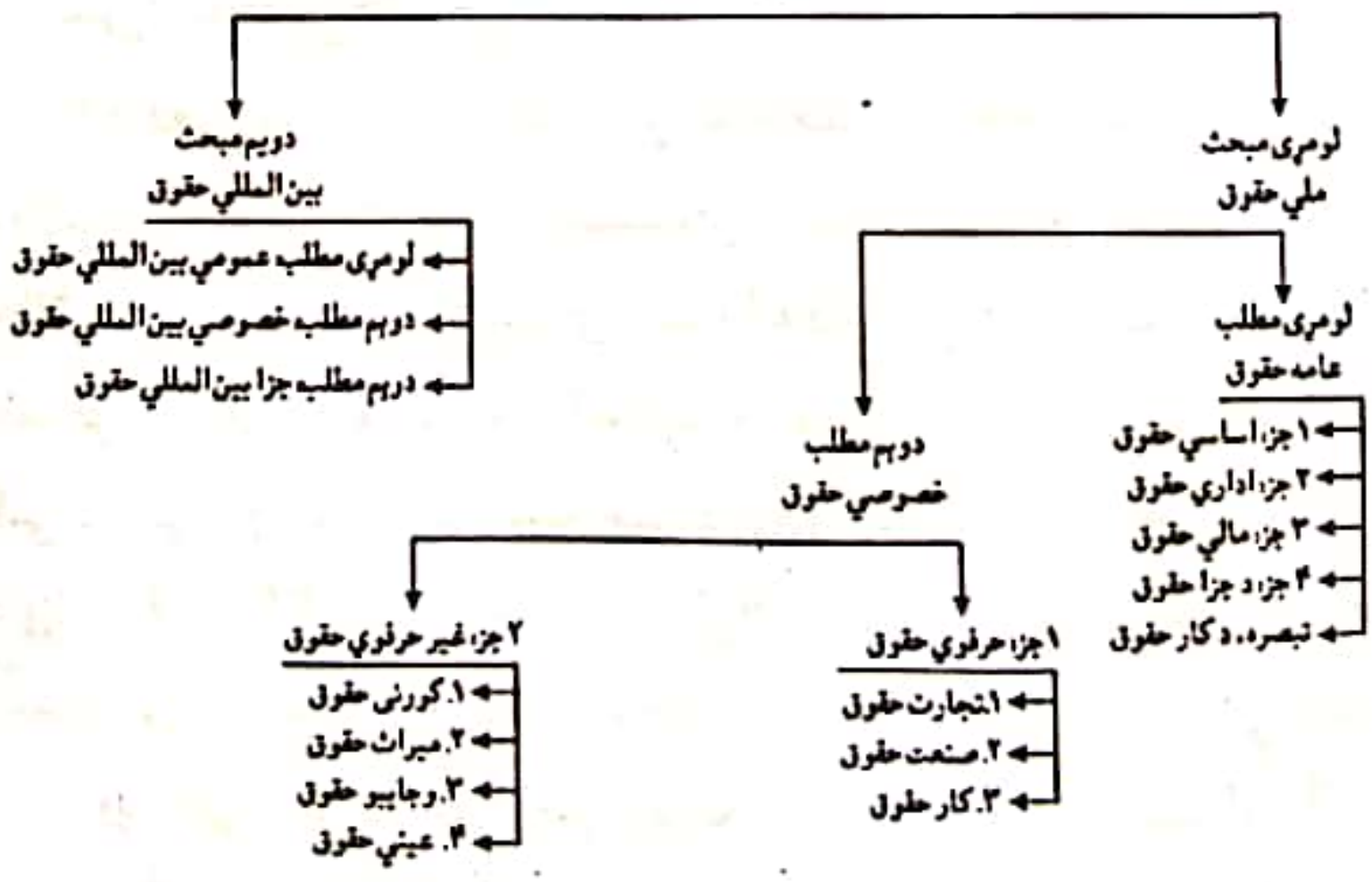
(c) ketabton.com: The Digital Library

مداخله وي او يا به يې نه وي، که چېرې د حقوقي روابطو په ترتيب او تنظيم کې د دولت مداخله موجوده وه، هغه به عبارت له عامه حقوقو څخه وي، البته ددې خبرې يادونه بايد وشي چې په ملي سطحه وي او که په بين المللي سطحه، تفاوت نه لري.

يا به داسې وي چې په دغه حقوقي روابطو کې به دواړه خواوې ته خصوصي افراد وي، يا نې د دولت مداخله به يې نه وي، که چېرې د حقوقي روابطو په ترتيب او تنظيم کې د واړه خواوې خصوصي افراد وي، نو دا به عبارت له خصوصي حقوقو څخه وي.

له همدې وجې مورږ په لومړي قدم کې آفاقي حقوق په دوه برخو وېشو، چې هغه له ملي حقوقو او بين المللي څخه حقوقو عبارت دي او بيا همدغه ملي او بين المللي حقوق د دولت د مداخلې او نه مداخلې له مخې په دوه برخو وېشو، چې له خصوصي حقوقو او عمومي حقوقو څخه هغه عبارت دي، چې دا هر يو بيا په خپل وار سره په نورو برخو باندې وېشل شوي دي، چې لومړی د حقوقو ټولې رشتې او برخې د يو جدول او چارت په شکل ليکو او له هغې څخه وروسته په هر يو باندې جلا جلا بحث کوو.

د آفاقي حقوقو وېشنه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مبحث - ملي حقوق

ملي حقوق عبارت له هغه قواعدو او مقرراتو څخه دي چې په ملي سطحه د انسانانو ټولې اړیکې ترتیب او تنظیموي، یا په بل عبارت ملي حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې ټولې هغه اړیکې ترتیب او تنظیموي چې هېڅ خارجي جنبه و نه لري، یا بین المللي جنبه نه لري او یواځې دا خلي جنبه لري، یانې هر هغه موضوع چې هېڅ خارجي عنصر و نه لري هغه عبارت له ملي موضوع څخه ده.

یا په بل عبارت آفاقي حقوق د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د یو خصوصي فرد رابطه د بل خصوصي فرد سره، یا د یو خصوصي فرد رابطه د خپل متبوع دولت سره، او یا د دولت د اداراتو روابط په خپل منځ کې ترتیب او تنظیموي (دانش درسي مواد).

یا په بل عبارت ملي حقوق هغه قواعد دي چې د تطبیق ساحه یې د یوه هېواد په جغرافیه کې محدوده وي *(حقوقو ویشنه، ۹ مخ)*

بین المللي حقوق:

دا د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولتونو او نورو حقوقي شخصیت لرونکو ارګانونو روابط په هر ډول حالاتو کې ترتیب او تنظیموي، سره له دې چې د ولتونو د بین المللي حقوقود اصلي تابعینو په توګه خپل موقعیت او دریځ ساتلیخو په عمل کې داسې دولتونه هم شته چې د پخوا په شان ورته کلک تابع نه دي *(کاولاس ۳۴ مخ)*. دولتونو و کولای شو، د نړیوالو حقوقو څخه په استفادې سره ټولنیز مشکلات حل کړي، همدغه د بین المللي حقوقو اغېزه وه، چې د هر دولت د انفرادي تلاش پر ځای یې د ډلیزو اقدام پایله

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنه وه. (سجاني، ۱۰۶)

يا په بل عبارت بين المللي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي، چې په بين المللي سطحه د افرادو تول روابط ترتيب او تنظيموي، يا بين المللي حقوق عبارت د هغې مقرراتو او قواعدو له مجموعې څخه دي چې له تولو هغه موضوعاتو څخه بحث کوي چې ملي جنبه ولري او په رابطه کې خارجي عنصر بايد موجود وي.

يا په بل عبارت بين المللي حقوق عبارت د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې يواځې د يو هېواد په قلمرو کې محدود نه وي بلکې د هېوادونو له قلمرو يا پولو څخه دباندې هم د تطبيق وړ دي او شخصيتونه يې له ملي حقوقو څخه توپير لري.

يا بين المللي حقوق عبارت د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د يو خصوصي فرد اړيکه د خارجي دولت له خصوصي فرد سره، يا د يو خصوصي فرد رابطه له خارجي دولت سره يا د دولتونو اړيکې په خپل مينځ کې، يا د دولتونو اړيکې د بين المللي سازمانونو سره يا د بين المللي سازمانونو اړيکې په خپل منځ کې ترتيب او تنظيموي.

په دې ځای کې اوس لاندې دري پوښتنې مطرح کېږي.

لومړۍ پوښتنه: ملي حقوق او بين المللي حقوق يو له بل سره څه توپيرونه او مشابهتونه لري؟

دويمه پوښتنه: د ملي او بين المللي حقوقو موضوعات کوم دي؟

دريمه پوښتنه: ملي موضوعات او داخلي موضوعات يو د بل سره څه توپير لري؟

د بنه پوهېدو لپاره د هرې پوښتنې ځواب جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړۍ پوښتنې ځواب: ځرنګه چې لیدل کېږي چې په دې پوښتنه کې دوه خواوې شتون لري چې یو یې توپیرونه او بل یې مشابهتونه دي چې موږ هم په لومړی قدم کې توپیرونه او په دویم قدم کې مشابهتونه تر مطالعې لاندې نیولي دي.

د ملي او بین المللي حقوقو توپیرونه:

۱- ملي حقوق داخلي جنبه لري او بین المللي حقوق خارجي جنبه لري.

۲- ملي حقوق د یو دولت د قلمرو په داخل کې داخلي موضوعات ترتیب او تنظیموي، پداسې حال کې چې بین المللي حقوق د یو دولت له قلمرو څخه د باندې روابط ترتیب او تنظیموي او کله چې ولیدل شي، چې د یو دولت په داخل کې موضوع واقع شوې، نو کیدای شي یو خارجي عنصر په کې موجود وي.

د ملي او بین المللي حقوقو مشابهتونه:

۱- ملي حقوق هم د افرادو تر مینځ روابط ترتیب او تنظیموي او بین المللي حقوق هم د افرادو تر مینځ روابط ترتیب او تنظیموي.

۲- ملي حقوق هم قواعد او مقررات دي او بین المللي حقوق هم قواعد او مقررات دي.

۳- د ملي حقوقو اصلي وظیفه هم د روابطو ترتیب او تنظیم دی او د بین المللي حقوقو اصلي وظیفه هم د روابطو ترتیب او تنظیم دی.

د دویمې پوښتنې ځواب: په دویمه پوښتنه کې ویل شوي وو چې ملي او بین المللي موضوعات کوم دي؟ چې په لاندې ډول لیکل شوي دي.

د ملي حقوقو موضوعات:

په ملي حقوقو کې ټول هغه مسایل، موضوعات او پېښې تر غور او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

بحث لاندې نیول کېږي چې یواځې او یواځې د یو دولت پورې ارتباط ولري، خارجي عنصر پکې موجود نه وي، د یو دولت د قلمرو په داخل کې واقع شوی وي.

بین المللي موضوعات:

په بین المللي حقوقو کې ټولې هغه قضایاوې، روابط او اړیکې، مسایل او موضوعات ترتیب او تنظیمېږي چې:

د یو دولت پورې تړاو و نه لري او خارجي جنبه ولري، خارجي عنصر پکې موجود وي، د سرحد تفکیک او جلاوالی پکې شتون لري.

درېیمه پوښتنه:

درېیمه پوښتنه د ملي او داخلي موضوعاتو د فرق پورې مربوط وه، چې په دې رابطه یې لاندې ځواب ویل شوی دی.

ملي مسایل او داخلي مسایل یو د بل سره فرق لري او هغه داسې چې هره ملي مسئله یوه داخلي مسئله کیدای شي، ولې هره داخلي مسئله بیا یوه ملي مسئله نه شي کیدای، ځکه چې:

ملي مسایل عبارت له هغه مسایلو او موضوعاتو څخه دي چې د ټول ملت یا ټول قلمرو تر منځ شریک او موجود وي لکه: ټول ملي افتخارات.

داخلي مسایل او موضوعات عبارت له هغې موضوعاتو څخه دي چې د یو قلمرو په داخل کې واقع شوې وي، یانې ټول هغه مسایل چې د یو قلمرو یا د دولت د سرحداتو په داخل کې واقع شوي وي اما د ټول ملت تر منځ شریک نه وي، بلکې د یوې سیمې او منطقې پورې تړاو لري، لکه: د یوې خاصې سیمې رسم او رواج، چې په نورو سیمو کې بیا دغه رسم او رواج شتون نه لري داخلي ورته ځکه وایو چې داخل کې واقع شوي، خو ملي ورته ځکه نه وایو چې د یوې خاصې سیمې او منطقې پورې تړاو لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثال په ډول: مېلمه پالنه، د ټولو افغانانو ملي افتخار دی، چې دا یوه ملي موضوع ده، د بلې خوا په درېیمه ورځ هدیرې ته د ښځو تلل دا کیدای شي د یوې خاصې سیمې رواج وي، چې اوس مور ګورو چې مېلمه پالنه هم داخلي موضوع ده ځکه چې داخل د سرحداتو کې ده او هم ملي موضوع ده ځکه چې ټول افغانان په دې کې سره شریک دي، برعکس هدیرې ته د ښځو تلل دا داخلي موضوع ده او هغه ځکه چې د قلمرو په داخل کې واقع کېږي، خو ملي موضوع نه ده او دا ځکه چې ټول قلمرو کې نه تطبیق کېږي.

دا چې د ملي او بین المللي حقوقو په روابطو او ډولونو باندې پوه شو، لازمي ده چې د ملي حقوقو اقسام جلا او د بین المللي حقوقو ډولونه جلا تر مطالعې لاندې ونیسو.

د ملی حقوقو وېشنه:

لکه مخکې مو چې یادونه وکړه ملي حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې یواځې او یواځې داخلي یا د یو دولت د قلمرو پورې مربوط مسایل، یا دا چې په ملي سطحه ټول روابط ترتیب او تنظیموي.

ملي حقوق په خپل وار سره په دوه برخو باندې وېشل شوي دي چې هغه عبارت دي، له ملي خصوصي حقوقو او ملي عمومي حقوقو څخه، چې دغه د خصوصي حقوقو او عامه حقوقو وېشنه ډېره پخوانۍ سابقه لري، چې په لاندې ډول روښانه شوې ده.

دا چې ملي حقوق په عامه او خصوصي حقوقو باندې وېشل شوي او دا وېشنه ډېره پخوانۍ او تاریخي قدامت لري، د نړۍ پوهېدو لپاره یې په درې سر لیکونو کې تاریخې سیر مطالعه کوو. په پخواني وخت کې، له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته او په شلمې پېړۍ کې، چې هر یو جلا

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلا مطالعه شوي دي

الف: د عامه او خصوصي حقوقو ويشنه په پخواني وخت کې

د پخواني روم په حقوقو کې هر هغه شی چې هغه به د دولت د عمومي سازمان پورې مربوط و، هغه به د عمومي حقوقو په نوم یاد ېده او هر هغه څه به چې د افرادو د خصوصي ګټو پورې مربوط ؤ هغه به د خصوصي حقوقو په نوم یاد ېده.

ولې دغه تفکیک او جلا والی مطلق او ګلي نه ؤ، بلکې یو له بل سره یې نژدې تړاو هم درلود او هغه داسې چې:

هر وخت چې مقننه قوې د دولت عمومي حقوق وضع کول، نو په دې صورت کې د خصوصي افرادو ګټې هم په نظر کې نیول کېدې، چې له همدغې وجې دواړو رشتو یو د بل سره تړاو درلود، یا دواړو رشتو یوله بل سره اړیکې درلودلې.

ب؛ له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته د خصوصي او عمومي حقوقو ویشنه:

ددې لپاره چې له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته د حقوقو په وېشلاتو باندې پوه شو د یو مشهور فرانسوي عالم (منتسکو) نظریات په ډېر لنډ ډول دلته بیانوو.

عمومي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د افرادو او دولت تر مینځ روابط ترتیب او تنظیموي.

خصوصي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د خصوصي افرادو تر منځ روابط ترتیب او تنظیموي.

د دغه نظریاتو په نظر کې نیولو سره نوموړی عالم عمومي حقوقو ته سیاسي حقوق او خصوصي حقوقو ته مدني حقوق وایي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج؛ په شلمه پېړۍ کې د عمومي او خصوصي حقوقو وېشنه:

په شلمه پېړۍ کې عمومي حقوق داسې تعريف شوي دي

عمومي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د خصوصي افرادو او دولت ترمينځ روابط او همدارنګه د دولت د اداراتو روابط په خپل منځ کې ترتيب او تنظيموي، چې اوس هم دغه تعريف اعتبار لري

خصوصي حقوق يې داسې تعريف کړي دي

خصوصي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د يو خصوصي فرد رابطه له بل خصوصي فرد سره ترتيب او تنظيموي

له پورته تعريفاتو څخه داسې معلومېږي چې د عامه حقوقو په روابطو کې خامخا بايد يو طرف ته دولت وي او په خصوصي حقوقو کې دواړو خواوو ته خصوصي افراد موجود وي او د دولت مداخله نه وي

له پورته توضېحاتو څخه معلومېږي چې حقوق له دېر پخوا وختو څخه په دوه برخو باندې وېشل شوي دي چې هغه عبارت له عمومي او خصوصي حقوقو څخه دي

پورتنۍ هره څانګه بيا په خپل وار سره په نورو برخو باندې وېشل شوې ده، چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا مطالعه کېږي

لومړی مطلب-عامه حقوق:

مخکې هم تعريف وشو، چې عامه حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د يو خصوصي فرد رابطه له خپل متبوع دولت سره يا د دولت د اداراتو روابط په خپل مينځ کې ترتيب او تنظيموي

Scanned by CamScanner

عامه حقوق په خپل وار سره په لاندې برخو وېشل شوي دي.
اساسي حقوق، اداري حقوق، مالي حقوق، د جزا حقوق او په ځنې دولتونو کې د کار حقوق، چې هر یو د نښه پوهېدو لپاره جلا جلا مطالعه شوي دي.

لومړی جز- اساسي حقوق:

اساسي حقوق چې د عمومي حقوقو له څانګو څخه یوه ډېره مهمه او اساسي څانګه ده، یواځې دا نه چې په اساسي حقوقو کې د دولت او افرادو پورې مربوط ډېر اهم موضوعات بیانېږي، بلکې په عین حال کې د نورو حقوقو لپاره هم اساس او بنیاد ګڼل کېږي او نور ټول حقوقي قواعد د اساسي حقوقو په رڼا کې جوړېږي او ټول هغه حقوقي قواعد چې د اساسي حقوقو سره په ټکر کې وي، هېڅ اعتبار نه لري، دا چې اساسي حقوق ډېر مهم دي نو په همدې اساس د عمومي حقوقو له څانګو او رشتو څخه لومړنی څانګه او رشته ده، د اساسي حقوقو په رابطه علماء وایي چې د اساسي حقوقو موضوعات د هر دولت په اساسي قانون کې انعکاس پیدا کوي، د بلې خوا نه په اساسي قانون کې د دولت مهم او اساسي موضوعات تر بحث لاندې نیول کېږي، چې په هغې کې خپله د دولت سیاسي رژیم، د دولت درې ګونې قواوې په تفصیل سره بیا نېږي چې دا خپله ددې مانا ورکوي چې په اساسي حقوقو کې د یو دولت ټول حقوقي نظام او سیستم تشریح کېږي او په ټولنه کې نظم، دسپلین، امنیت، پرمختګ، انکشاف، ښه حکومت داري، د خلکو د حقوقو او وجایبو رعایتول، د ګډوډیو مخنیوی کول، د بې نظمۍ له منځه وړل، د خلکو د ضروریاتو او احتیاجاتو پوره کول، د اتباعو د حقوقو رعایتول او نور اهم فکتورونه هغه وخت منځ ته راځي چې هلته نظام وي، قوي دولت موجود وي او ټول دولتي سیستمونه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعال وي، دغه پورته ټول اهداف د اساسي حقوقو په اساس منځ ته راځي، چې په اساسي قانون کې په ماده واراو جز وار شکل بیا نه ږي.

اساسي حقوق د نورو عمومي حقوقو لپاره اساس او بنسټ جوړوي، نو ځکه د قوت په لحاظ اول دي او مور ږ په دې کتاب کې د عمومي حقوقو په سر کې لیکلي دي.

د اساسي حقوقو د تعریف په هکله زیات نظریات او تعریفونه ورکړل شوي دي، چې دا خبره کله دومره پراخه او وړاندې ځي چې د علماو نظریات یو د بل سره متضاد وي، د نظریاتو تو پیرونه یواځې د یو دولت د حقوق پوهانو تر مینځ نه، بلکې د ټولو حقوق پوهانو تر مینځ شتون لري، خو مور ږ دې لپاره چې د اساسي حقوقو په اړه ښه پوه شو یو څو تعریفات په دې ځای کې ستاسې لپاره راوړو.

۱- اساسي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې انساني ټولنو ته نظم او دسپلین ورکوي.

۲- اساسي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولت پورې مربوط ټول مسایل حل او فصل کوي. *(نهاد های سیاسي، ۲۳ مخ)*

۳_ مارسل پریلوټ (Marcel Prelot) وایي: ټول هغه قواعد چې هدف یې د ولت ته د یو جوهر او جوړښت ورکول وي، د اساسي قانون کړنې بلل کېږي. *(سبحاني_۹۵ مخ)*

په پورته تعریفاتو کې لیدل کېږي چې اساسي حقوق څوک د ټولنې د ټولو چارو تنظیمونکي ګڼي، او ځینې نور علماء یې په سیاست پورې تړي او سیاسي مسایل او سیاسي قدرت یې ګڼي او د پورته تعریفاتو په نظر کې نیولو سره مور ږ نشو کولای چې اساسي حقوقو باندې ښه پوه شو نو مجبور یو چې نور تعریفات هم د اساسي حقوقو لپاره په دې ځای کې بیان کړو.

Scanned by CamScanner

محمد جعفر جعفر په خپل کتاب (مقدمه عمومي علم حقوق) کې اساسي حقوق داسې تعريف کړي دي: اساسي حقوق هغه مقررات دي چې د حکومت او دولتي سازمانونو شکل او د دولت حدود او وظايف ټاکي. (جعفري ۸۷)

د کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي استاد پوهاند دوکتور حفيظ الله دانش وايي چې:

اساسي حقوق د هغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولت مهم او عمده مسايل ترتيب او تنظيموي

زما په نظر دا تعريف غوره دی، چې الفاظ يې لنډ او د اساسي حقوقو ټول مسايل پکې ځای په ځای شوي دي، دلته يو سوال مطرح کېږي او هغه دا چې، د دولت عمده مسايل کوم دي؟

په تعريف کې وويل شو چې: د دولت مهم موضوعات او مسايل يې عبارت دي له:

۱- دولت او د دولت د سياسي رژيم پېژندنه:

په اساسي حقوقو کې دولت معرفي کېږي دولت کوم سياسي رژيم لري، يانې د دولت شکل او بڼه مورته راپېژني لکه: شاهي، جمهوري، ديموکراتيک، غير ديموکراتيک، مذهبي، غير مذهبي، پارلماني، رياستي، نظامي او نور.

د افغانستان د دولت په اړه راځي چې افغانستان اسلامي جمهوريت دی چې د ديموکراتيک جمهوريت خصوصيت په لرلو سره واحد او مستقل هېواد دی، چې رئيس جمهور يې د درېوواړو قواوو په رآس کې قرار لري چې د رياستي رژيم يو خصوصيت يې ځانته غوره کړی دی.

۲- د دولت دريځ کونې قواوې:

په اساسي حقوقو کې د دولت د دريځ کوونو قواوو مقننه، اجرائيه او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضايا په اړه لاندې مو ضوعات تشريح کېږي

د دري ګونو قواوو تشکيل، صلاحيتونه، واکونه او مسوولیتونه، د هغوی تر منځ د وظايفو وېش، د دغه قواوو تر مینځ اړیکې او استقلالیت.

همدارنګه رئیس جمهور، لویې څارنوالی، مرکزي بانک او سرې میاشتې په رابطه بحث کوي.

۳- د اتباعو حقوق، آزادي او وجایب:

په اساسي حقوقو کې د اتباعو اساسي حقوق، د هغوی ازادي او کوم وجایب چې په ګوته شوي ترتیب او تنظیموي.

۴- ځینې نور متفرقه موضوعات.

لکه ملي ژبه، ملي سرود، ملي بیرغ، پولي واحدونه، اضطراري حالات او نور مو ضوعات او مسایل ترتیب او تنظیموي.

لکه مخکې هم دې خبرې ته اشاره و شوه چې د اساسي حقوقو موضوعات په اساسي قانون کې منعکس کېږي، چې د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال د جدي د ۱۴ نېټې په اساسي قانون کې چې ۱۲ فصلونه او ۱۷۲ مادې لري، دا مسایل تشریح شوي دي.

دویم جز- اداري حقوق:

د اداري حقوقو په اړه هم مختلف تعریفات شتون لري چې موږ ترېنه د نمونې په ډول دلته ځینې یادوو.

۱- اداري حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې اداري حقوقي شخصیتونه، د وزارتونو تشکیلات او وظایف، ښاروالي، د دولت د ولایاتو او ولسوالیو تشکیل او له اتباعو سره د دغه سازمانونو روابط ترتیب او تنظیموي. *(داد محمد، نذیر، مبادي حقوق، ۵۵ مخ)*

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې لیدل کېږي اساسي حقوق او اداري حقوق یو له بل سره د موضوعاتو په اساس د هرې نړۍ اړیکې لري، نو د همدې وجې اداري حقوق د اساسي حقوقو پسې متصل ذکر شویدي.

د اداري حقوقو په اړه هم دوکتور حفیظ الله د انش د هر لنډ او ساده تعریف کړی دی.

اداري حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د اداري پورې مربوط مسایل یا اداري مهم مسایل ترتیب او تنظیموي. *(حفیظ الله، دانش، مبادي حقوق)*

د اداري پورې مربوط مسایل او نور مو ضوعات عبارت دي له:

ـ د افرادو رابطه د اداري سره: لکه د محصلینو رابطه د پوهنځي د اداري سره، یا د استادانو رابطه د د اداري سره او داسې نور.

ـ د یوې اداري رابطه د بلې اداري سره:

لکه: د حقوقو او سیاسي علومو د پوهنځي، د خصوصي حقوقو دیپارتمنت رابطه د پوهنځي د ریاست سره، د پوهنځي د ریاست رابطه د پوهنتون له ریاست سره، د پوهنتون د ریاست رابطه له وزارت سره، په همدې شکل د دغه ډول اداراتو تر منځ د سلسله مراتبو په نظر کې نیولو سره روابط ترتیب او تنظیموي.

- د یو دولت د داخلي اداراتو تشکیلات په عمومي شکل د یوې اداري داخلي تشکیلات، د مثال په ډول

په عمومي شکل د افغانستان په اداري سیستم کې دوه ډوله اداري موجودي دي، مرکزي اداري او محلي اداري، د مرکزي اداري تشکیلات او د محلي اداري تشکیلات جلا جلا ترتیب او تنظیمېږي.

که چېرې موږ یوه وړه اداره په نظر کې و نیسو لکه د ننګرهار پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی، نو لیدل کېږي چې یو رئیس، معاون، دیپارتمنتونو امرین، ، تدریسي مدیر، اجرائیوی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدیر، تحویلدار، مستخدم او استادانو څخه تشکیل شوې ده، چې پورته ذکر شوي ټول موضوعات د اداري حقوقو پورې تړلي دي.

د حقوقو پوهنځي په کریکولم کې اداري حقوق په څلورم صنف کې تدریس کېږي او ځینې مسایل یې د هر مهم دي، په دې ځای کې ځینې پوښتنې مطرح کېږي او د هغوی لپاره ځواب ویل شوی دی.

اداره څه ته وایي؟ د اداري منابع کومې دي؟ د یوې سالمې اداري اصول څه شی دي؟ د یوې سالمې اداري ځانګړتیاوې کومې دي؟ چې دا پورته پوښتنې په هر لنډ ډول ځوابوو.

۱- اداره هغه علم او هنر دی چې یو زیات شمېر خلک خپلې لار ښوونې تر کنترول لاندې راولي او په ډلئیزه توګه هغوی د یو تاکلي هدف په لور سوق کوي.

۲- اداره له هغه فعالیتونو څخه عبارت ده چې دولت یې په مستقیمه او په غیر مستقیمه توګه د عمومي نظم د ساتنې او یا د عامه ارتیاوو لپاره تر سره کوي، تر ټولو لوی اداري شخصیت په خپله دولت دی چې د هغې وروسته کابینه، د ښاروالیو، ولسوالیو او ناحیو شوراګانې شاملېدای شي.

د اداري منابع:

په عمومي شکل د اداري منابع په درې برخو وېشل شوي دي.

ـ بشري منابع: متخصصین او خدماتي کارکوونکي.

ـ فزیکي منابع: تعمیرات، ماشینونه، د دفترنو اثاثیه او نور.

ـ مالي منابع: بودیجه، نقدي پیسې او نور.

د یوې سالمې اداري مشخصات

د یوې سالمې اداري مشخصات په لاندې ډول دي.

۱- د مقرراتو، لوایحو او اصولو په نظر کې نیول.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- اداري تشکيل د لازمو اړتياوو سره برابروي
۳- د کارکوونکو په انتصاب، انتخاب، تبديلي، معاشونو کې تعادل، تخصص او ګټورتوب په نظر کې ونيول شي او سلسله مراتب مراعات شي
۴- اداره بايد د تقلب او بيروکراسۍ څخه پاکه وي
۵- کار اهل کار ته وسپارل شي
۶- په اداري کې همغږي، د کنترول نبه سيستم، د آمرينو نبه اطاعت بايد موجود وي

۷ د اداري اساسي اصول:

۱- د هدف يووالی
۲- د سلسله مراتبو رعايت
۳- تخصص
۴- د امر د صادرولو وحدت
۵- د نظارت بشپړوالی
۶- صلاحيت او مسوولیت
۷- د تعادل موجوديت
۸- د انصاف او نرمنبت منلو اصل او د کار تداوم
۹- اغېزمن کار

۸- د اداري جوړښت:

د اساسي قانون (۱۳۶_۱۴۲) مادو له مخې اداري په دري برخو وېشل شوې دي
۱- مرکزي اداره
۲- محلي اداره
۳- د ښاروالیو او ولسوالیو واحدونه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربیم جز-مالي حقوق:

مالي په مانا د مادي یا پولي، چې هدف یې عایداتي منابع او د هغوی مصارف دي چې په اساس یې د دولت مالي امورات ترتیب او تنظیمېږي.

مالي حقوق هم د دولت له ډېرو مهمو او عمده موضوعاتو څخه بحث کوي، چې په اړه یې علماو مختلف تعریفات کړي دي.

۱- مالي حقوق د هغې قواعدو او مقرراتو مجموعې ته وایي چې له مخې یې د دولت کارکوونکي او مامورین د یو هېواد د خلکو او اتباعو څخه مالیه اخلي، همدارنګه د عمومي بودجې د تصویب، لګښتونو او عوایدو په اړه بحث کوي *(ستانکزی، مبادي حقوق، ۱۸ مخ)*

۲- مالي حقوق له هغه قواعدو څخه عبارت دي چې د دولت له عایداتي منابعو څخه بحث کوي *(دانش، عمومي حقوق، اول جلد)*

په خلص ډول ویلی شو چې مالي حقوق د عمومي حقوقو پورې مربوط یوه څانګه ده، د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولت مالي چارې او امورات ترتیب او تنظیموي.

یاني د دولت عواید او د عایداتو د لاسته راوړلو لارې چارې، مصارف او د مصارفو د کولو لارې چارې، بودیجه او د بودیجې ډولونه، مالیه، د مالیاتو جمع کول، د مالیاتو ډولونه، د مالیاتو د لارې د دولت د عوایدو سرچیني، د عامه شتمنیو ساتنه، د دولت په مالي چارو باندې د کمیت او کیفیت له مخې جدي نظارت کول او داسې نور د مالي حقوقو له موضوعاتو څخه شمېرل کېږي.

فلهذا مالي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولت عواید او د عوایدو د لارو چارو ترتیب او تنظیم، همدارنګه د دولت مصارف او د مصارفو د لارو چارو تنظیم، بودیجه او د بودیجې له ډولونو څخه بحث کوي.

په دې مانا چې د دولت مکمل مالي نظام ترتیب او تنظیموي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې د مالي حقوقو د بحث موضوع د دولت عواید او مصارف دي چې د عمومي بودیجې په چوکاټ کې انعکاس مومي او د دولت مالي منابعو لپاره لازم قواعد وضع کوي، چې دغه دواړه موضوعات په ډېر لنډ ډول ستاسي خدمت ته وړاندې کوو، یو د دولت عواید، دویم د دولت عمومي بودیجه

- د دولت د عوایدو سرچینې:

د ولت په عمومي ډول پنځه ډوله عایداتي منابع لري چې عبارت دي له: مالیات، پورونه، پولي وسایل او د خدماتو بیعې او غیر مالیاتي عواید چې له تشریح او توضیح څخه یې صرف نظر شوی دی.

- د دولت عمومي بودیجه:

عمومي بودیجه چې په هغه کې د دولت عواید او مصارف د دولت د مالي سیاست د ډهدفونو پر اساس تنظیمېږي او د یو مالي کال ټول عواید او مصارف یکې انعکاس مومي.

بودجه په دوه برخو باندې وېشل شوې ده.

عادي بودیجه او انکشافي بودیجه، چې له تشریح او توضیح څخه یې صرف نظر شوی دی.

څلورم جز- د جزا حقوق:

د جزا حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د جرم، مجرم او جزا ګانو څخه بحث کوي(*دانش، عمومي حقوق جزا، اول جلد*)

یا د جزا حقوق د هغه مقرراتو مجموعه ده چې دولت یې د ټولنې د تنظیم لپاره له هغوی څخه په ګټه پورته کولو د جزا ګانو د تطبیق صلاحیت او واک پیدا کوي، دا ځکه چې د هغه اعمالو تعقیبول کوم چې د ټولنې نظم او امنیت ته صدمه او زیان رسوي یواځې او یواځې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت وظیفه ده، چې د نظم د ساتلو لپاره داسې اصول وضع کړي، چې د هغه په رڼا کې هېڅ ورانکاری و نه شي کړای، د قانون په چوکاټ کې له مجازاتو څخه ځان خلاص کړي.

په پورته تو ضبح کې لیدل کېږي چې په لومړی برخه کې له جزا څخه په دویمه برخه کې له مجرم څخه او په درېیمه برخه کې جرم ته اشاره شوې ده.

له دې څخه معلومېږي چې د جزا حقوق د هغه قواعدو و مجموعه ده چې د جزا ګانو پورې مربوط ټول مسایل هم حل او فصل کوي.

یا په بل عبارت د جزا حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې ټول جرمي حرکات او اعمال ټاکي او د هغوی په مقابل کې لازم ټولنیز عکس العملونه پېښ بیني کوي او د غه لازم ټولنیز عکس العملونه په مرتکبو اشخاصو تطبیقوي، د جزا حقوق په خپل وار سره په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې هغه د عمومي حقوق جزا او اختصاصي حقوق جزا څخه عبارت دي.

د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي کې د حقوق جزا موضوعات چې عبارت له جرم، مجرم او جزا ګانو څخه دي په اته مضامینو کې لوستل کېږي، چې له دغه اته مضامینو څخه یو شمېر د اسې دي چې، د حقوق جزا د اصلي علومو او یو تعداد د حقوق جزا د معاونه علومو په نامه یاد ېږي.

مونږ هم په ډېر لنډ ډول په لومړی قدم کې د حقوق جزا اصلي علوم او په دویم قدم کې د حقوق جزا معاونه علوم په ډېر لنډ ډول در پېژنو.

- د حقوق جزا اصلي علوم یا حقوقي جنائي علوم:

عبارت له هغې علومو څخه دي چې د جرایمو له متن او محتوی څخه بحث کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو د جزا اصلي علوم په لاندې ډول دي

عمومي د جزا حقوق

اختصاصي د جزا حقوق

د اسلام د جزا حقوق

د جزا د حقوقو تاريخ

بين المللي حقوق جزا

جزا پېژندنه

(د جزائي محاکماتو اصول)

له دغه پورته اووه مضامينو څخه يواځې تعريفات او موضوعات په ډېر لنډ ډول در پېژنو.

۱- د جزا عمومي حقوق:

د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې ټول هغه مسايل او موضوعات ترتيب او تنظيموي، کوم چې په ټولو جرايمو کې شريک وي او س پوښتنه دا ده چې د عمومي جزا حقوقو موضوع او مسايل څه شی دي؟

عمومي د جزا حقوقو مسايل او موضوعات عبارت دي له:

د جرم او مجرم پېژندنه:

د جرايمو عمومي متشکله عناصر چې عبارت له قانوني، مادي او معنوي عنصر څخه دي.

د جرايمو ډولونه د متشکله عناصرو له حيثه

مشروطه ازادي، تعليق د مجازاتو، عفوه او تخفيف د مجازاتو او نور. *(دانش، عمومي حقوق جزا)*

۲ - د جزا اختصاصي حقوق:

دا عبارت له هغې جرايمو څخه دي چې د هر جرم لپاره ځانګړې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف، اوصاف، متشکله عناصر او مجازات پیش بیني کوي، په دې مانا چې د هر یو جرم لپاره ځانګړی تعریف کوي، د هر جرم ځانګړي خصوصیات بیانوي، د هر جرم ځانګړي متشکله عناصر بیانوي او د هر جرم لپاره ځانګړي مجازات پیش بیني کوي.

۳ - جزا پیژندنه:

عبارت له هغې حکم څخه دی چې په اساس یې هغه مسایل او موضوعات چې د مجازاتو د اجرا، تطبیق او اړوند اصول څیړي، چې د هغه په مرسته د مجرمینو د وضعې بنه والی او د هغې د دوباره اصلاح او تربیت موضوعات په محاسبو کې، د مجرمینو ساتنه په محاسبو کې، د مجرمینو د حقوقو ساتنه او داسې نور، مسایل او موضوعات ترتیب او تنظیموي.

یا په خلص ډول باید ووایو چې: جزا پیژندنه د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د جزا ګانو پورې مربوط ټول مسایل ترتیب او تنظیموي یا حل او فصل کوي.

یا دا چې جزا پیژندنه له هغه علم څخه عبارت دی، چې: د جزا ګانو پیژندنه، د تطبیق د حالاتو او موثریت څخه بحث کوي. *(دانش، جزا شناسي)*

موږ په دې ځای کې په ډېر لنډ ډول د جزا ګانو د ډولونو څخه یادونه کوو.

جزا ګاني د مختلفو وجوهاتو له حیثه په مختلفو ګروپونو باندې وېشل شوي دي. لکه د خپل مینځې اړیکې له حیثه، د محل له حیثه، د وجوب له حیثه او د جرایمو له حیثه چې، هر یو یې جلا جلا مطالعه کوو.

- د خپل منځي رابطې له حیثه: ټولې جزا ګاني په څلورو برخو وېشل شوي دي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-اصلي جزا ګانې:

له هغې جزا ګانو څخه عبارت دي چې خپله د همدغه جرم لپاره تاکل شوي وي، لکه: غلا لپاره د لاس پرې کول، شرابو لپاره ۸۰ درې وهل، زنا لپاره سنګسارول او داسې نور. *(د جزا قانون)*

۲-بدلي جزا ګانې:

عبارت له هغو جزا ګانو څخه دي چې د اصلي جزا د نه ورکولو په صورت کې ورکول کېږي، لکه: د قتل جزا قصاص ده، کله چې قصاص نه تطبیق کېږي، نو په مقابل کې بیا دیت ورکول کېږي، چې دیو نفس په مقابل کې ۱۰۰ اوښان دیت لازمي دي *(حقوق جزا/ اسلام)*

۳-تبعي جزا:

تبعي جزا یا پیوسته او ترلې جزا عبارت له هغې جزا څخه ده، چې د اصلي جزا د تطبیق په صورت کې بې د قاضي له حکم څخه پرته په اتوماتیک ډول خپله تطبیق کېږي لکه: د قذف د جزا د تطبیق په صورت کې تبعي جزا د شهادت نه قبلیدل دي، چې په دې صورت کې د قاضي حکم ته ضرورت نه لیدل کېږي

۴-تکمیلي جزا:

له هغې جزا څخه عبارت ده چې د اصلي جزا تر څنګ که چېرې قاضي مناسب وګڼي د تکمیلي جزا حکم هم کوي، لکه: د غلا د حد د تطبیق په صورت کې، عوځ شوی لاس مرتکب ته په غاړه کې اچول او په بازار کې ګرځول

- د وجوب له حیثه:

د وجوب له حیثه جزا ګانې په دوه برخو وېشل شوي دي، له یو حده او څو حده څخه عبارت دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه حده جزاګانې:

دا عبارت له هغې جزاګانو څخه دي چې په اسلامي شریعت کې یې اندازه ټاکل شوې وي او قاضي پکې کمی او زیاتی نه شي کولای

څو حده جزا ګانې: دا عبارت له هغې جزا ګانو څخه دي چې په اسلامي شریعت کې یې اندازه نه وي ټاکل شوي

ـ د محل له حیثه ټولې جزا ګانې په درې برخو باندې وېشل شوي دي

بدنې جزاګانې:

عبارت له هغې جزا ګانو څخه دي چې صدمه یې مستقیماً بدن ته رسېږي، لکه: د لاس پرېکول، په درو وهل، او نور.

مالي جزاګانې:

عبارت له هغې جزا ګانو څخه دي چې صدمه یې مستقیماً مال ته رسېږي، لکه: ضبط، مصادره، جریمه او نور.

روحي او نفسي جزا ګانې: دا عبارت له هغې جزا ګانو څخه دي چې صدمه یې د شخص روح او نفس ته رسېږي، لکه: نصیحت، تهدید، حبس او نور.

ـ د جرایمو په اعتبار سره ټولې جزا ګانې په څلورو برخو باندې وېشل شوي دي، حدود، قصاص اودیت، تعزیرات او کفارات (حقوق جزا اسلام)

۴ - د جزا د حقوقو تاریخ

په دې علم کې د حقوق جزا وضع او حالات په مختلفو دورو کې تر مطالعې لاندې نیسي، لکه: پخوانی پېړۍ، منځنۍ پېړۍ، نوې پېړۍ او حاضره پېړۍ، چې پدغه هره دوره کې د حقوق جزا و ضعه او حالات په جلا جلا ډول تشریح شوي دي (دانش، حقوق جزا تاریخ)

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- بين المللي حقوق جزا:

دا عبارت له هغه قواعدو او مقرراتو څخه دي چې ټول هغه جرايم او مجرمين تر څېړنې لاندې نيسي، چې يا يې د جرم صدمه يو دولت ته رسيدلې وي او خارجي عنصر پکې موجود وي او يا دا چې له دوو دولتونو څخه د زياتو دولتونو نظم ته يې صدمه رسولې وي، چې د همدې وجې بين المللي د جزا حقوق په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې يو يې خصوصي بين المللي د جزا حقوق، چې پکې ټول هغه جرايم مطالعه کېږي، چې په يوه دولت کې واقع شوي، اما خارجي عنصر پکې موجود وي لکه: يو افغان په پاکستان کې يو ايراني وژني او له هغې څخه وروسته د غه افغان هند ته فرار کوي، ليدل کېږي، چې نظم د يوه دولت د منځه تللی، خو خارجي عنصر پکې شتون لري

- د جزا عمومي بين المللي حقوق:

عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د جرم د ارتکاب په صورت کې دوه، يا له دوو څخه زياتو دولتونو ته پکې صدمه رسيدلي وي، چې د بين المللي حقوق جزا موضوعات عبارت دي، د جرايمو رسيده ګي لپاره د ذيصلاح دولت تعين، د مجرمينو استرداد او نړيوال پوليس يا انټرپول (*دانش، حقوق جزايي بين المللي*)

۶- د جزايي محاکماتو اصول:

عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي، چې جرايمو ته د رسيده ګي د پروسيجر له اصولو څخه بحث کوي، په دې مانا چې د جرم له وقوع څخه د جزا تر تطبيق پورې ټول مراحل ترتيب او تنظيموي، لکه د پوليسو اجراات، د څارنوالۍ اجرات، ابتدايه محکمه، استيناف محکمه او سترې محکمې اجراات او د جزا تطبيق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د محبس د اداري پورې تړلي دي ټول اجراات ترتيب او تنظيموي (دانش، اصول محاکمات جزايي).

۷- د اسلام د جزا حقوق:

دا هغه قواعد او مقررات دي چې د اسلامي شريعت د احکامو په نظر کې نيولو سره د هر جرم لپاره ځانګړي مجازات، ځانګړي د حرمت دلايل، د ثبوت وسايل، د جزا د تطبيق شرايط او نور تر مطالعې لاندې نيسي. (حقوق جزای اسلام)

چې مهم موضوعات يې د حدود، قصاص، ديت او تعزيراتو د مجازاتو څيړنه ده.

د حقوق جزا معاونه علوم: غير حقوقي جنائي علوم: دا عبارت له هغه علومو څخه دي چې خپله له جرم، مجرم او جزا ګانو څخه بحث نه کوي، بلکې د جرم، مجرم او جزا ګانو په پېژندنې او ثبوت کې مرسته او همکاري کوي.

دا هغه علوم دي چې، د حقوق جزا سره مرستندوی دي او د حقوق جزا د اهدافو په لاسته راوړلو کې کومک او همکاري کوي.

کريمنولوژي، کريمنالستيک او عدلي طب:

کريمنولوژي: هغه علم دی چې د جرايمو د وقوع عللو او عواملو او د هغوی د مخنيوي له لارو چارو څخه بحث کوي.(۱)

کريمنالستيک: د جرايمو له کشف او اثباتيه وسايلو څخه بحث کوي.

عدلي طب: دا هم هغه علم دی چې د جرايمو د اثباتيه وسايلو له کشف څخه بحث کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: (د کار حقوق)

عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د کار ګر او کارفرما تر منځ اړیکې ترتیب او تنظیموي، یا د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د کار پورې مربوط ټول مسایل حل او فصل کوي، چې د کار پورې اړوند مهم موضوعات په اساسي قانون کې ذکر شوي دي.

د افغانستان د اساسي قانون (۴۸) ماده حکم کوي چې:

کار د هر افغان حق دی، د کار د ساعتونو تاکل بامعاشه رخصتي، د کارګر او کار فرما حقوق او د هغې سره نورې چارې د قانون په اساس تنظیمیږي، د قانون د حکمونو په حدودو کې د کار او کسب انتخاب آزاد دی په همدې ترتیب (۴۹) دا ډول حکم کوي چې: جبري کار منع دی، په اطفالو د کار تحمیل جواز نه لري (*اساسي قانون AF*)

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کیږي او هغه دا چې د کار حقوق عامه حقوق دي او که خصوصي حقوق دي؟

په نړۍ کې د اقتصادي نظامو په نظر کې نیولو سره هغه هیوادونه چې اشتراکیت باندې معتقد وي، په دې مانا چې فردي ملکیت نه قبلوي او هر څه د دولت ملکیت ګڼي او دولت په دې مکلف ګڼي چې خپلو اتباعو ته د کار زمینه برابره کړي، د اتباعو د کور، کالي او ډوډۍ مسوولیت دولت په خپله غاړه اخیستی او هر څومره انسانان چې کار کوي نو دا کار د دولت لپاره کوي دلته لیدل کیږي چې په ټولو کارونو کې یو طرف خامخا دولت قرار لري، نو پدې اساس نظام کې د کار حقوق د عمومي حقوقو له څانګو څخه یوه څانګه ده.

او که اقتصادي نظام سرمایه داري وي نو په دې صورت کې هر سړی فردي ملکیت لري، آزاد بازار شتون لري او هر شخص چې په هره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

طریقه هر څومره ګټه لاسته راوړی شي، اجازه لري او په دې سیستم کې اکثره کارونه د خصوصي افرادو لپاره کېږي، و ګورئ ترانسپورت خصوصي، ساختماني شرکت شخصي، مکتب او پوهنتون شخصي، فابریکه او زراعت شخصي کله چې دا ټول شخصي شي نو لیدل کېږي چې انسانان د نورو انسانانو سره کار کوي او دواړو خواو ته خصوصي افراد قرار لري، چې دغه حقوق د خصوصي حقوقو په نوم یاد ېږي، خو په هر صورت داسې وایو چې دکار حقوق په مطلق ډول مورِ نه شو کولای چې یا یې یواځې د عمومي حقوقو او یا یې یواځې د خصوصي حقوقو پورې و تړو بلکې دا مشترک حقوق دي.

دویم مطلب -خصوصي حقوق:

د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د یو خصوصي فرد رابطه د بل داخلي خصوصي فرد سره د متبوع دولت د قلمرو په داخل کې، ترتیب او تنظیموي.

لکه یو افغان د جلال اباد په بنار کې د یو بل افغان تجار سره یوه تجارتي معامله تر سره کوي.

خصوصي حقوق په خپل وار سره په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې د حرفوي (مسلکي) حقوقو او غیر حرفوي حقوقو څخه عبارت دي چې دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز-حرفوي حقوق

د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د خصوصي افرادو روابط د هغوی د مسلک پېښې او شغل په نظر کې نیولو سره ترتیب او تنظیموي، په حرفوي حقوقو کې ټولې هغه حرفوي او مسلکي اړیکې ترتیب او تنظیمېږي چې له دغه مسلک او پېښې څخه راپیدا شوي وي. *(دانش، مبادي حقوق)*

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه تجارت، ترکاني، د ټوکرانو اوبدل او نور چې د هر مسلک پورې تړلې خاصې اړیکې ایجاد ږي او خاص حقوق او وجایب لري، چې د حرفوي حقوقو په اساس ترتیب او تنظیمږي، چې په خپل وار سره په دري برخو باندې وېشل شوې دي، د تجارت حقوق، د صنعت حقوق او د کار حقوق.

لکه څرنګه چې مخکې د عمومي حقوقو په بحث کې د کار حقوق د یوې تبصرې په ضمن کې مطالعه شول نو په دې ځای کې د کار د حقوقو په اړه بحث نه دی شوی او یوازې د تجارت حقوق اود صنعت حقوق جلا جلا تر بحث لاندې نیول شوي دي.

الف: د تجارت حقوق

د تجارت حقوقو له ډېر پخوا څخه د انسانانو تر منځ رواج درلود، په ابتدایي ټولنو کې انسانانو خپلې اړتیاوې په مستقیم ډول نه شوې پوره کولای، ولې په غیر مستقیم ډول هغوی خپلې اړتیاوې او ضروریات د اخیستلو او خرڅولو له لارې پوره کول.

په هغه وخت کې چې صنعت، زراعت او پولي واحدونه موجود نه ؤ، په هغه وخت کې د تجارت حقوق هم موجود نه ؤ، مګر کله چې زراعتي محصولات منځته راغلل نو د زراغتي محصولاتو جنس په جنس تبادله شروع شوه، کله چې پرمختګ رامنځته شو او صنعتي مصنوعات هم منځ ته راغلل نو په دې صورت کې هم جنس په جنس تبادلې جریان درلود، چې د تجارت د حقوقو بنیاد له همدې ځای څخه شروع کېږي، کله چې پولي واحدونه ایجاد شول، په پولي واحدونو باندې تبادله چې عبارت، له اخیستلو او خرڅولو څخه دي شروع شول، د تجارت حقوقو لپاره اصول او مقررات وضع شول، البته ددې خبرې یادونه باید وکړو چې د تجارت حقوقو لومړني قواعد او مقررات په ډېر ابتدایي شکل وو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دومره غښتلي نه وو، د وخت په تېرېدو سره په تجارت کې چې ځومره پرمختګ او انکشاف رامنځ ته کېده په همغه اندازه د تجارت د حقوقو قواعدو او مقرراتو هم پرمختګ او انکشاف کاوه، چې په دې ځای کې د دغه انکشاف تاریخي سیر ته اشاره شوې ده.

تجارت د هر پخوانی تاریخ لري او هغه دا چې بابلیان په ۲۰ قبل میلاد پېړۍ کې د (دجلې) او (فرات) په غاړو کې ژوند کاوه، اکثره یې تجاران وو، د حمورابي قانون کوم چې خپله د حمورابی له خوا چې په ۲۱۲۳ ق م کې په بابل کې باچا ؤ، وضع شوی، په هغه کې د تجارت په اړه د هر ډول احکامو شتون درلود، لکه: د کشتیو په کرایه ورکول او نور.

له دې څخه وروسته په انګلستان او فرانسه کې تجارت رواج پیدا کړ، له دې څخه وروسته د نړۍ په نورو هېوادونو کې تجارت رواج پیدا کړ او په اکثرو هېوادونو کې عام شو، د وخت په تېرېدو سره یکې انکشافات رامنځته شول، کله چې په تجارت کې انکشافات رامنځته شول نو همغه ؤ چې په هر دولت کې یو سلسله قواعد او مقررات وضع شول چې په لاندې ډول ترېنه یادونه کوو.

په المان کې په ۱۷۱۲ م کال کې د تجارت لپاره یو سلسله مقررات وضع شول، په ۱۸۹۲ م کال د تجارت لپاره په فرانسه کې یو لړ قواعد او مقررات وضع شول، په ۱۳۲۴ ه ش کال کې په افغانستان کې د لومړی ځل لپاره د تجارت اصولنامه وضع شوه، چې له یوې ورځې څخه بلې ورځې ته د تجارت حقوقو په اړه مختلف انکشافات رامنځته شول، همغه ؤ چې د تجارت حقوقو لپاره پرمختللي مقررات وضع شول چې بلاخره یې ننی شکل غوره کړ.

د تجارت حقوقو پېژندنه:

لومړی باید تجارت و پېژنو !

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارت د منقولو اموالو اخیستلو او خرڅولو څخه عبارت دی چې د
ګټې په مقصد په دوامداره ډول د شغل او پېشې په شکل یې صورت
نیولی وي.

له پورته تعریف څخه لاندې نقاط استنباط کېږي.

۱- مال یا جنس باید منقول وي.

(۱) ځینې دولتونه د غیر منقولو اموالو اخیستلو او خرڅولو ته هم
تجارت وایي.

۲- منقول اموال باید اخیستل شوي وي او که داسې نه وي، یواځې
خرڅول یې تجارت نه ګڼل کېږي، لکه: یو سړی د خپلې ځمکې
محصولات په بازار کې خرڅ کړي دا تجارت نه دی. *(منقول مال: هغې
مال ته وایي چې د انتقال ورډوي)*

۳- ټول اخیستل شوي شیان باید بهرته خرڅ کړي، که چېرې یواځې
اموال یې اخیستې وي هغه هم تر هغه وخت پورې چې بهرته یې خرڅ نه
کړي، تجارت نه ګڼل کېږي، لکه: یو سړی د خپل ضرورت لپاره ځینې
اجناس اخیستي وي.

۴- معامله باید د ګټې په منظور تر سره شوي وي، که چېرې داسې نه
وي هغه هم تجارت نه ګڼل کېږي، د مثال په ډول یو سړی درې بوجۍ غنم
اخیستي دي اوس تر هغه یوه بوجۍ اضافه کېږي او بیرته یې په خو چې
اخیستي وي، په همغه قیمت پلوري، دا تجارت نه دی.

۵- اخیستل او خرڅول باید په دوامدار ډول وي، که چېرې د یو ځل
لپاره څوک یو شی واخلي او بیرته یې د ګټې په مقصد هم خرڅ کړي دا
تجارت نه دی، تر څو یې چې په دوامداره ډول یې نه وي تر سره کړی.

۶- اخیستل او خرڅول به یې ځانته د شغل او پېشې په شکل ګرځولي وي.

کله چې دغه پورته شپږ نقاط موجود شي تجارت بلل کېږي.

راځو دې ته چې؛

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارت حقوق څه ته وايي؟

د تجارت حقوق د حرفوي حقوقو څانګه ده، نو په دې اساس یو واحد تعریف نه لري او هر عالم ورته جلا جلا تعریفات کړی دي، چې د نمونې په ډول یې دلته څو مثالونه ذکر کوو.

۱- د تجارت حقوق: د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د تجارت پورې مربوط ټول مسایل حل او فصل کوي.

۲- د تجارت حقوق: د تجارت د پراختیا، د خلکوو د احتیاجاتو د پوره کولو، همدارنګه په تجارت کې د تقلب او جعل کاري، د منځه وړلو په خاطر، د تجارتي او شرکتي مسایلو د ترتیب او تنظیم په خاطر، د مقرراتو وضع کول عبارت د تجارت له حقوقو څخه دي.

۳- د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له رشتو څخه یوه رشته ده او د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د تجارتي او اقتصادي اړیکو، تجارتي مؤسسات او د هغوی فعالیتونه ترتیب او تنظیموي.

بیا هم یو شمېر علما په دې تعریفاتو باندې قانع نه دي او د تجارت حقوقو په اړه دوه نظریې موجوې د دي، چې یو ته یې نفسي یا شخصي نظریه او بل ته یې آفاقي نظریه وایي.

د شخصي یا نفسي نظریې په اساس لومړی تاجر او وروسته تجارتي معامله تعریف کېږي، که دا نظریه قبوله شي نو د تجارت حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې تاجر مطالعه کوي، د المان علماء همدغه نظریه قبلوي.

آفاقي نظریه چې د نفسي یا شخصي معکوسه نظریه ده، ددې نظریې په اساس د تجارت حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې لومړی تجارتي معامله او وروسته تاجر مطالعه کوي، چې فرانسې او افغانستان همدغه نظریه قبوله کړې ده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

او س دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

تجارتي معامله څه ته وایي؟

د افغانستان اسلامي جمهوریت د تجارت اصولنامي په (۴۱) ماده کې تجارتي معامله داسې تعریف شوې ده.

تاجر یا غیرتاجر کسان چې منقول مالونه پلوري یا بل چا ته یې په اجاره ورکوي تجارتي معامله ګڼل کېږي

د تجارت حقوقو منابع

د تجارت حقوقو منابع عبارت دي له:

_اسلامي شریعت

_قانون

_عرف او عادات

_قضایي رویه او دکتورین

ب: د صنعت حقوق

هغه مقررات دي چې صنعت پورې مربوط ټول مسایل حل او فصل کوي، د کار حقوق چې مخکې پرې بحث شوی دی، په دې ځای کې ترې صرف نظر شوی دی.

دویم جز-غیر حرفوي حقوق:

له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی، چې پرته له شغل او پېشې څخه د افرادو روابط ترتیب او تنظیموي، چې په لاندې برخو وېشل شوي دي

الف_ د کورنۍ حقوق

ب_ د میراث حقوق

ج_ د وجایبو حقوق

د_ عیني حقوق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

الف_ د فامیل حقوق یا کورنۍ حقوق

دا عبارت له هغه قواعدو څخه دي چې د کورنۍ پورې مربوط ټول اهم مسایل او موضوعات حل او فصل کوي، یا دا چې د کورنۍ پورې مربوط مسایل ترتیب او تنظیموي، مخکې له دې چې د کورنۍ د حقوقو په اړه بحث وکړو، ښه به دا وي چې لومړی کورنۍ وپېژنو.

د افغانستان د اسلامي دولت د مدني قانون له مخې کورنۍ په دقیق ډول نه ده معرفي شوې، ولې په (۵۲) ماده کې داسې صراحت وجود لري.

د انسان کورنۍ د هغه له خپلوانو څخه مشکله ده چې د یو شریک اصل په وسیله سره جمع شوی وي خو د هغه سربېره د حقوقو په علم کې کورنۍ له هغه افرادو څخه عبارت ده چې نسبي خپلوان، خپله شخص او د هغه د ژوند شریک یو ځای وي.

د کورنۍ اصطلاح د هغه افرادو په مجموعي باندې اطلاق کېږي، چې د واده او خپلوۍ له لارې یو له بل سره متحد شوي وي، د شخص او مالي حقوقو تر مینځ اړیکې یوازې د کورنۍ د ځینو غړیو تر مینځ شتون لري، کورنۍ په کلي توګه نه د حقوقي شخصیت درلودونکي او نه په خپل ځان پورې د منحصر مال څښتنه ده.

د کورني حقوقو (فامیل حقوقو) موضوعات عبارت دي له:

۱- نامزدي (کوژدن)

۲- ازدواج او د ازدواج اثار

۳- د ازدواج د عقد اعلان او اثاریې

۵- نفقه

۵- نسب

۶- حضانت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷-ولایت

۸-وصایت

پورته یاد او داسې نور واړه فرعي موضوعات به ان شاء الله تاسې په درېیم ټولګي کې د کورنۍ حقوقو په مضمون کې په تفصیل سره ولولی. او موږ یې په دې ځای کې له مطالعې څخه صرف نظر کوو.

ب-د میراث حقوق

د میراث کلمه په لغت کې یا د مفعول داسم په توګه راځي چې په دې صورت کې مؤرث یا متروکه مانا ورکوي او یا هم د میراث کلمه د مصدر په توګه راځي چې د انتقال یا لېږدولو مانا ورکوي.

په اصطلاح کې د میراث حقوق عبارت د یو لړ قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي، چې د متوفی د مالونو، پورونو او وصیتونو برخلیک ټاکي. په دې اساس که حق مالي وي او که غیر مالي وي دا ټول په میراث کې شاملېږي، لکه د قصاص حق، د عیب په خیار کېد مبیعې د مستردولو حق او داسې نور.

د اسلامي فقهاو له نظره د میراث علم عبارت له یولړ حسابي فقهي قواعدو څخه دی چې د هغوی له لارې له متروکې څخه د هر وارث برخه معلومېږي.

همدا شان د میراث د علم حکم کفائي فرض دی او منابع یې له قرآن کریم، احادیثو او اجماع څخه عبارت دي، د میراث احکام هغه وخت جاري کېږي چې د میراث شرایط، اسباب او ارکان وجود ولري، چې په لاندې دول یې د پر مختصرا ذکر کوو.

د میراث ارکان:

میراث درې ارکان لري چې له مؤرث، وارث او له موروث څخه عبارت دي.

مؤرث هغه څوک دی چې وروسته له مرګ څخه یې مال ترکه کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وارث: هغه څوک دی چې د سړي مال ورته وېشل کېږي.

موروث: هغه مال دی چې د مړي نه پاتې شوی دی.

د میراث اسباب:

هغه اړیکې چې د تولد او تناسل له لارې د وګړیو تر منځ پیدا کېږي، هغې ته قرابت وایي چې خپلوي او قرابت د میراث لومړنی شرط دی.

خپلوي د اړیکو په پام کې نیولو سره په اصولو او فروغو وېشل کېږي، چې وروسته بیا په ذوالفروضو، عصبه او ذوی الارحامو وېشل کېږي.

ج: د وجایبو حقوق

وجیبه یو ډول مکلفیت دی، یانې هغه قواعد او مقررات چې د شغل او پېشې پرته د افرادو له حقوقو او وجایبو څخه بحث کوي.

یا په بل عبارت د وجایبو حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د افرادو حقوق او وجایب یو د بل په مقابل کې ترتیب او تنظیموي، اوس دلته یو پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

وجیبه څه مانا؟

وجیبه په دوه ډوله ده، یوې ته یې عامه وجیبه وایي او بلې ته یې خاصه وجیبه وایي، چې موږ هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

۱- عامه وجیبه:

د نورو د حقوقو د احترام کولو له مکلفیت څخه عبارت ده، یا له هغې حالت او مجبوریت څخه عبارت ده، چې د نورو د حقوقو د احترام لپاره یې لري.

لکه زموږ او ستاسې د کور تر څنګ یو بل څوک کور په کرایه نیسي، نو په دې ځای کې زموږ مکلفیت دا دی، یا زموږ وجیبه دا ده چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې حقوقو ته احترام وکړو او هېڅ ډول ضرر ورته و نه رسوو، یانې نور ګاونډیان به ورته ضرر نه رسوي، چې دغه ضرر نه رسول او د هغه د حقوقو احترام د ګاونډیانو وجیبه ګڼل کېږي.

۲ـ خاصه وجیبه:

عبارت له هغې رابطې څخه ده، چې د هغې رابطې په اثر یو شخص د بل شخص په مقابل کې د یو شي په سپارلو یا د یو کار په کولو او یا د یو خدمت په سر ته رسولو او یا په نه کولو مجبور ېږي. د مثال په ډول احمد محمود ته وصیت وکړ. نو دلته محمود باید دغه وصیت سر ته ورسوي.

ځکه چې دا یې وجیبه ده، یا دا چې احمد غواړي یو کور جوړ کړي او محمود ساختماني شرکت لري او دهغه سره قرار داد کوي چې په یو کال کې به ورته کور جوړوي، اوس په دې ځای کې باید محمود په یو کال کې دغه کار سرته ورسوي، ځکه چې دا یې وجیبه ده.

د؛ عیني حقوق:

عیني حقوق د خصوصي حقوقو له رشتو څخه یوه ډېره مهمه رشته ده، چې عبارت له هغه قواعدو او مقرراتو څخه دی چې د فرد رابطه او اړیکې د یو شي یا اموالو سره او یا دا چې د فرد رابطه د جنس یا شي په مقابل کې ټاکي یانې تثبیتوي.

د عیني حقوقو اصلي موضوع ملکیت او د هغې پورې مربوط نور ټول حقوق دي چې مورد باید ملکیت هم وپېژنو.

د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش کال د مدني قانون په (۵۵) ماده کې ملکیت داسې تعریف شوی دی:

((ملکیت داسې حق دی چې د هغه په مقتضا شی د شخص د ارادې او تسلط لاندې واقع کېږي، یوازې مالک کولای شي د قانون د حکمونو په حدودو کې د هغې استعمال، ګټه اخیستل او هر ډول مالکانه تصرف ته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقدام وکړي)) د افغانستان د مدني قانون له مخې په عام ډول ملکیت په دوه ډوله وېشل کېږي، چې عبارت له منقول او غیر منقول ملکیت څخه دی، خو د حقوقو عالمانو بیا غیر منقول اموال په څلورو برخو باندې وېشلې دي

الف_ هغه اموال چې ذاتاً غیر منقول وي، لکه ځمکه

ب_ هغه اموال چې د انسانانو د اعمالو په نتیجه کې غیر منقول ګرځي لکه، د تعمیراتو اموال

ج_ هغه اموال چې د غیر منقول اموالو په حکم کې راځي، لکه: (ونې) بوټي.

د_ هغه چې د حکم په اساس غیر منقول وي لکه، زراعتي ماشین الات.

چې د افغانستان د مدني قانون له مخې غیر منقول ملکیتونه د عیني حقوقو د بحث اصلي موضوع تشکیلوي.

چې په دې اړه د لاندې موضوعاتو نومونه قابل د یادولو دي.

تر تسلط لاندې راوړل، هر مباح مال چې مخکې چا تر لاسه کړه، هغه یې مالک دی (۱۹۸۵) ماده.

د مړینې په سبب د ملکیت انتقال: هغه اموال چې له مورث څخه په میراث پاتې کېږي.

وصیت:

چې یو شخص بل ته وصیت کوي چې دا دري ډوله د ملکیت لاسته راوړل وو.

شفع، حقابه (اوبو کولو حق) د مرور حق، د تلو راتلو حق او داسې نور.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم مبحث-بين المللي حقوق:

بين المللي حقوق له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي، چې د يو دولت په قلمرو کې محدود نه وي، بلکې دباندې ووځي او د خارجي جنبې لرونکي وي، يا هغه قواعد دي چې خارجي جنبه ولري، يا په بل عبارت بين المللي حقوق له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي چې د يو خصوصي فرد رابطه د خارجي فرد سره يا د يو فرد رابطه د خارجي دولت سره يا د دوو يا څو دولتونو تر منځ روابط، د بين المللي سازمانونو روابط په خپل منځ کې يا د بين المللي سازمانونو روابط د دولتونو سره ترتيب او تنظيموي، چې په لاندې برخو وېشل شوي دي

د بين المللي حقوقو ډولونه

۱-عمومي بين المللي حقوق

۲-خصوصي بين المللي حقوق

۳-د جزا بين المللي حقوق

چې د نبه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی مطلب-عمومي بين المللي حقوق:

له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي کوم چې په هغه بين المللي موضوعاتو باندې تطبيق کېږي، چې جد اقل يو خوا يې دولت يا سازمان وي، يا په بل عبارت عمومي بين المللي حقوق له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي چې د يو خصوصي فرد رابطه د خارجي دولت سره يا د دولتونو روابط په خپل منځ کې يا د دولتونو او بين المللي سازمانونو روابط له افرادو سره ترتيب او تنظيموي.

ولې ددې لپاره چې په دغه موضوع باندې نبه پوه شو، بهتره به وي چې لومړی د عمومي بين المللي حقوقو منابع او له هغه څخه وروسته د عمومي بين المللي حقوقو موضوعات مطالعه کړو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي بين المللي حقوقو منابع:

عمومي بين المللي حقوق دوه ډوله منابع لري چې هغه عبارت دي له: اصلي منابع او فرعي منابع، چې د نبه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

۱- اصلي منابع:

اصلي منابع په دوه برخو وېشل شوي، چې هر يو يې جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

الف؛ بين المللي قرارداد:

د عمومي بين المللي حقوقو عمده منبع له قراردادونو څخه عبارت دی چې د ملګرو ملتونو سازمان د بين المللي حقوقو کمېسون چې په ۱۹۶۳ کې قرارداد شوی دی قرارداد يې داسې تعريف کړی دی.

هر هغه نړيوال مدون توافق چې په دوو سندونو کې په الحاقي سند کې راوړل شي او د دوو يا څو هېوادونو او يا يو څو نړيوالو حقوقي موضوعاتو په اړه وترل شي او بين المللي حقوق په هغې کې واکمن وي، بې له دې څخه چې هغه په کوم خاص نوم لکه (ترون، معاهده، ژمن ليک، پروتوکول، ميثاق، منشور اساسنامه، اعلاميه، مذهبي موافقتنامه او نور و نومول شي عبارت له قرارداد څخه دی او دغه کمېسون لپاره د منلو وړ وي.

يا په لنډ ډول بين المللي قرارداد د دوو يا له دوو څخه د زياتو هېوادونو يا بين المللي سازمانونو ترمنځ يو توافق څخه عبارت دی، چې د حقوقو او و جايبو په هکله په بين المللي سطحه د بين المللي پرنسيبونو په رڼا کې تر سره کېږي.

ولې ددې خبرې يادونه بايد وکړو چې ټول بين المللي قرارادونه د بين المللي عمومي حقوقو منابع نه ګڼل کېږي بلکې يواځې هغه قرار

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادونه منابع ګڼل کېږي چې، د نړۍ موجوده مستقلو هېوادونو امضا کړی وي او یا د هغه مندرج مواد د ټولې نړۍ د بشریت د سر نوشت پورې تړلي وي

بین المللي قرار دادونه د شکل، متعاهدو لوریو د شمېر، د نورو هېوادونو الحاق، ما هیت یا معیار له حیثه په مختلفو ډولونو وېشل شوي دي

ب- بین المللی تعاملات:

هغه حقوقي قواعد دي چې له ډېرې زیاتې مودې راهیسې د دولتونو او نورو شخصیتونو د نړیوالو عمومي حقوقو روش اداره کوي او د همدغه دولتونو له لارې لازمي او حتمي منل شوي دي، نو د یو تعامل د راتګ لپاره دوه حتمي او مهم شرطونه باید موجود وي

۱- د یوې حقوقي قاعدې اوږدوالی او ډېر تکرار (USUS Langaeveus).

۲- د دولتونو عقیده د همدې تعاملاتو په حتمي توب او لازمتوب (Opinion necessitats) باندې

تعامل د ساده عرف سره توپیر لري، عرف هغه قاعده ده چې له ډېره وخته بیا، بیا تکرارېږي، خو منل یې حتمي خبره نه ده، نو ځکه د نړیوالو حقوقو له منابعو څخه هم نه بلل کېږي او یواځې د یو تعارف او یا بین المللي نزاکت په توګه کارول کېږي

۲- (فرعي منابع)

هر وخت چې اصلي منابع وجود و نه لري له هغه څخه وروسته بیا له فرعي منابعو څخه استفاده کېږي، چې په لاندې برخو وېشل شوي دي

الف: د حقوقو عمومي اصول:

له عمومي اصولو څخه مطلب هغه حقوقي قواعد دي چې د نړۍ د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

متمدنو دولتونو له خوا په رسميت پېژندل شوي وي لکه:

۱- هېڅوک د خپل ځان په اړه قضاوت نه شي کولای.

۲- تاوان د جبران اصل دی.

۳- په ژمنه باندې و فا کول ـ او داسې نور.

ب: دوکتورین

د علماوو له نظریاتو څخه عبارت دي، خو په بین المللي حقوقو کې ترټولو د اصلي منبع په توګه استفاده نه ده شوې.

ج: بین المللي قضائي رویه

قضایي رویه هم د یوې اصلي منبع په حیث نه ده منل شوې، یواځې په هغه وخت کې له قضائي رویې څخه استفاده کېږي چې اصلي منابع په دې هکله کومه تعاملي قاعده و نه لري.

دلته اوس یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د عمومي بین المللي حقوقو موضوعات څه شی دی؟

په بین المللي عمومي حقوقو کې معمولاً د بین المللي حقوقو شخصیتونه، بین المللي قرار دادونه، د نړیوالو حقوقو اصول، سرنوشت تاکل، د بین المللي عمومي حقوقو عمومي اصول، بشر حقونه او عمومي بین المللي حقونه، د نړیوالو جګړو په هکله موضوعات د هغې حل او فصل د قلمرو تعین، بې طرفي او داسې نور، چې تاسې به یې انشاالله درېیم ټولګي کې ولولئ.

دویم مطلب ـ خصوصي بین المللي حقوق:

عبارت له هغه قواعدو څخه دي چې د یو فرد (وګړي) رابطه د بل خارجي فرد سره ترتیب او تنظیموي، یا په بل عبارت خصوصي بین المللي حقوق د خصوصي حقوقو یوه مهمه څانګه ده چې د یو ملت د افرادو روابط د پردیو سره ترتیب او تنظیموي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثال په ډول یو افغان غواړي چې له یوې پاکستانۍ سره واده وکړي

یا په بل عبارت خصوصي حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو څخه دي چې د افرادو روابط په خصوصي ژوندانه کې د مرز یا سرحد د تفکیک په موجب ترتیب او تنظیموي

ددې لپاره چې د حقوقو د نومورې رشتې سره یلدیت پیدا کړو، بهتره به وي چې په ډیر مختصر ډول لاندې سرلیکونه ولولو.

- د خصوصي بین المللي حقوقو مشخصات
- د خصوصي او عمومي بین المللي حقوقو مشترک وجوهات
- د خصوصي بین المللي حقوقو توپیرونه
- د خصوصي بین المللي حقوقو منابع
- د خصوصي بین المللي حقوقو موضوعات، چې د دې پوهېدلو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوی دی.

۱ - د خصوصي بین المللي حقوقو مشخصات

ددې رشتې مشخصات په لاندې ډول دي

الف_ کله چې یوه حقوقي رابطه منځ ته راځي، باید د خارجي عنصر لرونکې وي.

ب_ هغه څه چې په هغې باندې حقوقي رابطه برقرارېږي، باید په خارج کې موقعیت ولري

ج حقوقي اعمال او حوادث چې د یوې حقوقي رابطې د تفسیر، تاسیس او د له مینځه وړلو سبب کېږي، باید په خارج کې موقعیت ولري.

۲ - د عمومي بین المللي_ وجوهات په لاندې ډول دي:

الف_ په دواړو رشتو کې د خارجي عنصر موجودیت شرط دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- په خصوصي بين المللي حقوقو کې علاوه له دې چې له داخلي منابعو څخه استفاده کېږي، د عمومي بين المللي حقوقو له منابعو څخه هم استفاده کوي، خاصتاً په بين المللي معاهداتو کې.

په هغه صورت کې چې د خصوصي بين المللي حقوقو د تنظيم په برخه کې د دولتونو تر منځ کوم اختلافات رامنځته شي، نو مورې اختلافاتو ته بين المللي قضايي مراجع رسيده ګي کوي او له عمومي بين المللي حقوقو د قواعدو او مقرراتو څخه استفاده کوي يا نې مسايل پرې حل او فصل کوي.

۳- د عمومي بين المللي حقوقو او خصوصي بين المللي حقوقو تو پيرونه:

دغه دواړه څانګې د لاندې نقاطو له مخې يو له بل سره تو پير لري، د فاعلينو له حيثه، د عمومي بين المللي حقوقو د منابعو له حيثه او د موضوعاتو او صالحو مراجعو له حيثه، چې هر يو جلا جلا روښانه کوو.

الف؛ د فاعلينو له حيثه:

د عمومي بين المللي حقوقو فاعلين دولتونه او بين المللي سازمانونه دي، په داسې حال کې چې د خصوصي بين المللي حقوقو فاعلين خصوصي افراد دي.

ب؛ د عمومي بين المللي حقوقو د منابعو له حيثه:

عمومي بين المللي حقوقو منابع عبارت دي له بين المللي قرار دادونه او کلي اصولو څخه او د خصوصي بين المللي حقوقو منابع له داخلي منابعو څخه عبارت دي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج؛ د موضوعاتو او صالحو مراجعو د توپیر له حیثه:

د عمومي بین المللي حقوقو د موضوعاتو د اختلافاتو د حل په صورت کې د عمومي بین المللي حقوقو منابع رسیده ګي کوي، په داسې حال کې چې د خصوصي بین المللي حقوقو په موضوعاتو کې د اختلافاتو د حل په صورت کې د داخلي منابعو او په بعضې خاصو حالاتو کې د عمومي بین المللي حقوقو له منابعو څخه ګټه اخیستل کېږي لکه: د بین المللي محکمې د یوان و غیره.

د مبناء له حیثه:

خصوصي بین المللي حقوق عموماً د یو هېواد اداره تشکیلوي او عمومي بین المللي حقوق حد اقل دوه هېوادونه تشکیلوي.

۴- د خصوصي بین المللي حقوقو منابع:

د خصوصي بین المللي حقوقو منابع عبارت دي له داخلي منابعو څخه او څینې خاص موارد شته چې د بین المللي عمومي حقوقو له منابعو څخه پکې استفاده کېږي.

۵- د خصوصي بین المللي حقوقو موضوعات

د خصوصي بین المللي حقوقو موضوعات عبارت دي له تابعیت، د خارجیانو حقوق، د قوانینو تعارض، استوګنځی او... چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

(۱) تابعیت:

تابعیت او د هغه پورې مربوط قواعد د خصوصي بین المللي حقوقو د مهمو موضوعاتو له جملې څخه حسابېږي، ځکه چې د خصوصي بین المللي حقوقو قواعد او مقررات د هغه افرادو له مناسباتو او اړیکو څخه بحث کوي، چې د مختلفو تابعیتونو لرونکي وي، څرنګه چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوصي بين المللي حقوقو کې تابعيت يوه مهمه موضوع ده، نو تعريف او پېژندنه يې په لاندې ډول کوو.

د تابعيت پېژندنه:

د تابعيت د تعريف په هکله علماوو مختلف نظريات او تعريفات وړاندې کړي دي، چې په لاندې ډول يې مطالعه کوو.

تابعيت يوه سياسي رابطه ده چې د دولتونو له حاکميت څخه منشاء اخلي، يا دا چې تابعيت يوه سياسي رابطه ده چې په حقيقت کې د فرد سياسي وضعيت ټاکي، يانې دولت ټاکي چې افراد د هغې تابع دي يا دا چې د تابعيت لپاره کوم شرايط لازم دي.

په عمومي صورت تابعيت له سياسي او حقوقي رابطې څخه عبارت دی، چې د دغه رابطې په ذريعه يو شخص د دولت تابع ګرځي.

د تابعيت اصول:

د لاهي قرارداد د تابعيت لپاره لاندې اصول وضع کړي دي.

۱- د تابعيت لزوم

۲- د تابعيت وحدت

۳- د تابعيت د تغيير ورکولو اصل

د تابعيت ډولونه

تابعيت په دوه ډوله دی:

۱- اجباري تابعيت

۲- اختياري تابعيت

۱- اجباري تابعيت د لاندې دوه روشونو په اساس منځ ته راغلی دی، چې يو يې د وينې روش او بل يې د خاورې روش دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وينې روش:

په دې مانا چې له کوم مور او پلار څخه چې یو ماشوم په هره خاوره (هېواد) کې پیدا شي، نو د خپل مور او پلار متبوع هېواد تابعیت تر لاسه کوي، د مثال په ډول، د افغانستان قوانین یا د ایران قوانین او داسې نور هېوادونه چې د وینې رویش یې قبول کړی، ددې مانا دا ده، که له یو افغاني مور او پلار څخه چې په هره خاوره کې ماشوم تولد شي، هغه افغانی، یا دا چې له یو ایراني مور او پلار څخه چې په هر هېواد کې ماشوم تولد شي، هغه ایرانی دی او داسې نور.

د خاورې روش:

ددې مانا دا ده چې په کوم هېواد کې یو ماشوم تولد شي د هغه مور او پلار چې د هرې خاورې تابعیت لري نو موږ ماشوم د همدغه هېواد تبع دی، د مثال په ډول ارجنټاین د خاورې روش قبول کړی، نو له هر مور او پلار څخه چې په ارجنټاین کې ماشوم تولد شي هغه د ارجنټاین دی.

۲-اختیاري تابعیت

ځینې وخت یو شخص غواړي چې د خپل متبوع هېواد تابعیت ترک کړي، که چېرې د خپل متبوع هېواد د قوانینو مطابق یې تابعیت ترک کړ او د بل هېواد د تابعیت غوښتنه یې وکړه او تابعیت یې ورکړ، دغه د تابعیت اخیستل له اختیاري تابعیت څخه عبارت دي.

د مثال په ډول: د ایران د مدني قانون (۹۸۸) ماده صراحت لري چې که چېرې یو ایرانی غواړي چې د ایران تابعیت ترک کړي، باید لاندې شرایط پوره کړي.

۱-د ۲۵ کلنی عمر.

۲-د وزیرانو هیئت د شورا اجازه نامه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-د یوکال په جریان کې د غیر منقولو اموالو انتقال
۴-د عسکری دوره.

د بې تابعیتی علتونه:

د بې تابعیتی علتونه په لاندې ډول دي

الف؛ د مجازاتو په اساس بې تابعیتي:

د مثال په ډول که یو ایتالوي تبع د بل غیر متبوع وي یا که یو امریکایي په جنګ کې خیانت وکړي، یا د بل هېواد په انتخاباتو کې ګډون وکړي د امریکا تابعیت ترې ښه سلب کېږي.

ب؛ د هېوادونو د قوانینو اختلاف:

د هېوادونو د قوانینو د اختلاف له مخې هم ځینې وختونه یو شخص خپل تابعیت له لاسه ورکولی شي، لکه د ایران قانون چې د وینې روش قبلوي او د ارجنټاین قانون چې د خاورې په اساس تابعیت قبلوي، که چېرې له ارجنټاینې مور او پلار څخه په ایران کې ماشوم تولد شي نو مورې ماشوم د هیڅ هېواد تابعیت نه لري.

ج؛ د یو تابعیت ترک کول او د بل نه اخیستل:

(۲) د خارجیانو حقوق: په دې موضوع کې د خارجیانو حقوق او وجایب چې په پردي هېواد کې ژوند کوي، د سیاسي او حقوقي اړخونو له پلوه تر څېړنې لاندې نیسو.

(۳) د قوانینو تعارض:

په دې موضوع کې د دوګړو اړیکې او ارتباطات تر مطالعې لاندې نیسي، چې په بین المللي سطحه په هغوی باندې کوم قوانین تطبیق کېږي، کومه محکمه د رسیدګۍ صلاحیت لري او د قوانینو د اختلافاتو په صورت کې څه باید وشي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربیم مطلب-د جزا بین المللي حقوق:

دا یو واقعیت دي چې جرم داسې یوه پدیده ده، چې متاسفانه د تاریخ په مختلفو دورو کې په ټولو ټولنو کې موجود ؤ، اوس هم موجود دی او په اغلب ګمان په اینده کې به هم وجود لري، ولې د دغه جرایمو د ارتکاب په نتیجه کې کله د یو دولت اجتماعي نظم ته چې د داخلي او ملي عنصر لرونکی وي صدمه رسي، د مثال په ډول یو جرم په افغانستان کې واقع شوی، چې هم یې مجرم او هم مجني علیه افغانان دي، دلته مورډ ګورو چې خارجي عنصر وجود نه لري او یواځې د افغانستان ټولنیز نظم ته صدمه رسېدلې ده، چې دا له ملي حقوق جزا څخه عبارت شو، چې مخکې پرې په تفصیل سره بحث شوی دی، ولې کله داسې جرایم واقع کېږي، چې له یو څخه د زیاتو هېوادونو پښه پکې دخیله وي، په دې مانا چې په جرم کې خارجي عنصر شامل دی او د بین المللي جنبو لرونکی وي، دغه قسم جرایمو ته د رسیده ګی لپاره یو علم ته ضرورت دی چې هغه علم د جزا بین المللي حقوقو د علم په نامه یاد برې چې په لاندې ډول یې تعریفوو.

جزایی بین المللی حقوق:

له هغه علم څخه عبارت دی چې په هغو جرایمو باندې تطبیق کېږي، چې بین المللي جنبې ولري، یانې بین المللي عناصر ولري، دلته اوس یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

په کومو حالاتو کې یو جرم د بین المللي جنبو لرونکی وي؟

لومړی حالت: د جرم د ارتکاب په نتیجه کې د یو هېواد نظم مختل شوی وي، ولې جرم د بین المللي عنصر لرونکی وي، د مثال په ډول جرم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په هپواد کې واقع شوی، ولې مجرم یو خارجي تبعه ده، چې په دې برخه کې د خاصې بین المللي حقوق جزا رشته رسیدگي کوي، چې په لاندې دول یې تعریفوو.

خاصه بین المللي حقوق جزا د بین المللي حقوق جزا له هغې رشتې څخه عبارت ده، چې په هغه جرایمو باندې تطبیق کیږي، چې د خارجي عنصر لرونکي وي، یا داچې جرم د خارجي جنې لرونکی وي، خو د جرم دارتکاب په نتیجه کې دیو واحد هپواد اجتماعي نظم ته صدمه رسیدلې وي، د ملي حقوق جزا او خاصې بین المللي حقوق جزا تر منځ فرق په دې کې دی چې په خاصه بین المللي حقوق جزا کې خارجي عنصر موجود وي، د بلې خوا دغه دواړه رشتې یو له بل سره ډیر شباهت لري، چې د خاصې بین المللي حقوق جزا قواعد په ملي حقوق جزا کې پیش بیني کیږي.

دویم حالت ـ ته داسې دی چې د یو هپواد تولنیز نظم ته صدمه نه وي رسیدلې، یا داچې نظم یې نه وي مختل شوی، بلکې د دوو هپوادونو یا دنړۍ د یو تعداد هپوادنو اجتماعي نظم ته زیان رسیدلی وي، لکه د مخدره موادو قاچاق، قتل عام، د انسانانو اختطاف، د انسانانو خرید او فروش، تروریزم او داسې نور، چې په دې باندې د بین المللي حقوق جزا علم تطبیق کیږي، خو د جزا عمومي بین المللي حقوق په لاندې دول تعریفوو.

د عامه جزایي بین المللي حقوقو تعریف

عامه جزایي بین المللي حقوق له هغې رشتې څخه عبارت دی چې په هغو جرایمو تطبیق کیږي، چې د دوو نه زیاتو هپوادونو، د یوې منطقې د هپوادونو او یا د تولې نړۍ د تولو هپوادونو نظم ته یې صدمه رسولې وي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د افاقي حقوقو منابع

د آفاقي حقوق سرچينې يا منابع هغه دي چې آفاقي حقوق تري په خپل جوړښت کې الهام اخلي، يانې هر شی چې مونږ ګورو هغه به له يوې مرجع څخه اخيستل شوی وي، يا دا چې په لاس به راغلی وي، چې دغه اساس د منبع يا سرچينې په نامه يادېږي، چې د آفاقي حقوقو منابع په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، يوه دول ته يې اصلي منابع او بل دول ته يې فرعي منابع وايي.

پورته دواړه منابع د خپلو خاصو ځانګړتياوو په درلودلو سره يو له بل څخه جلا کېږي، چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

ـ اصلي منابع

اصلي منابع د آفاقي حقوقو له هغې منابعو څخه عبارت دي چې مستقيماً له هغه څخه استفاده کېږي، اجباري جنبه لري او استناد پرې کېږي.

د اصلي منابعو ځانګړتياوې

۱- مستقيماً تري استفاده کېږي.

۲- اختياري نه دي او جبراً تطبيق کېږي، يانې اجباري او الزامي جنبه لري.

۳- د حکم يا د تصميم نيولو په وخت کې په دغه منابعو باندې استناد کېږي او د سند په حيث راوړل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرعي منابع:

عبارت له هغه منابعو څخه دي، چې مستقيماً تر اې استفاده نه کېږي، الزامي او اجباري جنبې نه لري او هم پر اې مستقيماً استناد نه کېږي.

د فرعي منابعو ځانګړتياوې

د فرعي منابعو خصوصيات د اصلي منابعو برعکس دی چې په لاندې کرښو کې يې ليدلی شئ.

۱- مستقيماً تر اې نه استفاده نه کېږي.

۲- اجباري جنبه نه لري.

۳- استناد پر اې نه کېږي.

ددې لپاره چې په دغه منابعو باندې ښه پوه شو، نو اصلي منابع او فرعي منابع جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی مبحث - اصلي منابع

د آفاقي حقوقو اصلي منابع په افغانستان کې له اسلامی شريعت، قانون، عرف او عاداتو څخه عبارت دي، چې مونږ هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی مطلب-اسلامي شريعت:

شريعت په لغت کې د اوبو څکلو ځای (ګودر) ته وايي او د سمې او سيده لارې په مانا هم راغلی دی، په دې مانا چې اوبه د ژوند حياتي ماده ده او پرته له اوبو څخه ژوند امکان نه لري، نو څرنګه چې ژوندون بې له اوبو ناممکن دی، په همدې اساس اصلي هدف ته د رسېدو لپاره هم شريعت شرط دی او د شريعت احکام چې نه وي، هلته اصلي هدف ته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه رسېږي، يا دا چې په اوبو کې ژوند اود بدن سلامتيا ده او سمه لار هم انسان د خير په لور بيايي، چې په دې کې د نفسونو حيات او د عقلونو تحفظ شته الله جل جلا له فرمايي:

ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا. (سورة الجاثية، ۱۸)

ژباړه: ای پيغمبره چې ددې وروسته اوس موږ تاسو د دين په لور روښانه لاره (شريعت) باندې برابر کړې ددې لپاره چې په هماغه نېغه لاره باندې لاړ شه

اسلامي شريعت هغه ټولو اوامرو او اعتقادي احکامو ته ويل کېږي، چې اسلامي نظام يې تطبيق د خپل اصلي اهدافو دپلي کولو لپاره په ټولنه کې واجب او حتمي ګرځوي.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

په اسلامي ممالکو کې څرنګه له اسلامي شريعت څخه په قوانينو کې استفاده کېږي؟

ځواب: څرنګه چې اسلامي شريعت په عربي ژبه دی، دغه احکام په ځينو قوانينو کې منعکس کېږي، د سهولت او اسانتيا لپاره همدغه احکام په ملي ژبه ژباړل کېږي، دلته موږ ګورو چې ددغه قوانينو تطبيق په حقيقت کې د اسلامي شريعت تطبيق دی او دا ځکه چې د قرآن کريم احکام ژباړل شوي او د قوانينو په بڼه راغلي لکه نکاح، طلاق، ميراث او داسې نور.

او ځيني وخت کې داسې وي چې د اسلامي شريعت احکام نه ژباړل کېږي او په قوانينو کې ترېنه د قانون په څېر استفاده نه کېږي، بلکې د ضرورت په وخت کې خپله همدغه د شريعت د احکامو عربي لفظ تطبيق کېږي او په قوانينو کې ترېنه يادونه هم شوې ده. لکه حدود، قصاص، ديت او کفارات او ځيني نور موضوعات لکه منزل فرار او نور، چې په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې هکله قوانین داسې صراحت لري چې باید خپله د شریعت احکام تطبیق شي، لکه: مورډ او تاسې ګورو چې د افغانستان د اساسي قانون په (۱۳۰) ماده او همدارنګه د جزا د قانون په لمړیو مادو کې همدغه مطلب ارایه شوی دی.

مورډ وایو چې په ټولو اسلامي هېوادونو کې اسلامي شریعت له ټولو څخه مهمه منبع ده، نو که دلته اوس یوه پوښتنه مطرح شي او هغه هم داسې چې؛ *ولې تر ټولو مهمتر ینه منبع اسلامي شریعت دی؟*

ځواب: اسلامي شریعت د وضعې/ قانون په وړاندې لاندې امتیازات لري او د بلې خوا خپله زمورډ وضعې قوانینو هم دغه امتیازات قبول کړي دي.

د اسلامي شریعت د احکامو امتیازات:

۱- اسلامي شریعت د الله جل جلاله له خوا وضع شوي، نو ځکه په نورو ټولو هغه قوانینو کې چې د انسانانو په لاس باندې وضع کېږي، غوره او بهتره دي.

۲- اسلامي شریعت له هر ډول اشتباهاتو څخه پاک او منزه دی او دا ځکه چې الله ج ازلي او ابدي علم لري او دغه شریعت یې رالېږلی دی، خو هر هغه قانون چې د انسانانو په لاس باندې جوړېږي، په هغې قانون کې بیا خلاوې او اشتباهات لیدل کېږي او دا ځکه چې د هغې جوړونکي انسانان دي او د انسانانو علم ناقص دی او ښایي تر ېنه اشتباهات واقع شي.

۳- اسلامي شریعت په هر ځای او هر وخت کې قابل د تطبیق دی، خو که مورډ و ګورو د انسانانو په لاس جوړ شوي قوانین بیا دغه صفت نه لري، د هر ځای لپاره خپل خاص قوانین چې د ځای په تغییر سره هغه یو د بل سره فرق کوي. لکه د افغانستان قوانین او د ایران قوانین

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د روس قوانين او د پاکستان قوانين او ډاسې نور...

د ځای په تغییر سره تغییر کوي، همدارنګه د وخت او زمان په تغییر سره هم قوانين يو د بل سره تغییر کوي، لکه: د ۱۳۵۵ هـ ش کال قوانين او د ۱۳۸۸ هـ ش کال قوانين يا دا چې د ظاهر شاه د دورې قوانين د سردار محمد داود خان د دورې سره او همدارنګه د ترکي د دورې قوانين د برهان الدين رباني او همدارنګه ترننورځې پورې مورد او تاسې ګورو چې يو له بل سره تغییر کوي، ولې د الله جل جلاالله له خوا چې (۱۴۳۴) کاله پخوا کوم قانون راغلی، ننهم قابل د تطبیق دی او په راتلونکې کې به هم قابل د تطبیق وي.

۴- د اسلامي شریعت بل امتیاز دا دی چې: د اسلامي شریعت له مخې چې کوم موئبدات ټاکل شوي، هغه د دنیا او اخرت دواړو لپاره دي، ولې کوم قوانين چې د انسانانو په لاس جوړ شوي دي، هغه يواځې او يواځې دنيوي موئبدات پېش بيني کوي او بس، د اسلامي شریعت د فضلیت بله موضوع دا ده چې د اساسي قانون له خوا د مهمې او باارزښته حقوقي منبع په حیث قبول شوی دی.

د افغانستان اسلامي دولت د (۱۳۸۲) هـ ش کال اساسي قانون چې د لیندۍ له (۲۲) څخه د مرغومي تر (۱۴) نېټې پورې په کابل کې د جوړې شوې لويې جرګې له خوا په (۱۲) فصلونو او (۱۲۲) مادو کې د رایو په اتفاق تصویب شوی او د سلواغې په (۷) نېټه د محترم رئیس جمهور حامد کرزي له خوا د کابل په ښار کې توشېح شوی دی، د اسلامي شریعت په هکله داسې صراحت لري:

لومړی ماده:

افغانستان خپلواک، واحد او نه بېلېدونکي اسلامي جمهوري دولت دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه ماده:

د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت دین د اسلام سپېخلی دین دی.

دریمه ماده:

په افغانستان کې هېڅ قانون نه شي کولای چې د اسلام د سپېخلي دین د معتقداتو او احکامو مخالف وي.

همدارنګه د جزا په قانون کې دغه امتیاز قبول شوی دی، د ۱۳۵۵ ه ش کال جزا قانون په لومړۍ ماده کې داسې صراحت موجود دی چې ((دا قانون یوازې تعزیري جزا ګانې تنظیموي، حدود، قصاص او دیت د اسلامي شریعت د حنفي فقهې په اساس تطبیق کېږي)).

قرآن کریم، نبوی صلي الله علیه وسلم احادیث، اجماع او قیاس، چې جمهور فقها په دې متفق دي چې د اسلامي شریعت مصادر (منابع) ځلور دي.

د تشریع مصادرو ته فقها د شرعي احکامو د استنباط دلایل وایي او په دې باندې جمهور علماء متفق دي، چې له دې ځلورو دلیلونو څخه هر یو چې په کوم حکم دلالت کوي د هغه منل او عملي کول واجب دي، ولې د لومړیتوب له مخې یې ترتیب داسې دی، چې اول دې د هرې مسئلې حل په قرآن کریم کې ولټوي، که ددې د علم له مخې په قرآن کریم کې پیدا نه کړه، بیا دې په نبوی صلی الله علیه وسلم سنتو کې ولټوي، که هلته یې هم پیدا نه کړه، اجماع که په اجماع کې بیا حکم پیدا نه کړه، بیا به مسایل د قیاس په اساس حل او فصل کوي، چې د همدې ترتیب له مخې یې مونږ په لاندې دوو تر مطالعې لاندې نیسو.

۱ - *قرآن کریم:* قرآن کریم د الله جل جلاله هغه معجز کتاب دی چې د حضرت جبرائیل امین علیه السلام په ذریعه په محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم باندې نازل شوی دی، په پاڼو کې لیکل شوی، په سینو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ساتل شوی او مونږ ته په تواتر باندې رارسیدلی، هیڅ قسم شک او شبهه پکې نشته، لوستل یې عبادت دی، ۱۱۴ سورتونه لري، دېرش پارې او (۶۶۶۶) ایاتونه لري، له سورۀ فاتحې څخه شروع او په والناس باندې ختم شوی، ټول قرآن کریم په ۲۳ کلونو کې یو څه په مکه او یو څه په مدینه منوره کې د ضرورت په اندازه نازل شوی دی، قرآن کریم یواځې دا نه چې د اسلامي شریعت لومړنی مصدر دی، بلکې د ټول انسانیت لپاره د هدایت او لارښوونې کتاب دی او هم په ټول انسانیت باندې حجت او دلیل دی.

څرنګه چې قرآن کریم د الله جل جلا له کتاب دی او ددې خبرې ثبوت او دلیل چې قرآن کریم د الله جل جلا له کتاب دی دا دی چې ددا سې کتاب جوړول د ټول انسانیت په توان او قدرت کې نشته، چې دا سې یو کتاب خو څه چې یو ایات جوړ کړي، چې الله ج فرمایي:

وَاِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّنْ مِّثْلِهٖ وَادْعُوْا شُهَدَآءَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۲۳.

ژباړه: که چېرې یې تاسې په شک د هغه څه نه چې مونږ نازل کړي دي په بنده خپل باندې، نو پس راتګ وکړئ په یو سورت په مثل د قرآن کریم، راوبلئ مشران ستاسو بغیر د الله جل جلا له نه که چېرې تاسې رینبتینې یاست

په دې اړه په قرآن کریم کې ډېر زیات دلایل موجود دي او هم ډېر زیات اعجازونه وجود لري، چې قرآن کریم د الله جل جلا له له لورې دی، نو په همدې اساس د قرآن کریم تابعداري په ټولو خلکو باندې واجب ده.

قرآن کریم مونږ ته خوله په خوله او د لیک په تواتر سره رارسېدلی دی او هر شی چې په تواتر نقل شي، هغه یقیني او قطعي وي، نو مونږ ته هم د قرآن کریم رارسیدل یقیني او قطعي دي، هیڅ شک او شبهه پکې نشته، قرآن کریم د الله ج لخوا په حضرت محمد مصطفی صلی الله

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

علیه والله وسلم باندې له نزول څخه وروسته بیا مخصوصو او معتمد کسانو ولیکلو، چې په دروغو باندې اتفاق او اجماع عقلاً ناممکن او عادتاً محال دي نقل کړي دي، د دوی نه وروسته نورو بیاهمدغه شان نقل کړی دی او د دنیا هر ګوټ ته پرته له دې چې یو حرف یا کوم ټکی یې تغییر، تبدیل، کم یا زیات شي، په ډیره امانتداری او کامله ایمانداری رارسېدلی او خپور شوی دی.

قرآن کریم د اسلامي شریعت اصلي منبع ده، د اسلامي شریعت اساسات پکې بیان شوي دي، همدارنګه اعتقادیات، اخلاقیات، عبادات او معاملات، بلکې د ژوند شامل او کامل نظام پکې په ډېر روښانه او تفصیل سره بیان شوی.

قرآن کریم په اسلامي شریعت کې دستور دی او دستور ته په وضعي قوانینز کې اُم القوانین (د قوانینو مور) وایي، چې د ملتونو تر منځ دستور د پام وړ درناوی لري، قرآن کریم د اسلامي امت په زړونو کې د تقدس ډېر اوچت مقام لري، د نبي صلی الله علیه وسلم لارښود وه او له هغه مبارک نه وروسته د هرې اسلامي ټولنې او هر مسلمان لارښود دی او د همدې کبله ده چې د تشریع اصلي مصدر دی.

د پورته توضیحاتو په نظر کې نیولو سره باید یادونه وشي، چې قرآن کریم د آفاقي حقوقو د یوې ډېرې مهمې منبع په حیث د قضایاوو په حل او فصل کې ډېر مهم رول لري.

ددې لپاره چې پوه شو؛

د قضایاوو په حل او فصل کې د قران کریم څه رول دی؟

نو پکار ده چې لاندې موضوعات تر بحث لاندې ونیسو:

۱: له قرآن کریم څخه په بل شي فیصله نه کول.

د هر څه نه مخکې د قضایاوو په حل او فصل کې لومړی باید قرآن

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کریم ته مراجعه وشي، لکه چې الله جل جلا الله فرمایي:

۞وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ٤٤ــ

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ٤٥ــ

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ٤٧ــ

ژباړه: او هر هغه چا چې حکم و نه کړه په هغې شي چې الله جل جلا الله نازل کړی دی په حقیقت کې دغه کسان همدوی کافران دي

یا همدوی فاسقان دي یا دا چې همدوی ظالمان دي

۲- خپل مالونه په ناحقه سره قضاتو او حاکمانو ته مه ورکوئ، چې الله جل جلا الله له فرمایي:

وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوْا فَرِيْقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۱۸۸ــ

ژباړه: او مه خورئ مالونه خپل په منځونو کې په ناحقه سره او مه ورئ دا مالونه حاکمانو ته ددې لپاره چې وخوري یو څه د مالونو له خلکو څخه په ظلم او تېري سره او تاسې پوهېږئ

یانې د حرام مال نه خورل او ځان تړې ساتل د ژوند په ټولو امورو کې یو ضروري امر دی او د هغې لپاره کومه تاکلې زمانه او وخت نشته، لکه غلا، خیانت، رشوت، غصب، سود، ناروا بیعه، قمار او نور چې په دې ډول د مال ګټل حرام او ناجایز دي

همدارنګه په نوموړي ایات کې څرګند ېږي، چې د یو چا د مال خبر ظالمانو حاکمانو ته مه رسوئ، یا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ، همدارازد دروغو شاهدي د دروغو په دعوه د بل چا مال مه اخلئ، سره له دې چې تاسې په خپله په ناحقې هم پوهېږئ

۳- د جګړې او منازعې په حالت کې د الله جل جلا الله او د هغه د پیغمبر صلی الله علیه و اله وسلم حکم منلو ته تسلیم ېدل

یانې کله چې د مسلمانانو تر منځ کومه منازعه او شخړه منځته راشي، هغوی باید د الله جل جلا الله کتاب او د هغه رسول ص

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

احادیثو ته مراجعه وکړئ، لکه چې الله جل جلا له فرمایي:

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِيْ شَيْءٍ فَرُدُّوْهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُوْلِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُوْنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّأَحْسَنُ تَأْوِيْلًا ۵۹ــ (سورة النسآء، ۵۹ ایت)

ژباړه: نو که جګړه وکړه تاسې په یوه شي کې، نو وګرځوئ تاسې دا کار د الله جل جلا الله طرف ته او د رسول صلی الله علیه واله وسلم طرف ته (د رسول حدیث ته) که تاسې ایمان لرئ په الله جل جلا له او په ورځ د اخرت باندې

دا چې مونږ د موضوع ذ ښه وضاحت لپاره مخکې د ځینو مسایلو یادونه وکړه، حقیقت دادی چې قرآن کریم یو کامل او شامل کتاب دی او د انسانانو د مشکلاتو او همدارنګه د ژوند په ټولو برخو کې د ورپیښو قضایاوو په حل او فصل کې پوره احکام لري

۲ - د نبوي صلی الله علیه و آله وسلم سنت.

د اسلامي شریعت دویمه منبع سنت دي

سنت په لغت کې عادي لارې ته (چې خلک پرې ځي او راځي) وایي او په اصطلاح کې سنت د رسول الله صلی الله علیه واله وسلم له قول، فعل او تقریر څخه عبارت دی

امام شافعي رحمة الله علیه به چې کله شرعي احکام بیانول نو سنت به یې د قرآن کریم سره یو ځای ذکر او په استدلال کې په یې یو اصل ګڼل، نو ځکه دواړو ته نص وایي، امام شافعي رحمة الله علیه وایي بې له سنتو یواځې له قرآن کریم څخه احکام اخیستل شرعآ مناسب او جایز نه دی

لکه یه تعریف کې چې مونږ وې، خبرې ته اشاره وکړه، چې سنت په درې برخو وېشل شوي، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- قولي سنت:

د رسول الله صلی الله علیه واله وسلم هغه احادیث یا تعلیمات دي چې په مختلفو مناسباتو کې یې ویلي دي:

لکه: دا حدیث شریف

وَعَنْ اِبْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِى رُدِّىَ فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنَبِهِ. (رواه ابو داود، مشکات)

ژباړه: حضرت ابن مسعود رضی الله تعالی عنه وایي چې نبي کریم صلی الله علیه و اله وسلم و فرمایل: څوک چې د خپل قوم ناحقه حمایت او مدد وکړي، هغه د هغه اوښ په شان دی چې کوهي ته پریوځي او هغه خلک راخښکلي شي د لکی په رانښکلو سره.

همدارنګه په بل حدیث شریف کې فرمایي: له حضرت واثلة بن الاسقع رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې ما له رسول اکرم صلی الله علیه و اله وسلم څخه پوښتنه وکړه، چې عصبیت یاني جاهلیت څه شی دی؟

نبي کریم صلی الله علیه و اله وسلم و فرمایل: عصبیت دا دی چې تاسي په ظلم باندې د خپل قوم حمایت وکړئ. (ابو داود).

۲- فعلی سنت:

دا عبارت د رسول اکرم صلی الله علیه و اله وسلم له افعالو څخه دی چې په مختلفو وختونو کې او مختلفو حالاتو کې یې خپله تر سره کړي وي، لکه: روژه نیول چې څه وخت شروع او څه وخت ختم شي دا صحیح ده چې روژه نیول فرض دي، خو طریقه یې چې رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم اجرا کړې، هغه یې فعلي سنت دي یا د لمانځه اوداسه، جومات کې جمع کول او داسې نور اعمال چې رسول اکرم صلی الله علیه و اله وسلم تر سره کړي وي، له فعلي سنتو څخه عبارت دی، یا دا چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدود يې اجرا کړي، نور کوم اعمال چې په غزواتو کې يې ترسره کړي دي

۳-تقرير:

تقرير په مانا د اثبات او ثبوت دی او دا د هغو اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم اجمعین افعال دي، چې د رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم په موجودیت کې يې تره سره کړي وي او د رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم هغه په خپل حال پرېښي وي، يانې د هغوی د تردید او تائید په هکله يې هېڅ قول يا فعل نه وي تر سره کړی او کوم عکس العمل يې نه وي ښودلی، يا دا چې د هغوی سره يې خپله موافقه ښودلې وي او تائید کړي يې وي.

د اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم اجمعین دا رنګه افعال داسې حیثیت لري چې په حقیقت کې له رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم څخه صادر شوي وي يا په خلص ډول ووايو چې د رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم په مخ کې اصحابو کرامو يو عمل تر سره کړی وي، رسول اکرم صلی الله علیه و اله وسلم هغه نه وي منع کړی او يا دا چې هغه يې تائید کړی وي، د مثال په ډول.

هغه وخت چې رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم و غوښتل چې حضرت معاذ رض الله تعالی عنه يمن ته قضاوت لپاره واستوي، نو پوښتنه يې ترېنه وکړه چې په څه شي به حکم کوې؟ حضرت معاذ رض په ځواب کې وليکل چې په کتاب الله (قرآن کريم) او که په هغې کې مې پيدا نه کړه، نو په سنت د رسو الله صلی الله علیه وسلم په حکم کوم او که چېرې په دې کې مې هم پيدا نه کړه، نو بيا به په خپله رايه خپل اجتهاد کوم.

د حضرت معاذ رض دا عمل چې د رسول اکـ ﷺ صلی الله علیه وسلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښ شو ، نو هغه يې په همغه حال پرېښود او ويې ويل: الحمد الله چې د رسول الله صلى الله عليه و اله وسلم استازى الله جل جلا له و تعالى په هغه څه موفق کړه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم پرې راضي کېږي.

له دغه ټولو توضيحاتو څخه وروسته موږ دا ويلى شو چې سنت له کتاب الله څخه وروسته د تشريع مصدر دى او هغه څه چې په قرآن کريم کې نه وي تصريح شوي، هغه به سنت بيانوي او وضاحت به ورکوي.

د اسلامي امت اجماع:

اجماع په لغت کې په مانا د اتفاق ده او د اسلام په حقوقو کې په يوه موضوع کې د اسلامي علماوو د نظر اتفاق ته اجماع وايي، يا دا چې اجماع په لغت کې په يو شي باندې تصميم نيولو او قصد ته وايي، چې له دې څخه د نبي کريم صلى الله عليه و اله وسلم دا وينا هم ده چې:

(لَا صِيَامَ لِمَنْ لَمْ يُجْمِعْ الصِّيَامَ مِنْ اللَّيْلِ)

ژباړه: يانې د هغه چا لپاره روژه نشته چې د شپې له خوا د روژې نيولو قصد او عزم و نه کړي او همدارنګه ويل کېږي چې:

(اجمع فلان على الامر).

ژباړه: يانې فلاني په کار باندې تصميم ونيولو او قصد يې ورته وکړو.

د اتفاق په مانا هم راځي لکه: چې الله تبارک وتعالى فرمايي:

فَأَجْمِعُوٓا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ

ژباړه: يانې خپل امرين او شريکان مو راغونډ کړئ.

او داسې هم ويل کېږي چې:

(اجمع القوم على كذا).

ژباړه: يانې پرېکنو (قومونو) په دې سره اتفاق وکړه.

او په اصطلاح کې د نبي کريم صلى الله عليه و اله وسلم له وفات څخه وروسته په يو شرعي حکم باندې په هره زمانه کې د اسلامي امت د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

:

مجتهدينو له اتفاق څخه عبارت دی، يا د رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم له وفات څخه وروسته د مجتهدينو امامانو اتفاق په يو شرعي حکم چې په عملي امورو کې يې کړي وي، هغې ته اجماع ويل کېږي.

کله چې د اسلامي امت مجتهدين په جلا يا په شريک ډول د کومې واقعې په حکم باندې اتفاق وکړي، نو د هغې منل واجب دي او د امت لپاره د قطعيت دليل ګڼل کېږي.

دلته د موضوع د ښه پوهېدو لپاره غواړو چې لاندې سوالونه مطرح کړو:

۱- مجتهدين چا ته ويل کېږي؟
۲- د اجماع مثالونه
۳- د اجماع امکانات په موجوده دور کې؟
۴- د اجماع څرنګوالی؟

چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو:

اجتهاد:

له جهد، تکليف او مشقت څخه اخيستل شوي او په اصطلاح کې د مجتهد کوښښ د شرعي احکامو د پوهېدو لپاره دی، چې مطلب ترې نه د ځينو مسايلو راوپستل دي يا دا چې مجتهد هغه چا ته ويل کېږي، چې په هغه کې د اجتهاد ملکه موجود وي او د دې قدرت لري چې له شرعي احکامو څخه ځيني مسايل راوکاږي او د اصولو د علم پوهان ورته فقيه وايي.

اوس پوښتنه دا ده چې د املکه څنګه ثابتېږي؟

ځواب: د لاندې شرطونو د موجوديت په صورت کې دا ملکه ثابتېدلی شي.

۱- د قرآن کريم د احکامو په اياتونو باندې علم لرل چې تقريباً پنځه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوه ایتونه دي

۲: د احکامو پوري مربوط احادیثو باندې علم لري چې تقریباً شمېر یې (۳۰۰۰) کېږي

۳: له اجتهاد څخه وړاندې یې په ټولو شرعي احکامو علم لرل او دا ځکه چې حکم موجود وي اجتهاد ته ضرورت نشته

د دویمې پوښتنې ځواب په پخوا وخت کې اجماع شوې وه، چې مثالونه یې عبارت دي له: نکاح بدون له مهر مسمی (هغه مهر چې د ایجاب او قبول په وخت کې ټاکل کېږي) څخه صحیح کېږي، یا نیا ته میراث کې شپږمه برخه. یا مسلمانه ښځه د غیر مسلم سره نکاح نه شي کولای.

د درېیمې پوښتنې ځواب اوس د اجماع په هکله علماء دوه نظره لري، یوه ډله علماء وایي چې اوس اجماع کیدای نه شي او دا ځکه چې:

۱- مجتهد نه پېژندل کېږي، یا دا چې مجتهد نه شو پېژندلی.

۲- د مجتهدینو نه راجمع کېدل.

۳- په یوه مسئله اتفاق نه شي کولای.

۴- اوس ددې امکان نشته چې فیصله وکړي او بیا په خپل نظر قایم پاتې شي، بله ډله علماء وایي چې اجماع کېدای شي او دا ځکه چې اصحابو کرامو په وخت کې شوې، له هغوی څخه وروسته د ضرورت په وخت کې شوې، اوس هم د ضرورت په وخت کې کېدای شي.

د څلورمې پوښتنې ځواب چې ایا اجماع د ټول ملت په سطحه صورت نیسي او که جلا جلا کېدای شي باید څرګنده شي؟

په دې هکله علماء په درې ډوله دي

۱- جمهور علماء وایي: چې اجماع به د ټول امت د مجتهدینو له خوا صورت نیسي، نه یواځې د مکې یا مدینې د علماوو له خوا.

۲- که چېرې یوه دوه درې کسه مخالف وي پروا نه لري

۳- اکثریت د اجماع حکم لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیاس:

قیاس په لغت کې په یو شي باندې د بل شي اندازه کولو ته وایي لکه چې وایي: (قست الارض باالمتر) ځمکه مې په متر باندې قیاس کړه، یانې په متر یې اندازه کړه او هم قیاس په لغت کې د اندول او برابر شي سره اندازې ته وایي، مثلاً وایو چې رخت یې په متر اندازه کړه، همدارنګه قیاس برابر والي ته هم وایي او یا هم د یو دلیل نه چې هغه په یوه مسئله کې استعمال شوی وي، په مشابه بله مسئله کې استفاده کول د قیاس په نامه یادیږي لکه په یوه موضوع کې حکم ثابت وي او د یو شریک علت په اساس دغه حکم په بله موضوع کې هم استعمال شي یا اجرا شي، نو ویل کیږي چې دویمه موضوع له اولې موضوع سره قیاس کړی شوې ده، یا دا چې د یو شریک علت له مخې فرعې ته د اصل حکم ورکول قیاس دی یا په بل عبارت د یو مشترک علت له مخې د یوې پېښې منصوص حکم غیر منصوص واقعې ته ورکول دې ته قیاس وایي.

قیاس څلور ارکانه لري چې هغه عبارت دي له:

۱- مقیس علیه: دا هغه واقعه ده چې حکم یې په نص بیان شوی وي، دې ته اصل ویل کیږي.

۲: مقیس: دا هغه واقعه ده چې د هغې د حکم د معلومولو اراده شوې وي او نص پرې نه وي موجود، چې دې ته فرعه ویل کیږي.

۳: مشترک علت دا د هغه وصف نه عبارت دی چې په اصل کې د حکم علت وي او په فرعه کې هم همدغه علت موجود وي.

۴: قیاس په هغه اساس رامنځته کیږي، چې فرعې لپاره حکم نه وي او د اصل حکم په قرآن کریم او نبوي صلی الله علیه و اله وسلم احادیثو کې موجود وي، قیاس کولای شو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مطلب- قانون:

حقیقت دا دی چې قانون د یوې ټولنې د ستون فقرات یا د ملا د تیر حیثیت لري، کومه ټولنه چې قانون نه لري، هغه ټولنه د مشکلاتو سره مخامخ کېږي، کامیابه ټولنه هغه ده چې د یو قانون لرونکي واوسي او خپل ټول ورپېښ شوي مسایل د قانون د لارې حل او فصل کوي، نو د یوې ټولنې لپاره د قانون موجودیت لازمي او ضروري دی، ځکه مور او تاسې ګورو چې قانون له ډېر پخوا وختونو څخه یانې په زرګونو کلونو مخکې منځ ته راغلی، ولې د وخت په تېرېدو سره تغییرات او پرمختګ پکې راغلی، چې ننني بڼه یې ځان ته غوره کړې ده، چې په لاندې ډول یې تر مطالعې لاندې نیسو:

د روم د حقوقو په اساس قانون هغه دستور دی چې د سلطاني قدرت له جانبه په عوامو تطبیق کېږي او داسې تعریف یې ورته کاوه:

قانون: د عرف خلاف یو لیکلی طرز العمل (تحریري اکت) دی چې شکلیات لري او د قدرت لرونکي مقام د حکم په اساس منځ ته راځي او عملي کېږي.

په پخوانې روم کې د قانون وضع کېدو صلاحیت د شاه پورې مربوط وو، نو ځکه یې قوانین د شاهي قوانینو په نوم یاد ېدل.

د جمهوریت په حالاتو کې قانون د حکم د تصمیم او د محاکمو یا د قضاتو د پېشنهاد په اساس منځ ته راتلل.

د امپراطوری په زمانه کې قانون د امپراطوری د طرز العمل په نامه یاد ېده، په دې مانا چې د امپراطور له خوا جوړېده، ولې مور ګورو چې د یو وخت او بل وخت قوانین یو ډول نه وو او تغییر به پکې راتله، اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي، چې قوانین کله یانې څه وخت رامنځته شوي دي او په کوم شکل پر مخ تللي دي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څواب: لمړنی قانون چې مینځ ته راغلی هغه د حمو رابي قانون دی او وروسته نور زیات قوانین مینځ ته راغلي چې په لاندې ډول ترېنه یادونه کوو:

۱- د حمو رابي قانون: د ۳۰۰۰ په شا او خوا کې څنې رومي او سامي قومونه سره یو ځای شول، یو لوی دولت یې په کلده کې تشکیل کړه او نور واړه ښاري حکومتونه یې د منځه یوړل او د خپل لوی او قوي حکومت له ایجاد څخه وروسته یې بابل د خپل دولت پایتخت وټاکه، چې د دغه دولت د پاچاهانو په سلسله کې ۱۵ کسانو پاچاهي وکړه، چې شپږم پاچا یې حمو رابي نومېده، چې د (۲۱۲۳) ق م څخه تر (۲۰۸۰) ق م پورې پاچاهي کړې ده، نوموړي پاچا د خپل قدرت په جریان کې یو قانون جوړ کړ چې د همدې پاچا یانې حمورابي د قانون په نامه مشهور شو. دغه قانون په یوه تېګه لیکل شوی، چې دغه تېګه (۲۵، ۳) سانتي مټره طول لري، چې په دغه باندې (۲۸۲) مادې په (۳۶۰) کرښو کې لیکل شوي، چې د دغه له ۲۸۲ مادو څخه اوس یواځې ۳۳ مادې لوستل شوي او نورې مادې لا تر اوسه پورې نه دي لوستل شوي، چې دغه تېګه په (۱۹۱۰) م کال کې د شوش له کندو څخه لاسته راغلې، په دغه قانون کې د ژوند د مختلفو برخو لکه: تجارت، کشتیو کرایه، جزایی او نور موضوعات شامل دي، چې اولین قانون دی، له دې څخه وروسته نور قوانین منځته راغلي چې یواځې نومونه او وختونه یې ستاسې مخ کې ږدو.

۲- د سومریانو قانون: د سومریانو د قانون د قدامت تاریخ (۲۱ پېړۍ) ق م ته رسېږي، چې په (۱۹۵۲) م کال کې لوستل شوی، په دې قانون کې د مجازاتو لپاره قوم په دوه برخو وېشل شوی ؤ یوه ډله یې غلامان او بله ډله یې آزاد اشخاص وو چې غلامانو ته د غلا یا قتل په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت کې د قتل جزا او ازادشخص لپاره د نقدي جریمې جزا ورکول کېده.

۳- د هستیانو قانون: د نومورې قانون قدامت (۱۳_۱۵) ق م قرن پورې رسېږي او په ۱۹۰۲ م کال کې لوستل شوی دی.

۴- په پخواني یونان کې (Solon and Daracan) قوانین د اتن په نښار کې.

۵- په پخواني هند کې د مانو قانون.

۶- د سم ویرها د دولسو لوایحو (الواح دوازده ګانه) قانون کوم چې په یونان کې رامنځ ته شوی و.

۷- په (۱۱_۱۲) م پېړیو کې په روم کې د (Agost) او (Justinien) د حقوقو په هکله نظریات چې په حقیقت د رومن ژر منیک حقوقي سیستم د ایجاد سبب ګرځېدلی دی.

بلاخره هغه پخواني او سابقه آثار او منابع چې نوي په لاس راغلي د کتاب په شکل راټول شوي او دغه کتاب چې ترېنه جوړ شوی د (Carps Juvis Sivilis) په نامه یاد ېږي.

له پخواني روم څخه چې کوم آثار د لومړي ځل لپاره په لاس راغلي له هغې ثابتېږي، چې رومیانو په ۴۵۰ ق م کې قانون جوړ کړی دی، یا دا چې په ۴۵۰ ق م کال کې د (Lox) یا قانون اصطلاح د روم په حقوقو کې شامل شوي او په یونان کې د قانون اصطلاح د (Canon) له کلمې څخه اخیستل شوې، چې د قاعدې مانا او مفهوم لري.

ولې د روم په حقوقو کې چې د (Lox) کلمه ورته استعمال شوې وه، دغې کلمې کوم حقیقي مفهوم پیدا نه کړه او قوانین (البته د روم قوانین) یې په دوه برخو ووېشل، چې یو یې (leges) او بل یې (plebeset) په نامه یاد ېدل چې هر یو جلا جلا مانا او مفهوم ورکوي،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په لاندې ډول يې روښانه کوو.

Leges:

له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت و چې د داعيانو يا اشرافو له خوا تصويبېده اود روم په ټولو خلکو باندې تطبيقېده.

Plebeset:

له هغې قواعدو او مقرراتو څخه عبارت و چې د روم د عوامو له خوا تصويبېده او د تطبيق ساحه يې هم يواځې عوام وو.

اما په فرانسه کې د قانون لپاره دلو (loi) کلمه چې د ويلو په مانا وه استعمال شوې ده، چې په لاندې ډول يې تعريفوو.

قانون له هغې مقررې څخه عبارت دی چې ليکل شوی وي او د لوستلو وړ وي.

د فرانسې انقلابونو له قانون څخه متابعت کولو او د هغې عصر د فلسفې په بنا قانون يې د عامه ارادې مظهر پېژندل کېده.

(روبسپير) Robsper يواځنی سړی دی چې قانون ته ترجيع ورکوي، چې وينا يې په لاندې ډول ده:

د محاکمو د قضايي رويې کلمه بايد د خلکو په ژبو کې و لټول شي، دا په دې مانا کوم دولت چې د اساسي قانون او مقننه قوې لرونکی وي، نو قضايي رويه يې د قانون له جز څخه بله مانا نه ورکوي يا دا چې بله مانا نه لري.

همدارنګه ناپيلون هم د قانون د پرمختګ او انکشاف لپاره هلې ځلې کړې دي، مور د هغه قانون او نظريات په لاندې ډول بيانوو:

د منابعو د کمواليِ اقدام د يوې معينې او مشخصې موضوع په حيث د هغه وخت د انقلاب نتيجه وه، چې د دغه مفکورې اطاعت او پيروي د ناپيلون په قانون کې په صراحت سره ليدل کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ناپیلون قانون د هغه وخت یو ځلېدونکی قانون دی او د حقوقو په معاصر سیستم کې پوره ارزښت لري

د ناپیلون قانون په (۱۸۰۴) م کال کې نشر شوی دی، چې د غرب د بوروژوازی په ټولنه کې دې قانون د قهرمان حیثیت غوره کړی دی، چې په دغه وخت کې مختلفې قانون نامې منځ ته راغلې، لکه د (۱۸۰۷) م کال کې د مدني محاکمو اصولو قانون او د تجارت اصول نامه، په (۱۸۱۲) م کال کې د جزایي مقرراتو قانون نامه او داسې نورې قانون نامې منځ ته راغلې.

د ناپیلون هلې ځلې چې د قانون ګذاری د قدرت او وحدت لپاره یې کړې وې، دا روښانه کوي چې هغه قانون د حقوقو د یوې موثرې منبع په حیث پېژانده، چې دغه موضوع د (وینو توس)(venotos) د قانون په اوومه ماده کې صراحت لري، له کومې ورځې څخه چې دغه قانون نافذ شوی د روم ټول قوانین، لوایح او فرامینو خپل اهمیت د لاسه ورکړی، د هغه وخت ټولو خلکو په دې باندې عقیده درلوده، چې ټول موضوعات باید د قانون د لارې پر مخ ولاړې شي، اما وروسته ولیدل شو چې همدغه موضوع په ډېر لږ تفاوت سره مخکې لاړه.

لومړی جز-د قانون پېژندنه:

ددې لپاره چې په قانون باندې ښه پوه شو، بهتره به وي چې لومړی لغوي او وروسته یې اصطلاحي تعریف وکړو.

د قانون لغوي تعریف:

قانون یوه عربي کلمه ده چې مانا یې مقیاس او اندازه ده، ځینې علماء وایي، چې قانون یوه فارسي کلمه ده، ولې ځینې نور علماء وایي: چې د قانون کلمه له یوناني کلمې (canon) څخه استنباط شوې، چې مانا یې اندازه کول دي، یا دا چې قانون یوناني الاصله کلمه ده، چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدې په مانا استعمال شوې، په انګلیسي کې د قانون کلمه د (law)له کلمې څخه اخیستل شوې، یا د (law) د کلمې سره مترادفه ده، چې مانا یې یو شانوالي دی.

همدارنګه په فرانسوي کې د (loi) د کلمې سره مترادفه ده، د روم په پخواني حقوقو کې د(lax)کلمه هم استعمال شوې، چې له لیکل شوو مقرراتو څخه عبارت دی، نو قانون د قاعدې اندازې او مقیاس په مانا ده، په هر صورت د علماوو له نظره قانون یوه عربي کلمه ده چې د یو ثابت او ټاکلي امر له تکرار څخه عبارت دی.

د قانون اصطلاحي تعریف:

قانون له هغه لیکل شوو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی، چې د ذیصلاح مقام له خوا وضع کېږي او الزامي جنبې لري.

یا قانون عبارت له هغه قواعدو څخه دی چې د عمومي قدرت په واسطه وضع شوي وي او الزام، اذن او اباحت سره مدلول وي او ټول خلک له هغې څخه پیروي وکړي.

یا قانون له هغه مناسباتو یا غوښتو څخه عبارت دی چې د دولت د مقاماتو (مقننه قوې) له خوا وضع کېږي، چې د دغو مناسباتو په اساس د افرادو روابط د افرادو او دولتونو سره په یوه ټاکلې ساحه کې ترتیب او تنظیموي.

یا قانون هغه روښانه او الزامي امر دی، چې په لیکلي ډول د واکمنو مقاماتو له خوا وضع او تدوین کېږي او هدف یې د راتلوونکي ژوند لارښوونه ده.

کوم شی چې ټولنه له ګډوډۍ څخه ساتي، د انسانانو او د دولتونو ترمینځ روابط ټینګوي هغه عبارت له قانون څخه دی.

ابو علی سینا وایي: د افرادو ترمنځ ټولنیز ژوند پرته له روابطو او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

معاملاتو څخه ناممکن دی او همدارنګه روابط او معاملات قانون او عدالت ته محتاج دي.

ددې لپاره چې مونږ د قانون په تاریخي شالید او لغوي او اصطلاحي مانا ووباندې پوره پوه شو، نو بهتره به وي چې د قانون اهمیت، مشخصات، د قانون ډولونه، د قانون د وضع کېدو ذیصلاح مراجع، د قانون د انفاذ مراحل، د قانون تطبیق، د قانون تفسیر د قانون العا(لغوه کېدل) او نور عنوانونه په ډېر تفصیل سره ذکر کړو.

دویم جز- د قانون مشخصات:

څرنګه چې په اسلامي هېوادونو کې قانون (د افاقي حقوقو) دویمه اصلي منبع ه او په غیر اسلامي هېوادونو کې لومړنی اصلي منبع ده، نو معمولاً په ټولو هېوادونو کې د حقوقي مسایلو د حل او فصل لپاره له قانون څخه استفاده کېږي، همدا وجه ده چې قانون یو لړ مشخصات لري، چې په لاندې توګه یې په لنډ ډول تر مطالعې لاندې نیسو.

۱- قانون په مستند ډول وضع کېږي

په ټولو هېوادونو کې چې قانون وضع کېږي، هغه خاص مراحل تر سره کوي، چې همدغه د خاصو مراحلو تر سره کول د قانون په مستند والي باندې دلالت کوي.

۲- قانون په لیکلی توګه وضع کېږي

د نشر لپاره په لیکلي ډول د عدلیې وزارت په رسمي جریده کې خپرېږي.

۳- قانون په ماده وار شکل وضع کېږي

د قانون ټول احکام په مختلفو برخو باندې وېشل، بیا هره یوه برخه بېل، بېل عنوانونه او واړه عنوانونه او هر یو عنوان جلا جلا مادې لري، نو ځکه مونږ وایو چې: قانون ماده وار او جزوار وضع کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د قانون مندرجه مواد باید دېر روښانه وي

قانون چې کله وضع کېږي، مقنن باید دا کوښښ وکړي چې قانون دېر روښانه، ساده، سلیس او روان وي، تر څو ټول خلک تر هغه استفاده وکولای شي، په دې د امکان تر بریده کوښښ باید وشي، چې روښانه وي، ولې متاسفانه ددغه کوښښونو سره سره بیا هم موږ ګورو چې قوانین کله هم وضع کېږي، یا په کې خلا موجوده وي او یا په کې مغلقیت او پېچیده ګي چې بیا د تفسیر په اساس حل او فصل کېږي چې زیات بحث به بیا د قوانینو په تفسیر کې پرې وکړو.

۵- قانون د قدرت لرونکي مقام له خوا وضع کېږي

هر وخت چې قانون وضع کېږي، نو د انفاذ نه مخکې څه مراحل طی کوي، لکه: مسوده چې د پارلمان یا دیو کمیسون، یا د عدلیې وزارت او یا د مربوط کوم ارګان (وزارت) له خوا یې خاکه جوړېږي، له هغه څخه وروسته مقننه قوی (ولسي جرګې او د مشرانو جرګې) ته یې د تائید لپاره لېږي او هر وخت چې د مقننه قوې له خوا تائید شو، له هغې څخه وروسته رئیس جمهور ته د توشیح لپاره لېږل کېږي، د رئیس جمهور له توشیح څخه وروسته بیا د عدلیې وزارت د نشراتي ارګان له خوا نشر او بیا نافذ شي، چې دغه پورته ټول موضوعات د قدرت لرونکي مقام له خوا تر سره کېږي.

۶- قانون عمومي دی او مشخص نه وضع کېږي

د قانون قاعده په دې مانا ده چې د قانون جوړښت په عامه توګه وي، نه یواځې معین شخص او نه یوې ځانګړې واقعې ته، بلکې کله چې په هر شخص او یا پېښې کې یو لړ شرطونه او صفات موجود شول، نو نوموړی قانون پرې تطبیق کېږي، د مثال په ډول هر شخص چې د اتلس کلنۍ عمر یې پوره، د کامل عقل خاوند وي (سلیم عقل ولري) او پر هغه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې قانوني موانع نه وي، نو د خپلو مدني حقوقو د تر سره کولو په غرض د کامل اهليت خاوند ګڼل کېږي، چې دغه قاعده په هر شخص قابل د تطبيق ده، نر، ښځه، کلی، ولسوالی يا ولايت په نظر کې نه نيسي او بل دا چې د دغه قاعدې په اساس چې د قانون له انفاذ څخه تر العا پورې په ټولو وختونو کې قابل د رعايت ده.

يادا چې مور وايو د انسان شخصيت له تولد څخه شروع کېږي او د مرګ تر ورځې پورې، هغه له دې شخصيت څخه برخورداره دی، دا د هر شخص لپاره ده، نه د يو خاص شخص لپاره، نو ځکه مور وايو چې د قانون قاعده عامه ده او خاصه نه ده.

۷- قانون بايد د مختلفو ډولونو لرونکی وي

قوانين د سلسله مراتبو له حيثه په درې برخو باندې وېشل شوي دي، چې د اساسي قانون، ارګانيکي قانون، عادي قانون، څخه عبارت دي همدارنګه ددې قوانينو تر څنګ مقرره، لايحه او د رئيس جمهور تقنيني فرمانونه وجود لري، چې غه موضوع به انشا الله د قانون د ډولونو تر عنوان لاندې مطالعه شي.

۸- قانون په ټولنه کې انصاف راولي

۹- قانون غير جانبداره وي (بې طرفه وي)

د قانون دغه خصوصيت په دې مانا دی چې د قانون ټول قواعد او پرنسيپونه په يو او مساوي ډول تطبيق کېږي، يانې هغه افراد چې په يو رديف کې ژوند کوي، هغه ټول په يو ډول او يو شان د قانون تابع دي او يو رنګه پرې د قانون احکام تطبيق کېږي.

په همدې شکل په قوانينو کې که کومه استثنآ رامنځ ته کېږي، هغه هم په يو شان تطبيق کېږي، د مثال په ډول له جزا څخه لېونی، صغير او مکره شخص معاف دی، دا چې هر څوک ليونی وي يا ماشوم وي، يا په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

زور او جبر يې يو جرمي عمل تر سره کړی وي، هغه له مجازاتو څخه خلاص دی او جزا ورباندې نه تطبيق کېږي، نه دا چې يو ليونی معاف او بل ليونی مجازات شي او د يوه طرفی پکې وشي، بلکې طرفي پکې نه کېږي.

۱۰- قانون همېشه امريه خصوصيت لري.

دا په دې مانا چې د قانون قواعد همېشه امري وي، يانې که د يو کار کول وي هم امر کوي، چې دا کار وکړئ او که د منع خبر هم وي، بيا هم امر کوي چې دا کار به نه کوئ.

۱۱- قانوني قاعده يو ټولنيزه قاعده ده.

تر څو چې ټولنه موجوده نه وي، قانون موجودېدای نه شي، دا ځکه چې د قانوني قاعدې غرض د ژوند تنظيم دی او په يوه ټولنه کې دا هر يوه خيالي فرضيه ده، ځکه انسان يو ټولنيز مخلوق دی (موجود دی) چې په ټولنه کې پيدا کېږي او په ټولنه کې ژوند کوي، چې دغه ټولنه يو ټولګی خلک نه بلکې نن ورځ تر ېنه يو دولت عبارت دی، دا په دې مانا چې دولت موجود نه وي، قانون رامينځ ته کېدای نه شي.

درېيم جز- د قانون غرض:

د قانون غرض د ټولنې له تنظيم او ترتيب څخه عبارت دی، قانون ټولنه تنظيموي، چې په دې اندول کې د خلکو د ګټو او ازادیو تنظيم له يوه طرفه او د ټولنې ګټې له بله طرفه تنظيموي.

څلورم جز- د قانون اهميت:

د آفاقي حقوقو له اصلي منابعو څخه يوه منبع ډېر اهميت لري او د ټولنې د ملا د تير حيثيت لري، د اسلامي شريعت احکام او دويمه اصلي منبع قانون دی، چې د ټولنې نظم، ترتيب او تنظيم لپاره همدارنګه په ټولنه کې د پرمختګ او انکشاف لپاره يو ضروري او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمي امر ګڼل کېږي ، دا په دې مانا که چېرې په ټولنه کې نظم نه وي، پرمختګ، انکشاف او ترقي نه وي، هغه ټولنه په خپل ټولنیز ژوند کې د زیاتو مشکلاتو سره مواجه کېږي او هم پکې ګډوډي او بې نظمي رامنځ ته کېږي، نو مونږ بیا دا حکم کوو چې د نظم او پرمختګ لپاره یو لازمي امر دی.

چې اهمیت یې په دې ډول بیانوو.

لکه څرنګه چې په مخکې درس کې ددې یادونه وشوه، چې قانون د قدرت لرونکي مقام له خوا وضع کېږي، خو دغه ذیصلاح مقام باید داسې مقام وي، چې د الله ج د امر او فرمان ښوونکی وي،و چې په دې هکله الله ج د قرآن کریم د سورة النسا په اووم نمبر ایت کې داسې فرمایي:(يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ).(سورة النسا، ۷ ایت)

ژباړه: ای مؤمنانو حکم ومنئ تاسې د الله ج او حکم و منئ تاسې د رسول الله ص او حکم و منئ د خپلو حاکمانو او مشرانو.

له پورته ایت کریمه څخه دا څرګنده ږي، چې په لومړي قدم کې د الله ج د امر اطاعت د هغه نه وروسته د رسول الله ص د امر اطاعت او له دې څخه وروسته د خپل مسلمان مشر او حاکم د امر اطاعت پر مونږ باندې لازمي دی، چې له همدې څخه د قانون اهمیت په ګوتو کېږي او هغه دا سې چې قانون د آمر له خوا وضع او تائید ږي، چې په حقیقت کې قانون د آمر امر دی او د آمر د امر اطاعت په هکله مونږ او تاسې ته الله ج په قرآن کریم کې هدایت و فرمایه، چې مونږ د دغه ایت کریم د هدایت له مخې دا حکم کوو ، چې قانون زیات اهمیت لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پينځم جز- د قانون ډولونه:

۱- اساسي قانون
۲- ارګانيکي قانون
۳- عادي قانون

تبصره.

۱- مقرره.
۲- لايحه
۳- د رئيس جمهور تقنيني فرمانونه

مونږ غواړو چې هر قانون په لاندې توګه په جلا جلا ډول روښانه کړو.

۱- اساسي قانون

A: د اساسي قانون پېژندنه
B: د اساسي قانون اهميت يا امتيازات

لومړی تعريف
دويم تعريف
دريم تعريف
څلورم تعريف
د متن او محتوی له حيثه
د خلکو نظريات زيات د خپل وي
د خاصو تشريفاتو په اساس د خلکو نظريات راجمع کېږي
د خاصو تشريفاتو په اساس وضع کېږي

چې د نښه پوهېدو لپاره لومړی د اساسي قانون تعريفات يا نې مانا او مفهوم پېژنو او له هغه څخه وروسته يې اهميت (امتيازات) مطالعه کوو.

- د اساسي قانون پېژندنه:

اساسي قانون د ملي حقوقو په سيستم کې له لوی اهميت څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخمن دی او دا څکه چې د هر هېواد اساسي قانون د هغه هېواد د ملي حقوقو په سیستم یوه اساسي او عمده وثیقه (چاته واک ورکول) ده، چې سیاسي، اقتصادي، اجتماعي، ملي جوړښت او مناسباتو ته په کلي ډول انعکاس ورکوي او د هر هېواد نور ټول قوانین د اساسي قانون مطابق جوړېږي.

فلهذا مونږ اساسي قانون داسې تعریفوو: اساسي قانون لپاره زیات تعریفات شته، چې مونږ ترېنه دیو څو یادونه کوو.

لومړی تعریف:

اساسي قانون د هغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دی، چې د یو دولت له ټولو مهمو او عمده موضوعاتو څخه بحث کوي، لکه د دولت سیاسي رژیم، د دولت متشکله عناصر، د دولت درې ګوني قواوې، د دولت د درې ګونو قواوو تشکیلات، و اکونه، صلاحیتونه او په خپلو کې روابط او د دغو درې ګونو قواوو استقلالیت، حکومت، شکل یې، کابینه، د افرادو حقوق، وجایب ازادي او ځنې نور عمده او مهم موضوعات لکه: انتخابات، قضآ، بیرغ، ملي ژبه، ملي سرود، سیاسي روابط او موضوعات.

دویم تعریف:

اساسي قانون د هغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دی چې د دولت قدرت، د قدرت انتقال، د قدرت اجرا او د دوی تر منځ روابط ترتیب او تنظیموي.

دریېم تعریف:

اساسي قانون له هغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې د دولت د قواو صلاحیتونه د حکومت حاکمیت د افرادو حقوق او له ازادی څخه بحث کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم تعریف:

اساسي قانون له هغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې د دولت د داخلي او خارجي قدرت او د اجرا له شکل څخه بحث کوي

له پورته تعریفاتو څخه څرګنده ږي چې اساسي قانون په یو هېواد کې له نورو قوانینو څخه د اعتبار په حیث په لومړی درجه کې قرار لري او نور ټول قوانین د اساسي قوانینو په نظر کې نیولو سره جوړېږي، همدا علت دی چې اساسي قانون د نورو قوانینو د مور حیثیت څانته غوره کړی، د قوانینو د مور په نوم یاد ږي او ډېر اهمیت لري، اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې کوم امتیازات دي چې اساسي قانون ته یې دغه د اولویت او علویت درجه ورکړې ده؟

ددې پوښتنې ځواب به د لاندې عنوان په ترڅ کې تر لاسه کړو.

- د اساسي قانون امتیازات یا اهمیت:

د لاندې دلایلو په اساس مور ږ دا حکم کولای شو، چې اساسي قانون نسبت نورو قوانینو ته خاص امتیازات لري، یادا چې زیات اهمیت لري

الف؛ د متن او محتوی له حیثه:

څرنګه چې په لومړي تعریف کې ولیدل شو چې، د اساسي قانون موضوعات او مسایل عبارت دي د دولت د شکل، سیاسي رژیم، درې ګونې قواوې.. او داسې نور او په نورو قوانینو کې معمولا داسې موضوعات نه مطرح کېږي، نو ځکه مور ږ وایو چې اساسي قانون د متن او محتوی له حیثه ډېر مهم دی.

ب؛ د خلکو نظریات پکې ډېر دخیل وي:

په اساسي قانون کې د خلکو نظریات نسبت نورو قوانینو ته زیات دخیل وي او دا په دې مانا چې کله د اساسي قانون مسوده جوړېږي، په دې کې د خلکو نظریات اخیستل کېږي او بل دا چې د اساسي قانون د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویب مرجع لویه جرګه ده، چې په دې کې د لوی جرګې نظریات دخیل وي او لویه جرګه د خلکو نماینده ګان دي، نو د هر ولس نماینده چې نظر وړاندې کوي دا ددې مانا ورکوي چې د ولس نظر پکې دخیل شو.

اوس که دلته یوه پوښتنه رامنځ ته شي او هغه دا چې نور قوانین خو د مقننه قوې له خوا تصویب کیږي او مقننه قوه کې هم د ولسونو استازي ناست دي؟

ځواب یې داسې ورکوو: چې د یوې خوانه په لویه جرګه کې د استازو شمېر د مقننه قوې له شمېر څخه زیات وي، بل دا چې دلته د انتخاباتو حوزه د ولایت په سطحه وي او کېدای شي چې دیو اداري واحد څو استازي موجود وي، ولې یو بل اداري واحد (ولسوالۍ) هېڅ نماینده و نه لري، په داسې حال کې چې په لویه جرګه کې هر اداري واحد ته خپل سهم ورکول کیږي او د وکیل د انتخاب حوزه یو اداري واحد یانې ولسوالۍ وي، نو دغه نماینده واقعآ د هغوی نماینده وي.

ج؛ د خاصو تشریفاتو په اساس د خلکو نظریات راجمع کیږي:

لکه مخکې ورته اشاره وشوه، چې په اساسي قانون کې د خلکو نظریات زیات د خیل وي، دا ځکه چې د خلکو نظریات راجمع کیږي، اوس پوښتنه داده چې په کوم ډول د خلکو نظریات راجمع کیږي، چې مور دغه تشریفات د اهمیت یوه نقطه وګڼله؟

هر وخت چې د اساسي قانون لپاره مسوده جوړه شي، د دغه مسودې په هکله د خلکو نظریات راجمع کیږي، چې دغه نظریات په دوه ډوله راټولیږي، چې یو ته یې نظرخواهي او بل ته یې ریفرینډم وایي، ولې په نورو قوانینو کې د مسودې په هکله نظریات اول هېڅ نه وي او دغه نظر خواهي او ریفرینډم خو هېڅ نشته دی، که وي نو د یو عالم د نظریاتو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطالعه يې کېدای شي کړي وي، يا دا چې د عرفي قواعدو په هکله پوښتنه کېدای شي وکړي، و دلته مناسب ګڼو چې نظر خواهي او ریفرینډم وپېژنو.

۱- *نظرخواهي:* کله چې د اساسي قانون د کمیسون له خوا یوه مسوده جوړه شي او د دغه مسودې خاکه په لیکلې ډول خلکو ته وړاندې شي او د هغې په هکله د خلکو نظریات راواخیستل شي، دا عبارت له نظر خواهۍ څخه شو، ولې په دې کې کمیسون د مسودې په هکله د خلکو نظریات مطالعه کوي او د هغوی نظریاتو په نظر کې نیولو سره په مسوده کې اصلاحات راولي.

۲- *ریفرینډم (ټولپوښتنه):*

په دې طریقه کې داسې وي چې کله د اساسي قانون مسوده جوړه او نشر شي او د خلکو لپاره په اطلاع ورسول شي، نو بیا له خلکو څخه پوښتنه کېږي، چې دغه مسوده سمه ده او که سمه نه ده او که سمه نه وي نو په دې طریقه کې یوائې د خلکو نظر د صحت او عدم صحت په هکله اخیستل کېږي، نه ددې لپاره چې ددغه مسودې په هکله نظریات وړاندې کړي، چې دغه ریفرینډم په دوو طریقو سره کېږي، ځینې هېوادونه ټولو خلکو ته بکسونه لېږدي او له خلکو څخه په دې هکله پوښتنه کوي، چې لومړی مسوده درسته ده او که درسته نه ده؟

د: *اساسي قانون د خاصو تشریفاتو په اساس وضع کېږي:* هر وخت چې اساسي قانون وضع کېږي، ددې د تصویب لپاره خاص تشریفات نیول کېږي، چې هغه عبارت له لوېې جرګې څخه دی او پرته له لوېې جرګې څخه اساسي قانون تصویبېدای نه شي، ولې نور قوانین دا امتیاز نه لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـ؛ د اساسي قانون د مسودې لپاره خاص کمیسون تاکل کېږي

هر وخت کې چې اساسي قانون جوړېږي، نو دلویې جرګې له خوا باید هغه ته یو کمیسون و تاکل شي، تر څو د اساسي قانون لپاره مسوده(خاکه) جوړه کړي، ولې موږ ګورو چې کله د نورو قوانینو لپاره مسوده جوړېږي، هغه د لویې جرګې د کمیسون په اساس نه جوړېږي، بلکې، ددغه قوانینو مسوده یا د مربوط ارګان له خوا یا د عدلی وزارت له خوا یا د پارلمان په داخل کې کوم کمیسون ددې لپاره جوړېږي او په مسوده باندې کار کوي.

۳- کله چې ارګانیکي قانون رامینځ ته کېږي، نو اساسي قانون یې د ایجاد غوښتنه کوي، خو کله چې اساسي قانون وضع کېږي، ارګانیکي قانون د هغې د ایجاد غوښتنه نه کوي.

۴- د موضوع له حیثه هم ارګانیکي قانون نسبت اساسي قانون ته ضعیفه دی.

۲- ارګانیکي قانون:

ارګانیکي قانون عبارت له هغه قانون څخه دی، چې په اساسي قانون کې یې د ایجاد غوښتنه شوې وي لکه، د انتخاباتو قانون، د مدافع وکیلانو قانون، د رسنیو قانون او داسې نور.

۳- عادي قانون:

عادي قوانین عبارت له هغو قوانینو څخه دي، چې د ایجاد لپاره یې په اساسي قانون کې غوښتنه نه کېږي، بلکې د دغه قانون د ایجاد غوښتنه به یا خپله د مربوطه ارګان، عدلیې وزارت یا د پارلمان له خوا کېږي او د غوښتنې سره یوه خاکه هم ورته جوړ وي او کله یې چې خاکه په عدلیې وزارت کې اصلاح او تائیده شي او مسوده یې جوړه شي، بیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تصویب لپاره د اساسي قانون په څېر خاصو تشریفاتو ته ضرورت نشته او د مقننه قوې له خوا تصویبېږي، او له دې څخه وروسته مراحل یې د اساسي قانون سره یو شان رئیس جمهور لاسلیک کوي او وروسته په رسمي جریده کې نشرېږي، چې د اکثره برخو لپاره قوانین په عادي شکل باندې جوړېږي.

تبصره:

په دغه ځای کې لازمي بولم چې مقرره، لایحه او همدارنګه د رئیس جمهور تقنیني فرمانونه روښانه کړم.

۱- مقرره:

له هغه تقنیني یا قانوني سند څخه عبارت ده، چې د عدلیې وزارت یا د کوم بل مربوط ارګان له خوا ترتیب شوي وي، د وزیرانو شورا له لخوا تائیده شوې وي او رئیس جمهور د وزیرانو شورا د رئیس په حیث نه د رئیس جمهور په حیث لاسلیک کړی وي.

۲- لایحه:

دا هم له یو قانوني یا تقنیني سند څخه عبارت ده، چې د یوې وزارت خانې په داخل کې ترتیب شي او د همدغه مربوط وزارت د عالي شورا له خوا تائید شي او ددغه شورا رئیس یې چې اکثره وزیر وي لاسلیک کړي.

۳- تقنیني فرمان:

رئیس جمهور کولای شي، په ځینې وختونو کې تقنیني فرمانونه صادر کړي او دغه د رئیس جمهور فرمانونه د قانوني سند په حیث قبول شوي دي، ولې دلته اوس لاندې پوښتنې مطرح کېږي.

لومړی پوښتنه- په کومو حالاتو کې رئیس جمهور تقنیني فرمان صادروي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه پوښتنه_ د رئیس جمهور تقنیني فرمان څومره وخت پورې قابل د اعتبار دی؟

د لومړۍ پوښتنې ځواب دا دی چې رئیس جمهور هغه وخت کولای شي یو تقنیني فرمان صادر کړي، چې اضطراري حالت وي، بل دا چې عاجله موضوع وي او پارلمان رخصت وي او درېیم حالت کې چې پارلمان بالکل د منځه تللی وي، یانې موجود نه وي

د دویمې پوښتنې ځواب مونږ وایو چې که چېرې پارلمان رخصت وي او رئیس جمهور فرمانونه صادر کړي وي، تر هغه پورې که اضطراري حالت وي، تر هغې پورې او یا دا چې په اساسي قانون د تاکلي مودې د پوره کېدو پورې باید دغه تقنیني فرمانونه پارلمان (مقننه قوې) ته وړاندې شي، که پارلمان دغه فرمانونه تائید کړه د قانون په حیث اعتبار پیدا کوي، له دې ځخه وروسته وخت لپاره هم او که چېرې پارلمان دا رد کړه له همدغه تاریخ ځخه خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي او که چېرې بالکل پارلمان موجود نه وي، نو په دې وخت کې تقنیني فرمان د پارلمان د جوړېدو تر وخت پورې حقوقي اعتبار لري

دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې ځرنګه مونږ پوهېږو چې د اساسي قانون سره نور قوانین مطابقت لري؟

ددې لپاره چې نور قوانین د اساسي قانون سره مغایرت لري او که نه، په هر هېواد کې خپل خاص طرز العملونه موجود وي، چې له هغې جملې ځخه مونږ دلته یو ځو مثالونه ذکر کوو.

په المان کې دغه کار چې قوانین په خپل مینځ کې مطابقت لري او که نه، یوه محکمه جوړه شوې، په فرانسه کې یوه خاصه شورا جوړه شوې، په ایران کې هم د نګهبان په نوم یوه خاصه شورا جوړه شوې او داسې نور... هېوادونه هم مختلف وظایف پرمخ بوزي، متاسفانه چې په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان کې دغه کار لپاره مورډ تر اوسه کوم خاص ارګان نه دی جوړ کړی، یادونه شوې وه چې یو کمېسون باید په دې هکله جوړ شي، ولې متاسفانه چې تر اوسه پورې په دې هکله کوم اقدام نه دی تر سره شوی.

دد ې خبرې یادونه هم مورډ باید دلته ذکر کړو، چې ځینې هېوادونه بیا په دې عقیده دي چې د اساسي قانون او عادي قوانینو تر منځ مطابقت او یو شانوالي ته ضرورت نشته او دا یو لازمي خبره هم نه ده. چې ټول قوانین دې د اساسي قانون تر سیوري لاندې جوړ شي.

دوی داسې دلیل راوړي: اساسي قانون د دولت پورې ارتباط لري، عادي قوانین د دولت پورې نه بلکې د خلکو د ژوندانه مسایلو پورې ارتباط لري، یانې د خلکو د ژوندانه روابط ترتیب او تنظیموي، چې هالینډ، سویډون او ځینې نور هېوادونه ددغې نظریې طرفداران دي.

شپږم جز -د قانون د انفاذ مراحل:

هر وخت چې قانون وضع کېږي، لاندې مراحل باید طی کړي:

لومړی ـ د تسوید مرحله

دویم ـ د تصویب مرحله

دریم ـ د توشیح مرحله

څلورم ـ د نشر مرحله

پینځم ـ د مهلت مرحله

شپږم ـ د انفاذ مرحله

تبصره(الغاء)

لومړی -د تسوید مرحله:

تسوید یوه عربي کلمه ده چې تورولو ته وایي، په حقیقت کې دغه د قانون د وضع کولو لمړنۍ مرحله ده، چې په لاندې څلورو مواردو کې رامنځ ته کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د ضرورت او اړتیا په صورت کې خپله اړونده ارګان یوه خاکه یا دا چې د پروژې په شکل خپل ضروریات، پېشنهادات او د پرمختګ عوامل په لیکلي ډول د عدلیې وزارت ته وړاندې کوي په عدلي وزارت کې د قانون جوړونې لپاره خپل خاص ارګان وجود لري، چې ټول فني او مسلکي کسان پکې کار کوي، د هغوی له خوا دغه پېشنهاد شوي پروژه یا د قانون لپاره جوړه شوې طرحه د غور او بحث لاندې نیول کېږي، چې په نتیجه کې په نومورې پروژه کې د نورو قوانینو سره د مطالعې او مقایسې په صورت تغییر او اصلاحات راولي او هر وخت چې له اړونده ارګان څخه دغه د قانون د جوړېدو لپاره یوه خاکه د پروژې په شکل پېشنهاد شوه او د عدلیې وزارت له خوا وروسته د تغییراتو او اصلاحاتو څخه تائید شوه، دا عبارت له مسودې څخه دی او دغه عمل چې تر سره شو دا عبارت د تسوید له مرحلې څخه دی.

۲- کله داسې هم کېدای شي چې د اړونده ارګان له خوا نه بلکې د یو کمیسون له خوا چې د عدلي وزارت یا د پارلمان له خوا تاکل شوی وي، د قانون لپاره یوه خاکه یا دا چې یوه پروژه په دې هکله پېشنهاد کړي او دا هم د عدلي وزارت ته پېشنهاد کېږي، د عدلیې وزارت له خوا په هغې کې تغییرات یا اصلاحات راځي، چې لاس ته راغلي مواد د مسودې په نوم او دغه عمل یې د تسوید په نامه یاد ېږي، چې په حقیقت کې د تسوید له مرحلې څخه عبارت دی.

۳- کله داسې واقع کېږي، چې کمیسون موجود نه وي او اړونده ارګان د یو قانون د جوړېدو د ضرورت سره سره بیا هم کومه خاکه یا پروژه نه جوړوي، نو په دې صورت کې دغه موضوع ته پارلمان متوجه کېږي او په اړه یې یوه خاکه د پروژې په شکل جوړوي، چې دا هم باید د عدلیې وزارت له خوا اصلاح شي.

چې دغه مواد د مسودې او عمل د تسوید په نامه یاد ېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- کله داسې هم کېږي، چې کمېسون موجود نه وي، مربوط وزارت یا ارګان هم متوجه نه وي، پارلمان هم په دې اړه کوم اقدام نه کوي، په دې وخت کې ګورو چې د عدلیې وزارت متوجه کېږي او یوه خاکه د قانون لپاره جوړوي او اصلاح یې هم کېږي، چې دا مواد هم مسوده د ه او مرحله یې د تسوید په نامه یاد ېږي.

اوس دلته یوه پوښتنه واقع کېږي او هغه دا چې په دې ټولو حالاتو کې یې ولې د عدلیې وزارت ته د اصلاحاتو او لیدنې لپاره وړاندې کوي؟

ځواب دا ځکه چې په عدلیې وزارت کې ددې کار لپاره یو خاص ریاست جوړ شوی، چې هلته ټول پوهان، عالمان، حقوق دانان او قانون دانان وظیفه تر سره کوي او هغوی چې کله د قانون په موادو کې غور او بحث کوي، نو له یوې خوا ګوري چې الفاظ یې یو د بل سره برابر او منظم دي او که نه؟ بل دا چې ګوري چې الفاظ یې قانوني دي او که نه؟ بل دا چې دوی ګوري دغه مسوده کومه چې رامنځ ته کېږي، دا د نورو قوانینو سره په تعرض او ټکر کې خو نه ده او که چېرې دنورو قوانینو سره په ټکر کې وي، هغه متعارض نقاط کوم چې د بل قانون سره په تعارض کې دي، هغه به یا اصلاح کوي اویا ورته تغییر ورکوي، تر څو په راتلونکي کې چې د عمل او تطبیق په ساحه کې کوم مشکلات رامنځ ته کېږي، د هغه مخه ونیسي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې دغه څلور ارګانونه چې د قانون مسوده جوړوي، دوی د دغه مسودې یا قانون په خاکه جوړونه کې له کومو منابعو څخه استفاده کوي، یا دا چې له کومو منابعو څخه باید استفاده وکړي؟

ځواب دوی باید له لاندې پنځه منابعو او مراجعو څخه استفاده وکړي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-له پخوانيو قوانينو څخه
۲-له موجوده قوانينو څخه
۳-د نورو لرې او نژدې هېوادونو له مشابه قوانينو څخه
۴-د پوهانو، حقوق دانان او دانشمندانو له نظرياتو څخه، يا نې د دوکتورينو له نظرياتو څخه استفاده کوي.
۵-له نورو مشابه او غير مشابه ارګانونو څخه

دويم-د تصويب مرحله:

تصويب اصلاً د تائيد ولو په مانا راځي:

په دې مرحله کې مسوده پارلمان (مقننه قوې) ته وړاندې کېږي، هر وخت چې دغه مسوده پارلمان ته ورسېږي، پارلمان پرې غور او بحث کوي، که چېرې د پارلمان له خوا نومورې مسوده تائيده شوه عبارت له تصويب څخه دی.

البته دا خبره بايد په ياد ولرو چې پارلمان له دوو مجلسو څخه جوړ شوی دی، چې عبارت له مشرانو جرګې او ولسي جرګې څخه دی.

کله چې مسوده پارلمان ته راځي، نو په لومړی قدم کې ولسي جرګې ته راوړل کېږي، ولسي جرګه په مسوده باندې غور او بحث کوي، چې په نتيجه کې به يا مسوده تائيدوي يا به د اصلاحاتو، يا تغييراتو او حتی دا چې يا به يې ردوي، که چېرې د تغييراتو او اصلاحاتو غوښتنه وشوه، نو د دغه کار لپاره يې بېرته همغه ځای ته چې له کومې مرجع څخه راوړل شوې استوي او نومورې ارګان يې له اصلاحاتو او تغييراتو څخه وروسته بېرته ولسي جرګې ته سپاري، که چېرته په لومړي ځل دغه مسوده د پارلمان د ولسي جرګې له خوا تائيد شوه، دغه تائيد شوې مسوده بيا د مشرانو جرګې ته لېږل کېږي، څرنګه چې د قانون د تصويب په برخه کې د مشرانو جرګه له ولسي جرګې څخه زيات

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

واک لري او هغه دا چې د ولسي جرګې له خوا په تائیده شوي مسوده کې دوی د اصلاحاتو او تغییراتو د راوړلو او یا هم د تائیدولو صلاحیت لري

او دا څکه چې په مشرانو جرګې کې لکه چې د نوم څخه یې معلومیږي، اکثراً مشران، باتجربه او مسلکي کسان وجود لري او بل دا چې (۳۴) کسان پکې د دولت له خوا په انتصابي ډول ځای په ځای کیږي، نو هغه مجبور دي چې د دولت نه د دفاع وکړي، همدا علت دی چې د دوی صلاحیت له ولسي جرګې څخه زیات دی.

اما که چیرې د دغو دواړو مجالسو له خوا دیوې موضوع په هکله اختلاف راغی، دغه اختلاف به د څه شي په اساس حل او فصل شي؟

ځواب کله چې د دغه دواړو مجالسو له خوا اختلاف رامنځ ته شي، نو د حل لاره یې دا ده چې د دواړو مجالسو له خوا ورته یو مشترک کمیسون تاکل کیږي او د دغه مشترک کمیسون په اساس یې موضوعات حل کیږي، چې دغه ټول اجرات د تصویب په نامه یاد یږي.

دریم د توشیح مرحله:

توشیح په لغت کې ښکلي کولو او مزین کولو ته وایي، کله چې نومورې مسوده د پارلمان د دواړو مجالسو له خوا تائید شي، له هغه څخه وروسته رئیس جمهور ته د توشیح لاسلیک او یا د تائید لپاره وړاندې کیږي، دغه تصویب شوې مسوده (مصوبه) به یا د رئیس جمهور له خوا تائید کیږي او کله چې د رئیس جمهور له خوا تائید شوه، دا له توشیح څخه عبارت دی، په دې شرط چې رئیس جمهور یې لاسلیک کړي، چې له دې څخه وروسته دغه مصوبه یانې تصویب شوې مسوده په قانون باندې بدلیږي، او که چیرې دغه تصویب شوې مسوده د رئیس جمهور له خوا تائید نه شي، بیرته پارلمان ته د اصلاح او تغییر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره وړاندې کېږي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې رئیس جمهور په دې هکله کوم صلاحیت لري، یا دا چې څومره او د څه شي صلاحیت لري؟

ددې په ځواب کې داسې لیکو چې رئیس جمهور د تغییر، اصلاح، تائید یا د رد کولو صلاحیت لري او همدارنګه که په قانون کې خلا و ګوري، د هغه د ډکولو د اصلاح لپاره یې پارلمان ته لېږي.

اوس دلته یوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې رئیس جمهور د څو ځلو لپاره د تغییر او اصلاح.. صلاحیت لري؟ ددې پوښتنې په ځواب کې داسې وایو چې رئیس جمهور یو ځل دا صلاحیت لري، د دویم او درېیم ځل لپاره بیا دا صلاحیت نه لري.

د رئیس جمهور دغه اجرات چې د قانون د مسودې په هکله تر سره کېږي، د توشېح په نامه یاد ېږي، ولې په ریاستي نظامونو کې د رئیس جمهور صلاحیت زیات وي.

څلورم-د نشر مرحله:

هر وخت چې د قانون د توشېح مرحله تکمیل شي، له دې څخه وروسته د قانون مسوده په قانون تبدیله شي او دا په دې مانا چې قانون جوړ شو، ولې هر وخت چې قانون جوړ شي، هغه باید نافذ او تطبیق شي، خو مونږ ګورو چې داسې یو اصل موجود دی چې پرته له قانون څخه نه جرم شته او نه مجازات په دې مانا چې له دغه قانون څخه باید ټول خلک خبر شي او تر څو پورې چې خبر شوي نه وي په هغوی باندې تطبیق کېدای نه شي. نو د همدې هدف لپاره قانون باید د ټولو خلکو په اطلاع ورسول شي او دا باید د دولت د ټولو اطلاعاتي یا رسنیزو وسایلو له لیارې نشر او خاصتاً باید د عدلیې وزارت په رسمي جریده

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې نشر شي، چې دغه نشرول د قانون د نشر د مرحلې په نامه یاد ېږي.

پینځم-د مهلت مرحله:

هر وخت چې قانون نشر شي، ددې نه وروسته یو څه موده ددې لپاره تعینېږي تر څو په دغه موده کې ټول خلک خبر شي، دا ځکه چې له قانون څخه بې خبري عذر نه ګڼل کېږي، چې دغه موده د قانون د مهلت د مرحلې په نامه یاد ېږي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي، چې څومره وخت د خلکو د خبرېدو لپاره ورکوي، ددې اطلاع د رسېدو لپاره د ولت خپل امکانات ګوري او همدارنګه د خپل امکاناتو په نظر کې نیولو سره او هم د خپل هېواد د جغرافیوي جوړښت او مساحت په نظر کې نیولو سره وخت ورکوي، ولې مونږ ګورو چې په افغانستان کې اکثره یوه میاشت وخت ورکوي، لکه په لاندې قانون کې ګورو.

د افغانستان د (۱۳۵۵) هـ ش کال د جزا قانون په (۵۲۳) ماده کې داسې ذکر شوي دي، چې ((دغه قانون په رسمي جریده کې د خپرېدو په (۳۰) ورځو کې یاني (۳۰) ورځې وروسته نافذ دی)) چې د رسمي جریدې نشر عبارت دی له (۱۳۵۵) هـ ش کال د تلې د میاشتې (۱۵) پرلپسې ګڼه (۳۴۷) یا د مدني قانون (۲۴۱۲) ماده چې ((دا قانون په رسمي جریده کې (۳۰) ورځې وروسته د خپرېدو څخه نافذ ېږي، وروسته نافذ دی.

اوس دلته یوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د ټولو قوانینو لپاره له نشر څخه وروسته وخت ورکول ضروري دي؟

د ټولو قوانینو لپاره وخت ورکول ضروري نه دي، اکثره هغو قوانینو ته چې په هغه کې عمومي احکام چې بیا قابل د جبر آن نه وي مهلت ورکوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانين چې د خاصو ساحو لپاره وضع شوي وي، هغه که نشر هم نه شي دومره ضروري او لازمي نه ده، يادا چې داسې احکامو لپاره راغلي وي، چې هغه معمولاً د خلکو د (منفعت) يا ګټې لپاره وي، لکه: د جزايي اجراتو قانون چې په (۵۰۰) ماده کې داسې صراحت لري: داقانون په رسمي جريده کې د نشر ېدو له نېټې څخه نافذ ېږي، د نشر ېدو نېټه يې (۱۳۴۴-۳-۱۵) ګڼه ۳۲.

شپږم-د قانون د انفاذ مرحله:

د قانون د نشر مرحله چې کله خلاصه شي، له هغې څخه وروسته بله مرحله شروع کېږي، چې د انفاذ د مرحلې په نوم يادېږي او دا په دې مانا چې له دې وخت څخه وروسته ټولې نوې مسئلې به د دغه قانون په واسطه حل او فصل کېږي او پخوانی قانون ددې قانون له انفاذ څخه وروسته خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي او لغوه کېږي، چې مونږ او تاسې بايد د قانون الغاء د يوې تبصرې په ترڅ کې مطالعه کړو.

تبصره -د قانون الغاء:

د قانون له خصوصياتو څخه يو خصوصيت دا هم دی، چې قانون د همېش لپاره نه وضع کېږي او نه د همېشنې او دايم پاتې کېدو خصوصيت لري، بلکې د وخت او زمان په تغيير سره همدارنګه د سياسي نظامونو په تغيير سره خپل ځای نورو قوانينو ته پرېږدي او خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي، چې دغه اعتبار د لاسه ورکول د قانون د منځه وړلو، ختمېدلو او فسخه کولو ته وايي، چې په لاندې ډول توضيح شوی دی.

۱- د قانون د لغوې او فسخې پېژندنه او مفاهيم يې:

هر وخت چې نوی قانون وضع شي، پخوانی قانون خپل ځای نوي قانون ته پرېږدي او نوی قانون مرعي الاجرا ګرځي، چې دا عبارت د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون له الغاء څخه دی

ددې لپاره چې پر موضوع بنسه پوه شو، لازمه ده چې لومړی لاندې پوښتنې ځواب کړو.

الف: اسلامي شریعت او وضعي قوانین د الغاء له مخې په خصوصیاتو کې څه فرق لري او که نه؟

ب: که فرقونه لري، روښانه یې کړئ چې څه فرق به ولري؟

ج: د قانون لغوه په لغوي او اصطلاحي ډول وليکي؟

د پورته پوښتنو ځواب ستاسې کورنۍ وظیفه ده.

۲- د لغوې (الغاء) ډولونه

الف: صریحه الغاء

ب: ضمني الغاء

الف؛ د صریحې الغاء مثالونه په قوانینو کې:

۱- د (۱۳۵۵) ه ش د جزا د قانون (۵۲۲) ماده.

۲- د محاکمو لپاره د جزائي اجراتو د (۱۳۵۳) ه ش کال قانون (۴۹۹) مه ماده.

۳- د محاکمو لپاره د جزایي اجراتو موقت قانون (۱۳۸۲) کال (۹۸) فقره.

۴- د محبسونو او توقیف ځایونو قانون (۱۳۸۴) کال د غبرګولي لسمه (۵۴) ماده.

ب؛ ضمني الغاء:

د قانون د الغاء په صورت کې دوه ډوله قوانین موجود دي، چې له پخواني قانون او نوي قانون څخه عبارت دي، چې همدغه قوانین بیا دوه ډوله احکام لري، عام احکام او بل خاص احکام

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- پخوانی قانون:

الف- خاص احکام

ب- عام احکام

۲- نوی قانون:

الف: عام احکام

ب: خاص احکام

۳- دري پوښتنې:

په دې ځای کې دري پوښتنې مطرح کېږي، چې په لاندې ډول دي

الف: ایا د قانون عدم تطبیق د قانون لغوه ګڼل کېږي؟

ځواب: د قانون عدم تطبیق د قانون لغوه نه ګڼل کېږي، ځکه چې مدني قانون(۳) ماده (۲) فقره همدغه حکم کوي، چې د قانون عدم تطبیق لغوه نه ګڼل کېږي

ب: قانون د څه په اساس لغوه کېږي؟

ځواب: قانون د قانون په اساس لغوه کېږي او بس، مدني قانون(۲) مه ماده لومړۍ فقره دا حکم کوي

ج: ایا عرف قانون نقض کولای شي؟

ځواب: نه! عرف قانون نه شي نقض کولای، ځکه د مدني قانون(۲) ماده دا حکم کوي

تبصره:

که چېرې قانون د اسلامي شریعت سره په ټکر کې وي، څه حکم به ولري؟

ځواب: د اساسي قانون درېیمه ماده ((په افغانستان کې هېڅ قانون نه شي کولای چې د اسلام د سپېڅلي دین د معتقداتو او احکامو مخالف وي)).

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- اسلامي شريعت او وضعي قوانين د الغاء له مخې په ځانګړتيا او خصوصياتو کې يو د بل سره څه تفاوت شته دی، لکه څرنګه چې پوهيږو اسلامي شريعت د الله ج له خوا د جبرائيل امين په وسيله په محمد ص باندې نازل شوی دی، حضرت محمد ص اخرنی پيغمبر دی او له دې څخه وروسته بل پيغمبر نه راځي، فلهذا اسلامي شريعت هم بيا نه لغوه کيږي او نه د بل کوم دين په اساس د منځه ځي او د اسلامي شريعت د امتيازاتو له جملې څخه يو امتياز هم دادی چې په هر وخت، هر اسلامي نظام او هر ملک (ځای) کې قابل د تطبيق دی او تغيير نه کوي او لکه نن ورځ يې مو وليدل او تاسې ګورو چې: (۱۴۰۰) کاله پخوا راغلی او نن ورځ هم د هر ځای لپاره قابل د تطبيق دی او هيڅ مشکلات پکې نشته او دا ځکه چې دا قانون د الله ج له خوا وضع شوی او د الله ج علم کامل ازلي او ابدي دی.

ولې نور قوانين له پورته خصوصياتو او امتيازاتو څخه يو هم نه لري، د مثال په ډول:

اسلامي شريعت الله ج وضع کړی چې ازلي او ابدي کامل علم لري، ولې وضعي قوانين د انسانانو په لاس جوړيږي او د انسانانو علم ناقص دی او په ټولو موضوعاتو باندې علم نه لري او که چيرې احياناً کله داسې وشي چې د هر زيات کوښښونه وکړي، نو کيدای شي چې يو اړخې د خپل ښار د خلکو له ضروریاتو او احتياجاتو څخه يو څه معلومات تر لاسه کړي، ولې دغه معلومات به بيا هم له نواقصو څخه خالي نه وي، چې د يوې خوا نه به بيا هم دغه ضروريات پوره نه وي، بل دا چې که وي نو يو اړخې د دې ښار د خلکو دی، د نورو هيوادونو او ښارونو په رابطه معلومات پکې نشته او بل دا چې دا يو اړخې د نن ورځې مشکلات دوی درک کړه، په دې باندې نه پوهيږي چې سبا به څه کيږي او د حل لاره به يې څه وي؟ نو همدغه نواقص دي چې دوخت، ځای او سياسي قدرت د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغییر په وخت کې د خلکو ضروریات، احتیاجات او مشکلات یو د بل سره فرق پیدا کوي او دې ته ضرورت پیدا کیږي، چې باید دغه مشکلات حل شي، ولې پخوانی قانون دا څواب نه شي ورکولای، نو څکه نوی قانون جوړیږي او پخوانی لغوه کیږي، چې اسلامي شریعت له دې خلا څخه پاک او منزه دی، مخکې چې کوم توضیحات ورکړل شول هغه د دغه دواړو قوانینو خصوصیات او فرقونه یې وو، اوس غواړو چې دا موضوع روښانه کړو، چې الغاء څه مانا لري؟

په لغوي لحاظ سره د قانون د منځه تلل، ختمیدل، فسخه کول او یا دا چې د خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکول او په اصطلاحي لحاظ داده چې د وخت او ځای د شرایطو او غوښتنو لپاره د وخت سره برابر نوی قانون چې کله جوړ شي، په دې صورت کې پخوانی قانون خپل ځای نوي قانون ته پرېږدي او خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي، چې دغه د حقوقي اعتبار د لاسه ورکول د قانون د الغاء یا فسخې په نامه یاد ېږي

چې مثالونه یې موږ په چارت کې ذکر کړي دي، چې د جزا قانون په (۵۲۲) ماده، د محاکمو لپاره د جزایي اجرااتو د قانون (۴۹۹) مه ماده، د جزایي اجرااتو موقت قانون (۹۸) ماده، د محبسونو او توقیف ځایونو د قانون (۵۴) ماده او داسې نور... دا مانا ورکوي چې د دوی په راتګ سره پخوانی قانون لغوه دی او په دې هکله صراحت هم شته، ولې داسې قانون شته چې په هغه کې دا نه ذکر کیږي، چې پخوانی قانون لغوه دی، بلکې هغه قانون خپله خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي، چې دلته هم الغاء منځ ته راځي، چې دغه الغاء او مخکې ذکر شوي الغاء یو له بل سره فرق لري، چې موږ یې هم دې ته مجبور کړي یو چې د قانون الغاء په دوه برخو باندې ووېشو.

لکه مخکې چې ورته اشاره وشوه چې د قانون الغاء په دوه برخو باندې وېشل شوې ده، چې عبارت له صریحي او ضمني الغاء څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی،موږ هر یوه جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

الف؛ صریحه الغاء:

هر وخت چې نوی قانون منځ ته راشي او د نوي قانون په یوې ماده کې په دې هکله صراحت وجود ولري، چې د پخواني قانون ټول مواد یا دا چې ځینې برخې یې اعتبار نه لري یا دا چې لغوه دي، دغه لغوه د صریحې لغوې په نامه یاد ږي، چې د قانون مثالونه یې پورته ذکر شول.

ب؛ ضمني الغاء:

په ضمني ډول د قانون الغاء عبارت له دې څخه دی، چې نوی قانون منځ ته راشي او د هغې په یوه ماده کې هم نه وي ذکر شوي چې له دې تاریخ څخه پخوانی قانون ملغا دی نوی قانون په عین نامه ((د پخواني قانون په نامه)) او په عین ساحه کې وي او یا دا چې نوی قانون به د پخواني قانون په نوم نه وي، ولې همغه موضوعات به یې د خیل وي او موضوعات به یې یو شی وي، چې په دې دواړو حالتونو کې ضمني الغاء کېدای شي او شوي هم دي چې د ضمني الغاء مثالونه په لاندې ډول دي:

۱. د تروریزم د تمویل پر خلاف د مبارزې قانون کوم چې په ۱۳۸۳ هـ ش کال د میزان په (۳۰) نېټه په (۸۳۹) ګڼه کې خپور شوی دی، د دې قانون په یوه ماده کې هم هېڅ قسم صراحت نشته دی، ولې داسې موضوعات خامخا شته چې پخوا په نورو قوانینو کې ذکر شوي دي، خو هغه حکماً اوس ملغا ګڼل کیږي.

۲. د پیسو د تطهیر او له جرمونو څخه د راپیدا شویو عوایدو پر خلاف د مبارزې قانون کوم چې (۱۳۸۳) لمریز د لړم په (۱۰) مه نېټه په (۸۴) ګڼه کې نشر شوی دی.

په دې قانون کې هم د پخوانیو قانوني موادو د الغاء په رابطه کوم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

صراحت نشته، ولې حکماً هغه ټول قوانین ملغا دي
یانې د لغوې لپاره دا شرط دی چې هر نوی قانون د پخوانې قانون لپاره ناسخ ګڼل کیږي او پخوانی قانون منسوخ ګڼل کیږي
غیر له اساسي قانون څخه چې عادي قوانین د اساسي قانون لپاره ناسخ نه ګڼل کیږي، مګر اساسي قانون عادي قوانین منسوخ او لغوه کولای شي، لکه څرنګه چې ټول په دې باندې پوهیږو چې قوانین دوه ډوله احکام لري، چې عبارت دي له عام او خاص احکامو څخه، نو که چیرې دا سې واقع شي، چې د نوي قانون او پخوانې قانون تر منځ په دغه عام او خاص دواړو احکامو کې یا په یوه، یوه برخه کې تعارض رامنځته شي، د کوم قانون حکم د بل قانون د کوم حکم پر اساس لغوه کیږي؟ دغه موضوع په لاندې کرښو کې روښانه کوو:
کله چې د دوو قوانینو تر منځ تعارض رامنځته شي، دا باید د منځه لاړ شي، ځکه چې د تعارض په حالت کې قضات او محاکم د تطبیق په ساحه کې د مشکلاتو سره مخامخ کوي، نو ځکه د قوانینو تر منځ توافق باید رامنځ ته شي، چې په دې صورت کې د قانون د توافق لپاره اسانه لاره او طریقه دا ده چې د نوي قانون حکم د پخوانې قانون د حکم لپاره ناسخ وګڼل شي، دغه تعارض کله ګلي او کامل وي، چې د نوي قانون ټول احکام د پخوانې قانون د ټولو احکامو سره په تعارض کې واقع کیږي، چې په دې صورت کې د پخوانې قانون ټول احکام منسوخ ګڼل کیږي، چې دغه فسخه د کاملې فسخې په نامه یاد ېږي
ولې کله داسې وي چې د نوي قانون او پخوانې قانون تر منځ تعارض جزوي وي او دا په دې مانا چې په دې حالت کې د پخوانې قانون همغه متعارض احکام لغوه او نورې په خپل حال پاتې کیږي، دا په دوه حالاتو وېشل کیږي، یو دا چې د نوي قانون عام حکم لغوه او که د نوي قانون خاص حکم د پخوانې قانون د خاص حکم سره په تعارض کې وي، په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې صورت کې همدغه د پخواني قانون خاص حکم لغوه کېږي

او کله داسې شکل سره واقع کېږي، چې د پخواني قانون عام حکم د نوي قانون(۱۰۹) د خاص حکم سره په تکر کې وي، چې د نوي قانون دغه حکم د پخواني قانون په عام حکم کې شامل وي، په دې صورت کې د نوي قانون خاص حکم د پخواني قانون د همدغه حالت پورې مربوط حکم فسخه کوي او نور حالات يې په خپل حال باقي پاتې کېږي او دا ځکه چې تر څو پورې عام حکم د يو يا څو نفرو په مورد کې نه وي نافذ شوی، تر هغې پورې ټول قوانين نافذ شمېرل کېږي.

د مثال په ډول: په پخواني قانون کې تصريح شوی وي، چې د منقولو او غير منقولو اموالو ملکيت د عقد د انعقاد سره متصل اخيستونکي ته انتقالېږي. ولې په نوي قانون کې يو خاص حکم موجود وي، چې د غير منقولو اموالو انتقال د عقد په انعقاد نه کېږي، چې په دې صورت کې د پخواني قانون حکم يواځې د منقولو اموالو په هکله منسوخ دی، اما په نورو حالتونو کې د پخواني قانون حکم باقي پاتې دی.

او که چېرې داسې واقع شي چې نوي قانون د پخواني قانون ټول احکام منلي وي، يانې هېڅ قسم تعارض د دوی تر منځ موجود نه وي، په دې صورت کې نوی قانون نافذ دی او د پخواني قانون لغوه يو ضمني کار دی.

اوس مورږ دلته د يو څو پوښتنو ځواب ورکوو، ولې د دې لپاره چې موضوع ښه روښانه وي، لومړی پوښتنه او وروسته يې ځواب ذکر کوو.

لومړۍ پوښتنه: ايا د قانون عدم تطبيق د قانون لغوه ګڼل کېږي؟

ځواب: دې پوښتنې ځواب اسانه او لنډ دی او هغه دا چې په دې صورت کې د قانون عدم تطبيق د قانون د فسخې مانا نه ورکوي او نه قانون لغوه کېږي او دا ځکه چې د افغانستان د(۱۳۵۵) ه ش کال مدني قانون په دې هکله صراحت لري، د مدني قانون درېيمه ماده دويمه فقره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې صراحت لري.

د قانون عدم تطبیق د قانون لغوه نه ګڼل کېږي.

دویمه پوښتنه: قانون د څه شي په اساس لغوه کېږي؟

ځواب ددې پوښتنې ځواب دادی چې قانون به د قانون په اساس لغوه کېږي، چې زمونږ لپاره ددې خبرې دلیل د افغانستان د (۱۳۵۵) ه ش کال د مدني قانون دویمه ماده داسې صراحت لري:

قانون یوازې د قانون په اساس لغوه کېږي او بس.

درېیمه پوښتنه: عرف او عادات د قانون ناسخ ګڼل کېږي او که نه؟

ځواب په دې هلکه علماء دوه نظره لري، یوډله علماء وایي، چې عرف او عادات د قانون لپاره ناسخ کېدای شي او دا ځکه چې عرف کولای شي چې قانون تکمیل کړي، په همدې اساس کولای شي چې قانون لغوه هم کړي، ولې بلهډله علماء وایي چې هیڅ کله هم عرف د قانون لپاره ناسخ نه دی او دا ځکه چې عرف او عادات له قانون څخه په درجه کې ښکته دي، لکه: چې د افغانستان د (۱۳۵۵) هـ ش کال مدني قانون دویمه ماده په دې هکله داسې صراحت لري

که چېرې د یوې موضوع د حل او فصل په هکله په اسلامي شریعت کې احکام پیدا نه کړي، نو بیا به قانون ته مراجعه کوي او د مسایلو حل او فصل به د قانون په اساس کېږي او که چېرې په قانون کې هم احکام نه وي موجود، نو په دې صورت کې بیا عرف و عادات ته مراجعه کېږي، نو ځکه دا ضعیفه ده او د لغوې امکان نشته

اووم جز- د قانون د وضع کولو ذیصلاح مراجع:

څرنګه چې پوهېږو قانون مختلف ډولونه لري، چې د هر ډول قانون د تصویب مراجع یو د بل سره توپیر لري، د مثال په ډول اساسي قانون، عادي قانون، مقرره، لایحه، تقنیني فرمان او د اسې نور چې په ترتیب

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د تصویب مراجع یې عبارت دي، له لویې جرګې، ملي شورا(پارلمان) او د وزیرانو شورا راڅخه ، نو مورږ هم په دې ځای کې د قانون د ډولونو په اعتبار سره په لاندې ډول د قانون د وضع کولو ذیصلاح مراجع تر بحث لاندې نیسو.

لویه جرګه، مقننه قوه یا ملي شورا یا پارلمان، رئیس جمهور، د وزیرانو شورا، د وزارت عالي شورا او د سترې محکمې عالي شورا، چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی - لویه جرګه:

په افغانستان کې د اساسي قانون د وضع کولو لپاره اصلي مرجع لویه جرګه ده، البته لویه جرګه یواځې په افغانستان کې د اساسي قانون د وضع کولو اصلي او قوي ترښه مرجع ده په نورو هېوادونو کې لویه جرګه د قانون د وضع کولو د مرجع په حیث و جود نه لري، چې د موضوع د ښه پوهېدو لپاره لاندې عنوانونه روښانه کېږي.

د لویې جرګې تاریخي سیر، د لویې جرګې تشکیل او د لویې جرګې صلاحیتونه مطالعه کېږي.

د لویې جرګې تاریخي بهیر:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته اشاره وشوه، چې لویه جرګه د اساسي قانون د تصویب یواځینۍ قوي مرجع ده نو په همدې اساس مورږ د لوی جرګې تاریخي بهیر د اساسي قانون د تاریخي بهیر سره یو ځای مطالعه کوو.

زمورږ په ګران هېواد افغانستان کې اساسي قانون د لومړی ځل لپاره په (۱۳۰۱هـ ش) کال کې د امیر امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې منځته راغی، چې د افغانستان د عالیه دولت (اساسي نظامنامې) په نوم یادېده، د دغه نظامنامې لپاره د ۱۳۰۱ ه ش کال د حوت په لسمه د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرقي زون شورا چې (۸۷۲) غړي يې درلودل راوغوښتل شو، ولې دا چې ددې شورا د غړو کم ؤ، نوموړې نظامنامه يې يواځې تدوين کړه او د تصويب لپاره يې په ۱۳۰۳ ه ش کال کې د پغمان لويه جرګه راوغوښته چې شمېر يې ۱۰۵۲ تنه ول او نوموړې نظامنامه يې تصويب کړه.

د دويم ځل لپاره د اساسي قانون لپاره نادر خان په ۱۳۱۰ ه ش کال کې لويه جرګه راوغوښته چې د اساسي اصولو په نوم يې تصويب کړل.

د دريم ځل لپاره په ۱۳۴۳ ه ش کال کې لويه جرګه راوغوښتل شوه چې اساسي قانون يې تصويب کړ.

څلورم ځل سردار داود خان په ۱۳۵۵ ه ش کال لويه جرګه را وغوښته او اساسي قانون يې تصويب کړه.

پينځم ځل لپاره په ۱۳۶۶ ه ش کال ډاکټر نجيب الله لويه جرګه راوغوښته او اساسي قانون يې تصويب کړ.

شپږم ځل لپاره ډاکټر نجيب الله په ۱۳۶۹ ه ش کال کې لويه جرګه راوغوښته او اساسي قانون يې تعديل کړ.

د اووم ځل لپاره حامد کرزي ۱۳۸۲ ه ش کال کې لويه جرګه راوغوښته او اساسي قانون يې تصويب کړ چې اوس هم نافذ دی.

د اساسی قانون تشکیل:

لويه جرګه په افغانستان کې تر ټولو ستره شورا ده، چې د افغانستان د اتباعو د ارادو او ارمانونو لويه منبع ګڼل کېږي، چې د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون د (۱۱۰) مادې د حکم په اساس له لاندې اشخاصو څخه متشکله ده.

۱۱۰ ماده: ((لويه جرګه د افغانستان د خلکو د ارادې تر ټولو سترمظهر دی.))

د لويې جرګې غړي عبارت دي له:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-د ملي شورا له غړيو.

۲-د ولايتونو او ولسوالیو د جرګو له رئيسانو، وزيران، د ستري محکمې رئيس او غړي يې او لوی څارنوال کولای شي د لوی جرګې په غونډو کې بې له دې چې د رائې ورکولو حق ولري ګډون وکړي، لويه جرګه په لومړۍ غونډه کې يو تن د رئيس، يو تن د مرستيال دوه تنه د منشي او نايب منشي په توګه ټاکي.

لويه جرګه کله دا ير ېږي؟

د اساسي قانون د (۱۱۱) مادې د حکم په اساس لويه جرګه په لاندې حالاتو کې دا ير ېږي.

۱-د هېواد د خپلواکۍ، ملي حاکميت، ځمکنۍ بشپړتيا او سترو مصلحتونو پورې د مربوطو چارو په باب تصميم نيول.

۲-ددې اساسي قانون د حکمونو تعديل.

۳-ددې اساسي قانون د (۶۹) مادې له مخې د جمهور رئيس محاکمه کول.

پورته دري واړه حالتو کې د لوئې جرګې راغونډېدل د لوئې جرګې صلاحيتونه ټاکي.

د پورته توضيحاتو په اساس موږ لويه جرګه وپېژنده اوس راځو دې ته چې لويه جرګه څرنګه د اساسي قانون خاکه جوړه کړي او د هغې په هکله نظر خواهي وکړي او له نظر خواهۍ څخه وروسته اصلاحات پکې راشي له هغې څخه وروسته د لوئې جرګې عمومي غونډې ته د بحث او غور کولو لپاره وړاندې کېږي، په هره ماده باندې علمي بحث کېږي او له بحث څخه وروسته په هغه کې تعيرات او اصلاحات وارد کړي او يا دا چې د غه خاکه (مسوده) د لوئې جرګې په عمومي غونډه کې د رائو په اکثريت باندې تائيد شي، عبارت د اساسي قانون له تصويب څخه دی،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په لویه جرګه کې قانون تصویب شو تر هغې وروسته رئیس جمهور ته د توشیح لپاره وړاندې کیږي او هر وخت چې دغه مصوبه د رئیس جمهور له خوا توشیح شي، له هغې څخه وروسته په رسمي جریده کې نشر شي تردې وروسته قانون نافذ دی.

دویم- مقننه قوه(ملي شورا یا پارلمان):

نن ورځ د نړۍ په اکثرو هېوادونو کې د ښه حکومت کولو لپاره پارلمان قبول شوی دی، تر څو د سیاسي، اقتصادي، ټولنیز او فرهنګي چارو د سرنوشت د ټاکلو لپاره مستقیم یا بالواسطه خلک په حکومت کې برخه واخلي.

چې همدغه د خلکو د نماینده ګانو په اساس په حکومت او نظام کې برخه اخیستنه دیموکراسي ګڼل کیږي او پارلمان د دیموکراتیکو نظامونو له اصولو څخه یو اصل ګڼل کیږي.

ددې لپاره چې د پارلمان په اړه ښه پوه شو، لازمي ده چې لاندې سر لیکونه مطالعه کړو.

د پارلمان پېژندنه، د پارلمان تاریخي بهیر، د پارلمان تشکیلات، صلاحیتونه او نور په لنډ ډول مطالعه کیږي.

د پارلمان تعریف:

دغه بنیاد او نهاد د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې مختلف نومونه د ځان لپاره کسب کړي دي.

د امریکا متحده ایالتونو کې د کانګرس(Congress) په نوم، په فرانسه کې ملي شورا یا (National Assembly)، په جاپان کې د نماینده ګانو مجلس(House of Representatives) او په انګلستان او سنګاپور کې د پارلمان (Parliament) په نوم سره یاد ېږي.

په ایران کې د اسلامي شورا مجلس، په افغانستان کې ملي شورا.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هالند کې (State General)او داسې نور.. په هر صورت د پارلمان کلمه د فرانسوي ژبې له پارلر (Parler)څخه اخیستل شوې ده،چې د خبرو کولو او مشورې کولو په مانا ده او په اصطلاح کې د خلکو د ارادو عالیترین مظهر او د قواوو ملی حاکمیت دی، چې د قواعدو او مقرراتو د وضع کولو په منظور د ټولنیزو روابطو د ترتیب او تنظیم لپاره منځته راغلی دی.

د پارلمان تاریخی بهیر

د پارلمان تاریخي بهیر په دوه عنوانو کې جلا جلا مطالعه کوو چې یو یې د نړۍ په سطحه او بل یې د افغانستان په سطحه دی.

۱- د پارلمان تاریخي بهیر د نړۍ په سطحه: د نړۍ په سطحه د لومړي ځل لپاره د پارلمان مفکوره په انګلستان کې منځته راغلې، له دې پرته وخت څخه را په دې خوا په انګلستان کې لویه شورا (Concilian Magnaml)وجود درلود چې د نجباوو، اشرافو، روحانینو او له لوړ پورې منصب خاوندانو څخه جوړه شوې وه، چې د شاهي دربار سره یې ترا و درلود.

په ۱۲۵۲ م کال کې د دغې شورا نوم په پارلمان تبدیل شو چې د سیاسي، اقتصادي او قضائي اختیارا تو خاوند شو، البته د قانون جوړونې صلاحیت یې نه درلود، خو د شاه سره یې مشورې کولې، په ۱۲۹۵ م کال کې (اډوارډ) چې لومړی شاه ؤ، د انګلستان د شخصي خاطراتو له امله چې له پارلمان څخه یې درلودل، هغې ته یې پراختیا ورکړه او د ټولنې ټولو برخو ته یې ونډه ورکړه، دغه جوړښت یې د عبادت کوونکو، جنګ کوونکو او کارکوونکو په اساس منځته راوړه، چې د سیاسي او اقتصادي بدلونونو په اثر بورژوازانو د پارلمان اکثریت تر لاسه کړ، د خبرو اترو په شروع کې چې په پارلمان کې به ټول

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په يوه ځای کښناستل، ورو، ورو د اشرافو او روحانينو تر منځ دا خبره منځته راغله چې ولې د عوامو سره يو ځای کښيني او د دولت په مسايلو باندې بحث کوي، نو لومړی ځل روحانين، بيا اشراف او نجبا له پارلمان څخه ووتل، د څوارلسمې پيړۍ وروسته پارلمان په دوو مجالسو باندې ووېشل شو، چې يو ته يې د عوامو او بل ته يې د لاردانو مجلس وايي، هر يو جلا جلا مطالعه کوو.

د عوامو مجلس:

د عوامو مجلس د بورژوازانو، تجارانو، د لاسي صنايعو له خاوندانو او کسب ګرو څخه جوړ شوی و.

د لاردانو مجلس: چې له روحانينو، اشرافو او نجباو څخه جوړ شوی ؤ په ۱۳۴۳ م کال کې د لاردانو مجلس په لوړو او عالي ودانيو کې جلسي دايرولې چې د عوامو مجلس د کم واک درلودونکي ول، لاردانو په ۱۳۸۲ م کال کې د عوامو مجلس په واکونو کې زياتوالی راغی او د لاردانو دمجلس سره يې مساويانه عمل شروع کړه.

په ۱۹۱۱- ۱۹۴۹ م کلونو کې د ديموکراسۍ روحيه قوي شوه او د عوامو مجلس د خلکو د عمومي رائو په اخيستلو سره قوي شول او په لومړۍ درجه کې يې ځای ونيوه او لاردان د عرفي اوسنتي حيثيت په درلودلو سره د مشورې په ورکولو او کمزورو واکونو په درلودلو سره د انګلستان د پارلمان په جوړښت کې پاتې شول

په فرانسه کې په ۱۳ م پيړۍ کې د پارلمان د بنياد ډبره کېښودل شوه، په ۱۸ او ۱۹ پيړيو کې نوی پارلمانونه د ځانګړو خواصو په درلودلو سره منځته راغلل.

په افغانستان کې د پارلمان تاريخي بهير:

پخوا په اکثرو دولتونو کې د يکتاتوري نظامونه موجود ول او هر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه به يې چې خپل زړه وغوښته همغه به يې کول، د افرادو فردي آزادي يې تر ډېره حده پورې سلب شوې وه، ولې ددې باوجود بيا هم شورا ګانې موجودې وې، سپين ږيرو او قومي مشرانو رهبري کوله او د خلکو مسئلې به يې حل کولې، د وخت په تېرېدو سره پدغه نظريه کې تغييرراغی چې د لومړي ځل لپاره امير شير علي خان او له هغې څخه وروسته د امير حبيب الله خان په وخت کې دغه شورا ګانې ګړندی شوې او د ملي شورا لپاره يې هلې ځلې وکړې ولې پلي نه شو.

له دې څخه وروسته د امان الله خان په وخت کې پارلمان د ديموکراسۍ د اصل په توګه او د درې ګونو قواوو د تفکيک د نظريې په اساس تر هغه ځايه چې ممکنه وه په عمل کې پلي کړه چې په لاندې کرښو کې ترې ياد ونه کوو.

کله چې انګليس استعمار ګرو ماتې وخوړه او امان الله خان په ۱۲۹۸ ه ش کال چې د ۱۹۱۹ م سره برابر دی د افغانستان سياسي استقلال لاسته راوړه، نو سمدلاسه يې د اقتصادي، فرهنګي او کلتوري ودې په اړه لازم پلانونه په کار واچول او هم يې د ولس د سياسي حقوقو په اړه د پام وړ توجه وکړه او د ولس نماينده ګان يې راوغوښتل. لوئې جرګې ته يې د اساسي قانون مسوده وړاندې کړه او په ۱۳۰۱ ه ش کال کې اساسي قانون تصويب کړ. چې په ۱۳۰۳ ه ش کال کې يې اساسي قانون کې د لوئې جرګې له خوا نوښت راوسته او د دولت درې ګونې قواوې يې منخته راوړې او عملاً يې په کار شروع وکړ مقننه قوه چې د اعيانو مجلس او د دارالشورى چې د دولت د شورا په نامه ياديده، منځته راغله چې د افغانستان په تاريخ کې لومړنۍ شورا ده چې غړي يې د نفوسو په تناسب په انتخابي او انتصابي ډول تاکل کېدل. رئيس جمهور او مرستيالان يې د درې کالو لپاره د شورا د منځه انتخابېدل.

دويمه شورا د محمد نادر شاه له خوا په ۱۳۰۹ هـ ش کال کې چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳۰۱)تنه غړي يې درلودل، دا لومړنی ملي شورا وه چې دوه مجلسه يې درلودل، چې يو يې ولسي جرګه انتخابي وه، او بل يې داعيانو مجلس انتصابي ؤ، چې ۱۳۱۰ هـ ش کال د چنګاښ په مياشت کې د محمد نادر شاه له خوا پرانيستل شوه او عملاً يې کار شروع کړ او د غړو شمېر يې (۱۱۱) تنه و.

د دغه شورا په دربيم کال کې نادر شا وفات او ظاهر شاه د قدرت په ګدۍ کېناست او ۱۵-۱۱-۱۳۱۲ هـ ش کال کې يې فرمان صادر کړه او د ملي شورا د دويمې دورې انتخابات تر سره شول، چې (۱۳۱۳-۱۳۱۵) پورې دوره وه.

درېيمه دوره(۱۳۱۶-۱۳۱۸) کلونه

څلورمه دوره(۱۳۱۹-۱۳۲۱) کلونه

پينځمه دوره(۱۳۲۲-۱۳۲۴) کلونه

شپږمه دوره(۱۳۲۵-۱۳۲۷) کلونه

اومه دوره(۱۳۲۸-۱۳۳۰) کلونه

اتمه دوره(۱۳۳۱-۱۳۳۳) کلونه

له دې دورې څخه وروسته د ديموکراسۍ دوره شروع شوه چې د اول ځل لپاره دوکتور محمد يوسف د صدراعظم په حيث په غير له سلطنتي خاندان څخه منځته راغی، چې همدا د ديموکراسۍ بنياد ګڼل کېږي.

په ۱۳۴۳ هـ ش کال کې نوی اساسي قانون او د انتخاباتو قانون وضع شو، چې د لومړی ځل لپاره ازاد، مستقيم، پټ او عادلانه انتخابات د ملي شورا لپاره تر سره شول، چې له هرې ولسوالۍ څخه يو تن، له کوچيانو څخه شپږ تنه، له کابل ولايت څخه پنځه تنه او له نورو ولايتونو څخه دوه، دوه تنه انتخاب شول.

د مشرانو جرګې د غړو تاکنه د اساسي قانون د (۴۵) مادې له مخې يو ثلث پوه او تجربه لرونکي غړي د پنځه کالو لپاره په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتصابي ډول د شاه له خوا انتخابېدل او د هر ولایت د ولایتي شورا له غړو څخه یو، یو تن د درې کالو لپاره انتخابېدل او له هر ولایت څخه یو استازی د انتخاباتو د لارې تاکل کېدل، چې په دې وخت کې د ولسي جرګې د غړو تعداد ۸۰ تنه ول.

په (۱۳۴۸) ه ش کال کې پارلماني انتخابات تر سره شول چې (۲۱۳) تنه ولسي جرګې لپاره انتخاب شول.

بالاخره په ۱۳۵۲ هـ ش کال د چنګاښ په ۲۲ نیټه شاهي رژیم په جمهوریت تبدیل شو او دغه شورا د تعلیق په حالت کې وه چې ۱۳۵۵ هـ ش کال اساسي قانون هغه لغوه اعلان کړ او تر ۱۳۸۴ هـ ش کال پورې بله انتخابي شورا منځته رانغله او په ۱۳۸۴ کې بله انتخابي شورا رامنځته شوه.

د ولسي جرګې د کارموده پنځه کاله ده چې د ۱۳۸۴ ه ش کال د سنبلي په ۲۷ شروع اود ۱۳۸۹ هـ ش د سرطان په اوله نیټه پای ته رسېږي چې د غړو شمېر یې ۲۳۹ تنه دی او بله دوره په ۱۳۸۹ ه ش کال کې شروع کېږي او پنځه کاله وروسته به پای ته رسېږي چې د ولسي جرګې د غړو شمېر ۲۴۹ تنه او د مشرانو جرګې د غړو شمېر (۱۰۲) تنه دي چې ټول (۳۵۱) تنه کېږي.

د ملي شورا جوړښت:

د نړۍ په هېوادونو کې د ملي شورا جوړښت مختلف دی یوه مجلسه، دوه مجلسه، درې مجلسه او څلور مجلسه پارلمانونه په نړۍ کې شتون لري، چې په دې اړوند له توضیحاتو څخه صرف نظر شوی دی او یواځې د افغانستان په ملي شورا باندې په لنډ ډول رڼا اچول شوې چې دوه مجلسه پارلمان لري، یو ته ولسي جرګه او بل یې د مشرانو جرګه ده چې ۳۴ تنه د رئیس جمهور له خوا انتصابي (۳۴) تنه د هر ولایت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ولایتي شورا ګانو څخه او(۳۴)تنه د هر ولایت د ولسوالیو د شورا ګانو څخه انتخابیږي

د ملي شورا داخلي جوړښت:

د جرګو رئیسان، لومړي مرستیالان، دویم مرستیالان، منشیان او نائب منشیان او داخلي کمیسونونه او د هغوی رئیسان، دارالانشا چې د ملي شورا د مالي نشراتي او اداري چارو د سمون لپاره کارکوي

د ملي شورا د واړه مجالس د قانون په تصویب کې د خیل دي او د دواړو له تائید څخه وروسته قانون تصویبیږي

دریم-د دولت د ریاست مقام:

د دولت د ریاست مقام هم د قوانینو د وضع کولو یوه مرجع ده، چې معمولاً په دوو حالاتو کې قوانین وضع کوي، د اساسي قانون د (۷۴) مادې، ۱۲ بند یې د قوانینو او تقنیني فرمانونو توشیح د رئیس جمهور صلاحیت بولي.

- د قانون توشیح.
- تقنیني فرمان صادرول: چې هر یو جلا جلا روښانه شوي دي.
- د قانون توشیح: هر قانوني سند چې د قانون اطلاق پرې کیږي لازمي ده چې هغه به د رئیس جمهور له خوا توشیح شوی وي او تر څو چې توشیح شوی نه وي تر هغې پورې د قانون په نوم نه یادیږي او هر وخت چې د دولت ریاست مقام له خوا توشیح کیږي، یواځې په دې مانا نه ده چې امضا کیږي، بلکې د دولت ریاست مقام صلاحیت لري چې په هغه کې تغییرات، اصلاحات، تائید او حتی دا صلاحیت لري او دا صلاحیت د اساسي قانون، ارګانیکي قوانین، عادي قوانین چې متني وي او که شکلي توشیح کوي چې دا یو صلاحیت د وضع کولو شو.
- ځینې وخت رئیس جمهور صلاحیت لري چې بدون له پارلمان څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقنيني فرمانونه صادر کړي، چې دا د دولت د رياست مقام دويم صلاحيت دی اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې:

د دولت د رياست مقام په کومو حالاتو کې تقنيني فرمانونه صادروي؟

ځواب: د دولت رياست مقام په لاندې حالاتو کې تقنيني فرمانونه صادروي.

ـ پارلمان موجود نه وي: کله کله په دولت کې داسې حالات رامنځته شي چې بلکل پارلمان يا ملي شورا موجود نه وي، رياست مقام تقنيني فرمانونه صادروي.

ـ پارلمان موجود وي خو رخصت وي او موضوع ضروري وي، نو پداسې حالاتو کې رئيس جمهور يا د دولت د رياست مقام صلاحيت لري چې تقنيني فرمانونه صادر کړي.

ـ د قانون د وضع کولو عاجل او اشد ضرورت وي، يا دا چې اضطراري حالات وي، نو په دې صورت کې رئيس جمهور تقنيني فرمانونه صادروي، چې د فرمانونو صادرول د رئيس جمهور يا دولت د رياست مقام صلاحيت دی.

اوس دلته يوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې:

دغه تقنيني فرمانونه ترکوم وخت پورې حقوقي اعتبار لري؟

کله چې پورته درې حالات، عادي حالاتو ته راوګرځي، پارلمان موجود شي، د پارلمان رخصتي خلاصه شي، يا اضطراري حالت خلاص شي نو په دې صورت کې د رئيس جمهور فرمانونه ملي شورا ته وړاندې کېږي او د اساسي قانون د (۹۰) مادې د لومړي بند د حکم په اساس به دغه فرمانونه تعديل، تصويب يا لغوه شي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

که تقنيني فرمان د ملي شورا له خوا تصويب شي، نو په قانون باندې تبديلېږي، او تر څو چې بل نوی قانون نه وي راغلی دا قانون نافذ دی، چې له تعديل څخه وروسته هم همدغه حکم لري.

که چېرې د رئيس جمهور تقنيني فرمان د ملي شورا له خوا لغوه شي، له همغې نيټې څخه وروسته خپل حقوقي اعتبارد لاسه ورکوي.

څلورم-د وزيرانو شورا:

د قوانينو او تقنيني فرمانونو تر څنګ ځينې نور تقنيني اسناد هم شتون لري چې تطبيق يې اجباري جنبه لري چې هغه عبارت د مقررې او لايحې د وضع کولو له مراجعو څخه دي، چې د قانون او تقنيني فرمانونو د وضع کولو د مراجعو سره فرق لري.

د مقررې د وضع کولو ذيصلاح مرجع عبارت د وزيرانو له شورا څخه ده، لکه څرنګه چې د ملي شورا وظايف ډېر زيات دي او ځيني وختونو کې نشي کولای چې ټولو موضوعاتو ته رسيده ګي وکړي، نو له همدې وجهې څخه يې ځيني واکونه د وزيرانو شوا ته محول کړي چې ځيني تقنيني اسناد خپله تصويب کړي او هر هغه قانوني سند چې د وزيرانو د شورا له خوا تصويبېږي عبارت له مقررې څخه ده، نو ځکه موږ وايو چې د وزيرانو شورا هم د قانوني اسنادو د وضع کولو يوه مرجع ده.

د وزارت عالي شورا:

د وزرات د عالي شورا له خوا چې کوم تقنيني سند تصويبېږي عبارت له لايحې څخه دی، لکه چې د لايحې په تعريف کې مو لوستي دي، لايحه هغه قانوني سند دی چې د وزارت د عالي شورا له خوا تصويب او د وزير له خوا د شورا د رئيس په حيث امضا کېږي، چې د همدې وجې موږ وايو چې د وزارت عالي شورا د قانوني سند د وضع کولو يوه مرجع ده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترې محکمې عالي شورا:

کله کله سترہ محکمه ځینې قوانین تغییروي، یا دا چې ځینې مصوبې تصویبوي، چې د همدې وجې مورد وایو چې د سترې محکمې عالي شورا هم د قانوني اسنادو د تصویب یوه مرجع ده.

اتم جز- د قانون تطبیق:

لکه څرنګه چې مخکې په دې باندې بحث وشو چې قانون په ټولنه کې د اشخاصو د روابطو د ترتیب او تنظیم لپاره وضع کېږي او د اشخاصو تر منځ حقوقي او جزایي متنازع فیه مسایل حل او فصل کوي.

له پورته توضیحاتو څخه دا معلومېږي، چې قانون باید له وضع کولو څخه وروسته تطبیق هم شي او که چېرې قانون تطبیق نشي نو د کومو اهدافو لپاره چې وضع شوی هغه اهداف نه تر لاسه کېږي او هم خپل اهمیت د لاسه ورکوي او د یو داستان، ناول یا کتاب شکل ځانته غوره کوي.

له همدې وجې په یو د ولت کې دریم ګوني قواوي په ترتیب سره خپل اجرات پداسې شکل ترسره کوي چې مقننه قوه قوانین وضع او تصویبوي، کله چې قوانین وضع شي قضات او محاکم د همدې قانون په اساس پریکړې کوي او هر وخت چې د قضایه قوې له خوا د قانون مطابق پریکړه وشي همدغه پریکړه د اجرایه قوې له خوا تطبیق کېږي او مقننه قوه د دغه پریکړو له تطبیق څخه نظارت هم کوي.

اوس دلته لاندې پوښتنو ته ځواب ویل کېږي.

۱- د قانون د تطبیق ساحې کومې دي؟ په دې مانا چې قانون په کومه ساحه باندې تطبیق کېږي؟

۲- د قانون د تطبیق وخت کوم دی؟ په دې مانا چې قانون له کوم وخت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه تر کوم وخت پورې قابل د تطبیق دی؟

۳- قانون په کومو پېښو باندې تطبیق کېږي؟

۴- قانون په کومو اشخاصو باندې تطبیق کېږي؟

کله چې دغه څلور واړه پوښتنې ځواب شي نو د قانون د تطبیق عنوان به تکمیل شي.

چې د نبسه پوهېدو لپاره د هرې پوښتنې لپاره جلا جلا ځواب ویل شوی دی.

د قانون تطبیق د مکان له حیثه:

د لومړۍ پوښتنې ځواب له دې پوښتنې څخه هدف دا و چې قانون په کومه ساحه باندې تطبیق کېږي، چې د نبسه پوهېدو لپاره لومړی د قلمرو پرنسیپ او په دویم قدم کې د قانون د تطبیق په اړه چې کوم استثنات شته مطالعه کوو.

لومړی -پرنسیپ:

د یو دولت قانون یواځې او یواځې د همدې دولت د قلمرو په داخل کې تطبیق کېږي او یا په بل عبارت قانون په هغه موضوعاتو او مسایلو باندې تطبیقېږي چې د همدې دولت د قلمرو په داخل کې واقع شوي وي.

اوس دلته یوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د یو دولت قلمرو کوم دی، یا دا چې د یو دولت قلمرو کومې ساحې دي؟

د یو دولت قلمرو له ټولو هغو ساحو څخه عبارت دي چې د دغه دولت د ملي حاکمیت لاندې وي، چې د دغه قدرت او نفوذ لاندې ساحې په بري او بحري هېوادونو کې فرق کوي چې مورږ یې دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نیولي دي.

بري دولتونه: بري دولتونه له هغې دولتونو څخه عبارت دي چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو خواوو ته يې وچه وي او هېڅ يوې خوا ته يې بحر موجود نه وي او قلمرو يې له نورو دولتونو څخه د ځينو خاصو وسايلو په ذريعه جلا شوي وي، لکه: غرونه، سيندونه، رودونه، ديوالونه او نور، چې د دغه موجوده ساحې تحت الارض په مخروطي شکل او فضا په مستطيلي شکل د نومورې دولت قلمرو ګڼل کېږي.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي چې د يو دولت داخلي او بين المللي فضا څه ته وايي؟

د دولت داخلي فضا:

داخلي فضا له هغې فضا څخه عبارت ده چې د همدغه دولت عادي الوتکې د عادي مقاصدو لپاره پکې پرواز کولای شي.

بين المللي فضا:

دا عبارت له هغې فضا څخه ده چې ټول دولتونه يې په عادي ډول د سوله ييزو مسايلو لپاره استعمالولی شي.

بحري هېوادونه:

بحري هېوادونه هغه دي چې، لږ تر لږه يو طرف ته يې بحر موجود وي. د بحري هېوادونو قلمرو له ځمکې، د ځمکې لاندې ښې برخې، فضا او له ساحلي اوبو څخه عبارت دي.

اوس پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې ساحلي اوبه کومې دي؟

ساحلي اوبه: د بحر هغه برخه چې د يو دولت سره تر يوې اندازې پورې نښتې وي، د ساحلي اوبو په نوم يادېږي.

اوس يوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د ساحلي اوبو اندازه څرنګه ټاکل کېږي؟

په پخوا وختونو کې د ساحلي اوبو اندازه به د توپ د ګلولې په واسطه ټاکل کېده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یاني د همدغه دولت له ساحل څخه به يې د توپ ګلوله فير کوله او تر کومه ځايه به چې ورسېده همغه ځای به يې ساحلي اوبه ګټل کېدې نوموړې ساحلي اوبه به د یاد دولت ترحاکمیت لاندې وي او د همدې دولت قلمرو ګڼل کېده.

پاتې نورې اوبه به د بین المللي اوبو په نوم یادېدې ددې طریقې منطق په دې کې و چې د هر دولت د توپ مرمۍ به چې تر کومه ځایه پورې رسیده، نو ددې مانا دا وه چې تر همدې ځایه پورې ساحه يې تر کنترول لاندې ده.

ولې نن ورځ له دغې طریقې څخه استفاده نه کېږي او ساحلي اوبه د بین المللي معاهداتو په اساس ټاکل کېږي، اوس وخت کې د دغې ساحلي اوبو اندازه (۱۲) بحري میله ده چې یو بحري میل (۱۸۵۲) متره کېږي.

دلته د یوې خبرې یادونه ضروري ګڼل شوې ده، چې الوتکې او بحري بیړۍ په هر ځای کې چې وي د هغه دولت قلمرو ګڼل کېږي چې د هغه دولت بیرغ او نښه پرې کاږل شوي وي، یا بیرغ پرې نصب شوی وي، ددې خبرې مانا دا ده چې پدغه الوتکه یا کښتۍ کې که په هر ځای کې جرم واقع شي خپل مربوطه دولت ورته رسیدګي کوي او مجرمین محاکمه او مجازات کوي.

دویم-استثنات:

د پرنسیپ له مخې قانون په هغه قلمرو باندې تطبیق کېږي چې په کوم قلمرو کې جوړ شوی وي، اما د حقوقو دغه پرنسیپ لکه د نورو حقوقي پرنسیپونو په څېر استثنات هم لري او ددې استثناتو مانا دا ده چې کله کله داسې واقع کېږي چې د A دولت قوانین د B دولت په قلمرو کې تطبیق شي او یا ددې برعکس د B دولت قوانین د A په دولت کې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تطبیق کېږي، چې د نبه پوهېدو لپاره لومړی د A د ولت د قوانینو تطبیق د B په هېواد کې او بیا د B دولت د قوانینو تطبیق د A په دولت کې مطالعه کوو.

د A دولت د قوانینو تطبیق د B دولت په قلمرو کې:

په لاندې څلورو حالاتو کې د A دولت قوانین د A دولت له قلمرو څخه دباندې یا د B دولت په قلمرو کې قابل د تطبیق دی.

۱- د A دولت جعلي بانک نوټونه یا پولي واحدونه د B په دولت کې جوړېږي، نو په دې صورت کې د B دولت د قوانینو تر څنګ د A دولت هم حق لري چې دغه پېښې ته رسیده ګي وکړي او خپل قوانین پرې تطبیق کړي.

۲- د A دولت د ییلومات د B په دولت کې جرم کوي، په دې پېښه کې هم د B دولت قوانین نه تطبیق کېږي او نومورې شخص د A د د ولت د قوانینو په اساس محاکمه او مجازات کېږي.

۳- د A دولت اتباع د B په دولت کې اقامت لري، په دې صورت کې د A دولت د اتباعو د شخصي احوالو پورې مربوط ټول مسایل د A دولت د قانون په اساس حل او فصل کېږي، لکه نکاح، طلاق او داسې نور.

۴- د A دولت اتباع د B په دولت کې استوګن دي نو د A دولت د اتباعو ديني او مذهبي مسایل د A د دولت د قانون په اساس حل او فصل کېږي، نه د B د دولت د قوانینو په اساس.

د B دولت قوانینو تطبیق د A دولت په قلمرو کې:

دا هم پورته څلور حالت دي البته برعکس.

د قانون تطبیق د زمان له حیثه:

د قانون تطبیق د زمان له جیثه لاندې ماناوې لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- قانون له کوم وخت څخه تر کوم وخت پورې تطبیق کېږي؟

- قانون په کومو واقعاتو باندې تطبیق کېږي؟ په ما قبل پېښو باندې که په مابعد پېښو باندې؟

- قانون له کوم وخت څخه تر کوم وخت پورې قابل د تطبیق دی؟

معمولاً دوه ډوله قوانین یا احکام وجود لري، یو شرعي احکام یا قوانین او بل وضعي احکام یا قوانین د ي هغه چې شرعي احکام دي یا دا چې د اسلامي شریعت احکام دي د هغې په هکله باید دا خبره وکړو چې حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم اخرنی پېغمبر دی او له دې څخه وروسته بل پېغمبر نه راځي، که اخر وخت کې حضرت عیسي ع راځي هغه به هم د همدې دین پیروي کوي، نو ځکه وایو چې د اسلامي شریعت احکام تر څو پورې چې دا دنیا اباده ویقابل د تطبیق دي او کوم تغییر به پکې نه راځي.

له بلې خوا، وضعي قوانین هغه قوانینو ته وایي، چې د ټولنیز ژوند د تنظیم لپاره د انسانانو له خوا جوړېږي.

وضعي قوانین د دایمي او ابدي قوانینو خصوصیت نه لري، دا مانا چې د وخت او زمان، په تېرېدو او د سیاسي قدرت په تغییر سره تغییر کوي، نو هر وخت چې نوي قوانین وضع شي پخواني قوانین خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي او هغه بیا قابل د تطبیق نه دی، لکه د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون(۱۲۲) ماده داسې صراحت لري ((ټول هغه قوانین چې د دې اساسي قانون سره مغایرت لري هغه لغوه دي)) په دې مانا چې نور د هغې قوانینو په اساس حکم نه کېږي، یا دا چې هغه قوانین قابل د تطبیق نه دي.

له پورته توضیحاتو څخه دې نتیجې ته رسېږو چې د وضعي قوانینو د تطبیق وخت له انفاذ څخه شروع تر الغاء پورې دی.

- قانون په کومو پېښنو باندې قابل د تطبیق دی؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اړه په لنډ ډول وایو چې قانون د تطبیق نه تر الغاء پورې په ټولو هغو واقعاتو او پېښو باندې تطبیق کېږي چې د قانون له تطبیق څخه وروسته واقع شوي وي

اما کله کله داسې واقع کېږي چې د قانون له انفاذ څخه په مخکنیو پېښو باندې هم تطبیق شي، چې د همدې وجې د قانون د تطبیق موضوع په هکله دوه سرلیکیونه مطالعه کوو یو پر نسیپ او بل استثنات چې د نبه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

۱- پرنسیپ:

په حقوقو کې یو پرنسیپ قبول شوی او هغه دا چې د جرایمو او جزا ګانو د مشروعیت پرنسیپ دی، یانې چې بې له قانون څخه نه جرم شته او نه مجازات، په دې مانا چې لومړی باید قانون وضع شي او له هغې څخه وروسته خلکو ته جزا ورکول شي.

چې همدغه مطلب الله تبارک و تعالی د سورت الانفال په (۱۳۱) ګڼه ایت کې داسې روښانه کړی دی:

ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ۱۳۱ــــ

ژباړه: دا ددې لپاره چې نه دی ستا رب هلاک کوونکی د کلیو (باندې و) په نسبت د ظلم کولو د هغوی او اوسېدونکي د هغوی بې خبره دي.

(۲۹۶مخ، احسن الکلام ۴ جلد).

ددې مانا دا وه چې تر څو پورې رسول نه وي راغلی له هغې څخه مخکې چا ته هم جزا نه ورکوي یانې اول باید قانون وضع شي او وروسته تطبیق شي په دې اړه قرآن کریم په ډېرو ځایونو کې هدایات فرمایلي دي، بل دا چې دا موضوع دومره اهمه او ضروري ده چې د هر دولت په اساسي قانون کې ذکر شوې ده، لکه د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال د اساسي قانون (۲۷) ماده:

((هېڅ یو عمل جرم نه ګڼل کېږي، خو د هغې قانون له مخې چې د جرم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارتکاب تر مخه نافذ شوی وي هیڅ ته جزا نه شي ورکول کیدای مګر د باصلاحیته محکمي په حکم او د هغې قانون د احکامو سره سم چې د اتهام وړ فعل تر ارتکابه مخکې نافذ شوی وي)) همدارنګه د جزا ګانو او نورو شکلي قوانینو کې هم دا موضوع صراحت لري

د پورته دلایلو په اساس دا حکم کوو چې د پرنسیپ له مخې قانون په هغو پېښو باندې تطبیق کېږي، چې د قانون له انفاذ څخه وروسته واقع شوی وي او په پخوانیو پېښو باندې نه تطبیق کېږي او دا ځکه چې د عدالت غوښتنه همدا ده چې لومړی باید خلکو ته حرام او حلال بیان شي او له هغې څخه وروسته بیا (د سرغړونې په صورت کې) مجازات شي نور دلایل یې په لاندې ډول دي:

د مفیده اعمالو د اجرا د مخنیوي له حیثه: د محاکمو د پرېکړو د ثبات له حیثه، د سلیم عقل د غوښتنې له حیثه، د جرم د تعریف له حیثه، د شخصي اعراضو له حیثه او همدارنګه د افرادو د حقوقو او ازادیو له حیثه(*حقوق جزا عمومي، ۱ جلد، ۷۶_۸۱*)

ددې پرنسیپ تر څنګ ځینې استثنات هم شته، په دې مانا چې کله، کله قانون ما قبل ته رجعت کوي او په هغه واقعاتو باندې تطبیق کېږي، چې د قانون له انفاذ څخه مخکې واقع شوي دي، مورد دغه موضوع د استثناتو تر عنوان لاندې مطالعه کوو.

۲-/ *استثنات:*

سره ددې چې ما قبل ته د قوانینو د عدم رجعت موضوع ډېره مهمه او با ارزښته موضوع ده، اما ددې تر څنګ استثنات هم شته دي چې مهم یې په لاندې ډول دي:

الف_ د قانون پېښ بینې

ځینې وختونو کې خپله په قانون کې دا صراحت موجود وي چې، دا

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون ما قبل ته رجعت کوي، په دې مانا کله چې قانون تصويبېږي، خپله د مقنن لخوا ددې پېش بيني کېږي چې دا قانون د يو کال يا شپږو مياشتو مخکې واقعاتو باندې هم تطبيقېږي.

په قانون کې دا رنګه پېش بيني د بحث وړ يوه موضوع ده، ولې په دې ځای کې ترېنه صرف نظر شوی دی.

د قانون د پېش بيني مثال: د ۱۳۹۲ کال د حمل د مياشتې په اول تاريخ باندې قانون نافذ شي خو په دې قانون کې ليکلي وي چې په يو کال مخکيني موضوعاتو هم تطبيق کېږي، لکه: ماليه ۲٪ فيصده زياته شوه او حکم کوي چې د ۱۳۹۱ ه ش کال هم زياته شوې ده.

ب_ تفسيري قوانين

کله چې قانون د تطبيق په ساحه کې ځينې مشکلات ولري او هغه دا چې يا په الفاظو کې مغلقيت او پېچيده ګي وي او يا دا چې په قانون کې خلا او تشه شتون لري، نو په دې صورت کې مقنن يا قضات دغه مغلقيت روښانه کوي، يا دا چې د قانون خلا ډکوي چې دا عبارت د قانون له تفسير څخه دی چې په راتلونکې درس کې به انشا الله شروع شي.

دغه تفسيري قوانين ليدل کېږي چې له پېښې څخه وروسته منځ ته راغلي، ولې بيا هم په مخکينو واقعاتو باندې تطبيق کېږي، ددې خبرې منطق په دې کې دی چې د وهم قانون چې اوس د تفسير په اساس منځته راغلی کوم خاص احکام نه لري، بلکې هغه پخوانی قانون يې تفسير کړی دی او نوی تفسير شوی قانون د پخواني قانون تابع دي نو په همدې اساس تفسيري قانون د هغه تاريخ نه چې پخوانی قانون نافذ شوی وي، د تطبيق وړ ګڼل کېږي او په همدې اساس ما قبل ته رجعت کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- شکلي قوانين

له دې نګاه څخه چې يو قانون د موضوع ماهيت بيانوي او که د يوې موضوع شکيلات ترتيب او تنظيموي، ټول قوانين په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، ماهوي يا متني قوانين او شکلي قوانين، هر يويې جلا جلا تعريف وو.

- ماهوي يا متني قوانين:

له هغه قوانينو څخه عبارت دي چې د يوې موضوع له متن او محتوی څخه بحث کوي.

د مثال په ډول: جرايم او جزا ګاني، په متني او ماهوي قوانينو کې پرنسيپ دا دی چې ما قبل ته رجعت نه کوي اما استثناً په ځينو وختونو کې رجعت کوي چې مخکې بيان شول.

- شکلي قوانين

له هغو قوانينو څخه عبارت دي چې د يوې موضوع له متن او محتوی څخه بحث نه کوي، بلکې يواځې د يوې موضوع شکليات ترتيب او تنظيموي او د رسيده ګی لپاره يې طرز العملونه تشريح کوي.

لکه: اصول محاکمات جزايی

اصول محاکمات مدني

اصول محاکمات تجارتي

اصول محاکمات اداري

چې اداري محاکمات په افغانستان کې تر اوسه وجود نه لري، شکلي قوانين د ماهوي قوانينو برعکس هغه قوانين دي چې د پرنسيپ په لحاظ ما قبل ته رجعت کوي او استثنا که چېرې ضرر ترېنه رسېږي بيا ما قبل ته رجعت نه کوي.

اوس دلته يوه پوښتنه پيدا کېږي، چې د شکلي قوانينو او متني يا

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماهوي قوانينو تر منځ کوم توپير شتون لري؟

(د شکلي او متني قوانينو تر منځ لاندې توپيرونه شتون لري)

۱- متني قوانين جرايم، مجرمين او جزاګاني تشريح کوي، پداسې حال کې چې شکلي قوانين د جزايي اجرااتو قانون تشريح کوي.

۲- متني او ماهوي قانون د مدني قانون، مدني تخلفاتو او مسوولیتونو څخه بحث کوي، پداسې حال کې چې شکلي قوانين اصول محاکمات تشريح کوي، مدني دعواوو ته د رسيده ګي طرز العمل تشريح کوي.

د ـ د امنيتي تدابيرو پورې مربوط قوانين

په پخوا وختونو کې په مجرمينو باندې يواځې او يواځې جزاګاني تطبيق کېدې او دا ځکه چې په پخوانيو قوانينو کې يواځې جزاګاني پېش بيني شوې وې، ولې نن ورځ د مجرمينو د ښې اصلاح، تربيې او معالجې لپاره په مجرمينو باندې يواځې جزاګاني نه تطبيق کېږي، بلکې جزايي مؤيدات او يا تولنيز عکس العملونه هم تطبيق کېږي چې د امنيتي تدابيرو په نامه يادېږي او دا ځکه چې نن ورځ قوانينو د جزاګانو تر څنګ امنيتي تدابير هم پېش بيني کړي دي.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې امنيتي تدبير جزا ده او که نه؟

امنيتي تدابير په حقيقت کې د مجرمينو د تعذيب، اذيت او زجر لپاره نه تطبيق کېږي، بلکې د مجرمينو د اصلاح، تربيې او يا دا چې که چېرې امراض يا اعتياد ولري، نو په دې صورت کې د معالجې او درمان

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره تطبیق کېږي، د تطبیق د ساحې او د هغې د شرایطو په نظر کې نیولو سره امنیتي تدابیر په دوه برخو وېشل شوي دي.

۱- هغه امنیتي تدابیر چې د جزا ګانو سره ډېر شباهت لري، لکه: له قانون څخه د سرغړونکو اطفالو په اړه چې محمکه حکم وکړي او د حکم له نهایت څخه وروسته د ماشومانو د اصلاح او تربیې په مرکز کې د حجز لاندې وي او د حجز موده تقریبا د جزا سره ډېر شباهت لري.

۲- هغه امنیتي تدابیر دي چې د جزا ګانو سره ډېر ورته والی (شباهت) نه لري او یوائې اصلاحي او معالجوي جنبه لري، لکه: د مخدره موادو معتادینو باندې په روغتونو او صحي مراکزو کې د اعتیاد ضد رژیم تطبیقوي او داسې نور.

پدغه پورته دواړو ډولونو کې ما قبل ته د عدم رجعت موضوع فرق کوي.

په اول ډول امنیتي تدابیرو کې چې د جزا ګانو سره شباهت لري، ما قبل ته رجعت نه کېږي او هر هغه چې د دویم قسم پورې تړاو لري، یانې د جزا ګانو سره شباهت نه لري، نو په دې صورت کې ما قبل ته رجعت کوي، یانې په هغه جرایمو او له قانون څخه په سرغړاوي باندې تطبیق کېږي چې د قانون له انفاذ څخه مخکې واقع شوي وي.

هـ- نرم قوانین

که چېرې نوي قوانین نظر پخوانیو قوانینو ته نرم وي او د متهم په ګټه وي، نو په دې صورت کې استثناً قوانین ما قبل ته رجعت کوي او په هغو پېښو باندې هم تطبیقېږي، چې د نوي قانون له انفاذ څخه پخوا واقع شوی وي.

د لاډېرو معلوماتو لپاره د عمومي حقوق جزا اول جلد ته کوم چې دوکتور حفیظ الله دانش تالیف کړی مراجعه وکړي (*دانش، ۲ جلد، ۷۵_۸۸*)

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قانون تطبیق د اشخاصو له حیثه

د قانون له خصوصیاتو څخه یو د هر اهم خصوصیت دا هم دی، چې په ټولو خلکو یو شان تطبیق او ټول انسانان د قانون په وړاندې مساوي حقوق او وجایب لري، ان تر دې چې نارینه او ښځینه د قانون په وړاندې برابر دي، ددې لپاره چې په اشخاصو د قانون د تطبیق په اړه ښه پوه شو، نو په لومړي قدم کې د قانون تطبیق پر اشخاصو د پرنسیپ له حیثه او په دویم قدم کې د قانون په تطبیق کې موجوده استثنات تر مطالعې لاندې نیسو.

۱- پرنسیپ:

د پرنسیپ له لحاظه ټول انسانان د قانون پر وړاندې مساوي حقوق او وجایب لري، همدارنګه قانون په ټولو انسانانو باندې په مساوي ډول بې له کوم امتیاز او تفکیک څخه تطبیقېږي، په همدې ترتیب په قانون کې دا نشته چې د ټولنې یوه طبقه انسانان دي، په بلې طبقې د انسانانو باندې امتیاز او څانګړتیا ولري، چې دغه موضوع د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون په ۲۲ ماده کې په لاندې ډول صراحت لري

((د افغانستان د اتباعو تر منځ هر راز تبعیض او امتیاز منع دی، د افغانستان اتباع ښځې او نارینه د قانون پر وړاندې مساوي حقوق او وجایب لري))

دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې ټول هغه انسانان چې په افغانستان کې ژوند کوي، په هغوی باندې د افغانستان قانون تطبیق کېږي، ایآ خارجیان هم په دې حکم کې شامل دي؟

ځواب: هر څوک چې په افغانستان کې ژوند کوي، دا چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د دولت اتباع دي او که د خارجي دولتونو اتباع ټول په دې باندې مکلف دي چې د قانون اطاعت وکړي او مالیه ورکړي، چې په دې اړه د افغانستان اسلامي جمهوری دولت د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون (۵۶) ماده په دې ډول صراحت لري.

((د اساسي قانون د حکمونو پیروي، د قوانینو اطاعت او د عامه نظم او امنیت رعایت د افغانستان د ټولو خلکو وجیبه ده، له قانون څخه بې خبري عذر نه ګڼل کېږي))

په همدې ډول د اساسي قانون (۵۷) ماده دا ډول صراحت لري.

((دولت په افغانستان کې د خارجي اتباعو حقوق او آزادي له قانون سره سم تنظیموي، دا کسان د بین المللي حقوقو د قواعدو په حدودو کې د افغانستان د دولت د قوانینو په رعایت مکلف دي))

همدارنګه د اساسي قانون په (۴۲) ماده کې د مالیې په اړه داسې صراحت موجود دی چې ((هر افغان مکلف دی، له قانون سره سم دولت ته مالیه او محصول ورکړي)) هېڅ راز مالیه او محصول د قانون له حکمه پرته نه وضع کېږي، د مالیي او محصول اندازه او د ورکړې ډول بې د ټولنیز عدالت په رعایت د قانون په وسیله ټاکل کېږي((دا حکم د بهرنیو کسانو او مؤسسو په برخه کې هم تطبیق کېږي)).

د اساسي قانون له پورته ذکر شوو قانوني احکامو څخه دا په صراحت سره معلومېږي چې ټول هغه انسانان چې د یو دولت د قلمرو په داخل کې ژوند کوي، د قانون په وړاندې په دې مکلف دي چې اطاعت یې وکړي او د عدم اطاعت په صورت کې مجازات ورکول کېږي او قانون پرې تطبیق کېږي.

البته د دې خبرې یادونه باید وکړو چې د قانون تطبیق کاملاً مطلق او ګلي نه دی چې هېڅ قسم عذر او استثنات یې نه دي قبول کړي، بلکې داسې اشخاص هم شته چې د قانون د تطبیق په برخه کې ځینې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

استثنات د هغوی لپاره په نظر کې نیول شوي، چې هم په داخلي برخه کې او هم په خارجي برخه کې تطبیق کیږي چې هغه عبارت دي په ملي سطحه کې استثنات او په بین المللي سطحه کې استثنات.

الف- په ملي سطحه د قانون د تطبیق استثنات.

ب- په بین المللي سطحه د قانون د تطبیق استثنات.

چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

الف_ په ملي سطحه د قانون د تطبیق استثنات:

په ملي حقوقو کې د قانون تطبیق د اشخاصو له حیثه د پرنسیپ تر څنګ یو سلسله استثنات شته کوم چې عبارت دي له: رئیس جمهور، د ملي شورا وکیلان، د سترې محکمې غړي، البته ددې خبرې یادونه باید وکړو چې د اشخاصو له حیثه د قانون د تطبیق له مخې کوم استثنات موجود دي هغه په شکلي قانون کې لیدل کیږي، یانې جرایمو ته د رسیده ګی په پروسیجر کې ځینې استثنات قبول شوي دي، په متني قوانینو کې کوم استثنات نه لیدل کیږي، د مثال په ډول که رئیس جمهور، د ملي شورا وکیلان یا د سترې محکمې غړي قاضیان د کوم جرمي عمل مرتکب شي، نو د متن او محتوی له حیثه ددې شخص عمل لکه دیو عادي انسان په څېر جرم ګڼل کیږي لکه غلا کول، قتل کول او داسې نور، استثنات یواځې په دې برخه کې دي چې د عادي اشخاصو په مقابل کې چې پولیس، څارنوالان یا قضات څرنګه اجراات کوي یا دا چې د کوم پروسیجر له مخې جرم ته رسیده ګي کوي د رئیس جمهور په مقابل کې دا پروسیجر توپیر لري، چې په لاندې ډول روښانه شوی دی.

- رئیس جمهور:

رئیس جمهور لکه د عادي اشخاصو په څېر نه محاکمه او نه مجازات کیږي او په دې اړه ځینې خاص استثنایي حالات په نظر کې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیول شوي دي او هغه داسې چې لومړی باید رئیس جمهور له وظیفې څخه عزل شي او له هغې څخه وروسته د یوې خاصې محکمې په اساس محاکمه او مجازات شي د موضوع د بنه وضاحت لپاره د اساسي قانون اړوند احکام دلته ذکر شوي دي.

۶۹ ماده: جمهور رئیس د ملت او ولسي جرګې په وړاندې د دې مادې د احکامو مطابق مسؤل دی.

پر جمهور رئیس د بشري ضد جرمونو، ملي خیانت یا جنایت د ارتکاب تور لګول د ولسي جرګې د ټولو غړیو د درې بیمې برخې له خوا غوښتل کېدای شي، که چېرې دا غوښتنه د ولسي جرګې د ټولو غړیو له دریو څخه د دوو برخو د رایو له خوا تائید شي، ولسي جرګه د یوې میاشتې په دننه کې لویه جرګه دایروي.

که لویه جرګه منسوب شوی اتهام د ټولو غړیو له دریو څخه د دوو برخو د رایو په اکثریت تصویب کړي، جمهور رئیس له وظیفې څخه ګوښه او موضوع ځانګړې محکمې ته سپارل کېږي، چې دا ځانګړې محکمه د ولسي جرګې د دریو غړو، د سترې محکمې له دریو غړو او د مشرانو جرګې له رئیس څخه جوړېږي، دعوه د هغه شخص له خوا چې د لوئې جرګې له خوا ټاکل کېږي، اقامه کېږي.

په دې حالت کې د دې اساسي قانون په (اوه شپیتمه) ماده کې راغلي حکمونه تطبیق کېږي.

د اساسي قانون د احکامو مانا او مفهوم دا دی چې کله هم د ولسي جرګې او مشرانو جرګې له خوا د رئیس جمهور جرم تایید شي نو د (۶۷) مادې حکم مطابق له وظیفې څخه عزل کېږي او هر وخت چې رئیس جمهور له ریاست جمهوري څخه لرې شي نو له هغه څخه وروسته د ځانګړې محکمې په اساس محاکمه کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ملي شورا غړي:

د ملي شورا غړي که چېرې د کوم جرم مرتکب شي نو دوی هم د عادي اشخاصو په څېر نه محاکمه کېږي، چې له دې څخه هم په اساسي قانون کې یادونه شوې ده، چې د غه عمل ته پارلماني مصؤنیت هم ویل کېږي.

د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون په دې اړه په (۱۰۲) ماده کې داسې صراحت لري:

۱۰۲ ماده: که د ملي شورا غړي په یو جرم متهم شي، مسؤل مامور له موضوع څخه هغې جرګې ته چې متهم یې غړی دی خبر ورکوي او متهم د عدلي تعقیب لاندې راتلای شي، د مشهود جرم په مورد کې مسؤل مامور کولای شي متهم د هغې جرګې له اجازې پرته چې دا یې غړی دی، تر عدلي تعقیب لاندې راولي او ویې نیسي، په دواړو حالتونو کې که عدلي تعقیب د قانون له مخې د توقیف ایجاب وکړي، مسؤل مامور مکلف دی چې له موضوع څخه بې له ځنډه نومورې جرګې ته خبر ورکړي او تصویب یې تر لاسه کړي.

که اتهام د ملي شورا د رخصتۍ په وخت کې رامنځته شي، د نیولو او توقیف اجازه د مربوطې جرګې له اداري هئیت څخه تر لاسه کېږي او موضوع د نومورې جرګې لومړۍ غونډې ته د تصمیم نیولو لپاره وړاندې کېږي.

همدرانګه په (۱۰۱) ماده کې هم د ملي شورا د غړو مصؤنیت ته اشاره شوې ده.

د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون (۱۰۱) ماده داسې صراحت لري.

۱۰۱ ماده: د ملي شورا هر غړی د هغې رایې یا نظریې له امله چې د وظیفې د اجرا اتو وخت کې یې څرګندوي، تر عدلي تعقیب لاندې نه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیول کېږي.

همدارنګه د لویې جرګې غړی هم د لویې جرګې د جریان په وخت کې له نورو مصئونیت څخه برخمن دي، چې په دې اړه د همدې اساسي قانون ۱۱۵ ماده صراحت لري.

۱۱۵ ماده: د لویې جرګې د جریان په وخت کې د دې اساسي قانون د یو سلو یوومې او د یو سلو دویمې مادې مندرج احکام د لویې جرګې د غړو په باب تطبیق کېږي.

- د کابینې اعضاء:

که چېرې د افغانستان اسلامي جمهوریت د کابینې اعضاء (وزیران) د یو جرم مرتکب شي دوی هم لکه د نورو عادي اشخاصو په څېر نه محاکمه کېږي، بلکې د دوی لپاره هم ځانګړې محکمه دایرېږي او په هغې کې یې محاکمه صورت نیسي، چې دا موضوع د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال په اساسي قانون کې روښانه شوې ده.

د افغانستان ۱۳۸۲ ه ش کال د اساسي قانون اته اویایمه ماده داسې صراحت لري.

۷۸ ماده: که چېرې وزیر په بشري ضد جرمونو، ملي خیانت او یا په نورو جرمونو متهم شي، موضوع د دې اساسي قانون د یو سلو څلور دیرشمې مادې په رعایت ځانګړې محکمې ته سپارل کېږي.

- د ستړې محکمې غړی:

که چېرې د ستړې محکمې کوم غړی د یو جرمې عمل مرتکب شي نو په دې صورت کې د یو ځانګړي طرز العمل په اساس لومړی له وظیفې څخه عزل او له هغې څخه وروسته د یوې ځانګړې محکمې په اساس محاکمه کېږي، چې دا هم د اساسي قانون په اساس روښانه شوې دي.

د افغانستان اسلامي جمهوریت د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضيانو د محاکمې په اړه احکام لري چې همدغه احکام د قضاتو د مصئونيت په نامه هم يادېږي

د افغانستان اساسي قانون يو سلو اوه ويشتمه ماده داسې صراحت لري

۱۲۷ ماده: که چېرې د ولسي جرګې تر درېيمې برخې زيات غړي، د سترې محکمې د رئيس يا غړيو محاکمه د وظيفوي جرم، يا د جنايت د ارتکاب د اتهام پر اساس وغواړي او ولسي جرګه دا غوښتنه د ټولو غړيو له دريو برخو څخه د دوو برخو په اکثريت تصويب کړي، متهم له وظيفې څخه عزل او موضوع خاصې محکمې ته سپارل کېږي.

د محکمې او د محاکمې طرز العمل د قانون په اساس تنظيمېږي چې په دې ځای کې يې له تشريح څخه تېر ېږو.

ب ـ په بين المللي سطحه د اشخاصو له حيثه د قانون په تطبيق کې استثنات:

په بين المللي حقوقو کې هم د پرنسيپ تر څنګ ځيني استثنات موجود دي، چې هغه استثنات مو ږ په دوه ساحو کې ليدلای شو.

د سياسي نماينده ګيو له حيثه او د نظامي اشخاصو له حيثه، چې هر يو جلا جلا روښانه شوي دي.

- د سياسي نماينده ګيو له حيثه:

که چېرته سياسي نماينده ګان (د ډيپلوماتان، سفيران) او د هغوی د هر نژدې خپلوان (کورني غړي) که په کوربه هېواد کې د جرم مرتکب شي نو په دې صورت کې نو موړي اشخاص پدغه کوربه هېواد کې نه محاکمه او مجازات کېږي، بلکې د محاکمې او مجازاتو لپاره خپل متبوع هېواد ته استول کېږي، چې دا يو استثنايي حالت قبول شوی دی، ددې تر څنګ ځيني نور امتيازات هم ورکول شوي چې نور خلک

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا له دغه امتیاز څخه برخمن نه دي

د مثال په ډول: دیپلوماتان له تالاشی او کنترول څخه مصئون دي او هغه داسې چې د ډیپلوماتان په هوایي میدانونو او بندرونو کې په دقیق ډول نه تالاشي کېږي، د خارجي نماینده ګانو (دپلوماتانو) خپلوان او مالونه هم نه تالاشي کېږي، دویم دا چې له دغه سیاسي نماینده ګانو څخه مالیه، محصول او ټکس هم نه اخیستل کېږي.

په دې ځای کې لیدل کېږي چې قانون یو شان نه تطبیقېږي او دا څکه چې ټول خارجیان په کوربه هېواد کې چې د کوم جرمي عمل مرتکب شي په همغه هېواد کې محاکمه او مجازات کېږي، اما سیاسي نماینده ددې نه استثنا دی.

- د نظامي اشخاصو له حیثه:

څرنګه چې په بین المللي حقوقو کې د سیاسي نماینده ګانو په اړه استثنات قبول شوي، د نظامي اشخاصو په اړه هم دغه استثنات قبول شوي دي او هغه دا چې د یو دولت نظامي اشخاص په بل ملک کې محاکمه او مجازات کېږي نه، بلکې د جرم د ارتکاب په صورت کې خپل متبوع هېواد کې محاکمه او مجازات کېږي. اوس دلته یو پوښتنه مطرح کېږي، هغه دا چې له نظامي اشخاصو څخه هدف کوم اشخاص دي؟

له نظامي اشخاصو څخه هدف: د حربي پوهنتون استادان یا نظامي صاحب منصبان دي، چې د کوربه هېواد د نظامیانو د روزنې لپاره راغوښتل شوي وي، یا په خلص ډول باید ووایو چې ټول هغه نظامي اشخاص چې په رسمي ډول په بل دولت کې دنده تر سره کوي.

اوس دلته یوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې؛

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ملي او بين المللي حقوقو کې د اشخاصو له حيثه د قانون په تطبيق کې استثنات څه توپير لري؟

دا چې په ملي او بين المللي حقوقو کې استثنات شتون لري، خو دا مصؤنيت يا استثنات يو د بل سره په لاندې ټکي کې فرق لري

په ملي حقوقو کې يو اځې همغه شخص چې قانون پيش بيني کړی دی، مصؤنيت لري، د هغه د کورنۍ غړی، وکيل يا وزير که د جرمی عمل مرتکب شي نو يو اځې همدغه شخص مصئونيت لري، نه د هغه کورنۍ، اما په بين المللي حقوقو کې د سياسي نماينده ګانو او نظامي اشخاصو تر څنګ د هغوی لمړی درجه خپلوان لکه: ښځه، اولادونه، والدين او نور نژدې عقارب، هم مصئونيت لري، که چېرې د يو نظامي يا ديپلومات خپلوان هم په کوم کوربه هېواد کې جرم وکړي، د محاکمې او مجازاتو لپاره خپل متبوع هېواد ته استول کېږي.

دلته يوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې؛

په ملي او بين المللي حقوقو کې دغه مصؤنيت ولې قبول شوی دی، حکمت يې څه دی؟

د لاندې دوه دلايلو په اساس دغه مصئونيتونه قبول شوي دي.

۱- ددې لپاره چې ټول ورسپارل شوي وظايف په ډېر جرات سره اجرا کړي او له هېڅ چا څخه وېره او خطر و نه لري.

۲- که چېرې د دولتونو تر منځ روابط خراب وي، نو په دې صورت کې کېدای شي د هغه د سياسي نماينده لپاره په همغه دولت کې خراب حالات په نظر کې ونيول شي.

ددې بحث لنډيز دا شو چې کله هم قانون له توشېح څخه وروسته په رسمي جريده کې نشر شي او د انفاذ وخت يې شروع شي، نو له همدغه وخت څخه وروسته په همدې ډول، د ټول قلمرو په ټولو داخلي او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خارجي اشخاصو تطبيق شي، البته په هغو پېښو باندې تطبيق شي چې د قانون له انفاذ څخه وروسته واقع شوي وي او له استثنايي حالاتو څخه پرته په نورو ټولو حالاتو کې يو شان تطبيق کېږي

نهم جز- د قانون تفسير:

د قوانينو او مقرراتو ايجاد د قانون جوړونکو ارګانونو کار دی، اما حقوقي قاعدې عملاً د هغه د تطبيق د ډول په وسيله اهميت پيدا کوي او هغه داسې چې هر وخت قضات او محاکم غواړي چې قانون تطبيق کړي.

کله کله داسې واقع کېږي، چې د قانون په تطبيق کې مشکلات رامينځته کېږي، په دې ډول چې يا به د دغه موضوع او پېښې په اړه هېڅ ډول د حل لاره نه وي پېش بيني شوې او يا دا چې که پېش بيني شوې هم وي په هغه کې به پېچيده ګې او مغلقيت موجود وي. ددې لپاره چې قضات او محاکم وکولای شي قانون تطبيق او اجرا کړي، نو د قانون د تفسير يو طرز العمل ته ضرورت لري د روم جرمن حقوقي سيستم لرونکو مختلفو هېوادونو کې مختلف طرز العملونه ټاکل شوي چې ډېر مهم او عمده ډولونه يې له محدود اوآزاد تفسير څخه عبارت دي.

همدارنګه په مختلفو هېوادونو کې مختلف مراجع وجود لري، چې هغوی ته د قانون د تفسير صلاحيت ورکول شوی دی.

همدارنګه مختلفو دولتونو کې علماوو، جلا جلا نظريات ورکړي دي، لکه په المان کې د (Lering) او (Heck) نظريات د مفيد تفسير په نامه او په فرانسه کې د (Genny) معتدل نظريات وجود لري.

د پورته توضېحاتو په نظر کې نيولو سره بهتره به وي چې لاندې سرليک مطالعه کړو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قانون د تفسیر پېژندنه، د قانون د تفسیر ذیصلاح مراجع د قانون د تفسیر ډولونه او په نورو هیوادونو کې د قانون تفسیر چې د څه پېژندو لپاره هر یو، جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

د قانون د تفسیر پېژندنه:

هر وخت چې د مقننه قوې له خوا قانون وضع کېږي، ددې لپاره چې د قانون د تطبیق په وخت کې د خلا، مغلقیت او د تولنیز عکس العمل سره مواجه نشي، نو باید د قانون جوړونې په وخت کې ځینې ارزښتونه او مهم تکي چې عناصر هم ورته ویلای شو، په نظر کې ونیول شي، چې هغه عبارت دي له:

۱- مقنن باید کوښښ وکړي چې د قانون په جوړولو کې مغلق، پیچیده، او ګونګ الفاظ، کلیمې او جملې استعمال نه کړي

که چېرې د قانون الفاظ او عبارات ګونګ، مغلق او پېچیده وي، نو په دې صورت کې به تر ډېره ښه، ساده او روانه مفهوم نه اخیستل کېږي او هر قاضي چې حکم کوي هغه به تر ډېره جلا جلا مفهوم اخلي همدارنګه هر قاضي به جلا جلا یا یو د بل سره مخالفې فیصلې کوي، چې په دې صورت کې به د قانون په تطبیق کې ګډوډي او د محاکمو د پرېکړو عدم استقرار او عدم وحدت رامنځته کېږي، یا دا چې کېدای شي د قانون څخه هېڅ مانا او مفهوم وانه خیستل شي او قضات به د قانون د تطبیق په وخت کې د مشکلاتو سره مخامخ شي،

په همدې اساس د یو ډېر مهم عنصر یا اصل په حیث دا قبوله شوې ده چې قانون ساده او روښانه وي او هر څوک په ځانګړي ډول مسلکي اشخاص پرې بې له کوم مشکل څخه پوه شي.

۲- د قانون جوړونې په وخت کې دویم مهم تکی یا عنصر دا دی چې مقنن باید د تولنې برخې په نظر کې ونیسي او د هرې برخې لپاره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېره دقيقه د حل لاره پيدا کړي.

ددې خبرې مانا او مفهوم دادی چې مقنن چې کله د کومې ساحې لپاره قانون جوړوي، نوبايد د همغې ساحې ټولې خواوې په نظر کې ونيسي او د ډېر احتياط لپاره لازمي ده چې د ټولو هغو شيانو يو لست برابر کړي کوم چې مخکې تېر شوي، اوس څه واقع کېږي د هغه شيانو لست هم برابر کړي چې په اغلب ګمان په راتلونکې کې به واقع شي، د هغوی لپاره احکام په نظر کې ونيسي او هېڅ يوه موضوع هم بايد د يادې و نه باسي او د راتلونکې لپاره هم يو څه پېش بيني کړي او که چېرې داسې و نه کړي، نو د قانون د تطبيق په وخت کې به قضات او محاکم د يو جدي مشکل يانې خلا سره مواجه شي.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي چې د قانون جوړونې په وخت کې کوم ټکي او عناصر ډېر مهم دي چې هغه بايد په نظر کې ونيول شي؟

په ځواب کې بايد وويل شي چې لاندې ټکي ډېر مهم دي او بايد مراعات شي.

ـ دېنې او مذهبي ارزښت:

د قانون د وضع کولو ذيصلاح مراجعو لپاره له ټولو عناصرو او ارزښتونو څخه ډېر مهم ارزښت دا دی چې د قانون د وضع کولو په وخت کې به دېنې او مذهبي ارزښتونه او احکام په نظر کې نيسي، ددې مانا دا ده چې د قانون د تدوين او وضع کولو په صورت کې بايد داسې قواعد وضع نه شي چې د اسلامي شريعت د احکاموسره په ټکر کې وي او يا د خلکو عقايدو ته زيان ورسوي که چېرې احياناً داسې قانوني قواعد وضع شي، نو په هغې صورت کې خو تطبيق لا څه چې د خلکو د جدي عکس العمل سره به مخامخ شي او د تطبيق وړتيا به د لاسه ورکړي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د ټولنې مشروع عرف او عادات

هر وخت چې مقنن قانون وضع کوي، دویم مهم ټکی چې باید په نظر کې ونیول شي هغه د ټولنې عرف او عادات دي، البته هغه عرف او عادات چې د اسلامي شریعت او د قانون سره په ټکر کې نه وي لکه په بدو کې د ښځو ورکول او داسې نور...

ددې خبرې مانا داده چې هر وخت چې کوم قانون د ټولنې د عرف، عاداتو، رسم او رواج سره په ټکر کې وي، خلک د هغې تطبیق خو لا څه چې پر ضد یې مبارزه هم کوي. نو په همدې اساس دا حکم شوی چې مقنن باید د قانون د وضع کولو په وخت کې د خلکو عرف او عاداتو ته احترام وکړي.

ـ اقتصادي عنصر:

د اسلامي شریعت او عرف او عاداتو تر څنګ په ټولنه کې بل مهم ارزښت اقتصاد دی، نو هر وخت چې مقنن قانون وضع کوي، باید د ټولنې اقتصادي وضعیت او انکشاف په نظر کې ونیسي او د اسې قانون وضع کړي چې د اقتصادي وضعیت او انکشاف سره سم ولاړ شي. که چېرې د خلکو له اقتصادي وضعې څخه لوړوي، نو خلک یې نه یوائې دا چې نه قبلوي بلکې د تطبیق په صورت کې یې توان هم نه لري، نو په دې صورت کې هم قانون خپل د تطبیق اعتبار د لاسه ورکوي لکه د مالیاتو قانون یا داسې نور.

ـ ټولنیز او تاریخي ارزښت

هر وخت چې مقنن قانون وضع کوي باید د ټولنې قومي، نژادي او تاریخي ویاړنې په نظر کې ونیسي که چېرې دا سې قانون وضع کړي چې د قومي، نژادي، ژبني او تاریخي ویاړونو سره په ټکر کې وي، نو په دې صورت کې د قانون تطبیق د مشکلاتو سره مخامخ کېږي، نو ځکه باید مقنن دا ارزښت مراعات کړي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ اخلاقي ارزښت:

د پورته ذکر شوو معیارونو او ارزښتونو تر څنګ بل مهم ارزښت چې په ټولنه کې شتون لري او د ټولنې وګړي ورته ډېر احترام لري، بلکې د شخصیت د لوړېدو او ټیټېدو معیار ګڼل شوی دی، هغه اخلاقي ارزښت دی چې باید د قانون د تدوین په وخت کې په ډېر جدي ډول په نظر کې ونیول شي، هر وخت چې مقنن دغه معیارونه مراعات کړي، نو په دې صورت کې به قانون ډېر قوت پیدا کړي او که داسې قانون وضع کړي چې د ټولنې د اخلاقي معیارونو او ارزښتونو سره په ټکر کې وي، نو د تطبیق په وخت اجرااایه قوه د جدي مشکلاتو سره مخامخ کیدای شي.

ـ اقلیمي او جغرافیایي ارزښت:

د انسانانو د ټولنیز ژوند په ترتیب او تنظیم کې جغرافیایي موقعیت او اقلیمي حالات فوق العاده ارزښت لري، نو مقنن چې هر وخت وغواړي د ټولنې د پرمختګ، انکشاف او روابطو د ترتیب او تنظیم لپاره قانون وضع کړی، نو په هغې کې باید اقلیمي او جغرافیایي ارزښت په نظر کې ونیسي که دا کار ونه کړي نو د قانون د تطبیق په وخت کې به مشکلات رامنځته شي.

په لنډ ډول باید ووایو چې مقنن د قانون د تدوین په وخت کې باید دا کوښښ وکړي چې قانون ډېر ساده، روښانه، عام فهمه او د ټولنې ټولو برخو ته ځواب ویونکی وي، په دې مانا چې په الفاظو کې مغلقیت او پېچلي ګی نه وي او هم یې د ټولنې ټولو برخو ته ځواب ویلی وي او هیڅ ډول خلا او تشه و نه لري.

اما په عمل کې دا کار د غوښتنې او تقاضا خلاف دي او هغه داسې چې کله قضات او محاکم وغواړي چې قانون تطبیق کړي، لیدل کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې يا په قانون کې مغلقيت موجود دی او يا هم په قانون کې خلا شتون لري

اوس يوه پوښتنه دا ده چې د پورته ذکر شوو معيارونو باوجود بيا هم په قانون کې مغلقيت موجود وي؟ او يا هم ولېپه قانون کې خلا شتون لري؟

ددې لپاره چې د پورته پوښتنې لپاره مو مناسب ځواب ويلی وي، بهتره به وي چې د خلا د رامنځته کېدو دلايل جلا او د مغلقيت دلايل جلا تر مطالعې لاندې ونيسو.

۱- په قانون کې د خلا د رامنځته کېدو دلايل:

په قانون کې خلا او تشه په لاندې حالاتو کې رامنځته کېږي.

الف- دا چې قوانين د انسانانو پواسطه جوړېږي او انسانان په خپلو اجراآتو کې د سهوې او اشتباه سره مخامخ کېږي، نو ځکه د قانون د جوړېدو په وخت کې هم سهوآ ترېنه ځينې موضوعات پاتې شي او کله چې قانون وضع شي خلا پکې موجود وي.

ب- دويم دا چې انسانان کامل علم نه لري او نشي کولای چې داسې قانون جوړ کړي چې د ټولنې ټولو برخو ته ځواب ووايي او د ټولنې ټول ضروريات او مشکلات حل او فصل کړي، نو په همدې خاطر په قانون کې خلا رامنځته کېږي.

ج- دا چې کله انسانان يو قانون جوړوي، نو دوی کولای شي چې د موجوده وخت لپاره ځينې موضوعات پېش بيني کړي او د هغې لپاره د حل لاره په قانون کې وټاکي، خو په دې باندې نه پوهېږي، چې د وخت او زمان په تېرېدو سره به په ټولنه کې څه ادلون بدلون رامنځته کېږي او د هغې د حل لاره به څه وي؟ نو ځکه ټول مسايل نه شي پېش بيني کولای او په قانون کې خلا رامنځته کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د- څلورم دليل دا دی چې له يوې ورځې څخه بلې ورځې ته نوي اختراعات کېږي، نوي مسايل او موضوعات رامنځته کېږي، چې پخوا هغه موجود نه وو، چې همدا نوي اختراعات او مسايل چې په قانون کې ورته د حل لاره نه وي پېښ بيني شوې او په قانون کې خلا رامينځته کوي. لکه پخوا کمپيوټر او کمپيوټري جرايم موجود نه و، خو اوس شتون لري، چې دا نوي اختراعات او نوي مسايل دي او پخواني قانون ورته د حل لاره نه ده پېښ بيني کړې او د قانون خلا رامنځته شوې ده.

۲- په قانون کې د مغلقيت او پېچيده ګي د رامينځته کېدو دلايل:

ولې په قانون کې مغلقيت او پېچيده ګي رامينځته کېږي؟

دا ځانته دلايل لري چې په لاندې ډول دي.

الف- قانون عملاً د يو نا ټاکلي وخت لپاره جوړېږي، کله کله ډېر زيات وخت دربر نيسي، لکه د فرانسې دولت مدني قانون چې د (۱۹) پېړۍ په اوايلو کې جوړ شوی او تر اوسه هم قابل د تطبيق دی، د وخت په تېريدو سره د ژبې کلمې او لغتونه تغييرکوي، هر وخت چې قانون جوړېږي، په هغه وخت کې د پوهېدنې وړ وي ولې د وخت په تېريدو سره دغه کلمې مغلق او پېچيده شي چې د تطبيق په وخت کې مشکلات راپيدا کوي.

ب- ځينې وختونو کې يو لفظ ډېرې مانا وې لري، يا دا چې يو لغت زياتې تشريح ته ضرورت لري، نو په دې صورت کې مقنن له زياتې تشريح څخه يا دا چې د زياتو مانا وو له ليکلو څخه صرف نظر کوي او يواځې همغه يو لغت ليکي چې په اساس يې مغلقيت او پېچيد ګي رامنځته کېږي.

ج- د انسانانو فطرت دا دی چې ځان په خلکو کې پوه او د اوچت علم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرونکی معرفي کړي او نور خلک ځانته په غیر مستقیم ډول محتاج کړي، د همدې نقطې له وجې مغلق او پېچیده الفاظ استعمالوي، چې په دې اساس قانون مغلق او پېچیده شي.

د پورته دلایلو په اساس په قانون کې مشکلات رامنځته کېږي چې هغه عبارت له خلا (تشې) او مغلقیت څخه دی، خلا دېته وایي چې په قانون کې د نومورې موضوع لپاره هېڅ ډول د حل لاره نه وي پېش بینی شوي او مغلقیت دې ته وایي چې په قانون کې خلا موجود نه وي ولې هغه مواد چې ذکر شوي دي په هغه کې مغلق او پېچیده الفاظ ذکر شوي وي او د پوهېدنې وړ نه وي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې کله قضات د قانون د تطبیق په وخت کې د خلا او مغلقیت سره مخامخ شي نو په دې صورت کې به د حل لاره څه وي؟

ددې پوښتنې لنډ ځواب همدا دی، چې قانون باید تفسیر شي.

د قانون تفسیر:

تفسیر په لغت کې د ویونکي د مقصود له کشف او بیان څخه عبارت دی، دغه کلمه د (فسر) له ریښې څخه اخیستل شوی چې مفهوم یې کشف، ښکاره کول او روښانه کول دي او په اصطلاح کې کله چې قضات او محاکم د قانون د تطبیق په وخت کې د قانون د خلا، مغلقیت او ابهام سره مخامخ شي نو د هغې لپاره د حل لاره پیدا کړي او د حل لاره یې دا ده چې که خلا موجود وي هغه باید ډک کړي او که مغلقیت موجود وي هغه باید روښانه کړي، چې د قانون خلا ډکول او د مغلقیت ساده او روښانه کول د قانون له تفسیر څخه عبارت دی.

اوس دلته ځینې پوښتنې مطرح کېږي او هغه دا چې د قانون تفسیر به څوک کوي؟ د قانون تفسیر په څو ډوله دی؟ او ایا په ټولو هېوادونو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د قانون تفسیر یو شان وي؟ چې د همدې درې پوښتنو ځواب په دې ځای کې ورکول شوی دی.

د لومړۍ پوښتنې ځواب تر لاندې سر لیک لاندې ورکول شوی دی:

د قانون د تفسیر ذیصلاح مراجع:

لکه څرنګه چې هر څوک نه شي کولای قانون تدوین او تصویب کړي بلکې د قانون د وضع کولو او تدوین لپاره خاص ذیصلاح مراجع شتون لري چې هغه په مخکې درسونو کې په تفصیل سره روښانه شوي.

همدارنګه که په قانون کې خلا او مغلقیت موجود وي نو د دغه خلا د کول او د مغلقیت ساده کول هرڅوک نه شي کولای بلکې خاص مراجع لري او پر دې برخو وېښل شوي دي، چې عبارت دی له:

تقنیني مرجع، قضایي مرجع او شخصي مرجع څخه، کله چې د تقنیني مرجع له خوا قانون تفسیر شي هغې ته تقنیني تفسیر وایي او کله چې د قضایي مرجع له خوا قانون تفسیر شي هغې ته قضایي تفسیر وایي او که د شخصي مرجع له خوا قانون تفسیر شي هغې ته شخصي تفسیر وایي، چې له دې څخه وروسته مور د تقنیني مرجع په عوض تقنیني تفسیر د قضایي په عوض قضایي تفسیر او د شخصي مرجع په عوض شخصي تفسیر لیکو.

اول- تقنیني تفسیر:

کله چې قانون نافذ شي او له انفاذ څخه وروسته ولیدل شي چې په قانون کې یا خلا شتون لري او یا دا چې د قانون الفاظ مغلق او پېچلي دی او د عمل په ساحه کې ستونزې رامنځته کوي، نو هر وخت چې په قانون کې خلا یا مغلقیت ولیدل شي او له هغې څخه وروسته تقنیني مرجع ته چې عبارت له لویې جرګې یا ملي شورا څخه ده، واستول شي او د مقننه قوې له خوا د قانون خلا ډکه شي او مغلقیت یې ساده شي،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه عمل د قانون د تقنيني تفسير په نامه يادېږي. کوم قانون چې لاسته راغلی هغه ته تفسيري قانون وايي او هغه قانون چې تفسير شوی هغې ته تفسيري قانون وايي.

دا چې د مقننه قوې له خواد قانون تفسيرولو عمل په خپل وار سره هم ګټې لري او هم نواقص، چې د ښه پوهېدو لپاره لومړی د تقنيني تفسير ګټې او دويم د تقنيني تفسير نواقص مطالعه کوو.

د تقنيني تفسير ګټې:

کله چې د مقننه قوې له خوا قانون تفسير شي دې ته تقنيني تفسير وايي چې دغه تفسير ډېرې ګټې لري او مهمې ګټې يې په لاندې ډول دي:

- کله چې مقننه قوه قانون تفسير کړي:

دا تفسير واقعاً چې ډېر دقيق دی او اشتباهات پکې ډېر کم وي او علت يې دادی چې: همدغه مقننه قوه ده چې مخکې يې نومورې قانون تصويب کړی دی او د نومورې قانون ټولې خواوې ورته معلومې دي، کله چې دا قانون تصويب کېده او کوم مناقشات د مقننه قوې د اعضاو ترمنځ شوي، مذاکرات شوي، مختلف نظريات ورکول شوي او د کوم هدف لپاره، چې قانون وضع شوی هغه ټول دوی ته معلوم دي او حتی کوم سوال او ځواب چې د قانون د تصويب په وخت کې شوی دی، له هغې څخه هم خبر دي.

د پورته ټولو معلوماتو په درلودلو سره چې قانون تفسير شي په دې باندې دلالت کوي نومورې د قانون تفسير دقيق دی.

- د مقننه قوې د مداخلې له حيثه:

ليدل کېږي چې د ملي شورا يا مقننه قوې عمده او اساسي وظيفه د قوانينو تصويب دی، کله چې قانون تصويب کړي او په نومورې قانون کې د خلا يا مغلقيت له حيثه که کوم مشکلات موجود وي، د نومورو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشکلاتو حل هم د مقننه قوې کار دی او کله چې مقننه قوه خپله قانون تفسیر کړي دا یو ګټور کار دی، ځکه د مقننه قوې له خوا که قانون تفسیر شي نو له یوې خوا څخه یې خپله وظیفه تر سره کړې، بل دا چې تفسیر به یې دقیق وي او همدارنګه د مقنن اصلي هدف به لاسته راغلی وي او اشتباهات به هم کم وي

- د نه مداخلې له حیثه:

معمولاً ټول ورځ په ټولو دولتونو کې د ړې ګونې قواوې موجودې دي، چې هغه عبارت دي له مقننه قوه، چې قانون جوړوي، قضایه قوه چې د دغه قانون په اساس د خلکو تر منځ پرېکړې کوي او اجرایه قوه چې د محاکمو له خوا کومې فیصلې شوي، پر هغوی اجراات کوي یانې د قضایه قوې پرېکړې تطبیق کوي، لیدل کېږي چې د ړې واړه قواوې یو د بل سره همکاري لري او د حقوقو له حیثه باید چې سره همکاري وکړي، خو دغه همکاري ددې مانا نه لري، چې یو د بل په کارونو کې مداخله وکړي او که چېرې مداخله وکړي، نو په کارونو کې ګډوډي او بې نظمي رامنځته کېږي.

نو هر کله چې مقننه قوه خپل کار خپله وکړي او بله قوه پکې مداخله و نه کړي همدغې ته عدم مداخله وایي چې دایو ګټور کار بلل شوی او که احیاناً د قانون تفسیر د بلې قوې له خوا ترسره شي امکان لري لاندې نواقص رامینځته شي:

۱- که یوه قوه د بلې قوې په کارونو کې مداخله وکړي امکان د بې نظمۍ او ګډوډۍ لري

۲- امکان د اشتباهاتو زیات دی او دا ځکه چې د قانون په اړه پخواني معلومات او سوابق نه لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د شخصي اغراضو د نه موجوديت له حيثه:

که چېرې د مقننه قوې له خوا قانون تفسير شي په دې صورت کې شخصي اغراض او ملا حظات موجود نه وي او دا څکه چې:

۱- مقننه قوه قانون نه تطبيق کوي.

۲- بل دا چې مقننه قوه له قضاياوو څخه خبر هم نه وي او هر وخت چې قانون تطبيق نه کړي او له هغه قضاياوو څخه چې رامنځته شوي اطلاع هم ونه لري نو په دې صورت کې مقننه قوه بې طرفانه، عادلانه او واقع بينانه قانون تفسير کوي.

او بالمقابل هغه قوه چې د قضاياوو په اړه د عوه هم ورسره وي او د همدې دعوې لپاره قانون هم تفسير کړي نو په دې صورت کې ډېر امکانات شتون لري چې شخصي اغراض او ملاحظات به پکې موجود وي او شايد چې بې طرفانه او واقع بينانه تفسير ونه کړي.

- د اجباري والي له حيثه:

د تقنيني تفسير بل مفيديت دا دی چې اجباري جنبه لري او په ټولو مشابه موضوعاتو باندې په جبري ډول تطبيق کېږي.

- د استناد وړوالي له حيثه:

د استناد قابليت يې هم دوامداره وي او ټول رسمي مراجع کولای شي په خپلو پرېکړو او اجراآتو کې په تقنيني تفسيري قانون باندې استناد وکړي.

- د مستقيمې استفادې له حيثه:

کله چې مقننه قوه قانون تفسير کړي په دې صورت کې دا چې الزامي جنبه لري، نو ټول اجرايي ارګانونه مکلف دي چې له تقنيني تفسير څخه استفاده وکړي.

د تقنيني تفسير نواقص:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ددې چې د قانون تقنيني تفسير زياتې ګټې لري، ددغه ګټو تر څنګ نواقص هم لري، چې هغه عبارت له دې څخه دی، چې تقنيني تفسير ډېر وخت نيسي، دا ځکه چې په لومړي قدم کې قانون مقننه قوې ته استول کېږي، په لومړي قدم کې د ولسي جرګې له خوا ورته يو کميسون تاکل کېږي، له هغې څخه وروسته ولسي جرګه په عمومي مجلس کې د هغه تصويب کوي او له هغې څخه وروسته د مشرانو جرګې ته ځي، کله چې د مشرانو جرګې له خوا هم تائيد شي، نو د قانون تصويب تکميل شي، وروسته رئيس جمهور ته د توشيح لپاره استول کېږي او کله چې د رئيس جمهور له خوا توشيح شي له هغې څخه وروسته تطبيق کېږي، چې دا ډېر زيات وخت نيسي، پداسې حال کې چې پېښه په جريان کې ده او عاجلې فيصلې ته ضرورت لري او که د قانون تفسير ته انتظار کوي، نو په قضيه کې ډېر تاخير رامنځته کېږي، د همدغو مشکلاتو د حل لپاره استثناءً يوې بلې مرجع ته د قانون د تفسير اجازه ورکړل شوې چې هغه عبارت له قضايه قوې څخه ده او کله چې قضايه قوه قانون تفسير کړي د قضايي تفسير په نامه ياد ېږي.

دويم- قضايي تفسير: د قضايي تفسير مانا او مفهوم

کله چې قضات او محاکم غواړي چې د يوې پېښې په اړه د قانون د خلا يا د مغلقيت په صورت کې د مشکلاتو سره مخامخ شي، په دې صورت کې د قانون تفسير ته ضرورت ليدل کېږي.

که دغه قانون د مقننه قوې په واسطه تفسير شي، نو په دې صورت کې زيات وخت دربر نيسي، پداسې حال کې چې قضات او محاکم عاجلو پرېکړو ته ضرورت لري، نو په دې صورت کې قانون ستړې محکمې ته د قانون د تفسيرولو واک ورکړی دی.

د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون ۱۲۱ ماده داسې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

صراحت لري:

۱۲۱ ماده:

له اساسي قانون سره د قوانينو، تقنيني فرمانونو، بين المللي معاهدو او بين المللي ميثاقونو د مطابقت څېړل، د حکومت يا محاکمو په غوښتنه او د هغو تفسير د قانون له حکمونو سره سم د سترې محکمې صلاحيت دی.

د پورته مادې د حکم په اساس قضات د ددې صلاحيت لري چې قانون تفسير کړي، نو هر وخت چې د قانون د تطبيق په وخت کې قضات د قانون د خلا يا مغلقيت سره مخامخ شي او ستره محکمه د غه خلا ډکه کړي او که مغلقيت موجود وي هغه روښانه کړي د غه عمل ته قضايي تفسير وايي.

د قضايي تفسير اعتبار:

ليدل کېږي چې قضايي تفسير په هغه صورت کې د قضاتو له خوا تر سره کېږي چې کله د دوو اشخاصو تر منځ دعوه موجوده وي يا دا چې کومې جرمې پېښې سره مخامخ شي، په دې مانا چې کله قضاتو ته يوه موضوع راشي او د همد غه موضوع په اړه په قانون کې يا خلا موجوده وي او يا دا چې مغلقيت موجود وي، نو په دې صورت کې د همد غه خاصې موضوع لپاره قانون تفسير وي او کله چې د يوې خاصې موضوع او پېښې لپاره قانون تفسير شي، يواځې پر همغې پېښې تطبيق کېږي او پر نورو پېښو يې تطبيق اجباري جنبه نه لري او محاکم هم په دې باندې مکلف نه دي، چې بيا دې د غه فيصله تکرار کړي.

A د قضايي تفسير ګټې (مزايا وې):

کله چې د قضايه قوې له خوا قانون تفسير شي لاندې ګټې لري:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د وخت نه ضایع کېدو له حیثه یا د عاجل والي له حیثه:

کله چې قضات د قانون له مشکلاتو سره مخامخ شي نو په دې صورت کې هغوی خپله د هغې لپاره د حل لاره لټوي نه یې مقننه قوې او نه یې رئیس جمهور ته لېږي، بلکې یواځې د ستري محکمې د ۹ تنو اعضاو له خوا تفسیر کېږي، چې په دې صورت کې د وخت د ضایع کېدو مخه نیول کېږي.

۲- د اجباري والي له حیثه:

قضایي تفسیر هم لکه د تقنیني تفسیر په څېر الزامي او اجباري جنبه لري، خو د تقنیني تفسیر سره یې فرق دا دی د تقنیني تفسیر الزامي والی په ټولو پېښو او واقعاتو باندې تطبیق کېږي، قضایي تفسیر بیا یواځې په همغه پېښه او قضیه باندې تطبیق کېږي، چې د هغې لپاره تفسیر شوې وي.

۳- د استناد وړوالي له حیثه:

د استناد له حیثه هم قضایي تفسیر د تقنیني تفسیر په څېر دی خو یو توپیر لري چې قضایي تفسیر د همدې خاص موضوع لپاره د استناد وړوالي لري او تقنیني تفسیر عام دی او په ټولو موضوعاتو کې ور باندې استناد کېږي.

B د قضایي تفسیر نواقص:

قضایي تفسیر د ذکر شوو ګټو تر څنګ نواقص هم لري، چې په لاندې ډول دي:

۱- د شخصي اغراضو د لرلو له حیثه:

کله چې قضات قانون تفسیر کړي نو په دې صورت کې د دې احتمال شته دی چې د دعوې له ذیدخلو خواوو څخه د یوه په ګټه یا ضرر قانون تفسیر کړي او دا ځکه چې لومړی دوی ته د دعوه راغلې ده او د دعوې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرفين دوی ته معلوم دي نو ددې احتمال شته دی، چې له دغو اشخاصو څخه کوم يو سره يا همکاري او يا هم بدبيني ولري او د هغې په نظر کې نيول سره قانون تفسير کړي، چې دا يې هم له نواقصو څخه ګڼل کېږي.

۲- د نورو په کارونو کې د مداخلې له حيثه:

کله چې قضايه قوه قانون تفسير کړي، په دې صورت کې قضايه قوه د مقننه قوې په کارونو کې مداخله کړې ده او کله چې يوه قوه د بلې قوې په کارونو کې مداخله کوي، نو احتمال شته چې کارونه به له يوې خوا غير دقيق وي او د بلې خوا به اصلي هدف هم تر لاسه نه کړي چې دا يې له نواقصو څخه ګڼل شوی دی.

دريم- شخصي تفسير: د شخصي تفسير مانا او مفهوم:

شخصي تفسير دې ته وايي، چې د کومې رسمي مرجع لکه مقننه قوې او قضايه قوې له خوا نه وي شوی، بلکې د غير رسمي اشخاصو، لکه: حقوق دانانو، علماو، مسلکي اشخاصو او دانشمندانو له خوا تفسير کېږي او دا په دې مانا چې هر وخت حقوق دانان او قانون پوهان په قانون کې خلا او مغلقيت وګوري نو دغه د قانون خلا ابهام او پېچلتيا په خپل ذوق سره، د خپل استعداد مطابق خلا ډکوي او مغلقيت ساده کوي او هغه په نشراتي ارګانونو کې نشروي چې دغه عمل ته شخصي تفسير وايي.

کله چې د غير رسمي مرجع له خوا قانون تفسير شي دا تفسير هم ګټې لري او هم نواقص چې دلته يې ګټې او نواقص دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

د شخصي تفسير ګټې:

شخصي تفسير لاندې ګټې لري.

۱- د شخصي اغراضو او ملاحظاتو د عدم موجوديت له حيثه:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې قانون پوهان او حقوق دانان قانون تفسیروي، نو په دې صورت کې دوی ته دا معلومه نه وي چې له نومورې قانون څخه به خامخا د قضایاوو په حل او فصل کې استفاده کېږي او که نه؟ همدارنګه دا هم ورته معلومه نه وي چې نومورې قانون که احیاناً تطبیق هم شي دا به په چا باندې تطبیق کېږي، نو په همدې اساس د نورو ارګانونو په څېر شخصي ملاحظات پکې نه مطرح کېږي.

۲- د دقیق والی له حیثه:

په شخصي تفسیر کې له علماوو سره د قانون په اړه پخواني سوابق موجود نه وي، نو څرنګه مورږ دا حکم کولای شو چې شخصي تفسیر به دقیق وي او په تفسیر کې به یې مشکلات موجود نه وي؟ د دغه دواړو پوښتنو ځواب په لاندې ډول ویل شوی دی.

لومړی دا چې شخصي تفسیر اجباري جنبه نه لري او اختیاري دی او کله چې په خپله خوښه او رضا باندې کوم کار کوي، معمولاً دا به هغه کار وي چې نومورې د هغې په اړه دقیق معلومات لري، دویم دا چې هر څوک چې قانون تفسیر کوي دا به علماً او مسلکي اشخاص وي او کله چې تفسیر کوي نو دا په هغه صورت کې وي، چې پر موضوع فوق العاده حاکمیت لري.

درېیم دا چې اکثره وختونو کې شخصي تفسیر د یو حقوقدان له خوا نه، بلکې د یو دسته حقوق پوهانو د یوې ډلې له خوا تر سره شي، که مورږ ووایو چې مقننه قوه د یو ګروپ کسانو له خوا د قانون په اړه بحث کوي او د هغې تفسیر یا تصویب کوي، د هغوی په اړه باید وویل شي چې په مقننه قوه کې خو ټول ګروپ حقوق دانان او مسسلکي اشخاص نه وي.

نو په همدې اساس کله چې د حقوق دانانو له خوا قانون تفسیر شي دا تفسیر به دقیق وي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شخصي تفسير نواقص:

د پورته يادو شوو مزاياوو سره سره شخصي تفسير لاندې نيمګړتياوې يا نواقص هم لري:

۱- د غير اجباري والي له حيثه:

کله چې د حقوق پوهانو له خوا قانون تفسير شي، دغه تفسير شوی قانون اجباري او الزامي جنبه نه لري او نه ترېنه مستقيماً استفاده کېږي.

يانې قضات او محاکم په دې باندې مکلف نه دي چې خامخا دې له دغه تفسير څخه په پرېکړو کې استفاده وکړي او نه نور خلک په دې باندې مکلف دي چې د يو قانون په څېر نومورې تفسير په خپل ځان باندې لازمي کړي او نه دولت خلک په دې باندې مجبوروي، چې خامخا د حقوق پوهانو تفسير قبول کړي، اما په غير مستقيم ډول اجباري جنبه لري او هغه داسې چې کله ترېنه قضات او محاکم په پرېکړو کې يا دا چې مقنن د قانون په تصويب يا تفسير کې استفاده وکړي، نو هغه پرېکړه او قانون اجباري جنبه لري، چې دا غير مستقيم د حقوق دانانو نظر دی چې اجباري جنبه لري.

۲_ د نه/ستناد له حيثه:

په شخصي تفسير باندې مستقيماً استناد نه کېږي، يانې هېڅ قاضي د پرېکړو په وخت کې داسې استناد نه کوي چې ما د پلانکي عالم د نظر په اساس دا پرېکړه کړې ده، ولې په غير مستقيم ډول استناد پرې کېږي او هغه په لاندې حالاتو کې:

- کله چې نوی قانون جوړېږي او د قانون جوړونکي ارګان له خوا د يو عالم د نظر په اساس د قانون يوه يا څو مادې جوړې شي.
- کله چې په قانون کې د مقننه قوې له خوا اصلاحات او تغييرات

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته شي.

- یا دا چې د پخواني قانون په تفسیر کې د علماوو له نظریاتو څخه استفاده وشي.

- کله چې قضات او محاکم د قانون د تفسیر په وخت کې د نومورې عالم له نظر څخه استفاده وکړي، نو پدغه پورته څلور واړو حالاتو کې د عالم نظریات په غیر مستقیم ډول اجباري جنبه اختیاروي او استناد پرې کېږي.

تر دې ځایه په دې باندې بحث وشو چې په ټوله کې درې ارګانونه دي چې قانون تفسیروي، چې هغه عبارت دي، له مقننه قوې، قضایه قوې او شخصي یا غیر رسمي مرجع څخه چې عبارت له حقوق دانانو څخه دي، د دغه درې واړو تفسیرونو پېژندنه ګټې او نواقص په تفصیل سره بیان شول، اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د قانون د تفسیر په وخت کې مفسر په دې باندې مکلف دی، چې د قانون چوکاټ په داخل کې قانون تفسیر کړي او که د قانون له چوکاټ څخه دباندې هم تفسیر کولای شي؟ د دغې پوښتنې د ځواب لپاره نبه دا ده، چې لاندې عنوان په تفصیل سره مطالعه کړو.

د تفسیر ډولونه د محدود والي او وسیع والي له حیثه:

هر وخت چې په قانون کې خلا یا مغلقیت موجود وي او د قانون دغه خلا یا مغلقیت خپله د قضاتو او محاکمو له خوا حل شي، په دې مانا چې قضات خپله د قانون خلا ډکه کړي یا دا چې مغلقیت یې ساده او روښانه کړي، دغه عمل ته د قانون تفسیر وایي، چې دا به له دوو حالاتو څخه خالي نه وي.

لومړی حالت: قضات او محاکم به د قانون د چوکاټ په داخل کې د قانون د خلا او مغلقیت لپاره د حل لاره پیدا کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم حالت: قضات او محاکم به د قانون د چوکاټ نه دباندې د قانون د خلا او مغلقیت لپاره د حل لاره پیدا کوي، چې لومړی حالت ته محدود تفسیر او دویم حالت ته آزاد تفسیر وایي.

له پورته توضیحاتو څخه دا په ډاګه کیږي، چې د قانون تفسیر په دوه ډوله دی، محدود او آزاد تفسیر، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو:

لومړی محدود تفسیر:

هر وخت چې قضات او محاکم د قانون د تطبیق په وخت کې د مشکلاتو (د قانون خلا او مغلقیت) سره مخامخ شي او وغواړي چې دغه مشکلات حل کړي، په دې مانا چې خلا ډکه کړي او مغلقیت ساده کړي، په دې شرط چې د قانون د چوکاټ په داخل کې به د مشکلاتو حل کوي.

پس هر وخت چې د قانون د چوکاټ په داخل کې د قانون خلا ډکه او مغلقیت یې ساده کړي دا عبارت له محدود تفسیر څخه دی.

اوس پوښتنه دا ده چې؛

د قانون د چوکاټ داخل، څه مانا لري؟

د قانون چوکاټ داخل په دې مانا دی چې که په قانون کې خلا موجوده وي، نو د همدې قانون د یوې بلې مشابه موضوع سره به قیاس وکړي او که مغلقیت موجود وي نو د قانون د چوکاټ په داخل کې به یواځې د هغه لفظ ژباړه او مانا وکړي او بس.

له پورته توضیحاتو څخه دا هم ثابته شوه چې محدود تفسیر په دوه برخو باندې وېشل شوی دی، چې یو ته قیاسي تفسیر او بل ته یې لفظي تفسیر وایي چې هر یو جلا جلا مطالعه کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- لفظي تفسير:

هر وخت چې قضات او محاکم د قانون د تطبيق په وخت کې د الفاظو د مغلقيت سره مخامخ شي، په دې مانا چې د قانون متن موجود دی، خو داسې الفاظ او عبارات پکې استعمال شوي چې قاضي له هغې څخه درک نه شي کولای چې ددې الفاظو او عباراتو هدف څه دی او څه مانا لري؟ نو په دې صورت کې مفسر د ډېر قوي او سخت مشکل سره نه دی مواجه شوی او دا ځکه چې د قانون متن موجود دی، يواځې الفاظ يې مغلق او پېچلي دي.

هر وخت چې دغه مغلق او پېچلي الفاظ د قانون په چوکاټ کې ساده کړي عبارت له لفظي تفسير څخه دی.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د قانون په چوکاټ کې په کومه طريقه تفسير کوي؟ يا دا چې مفسر د الفاظو په ساده کولو کې له کومې طريقې څخه کار اخلي؟

کله چې د يوې ټاکلې موضوع په اړه د قانون متن وجود لري، اما دا متن د نومورې موضوع لپاره پوره ځواب ګوی نه وي، بلکې د مغلقيت او پېچلتيا لرونکی وي، ددې مشکل د حل لپاره له لفظي تفسير څخه د قانون د متن په نظر کې نيولو سره کولای شي د لاندې درې طريقو څخه استفاده وکړي.

لومړی طريقه- د قانون د تدوين مقدماتي کارونو ته مراجعه کول:

قضات او محاکم له مرعی الاجرا (نافذ) قانون څخه علاوه، بايد هغه مختلفې طرحې او پروژې چې ددې قانون د مسودې د تيارولو لپاره تهيه او رامنځته شوي وي د غور او برسۍ لاندې ونيسي او بالاخره پيدا کړي چې مقنن نومورې الفاظ د کوم هدف لپاره تدوين او په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصويب رسولي دي.

په دې طريقه قاضي کولای شي چې مورد نظر قانون په ښه ډول سره تفسير کړي او د مقنن اصلي هدف ته ورسېږي.

دويمه طريقه-مخکنيو مشابه قضايا وو ته مراجعه کول:

کله چې قضات او محاکم د قانون د الفاظو مغلقيت سره مواجه شي نو مخکې چې کوم مشابه موضوعات فيصله شوي هغې ته مراجعه وکړي او وګوري چې له نومورې لفظ څخه هدف څه ؤ؟

په دې حالت کې بايد قضات او محاکم کوښښ وکړي، چې نوې موضوع د پخوانۍ مشابه موضوع له مخې د موجوده لازم الاجرا قانون د متن په نظر کې نيولو سره ولټوي او د حل لاره يې پيدا کړي.

دربيمه طريقه-د الفاظو مانا او ژباړه کول:

که چېرې قاضي د پورته دوه طريقو په اساس و نه توانېده چې موضوع حل کړي، نو د قانون د متن مغلق او پېچلي الفاظ بايد يواځې وژباړي يا دا چې مانا يې بايد وليکي، دلته اوس پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې که يو لفظ څو مانا ګاني ولري، نو بيا بايد څه وکړي؟ په دې صورت کې به د مقنن د عقيدې په اساس په دې موضوع کې عمومي منافع په نظر کې نيول شوي او که خصوصي منافع په نظر کې نيول شوي، چې دا په نظر کې نيول حقيقت ته سړی نژدې کوي.

لفظي تفسير هم ګټې او هم نواقص لري چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

د لفظي تفسير ګټې:

د مقنن اراده او هدف تغيير (بدلون) نه خوري او دا ځکه چې مفسر د قانون د چوکاټ نه دباندې نه دی وتلی او د قانون په چوکاټ کې يې مغلقيت ساده کړی دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لفظي تفسير نواقص:

حقوق د انجماد حالت څانته غوره کوي، په دې مانا، چې حقوق داسې يو علم دی، چې: د نورو علومو په څېر د انکشاف او پرمختګ په حالت کې دی، ولې د حقوقو د علم انکشاف او پرمختګ د علماو د نظرياتو په اساس رامنځته کېږي، نو په دې صورت کې ليدل کېږي چې علماو نظرياتو له ورکولو څخه منع شوي نو ځکه دا حکم کوو چې حقوق د انجماد حالت غوره کوي.

ب- قياسي تفسير:

هر وخت چې قضات او محاکم د عمل په ساحه کې (د قانون د تطبيق په ساحه کې) د قانون د خلا سره مخامخ شي او د قانون دغه خلا د قانون په چوکاټ کې ډکه کړي يا نې د يوې بلې مشابه موضوع سره قياس وکړي او خلا ډکه کړي، دغه تفسير د قياسي تفسير په نوم يادېږي.

دا چې د يوې تاکلې موضوع په اړه هېڅ قانوني متن موجود نه وي، په دې صورت کې ليدل کېږي، چې مفسر له لفظي تفسير څخه استفاده نه شي کولای، بل دا چې په دې صورت کې د قانون تفسير د لفظي تفسير په نسبت د تفسير مغلق ترين ډول دی او دا ځکه چې د يوې موضوع په اړه د قانون کوم تاکلی متن وجود نه لري.

اوس دلته هم يوه پوښتنه مطرح کېږي، چې له کومې طريقې څخه مفسر استفاده وکړي، چې د يوې خوا د مقنن اصلي هدف ترلاسه شي او له بلې خوا د قانون له چوکاټ څخه دباندې ونه وځي؟

حقوق دانانو په دې برخه کې يو څه د حل لارې وړاندې کړي، چې په لاندې ډول روښانه کېږي:

۱- د قياس له مخې استدلال:

لومړی طريقه چې په دې مورد کې وجود لري هغه عبارت له قياس

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه ده، کله چې د یوې تاکلې موضوع په اړه د قانون پټه متن کې کوم حکم موجود نه وي، په دې صورت کې قاضي باید کوښښ وکړي، چې د قانون په چوکاټ کې بله مشابه موضوع پیدا کړي او پر هغې قیاس وکړي، البته ددې خبرې یادونه باید وکړو چې قیاس باید د داسې موضوع سره وکړي چې لاندې دوه شرایط پکې پوره شي.

اول شرط:

د دواړو مسئلو ترمنځ باید تام شباهت باید موجود وي یانې د دواړو مسئلو تر منځ مشابهت شرط دی، لکه: د تلویزون قیاس د رادیو سره، یا د موټر قیاس د اورګادي سره.

دویم شرط:

له هغې موضوع سره چې قیاس ورسره کېږي، باید صریح حکم موجود وي او که په هغه کې صریح حکم موجود نه وي نو د هغې سره بیا قیاس نه کېږي.

ددې لپاره چې د قیاس په اړه بنه پوه شو، باید لاندې مثال مطالعه کړو.

په فرانسه کې د ښځې او میړه د جلا والي یو ډول د (جسمي انفصال) په نامه یادېږي، که فرض کړود A په نوم یو سړی او د B په نوم ښځې تر منځ جسمي انفصال صورت نیسي، د انفصال څخه وروسته داسې سوال واقع کېږي، ایا A به ټول هغه تحایف چې د ازدواج په دوران کې یې خپلې ښځې ته ورکړي دوباره په لاس راوړي او که نه؟

د فرانسې مدني قانون په دې اړه کوم حکم نه لري، ولې په مدني قانون کې د طلاق په اړه داسې حکم شته دی، چې: میړه کولای شي له طلاق څخه وروسته ټول هغه تحایف لاسته راوړي کوم چې یې د ازدواج په دروان کې خپلې ښځې ته ورکړي وو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ځای کې د طلاق او جسمي انفصال تر منځ مشابهت شتون لري او د جسمي انفصال قیاس له طلاق سره کېدای شي او باید چې تول تحایف A تر لاسه کړي

۲ - د قوي دلیل له مخې استدلال:

کله کله داسې وي، چې په قانون کې متن موجود نه وي، ولې تر څنګ یې یو بل قوي دلیل موجود وي، نو مفسر کولای شي چې د دغه قوي دلیل په اساس قانون تفسیر کړي

نښځه او میړه چې کله هم شریک ژوند تېروي نو دوی د شریکو اموالو خاوندان دي او کوم اموال او شتمني چې لري، د کورنۍ د شتمنۍ په نامه یادېږي، چې هم د میړه او هم د نښځې پورې تړلتیا لري، ددې لپاره چې دغه شتمني په ښه شکل سره تنظیم شي، نو د کورنۍ له غړو څخه یې یو د اموالو سرپرستي په غاړه لري، چې په اکثرو دولتونو کې د دغه اموالو سرپرست سړی وي

فرض کوو چې د یوې کورنۍ رئیس یا سرپرست غواړي، چې خپل کوربل چا ته په اجاره ورکړي او له خپلې نښځې سره یې موافقه نه ده کړې، آیا په دې صورت کې کور په اجاره ورکولای شئ؟

ددې پوښتنې ځواب چې کله په قانون کې ولیدل شو، نو کوم حکم موجود نه و، ولې داسې یوه ماده شتون لري چې: میړه کولای شي په خپل صلاحیت خپل کور خرڅ کړي، ولې د اجارې په اړه کوم حکم نشته دی

په دې ځای کې د قوي استدلال له مخې داسې نتیجه اخلو چې میړه کولای شي خپل کور د بیعې د عقد له مخې خرڅ کړي، پس د قوي استدلال له مخې خپل کور په کرایه او اجاره هم ورکولای شي، نو په دې صورت کې قانون تفسیر کېږي البته قیاسي تفسیر.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قیاس په اساس تفسیر کتې اوتاوانونه لري:

د قیاسي تفسیر کتې هغه کتې دي کومې چې په لفظي تفسیر کې مطالعه شوې او تاوانونه يې هم همغه دي کوم چې په لفظي تفسیر کې مطالعه شول، چې په دې ځای کې يې نه تکرارو.

دویم-آزاد تفسیر:

له آزاد تفسیر څخه په جزایي مسایلو کې استفاده نه کېږي او یواځې په مدني مسایلو کې ترېنه استفاده کېږي ددې لپاره چې موضوع ښه روښانه شي، لومړی آزاد یا وسیع تفسیر تعریفوو او په دویم قدم کې دغه موضوع روښانه کوو چې ولې په جزایي مسایلو کې ترېنه استفاده نه کېږي؟

تعریف:

هر وخت چې قضات او محاکم د عمل په ساحه کې د قانون د خلا سره مخامخ شي، ددې خلا د ډکولو لپاره محاکم او قضات په خپله د قانون د دچوکاټ نه دباندې د کوم معیار او هدف ټاکلو تصمیم ونیسي او دغه خلا ډکه کړي، په دې مانا چې مفسر ځانته کوم معیار نه وي ټاکلی، دغه عمل د آزاد تفسیر په نوم یادېږي، په دې صورت کې چې دا خلا ډکوي مفسر د خپل ځان سره دوه سوالونه مطرح کوي او ددې سوالونو ځواب هم خپله ورکوي او دغه سوال او ځواب د خپل ځان لپاره یو معیار ټاکي.

۱- مفسر ته دا سوال پیدا کېږي چې که چېرې پخوانی مقنن موجود وی، یا ژوندی وای او هغه ددې مشکل سره مخامخ شوی وای، نو هغه به په دې اړه څه تصمیم نیولای وای؟

ددې سوال په ځواب کې د مفسر ځواب دا دی که چېرته په دې وخت کې هغه مقنن ژوندی وی، نو ددې مشکل حل به يې په دې طریقه کړی وی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته باید د یوې خبرې یادونه وکړو چې دغه مفسر چې کومه نظریه ولیکله په دې کې باید هغه د منطقې تړون شرایط په نظر کې نیولي وي او د خپل وجدان د محکمې مطابق یې حقیقي فیصله کړې وي، چې دغه عمل چې ده تر سره کړی، نو دغه عمل خپله یو تفسیر دی.

۱- کله کله مفسر له ځان سره داسې سوال هم مطرح کوي، چې که چېرته زه په خپله مقنن وای او د داسې یوې خلا سره مخامخ وای، نو ما به په څه ډول د دغې مسلې حل رایستلای وای؟ یانې په څه ډول به مې خلا ډکه کړی وای؟

په ځواب کې وایي، چې که چېرته زه په خپله مقنن وای، نو ما به دغسې یو قانون جوړ کړی وی، یا به مې په دې ډول دغه خلا ډکه کړی وی.

کله چې پورته دوه سوالونه مطرح کړي تر هغې وروسته خپل نظر ورکوي، د نظر ورکولو په وخت کې باید د تړونې تړون شرایط او ظروف په نظر کې ونیسي او وروسته یې د وجدان محکمې دا فیصله قبوله کړي وي او له هغې څخه وروسته د قانون آزاد تفسیر کوي.

مخکې دې خبرې ته اشاره وشوه چې له آزاد تفسیر څخه یواځې په مدني مسایلو کې استفاده کېږي او په جزایي مسایلو کې ترېنه استفاده نه کېږي، ددې خبرې دلیل څه دی؟

د لاندې دوه دلایلو په اساس:

لومړی دلیل:

په حقوقو کې یو ډېر مهم پرنسیپ موجود دی او هغه د جرایمو او جزاګانو د قانونیت پرنسیپ دی، په دې مانا چې بې له قانون څخه نه جرم شته او نه مجازات.

یانې تر هغه وخته پورې چې قانون موجود نه وي او کوم عمل ته یې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرم نه يې ويلی، مورِ هېڅ عمل ته جرم نشو ويلای، نو په همدې اساس له آزاد تفسير څخه په جزايي مسايلو کې استفاده نه کېږي.

دويم دليل:

په جزايي مسايلو کې ترېنه ځکه استفاده نه کېږي، چې که اشتباه ترېنه وشي د هغه ببرته جبران نه کېږي، د مثال په ډول که: اشتباهآيو سړی ووژل شي او وروسته ثابته شي چې اشتباه شوې ده نو هغه سړی ببرته ژوندی کېدای نشي او په مدني مسايلو کې ترېنه ځکه استفاده کېږي، چې د هغې جبران کېدای شي، د مثال پنه ډول که قاضي د يو چا ځمکه اشتباها بل چا ته ورکړي او وروسته ثابته شي چې اشتباه شوې ده، نو په دې صورت کې کولای شي، چې ځمکه ببرته اصلي مالک ته وسپاري.

د آزاد تفسير ګټې او نواقص:

کله چې قانون په آزاد ډول تفسير شي هم ګټې لري او هم نواقص، چې هر يو يې جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

د آزاد تفسير ګټې:

ازاد تفسير لاندې ګټې لري.

۱- وخت نه ضايع کېږي.

۲- د حقوقو د انجماد حالت منځ ته نه راځي.

د آزاد تفسير نواقص:

هر وخت چې قانون په آزاد ډول تفسير شي لاندې نواقص لري.

۱- غير دقيق وي او دا ځکه چې يو اځې يو شخص د قانون د چوکاټ نه دباندې قانون تفسير کړی دی.

۲- شخصي ملاحظات پکې واقع کېږي.

۳- د مقنن اصلي هدف نه تر لاسه کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تورو هیوادونو کې د تفسیر کتنې

هر هیواد د قانون د تفسیر په اړه خپلې قواعد لري، مونږ هم د قانون د تفسیر څرنګوالی په خپلو غربي هیوادونو کې مطالعه کوو چې په لاندې ډول دي

الف- د قانون تفسیر په فرانسه کې

((یا لویو پیره)) د فرانسې د دیوان لوهړی رئیس د فرانسې د ملدتي قانون د ((۱۰۰)) سلم کال د پوهنې کیدو په مناسبت په ((۱۹۰۴)) م کال کې د قانون د تفسیر په هکله په خپل مشهور تقریر کې په هغې زمانه کې د تفسیر روش چې پرته له کوم اعتراض څخه د فرانسې په دوکتورینو حاکمه وه رد کړه او وې ویل: ((کله چې د قانون متن په حکمي حالت کې په رویناته او دقیق ډول بیان شوی وي او هیڅ ډول مبهم والی و ته لري، قاضي د هغې په متلو او اطاعت کولو مؤظف دی، لیکن کله چې د قانون متن مبهم وي د هغه په کلمانو او ماتا کې تردید او شک موجود وي چې د یل متن په هقایسه ممکنه ده، تر یوې اندازې پورې نقیص یا کم شي او یا برعکس تصمیم شي زما نظر دا دی چې په دې صورت کې قاضي د تفسیر لپاره د لوی اختیار خاوند دی، هغه باید کوښښ وکړي، تر څو معلوم کړي چې قانون لیکوتکي ۱۰۰ کاله مخکې د قانون د لیکلو په وخت کې څه فکر درلود؟ هغه باید د خپله پوښتنه وکړي، دا سې چې که هغه مقنن تن موجود وای ددې مادې په اړه به یې څه فکر کاوه.

باید خپله ووایي چې د هغې تفسیر اتو له امله چې په دې ۱۰۰ کالو کې د فرانسې ټولنې په اقتصادي، اساساتو او همدارنګه په اقتصادي او ټولنیزې وضعې کې متحوله راغلي، نو باید چې قانون د همدغه واقعیتونو او غوښتنو سره همغږی شي او د همدې مقکورې په اساس قانون تفسیر کړي، چې عدالت او عقل دواړه ددې حکم کوي))

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د قانون تفسیر په المان کې:

د المان د تفسیر طریقه د روم جرمن حقوقي کورنۍ د هېوادونو سره نژدې والی لري، خو د فرانسې هېواد سره څه توپیر لري او هغه دا چې د فرانسې حقوق دانان خپل پخوانی قانون چې هم تفسیروي کوښښ کوي چې د مقنن اراده او هدف تفسیر نه کړي، ولې المان کې که چېرې ضرورت وي، د مدني قانون لیکونکي کولای شي، چې ځینې قانوني مقررات خنثی کړي.

ج- د قانون تفسیر د شمالي اروپا په هېوادونو کې:

په ځینو خاصو قانوني قواعدو باندې، د کلي اصولو د ارزښت نظریه په سویډن او فنلینډ کې هم منل شوې ده، له دې جملې څخه د سویډن د رسمي قوانینو ټولګه په هر کال کې خپرېږي، د یوې پخوانې عنعنې له مخې چې ان تر (۱۳م) پېړۍ د وستګوتن (Westgoten) په قوانینو کې هم لیدل کېږي، د قاضیانو د لارښوونې تر عنوان لاندې یوه عمومي برخه لري، چې قاضیانو ته پکې (۴۳) لارښوونې موجودې دي، دا اصول په (۱۵۵۰م) کال کې د یو استاد له خوا چې اولاس پیټر (Olaus Petr) نومېده راغونډ شوي دي، سره ددې چې رسمي قانوني بڼه یې خانته نه ده غوره کړې، ولې له (۳۰۰) کالو څخه را په دې خوا په قوانینو کې لیکل کېږي، پدغو اصولو کې قضاتو ته ډېر پراخه صلاحیت ورکړل شوی دی، د مثال په ډول:

کله چې یو قانون مضر ثابت شي، نور نو قانون نه ګڼل کېږي، د یو صالح انسان حقوقي شعور او غوره قاضي د یوې موضوع په نظر کې نیولو سره شخصي ګټې په نظر کې نیسي، نو هر هغه قانون چې د شخصي ګټې په نظر کې نیسي قانوني اعتبار لري او هر هغه قانون چې د شخصي ګټې په نظر کې نه نیسي، قانونی اعتبار نه لري، ولې ددې تر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګ د اسې اصول هم شته دی چې: هغه شخص چې د قانون محتوی، هدف او مفهوم نه پېژني قاضي کیدای نه شي.

په لنډ ډول ویلی شو، چې هر وخت په قانون کې د کومې پېښې په اړه وضاحت موجود نه وي، یا دا چې بلکل خلا موجوده وي، یا دا چې الفاظ یې مغلق وي، نو هغه باید حل شي، ځکه چې د قانون په تطبیق کې، مشکلات رامنځته کوي او کله چې وغواړو دغه مشکلات حل شي نو باید قانون تفسیر شي.

دا چې تفسیر د مقننه قوې له خوا کېږي، که د قضایه قوې له خوا کېږي او که د عالمانو له خوا کېږي، خو نو موږ ې مشکل باید حل او فصل شي، ددې خبرې یادونه هم ضروري ده چې په جزایي مسایلو کې د قانون د چوکاټ په داخل کې د قانون تفسیر ډېر ښه دی او اعتبار هم لري.

دریېم مطلب -عرف او عادات:

ددې لپاره چې د عرف او عاداتو په اړه ښه معلومات تر لاسه کړو، لاندې عنوانونه باید مطالعه کړو، د عرف تاریخي بهیر، د عرف مانا او مفهوم، د عرف او عاداتو شرایط، د عرف او عاداتو د مشروعیت دلایل، د عرف اهمیت، د عرف متشکله عناصر، د عرف رول په قانون کې، د عرف ګټې او د عرف نواقص.

لومړی جز - د عرف او عاداتو تاریخي بهیر:

په تاریخي لحاظ له ټولو حقوقي منابعو څخه لومړنی منبع عرف او عادات دي.

د قوانینو وضع کول هم له هغه وخت څخه چې دولتونه منځ ته راغلي پیل شوي دي، چې له هغې جملې څخه د حمورابي قانون چې له میلادی پېړۍ څخه دوه زره کاله مخکې تدوین شوی دی، همدارنګه الواح

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوازده ګاڼه، د ساماتيانو قانون، د ماتي قانون، د پخواني هند قوانين، د اتن او نور قوانين چې دېره پخوانۍ سابقه لري، ولې کوم معيار وته چې په نظر کې نيول شوي له هغې څخه معلومېږي چې دغه ټول قوانين د تدوين شوي عرف له مجموعې څخه عبارت دي

تاريخ ليکوونکي او ټولټيټ تدوينکي بالاخره دې نتيجې ته رسي چې د حکومتونو تر ايجاد پخوا هم ډېرې قبيلې او قومونه تېرې شوي دي، چې هغوی اډاببو او قومي رواجونو ته احترام درلود، له پورته توضيحاتو څخه دې نتيجې ته رسېږو چې عرف د حقوقو ډېره مهمه منبع ده.

دويم جز- د عرف او عاداتو مانا او مفهوم

په تېرو درسونو کې موږ مطالعه کړل چې آفاقي حقوق دوه ډوله منابع لري، چې يوې اصلي منابع دي او بلې يې فرعي منابع. اصلي منابع عبارت له هغې منابعو څخه دي چې مستقيماً ترېنه استفاده کېږي، الزامي جنبه لري او استناد پرې کېږي، دغه اصلي منابع په دري برخو ويشل شوي دي

د قوت په لحاظ اولينه منبع اسلامي شريعت دی، دويمه منبع قانون دی او دريمه منبع يې عرف او عادات دی، ددې خبرې مفهوم دا دی چې هر وخت په يوه موضوع کې اختلافات پيدا شي، تو په لومړي قدم کې به اسلامي شريعت ته مراجعه کېږي. که په اسلامي شريعت کې د علم د کموالي په اساس حکم پيدا نه شو کړای، تو بيا قانون ته مراجعه کېږي او د هغوی د احکامو مطابق به فيصله کېږي او که په قانون کې هم حکم موجود نه وي. تو بيا به عرف او عاداتو ته مراجعه کېږي او د عرف په اساس به فيصله صورت نيسي اوس پوښتنه دا ده، چې عرف څه ته وايي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرف لغوي تعريف

عرف په لغت کې په ماتا د معرفت او پېژندنې سره راغلې ده او عادات له هغه معقول کار څخه عبارت دي، چې د هغه په تکرار باندې انسان روږدی وي

همدارنګه ابن عابدین وایي: عادات له معاودت څخه اخیستل شوي او تکرار ته وایي

د عرف اصطلاحی تعريف

د عرف او عاداتو لپاره ډیر تعریفات شوي دي چې دلته د نمونې په ډول ترې یادونه کوو، عرف او عاداتو، له هغو حقوقي قواعدو څخه عبارت دي چې د مقننه قوې او اساسي قانون له تشریفاتو څخه پرته، خپله د خلکو له وجدان او ذهنیت څخه ایجاد شوي وي

یا په بل عبارت: عرف او عادات د هغو قواعدو مجموعه ده چې له تولنیزو پېښو څخه راپیدا شوي وي او بې د مقننه قوې له مداخلې څخه بې د حقوقي قاعدې شکل خانته غوره کړی وي

یا: په ملي حکومت کې تول ملي او حقوقي قواعد چې د ملت له ارادې څخه سرچینه اخلي، نو په هغه صورت کې چې په غیر مستقیم ډول بې د مقننه قوې له خوا اراده بیان او منځته راوړل شي قانون او که په مستقیم ډول منځته راوړل شي عرف ګڼل کېږي

یا عرف او عادات د هغو اصولو مجموعه ده کوم چې انسانانو په خپله اختیار کړي وي او د قانون په څېر احترام بې کوي او خپلې تولې فیصلې بې همدې ته محول کړي وي

ځینې علماء وایي چې عرف په اصطلاح کې په دوو ماناوو سره استعمال شوی دی

۱- عرف او عادات عبارت له هغې څخه دی چې د تولنې اکثره خلکو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يو عمل يا خبرې په اثر تکرار کړي وي.

۲- عرف او عادات د حقوقي قواعدو مجموعه ده، چې د عامو خلکو له سلوک او عاداتو څخه لاسته راغلي وي.

له پورته ټولو ذکر شويو تعريفاتو څخه له مفهومه ډک A':

A': او هر اړخيز تعريف په لاندې ډول دی:

تعريف:

د غير رسمي حقوقي قواعدو مجموعه، چې خلکو په خپله خوښه د خپل ځان لپاره ايجاد کړې وي او له ډېر وخت څخه په استمراري ډول تکرار شوي وي او خلکو يې تطبيق په خپل ځان باندې د يوې حقوقي قاعدې په څېر لازمي او اجباري ګرځولي وي، عبارت له عرف او عاداتو څخه دی.

ددې لپاره چې د پورته تعريف په اړه نبه پوه شو، لاندې نقاط روښانه کوو.

۱- عرف او عادات يوه غير رسمي حقوقي قاعده ده، ددې خبرې مانا دا ده چې د قدرت لرونکي مقاماتو له خوا چې هغه عبارت له مقننه قوې، لويې جرګې، رئيس جمهور، د وزيرانو شورا او د وزارت له عالي شورا څخه دي، نه وي تصويب شوي بلکې د عوامو له خوا ايجاد شوي وي.

۲- پخواني به وي: عرف او عادات هغه وخت د حقوقي قاعدي شکل اختيار وې چې، زيات وخت وربانديې تېر شوی وي، که چېرې وخت وربانديې نه وي تېر شوی بيا حقوقي قاعده نه ګڼل کېږي.

۳- په استمراري ډول تکرار شوي وي: په دې کې دوه نقاط دي، يو دا چې دا بايد تکرار شوي وي، تکرار څخه هدف دا دی چې، په کراتو کراتو تکرار شوي وي، خو ددې تر څنګ چې بله نقطه شتون لري هغه له استمرار څخه ده او ددې مانا دا سې ده چې په تکرار کې به يې انقطاع نه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي رامنځته شوې او که په منځ کې يې انقطاع رامنځته شوي وي، دا بيا دحقوقي قاعدې حيثيت نه لري.

۴- تولو خلکو څخه هدف دا دی چې دا به په ټول قلمرو کې تکرار ېږي، که چېرې د يوې سيمې او منطقې خلک د يو عمل تکرار کوي، هغه ته رسم او رواج ويل کېږي، خو د يوې حقوقي قاعدې په مانا نه دی.

۵- خلکو يې تطبيق په خپل ځان باندې لازمي کړی وي، ددې هدف دا دی چې پرته د اجرايه قوی له شتون څخه نومورې اعمال خلکو ته د قدر ور ښکاري او په خپل ځان باندې دا لازمي ګرځولې وي او په احترام باندې ورته قايل شوي وي.

نو هر وخت چې دغه پنځه واړه نقاط په يو عمل کې موجود شي له هغې څخه وروسته هغې ته مورې عرف او عادات وايو.

د پورته نقاطو تر څنګ چې د عرف او عادات د تعريف او روښانه کولو لپاره ذکر شو، د عرف او عادات لپاره يو سلسله خاص شرايط تاکل شوي، که دغه شرايط موجود نه وي بيا نو، حقوقي قاعده نه ګڼل کېږي.

دربيم جز- د عرف او عاداتو شرايط:

په عرف او عاداتو کې بايد لاندې شرايط موجود وي، که چېرې له دغه شپږو شرايطو څخه يو هم موجود نه شي، عرف او عادات صحت نه لري.

لومړی شرط: عرف او عادات بايد د عامه نظام سره مطابق وي

که چېرې عرف او عادات د عامه نظام سره مخالفت ولري، په دې صورت کې نومورې عرف او عادات د حقوقو د منبع په حيث نه قبلېږي، اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي چې عامه نظام څه ته وايي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

له عامه نظام څخه هدف اسلامي شريعت او قانون وي، چې له هغې دوارو څخه هر يو جلا جلا روښانه کوو.

عرف او عادات بايد د اسلامي شريعت سره په تکر کې نه وي. لکه په يلدو کې د ښځو ورکول، په قرآن کريم کې الله فرمايي:

(وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ.)

ژباړه: د يو چا بار د بل چا په اوږو باندې مه بارول، هغه ارتګه په سورة بقره کې داسې فرمايي:

(وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (بقره، ۱۳٤).)

ژباړه: او د هغوی د عملونو په هکله تاسي نه پوښتل کيږئ.

له دغه دوارو ايياتونو څخه معلوميږي، چې جرم يو شخصي عمل دی او د يو شخص په عوض يل شخص محاکمه او مجازات کيږي نه تو دلته ليدل کيږي چې په يلدو کې ورکول هم د دغه پرتسيپ، سره مطابقت نه لري، ځکه چې جرم يو چا کړی او جزا يې يل چا نه ورکول کيږي

هغه ارتګه د فقهي له قواعدو هم داسې عرف غوره ګڼه ده.

الستعمال الناس حجة يجب العمل بها.

ژباړه: د خلکو عادات چې د شرعي محالف نه وي د عمل وجوب لپاره دليل دی.

په دې ملاتا چې نن ورځ هغه اعمال چې خلک يې په خپل منځ کې تکرار وي که چيرې د اسلامي شريعت سره مخالف نه وي، نو د خلکو عادات خپله په دې دليل دي چې دا کار جايز او واجب التعميل دی.

عرف او عادات په قانون کې

قانون هم ځيني عادات منع کړي دي. لکه: په يلدو کې د ښځو ورکول، له ميراث څخه محرومول، په اموالو کې له تصرف څخه منع کول او

Scanned by CamScanner

داسي تور.

لکه د بنځو په وړاندي د تاو تریخوالي د منع قانون

A ۲۵ ماده کي داسي حکم کوي

((که څوک په بدو کي بنځه ورکړي، یا یي وکړي په اوږد حبس محکومیږي، چې له (۱۰) کالو څخه زیات نه وي)) د همدي قانون په (۳۳) ماده کي داسي صراحت وجود لري

۳۳ ماده: ((هغه شخص چې د بنځې د میراث په مترو که خنډ شي په لنډ حبس چې د یوې میاشتې څخه زیات نه وي، محکومیږي))

یا دا چې اوس په اکثرو ځایونو کي خلک عادت شوي دي، چې په عمومي لارو، سرکوتو او پارکونو کي کثافت اچوي، چې دعه عادت د قانون خلاف دی لکه د جزا قانون ۵۰۲ ماده حکم کوي

که څوک په عمومي لارو، سرکوتو، تفریح ځایونو او نورو کي کثافت، د چارو بنځلی، چتلی ((یا غیره واچوي په حبس محکومیږي، چې تر (۱۵) ورځو زیات نه وي، یا نغدي جریمه چې تر (۵۰۰) افغانیو تجاوز و نه کړي))

نو هر عرف چې د اسلامي شریعت یا قانون مخالف وي اعتبار هم نه لري

دویم شرط باید له عامه ذهنیت څخه بې منشاء اخیستې وي

نو هر هغه عرف چې د ټولنې د اکثرو خلکو ذهنیت هغه قبول کړی وي او د هغې لپاره په زړه کي احترام ولري، نو اعتبار هم لري که چیرې کوم عرف پوره نه شرط پوره نه کړي، یا دا چې د ټولنې د اکثره خلکو ذهنیت او رایه د هغې خلاف وي بیا د عرف اعتبار نه لري، په دې مانا چې د حقوقو متبع نه ګڼل کیږي، لکه په هوټلونو کي ودونه کول، یا ځینې بې ځایه رواجونه، لکه د خارجیانو له خوا خلکو ته زیاتې تحفې ورکول، په اکثره ځایونو کي د حج فریضه د عرف، رسم او رواج په اثر له خلکو څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شي او داسې نور.

درېیم شرط: عرف او عادات باید پخوانی وي

هغه عرف او عادات د حقوقو د منبع په حیث پېژندل کېږي، چې تاریخي قدامت ولري او له پخوا زمانې څخه تکرار شوي وي، که چېرې نوی او تازه شروع شوی وي، بیا دا عرف اعتبار نه لري.

څلورم شرط: عرف او عادات باید د ټولنې د اکثرو غړو له خوا قبول شوي وي

که چېرې کوم عرف او عادات داسې وي، چې د ټولنې اکثرو غړو هغه نه وي قبول کړی، هغې ته د حقوقو منبع نه شو ویلی.

پینځم شرط: عرف او عادات باید داخلي وي

که چېرې کوم عرف یا عادات له پردیو څخه را انتقال شي، هغه د ددې ټولنې لپاره د عرف اعتبار نه لري.

شپږم شرط: عرف او عادات باید په تسلسل سره تکرار شوی وي

هر هغه عرف چې بیا بیا تکرار شوی وي او هېڅ ډول انقطاع پکې نه وي راغلی، عبارت له عرف څخه دی او د عرفي منبع په حیث قبول شوی.

او که چېرې داسې وي چې تکرار شوی نه وي او یا دا چې تکرار شوی ي، خو انقطاع پکې رامنځته شوي وي اعتبار نه لري.

څلورم جز- د عرف او عاداتو مشروعیت:

د عرف او عاداتو په اړه وویل شو، چې دا د حقوقو له اصلي منبع څخه عبارت دی، اوس د لتې یوه پوښتنه مطرح کېږي، د کومو دلایلو په اساس موږ دا حکم کولای شو چې عرف او عادات د حقوقو اصلي منبع ده؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې خبرې لپاره لاندې دلایل موجود دي

۱ـ د قرآن کریم دلیل:

د سورت اعراف (۱۹۹) ایت کې الله تعالی فرمایي:

(خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ۱۹۹.)

ژباړه: عادت جوړ کړه د ګذشت کولو او حکم کوه د نیکو کارونو او ډډه کوه له جاهلانو څخه *(معارف القران، ۳ جلد، ۲۲۱ مخ)*

الله تعالی په دې ځای کې پیغمبرع ته دستور ورکوي چې خلکو ته په عرف حکم وکړي

په دې ځای کې له عرف څخه لغوي مانا عبارت له نبه کار څخه، خو دا ددې بیانوونکی دی چې عرف په اسلام کې اعتبار لري

همدارنګه که د اسلام د ظهور تاریخ ته متوجه شو، الله ج د عربو ډېر عرفونه او عادتونه تائید کړي دي لکه: مضاربت، بیع، صحیح اجاره، همدارنګه فقهاو په فقهي قاعدو کې داسې فرمایلي دي:(العادة محكمة): عادت د شرعي حکم د اثبات لپاره حکم شمېرل کېږي

یا دا: هغه چې په عرف ثابت دی، هغه په شرعي دلیل ثابت دی

یا دا چې: الثابت باالعرف كا الثابت باالنص.

هغه چې په عرف ثابت شوی، داسې فرض کړه چې په نص ثابت شوی دی

یا په بل عبارت: استعمال الناس حجة يجب العمل بها.

ژباړه: د خلکو عادت چې د شرعي مخالف نه وي، د عمل د وجوب لپاره دلیل دی

یا: التعين باالعرف كا التعين باالنص.

ژباړه: په عرف کې تاکل شوی شی داسې دی لکه: په نص چې ثابت شوی وي.*(قواعد فقهي، ۹۷-۹۸ مخونه)*

د دغو ټولو دلایلو تر څنګ د افغانستان د مدني قانون کوم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په (۱۳۵۵ هـ ش) کال تاقند شوی دی، په دویمه ماده کې داسې صراحت موجود دی.

۲ ماده: ((په هغه صورت کې چې په قانون یا د اسلامي د شریعت د حنفي فقهې په کلي اساساتو کې یو حکم موجود نه وي، محکمه د عمومي عرف سره سم حکم صادروي، خو په دې شرط، چې حکم د دې قانون د حکمونو یا عدالت د اساساتو متناقض نه وي.))

همدارنګه د دې قانون د ۹ مادې دویم بند کې داسې صراحت موجود دی:

۹ ماده، دویم بند: ((له حق څخه تیری په لاندې موارد و کې پیدا کیږي.))

۱- *د عرف او عاداتو مخالف کارونه*

له دې جملې څخه معلومیږي، هر هغه څوک چې د عرف او عادت مخالف عمل ترسره کړي، تو د دې ملاتړ نه ده، چې د یل چا حق یې تلف کړی دی، د دې نه هم ثابته شوه چې عرف او عادت د حق منبع ګڼل کیږي

پینځم جز- د عرف او عاداتو اهمیت

څرنګه چې موږ او تاسې ولوستل چې عرف او عادات د آفاقي حقوقو له اصلي منابعو څخه یوه ډیره مهمه منبع ده، چې اهمیت یې په لاندې درې ټکو کې واضح کوو.

۱- *خپله قانون ورته اهمیت ورکړی دی.*

دا د قانون غوښتنه ده، چې عرف او عادات باید د قانون او عدالت سره د عدم متناقي والي په صورت کې د آفاقي حقوقو د اصلي منبع په حیث قبول شوي دي.

چې د افغانستان د مدني قانون دویمه ماده په دې اړه صراحت لري چې محکمې درس کې لوستل شوي ده: لکه غیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسمي عدالت يا غير رسمي قضاوت.

د قومي مشرانو او علماوو له خوا د خلکو ترمنځ د مسايلو حل او فصل کوي، چې دا يوه حقوقي متبع ده، خو که په همدغو جرګو کې داسې پريکړه وکړي چې د قانون يا عدالت خلاف وي نو د حقوقو متبع په حيث نه منل کيږي. لکه په بلدو کې ورکول.

۲- عرف او عادات د خلکو له ذهنيت څخه منشاء اخلي:

د اهميت وړ دويمه نقطه يې همدا ده، چې خلکو په خپله خوښه د خپل ځان لپاره اختيار کړی دی او پرته له اجرايه قوي څخه خپله يې په ځان لازم او ضروري ګرځولي وي.

لکه په کلي کې د يو چا کور کې مړی کيږي، نو ر خلک له خپل کلي وال سره د همکاری له مخې دا په خپل ځان باندې لازمي ګرځولي ده چې بايد له هغوی سره مرسته او همکاري وکړي، چې په دې صورت کې پوليس يا بل کوم اجرايي قوت نشته، خو خلکو يې عملي کول پر خپل ځان لازمي ګرځولي.

۳- د قانون په ايجاد کې ستر رول:

هر وخت چې قانون جوړيږي، عرف او عادات له هغې سره مرسته او کومک کوي، دا ځکه چې عرف او عادات پخوانۍ دي او قوانين له عرف څخه وروسته منځته راغلي چې يو دليل يې قدامت شو، دويم دليل دا دی چې مقنن هر وخت قانون جوړوي، بايد د ټولنې عرف او عادات په نظر کې ونيسي او د هغوی په رښتا کې قانون تصويب کړي، همدارنګه د قانون د خلا په وخت کې هر مرسته او همکاري کوي او هغه داسې چې هر وخت په قانون کې حکم موجود نه وي، نو بايد چې د عرف او عاداتو په اساس حکم وشي، چې په اسلامي قوانينو کې هم ځينې داسې مقررات شتون لري، چې د پخوانيو قومونو عرف او عادات يې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبول کړی دي

د اسلامي شریعت له تعلیماتو څخه دا معلومه ده چې، د اسلام سپېڅلي دین د غلامۍ خلاف دی.

خو دا چې په عربو کې عرف دا و، چې قومونه په دوه برخو وېشل شوي وو، چې یو یې غلامان او بل یې اشراف یا اصیل خلک وو، چې اسلام د عرف له مخې په خپلو تعلیماتو کې غلامي قبوله کړه، سره ددې چې د غلامانو د آزادولو لپاره یې ډېرې لارې په کار اچولې. لکه کفارات او نور.

۴- عرف او عادت پخوانۍ دي:

دا چې لومړی عرف او عادات منځته راغلي او وروسته بیا قانون منځ ته راغلی، نو پر همدې اساس عرف او عادات ډېر مهم دي.

شپږم جز- د عرف او عاداتو متشکله عناصر:

عرف او عادات دوه عناصر لري، چې د حقوقي قاعدې د ایجاد او تحقق لپاره لازمي دي. دا عناصر عبارت له مادي عنصر او معنوي عنصر څخه دي، چې هر یو په جلا جلا ډول روښانه کوو.

لومړی- مادي عنصر:

مادي عنصر په دې مانا چې دغه عمل به د ټولو خلکو له خوا په ټول قلمرو کې د پخوا وختونو راهیسې په کراتو کراتو په خپله خوښه د خپل ځان لپاره انتخاب شوی وي، چې د مادي عنصر مهم نقاط په لاندې ډول مطالعه کوو.

- د ټولو خلکو له خوا دغه عمل تر سره شوی وي. که چېرې د یو خاص ګروپ له اړخه ترسره شوی وي اعتبار نه لري، د تحقق لپاره یې عمومي والی شرط دی.

- په ټول قلمرو کې به عملي کېږي، که چېرې د یو دولت په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه سیمه کې یا په یو څو سیمو کې اجرا کېږي او په ټولو کې نه اجرا کېږي لکه په یو ولایت یا څو ولایاتو کې ترسره کېږي او په ځینو ولایاتو کې نه ترسره کېږي، نو په دې صورت کې عرف د حقوقو د منبع په حیث نه پېژندل کېږي.

- خلکو دغه عمل په خپله ځان ته انتخاب کړی وي او یو داخلي عمل وي.
- د عه عمل به ډېر پخوانی وي، که یو عمل نوی په یو هېواد کې د خلکو له خوا رواج شوی وي، نو په دې صورت کې د حقوقو د منبع حیثیت ځانته نه غوره کوي.
- دغه عمل به په پرله پسې ډول پرته له انقطاع څخه تکرار شوی وي.
- دغه عمل به د یوې مشخصې موضوع پورې تړلی وي.

دویم- معنوي عنصر:

د خلکو ذهنیت نومورې موضوع (د عرف او عادت) د یوې حقوقي قاعدې په شکل په خپله خوښه په ځان لازمي کړي وي او د هغې احترام ته قایل وي، چې د معنوي عنصر مهم ټکي په لاندې ډول دي:

- خلکو یې تطبیق په خپل ځان باندې لازمي کړی وي.
- خلک دا ګومان کوي چې دغه عمل یوه حقوقي قاعده ده.
- الزامیت یې په خپله خوښه وي.
- خلک ورته په احترام باندې قایل وي.

اووم جز- د عرف او عاداتو رول په قانون کې:

د عرف او عاداتو رول او نقش په قانون کې په مختلفو بڼو کېدلای شي، چې له هغې جملې څخه لاندې دري ټکي ډېر مهم دي.

۱- عرف او عادات د قانون خلا ډکوي، لکه د افغانستان د ۱۳۵۵ ه ش کال مدني قانون په دویمه ماده کې راغلي: ((که د یوې مسئلې د حل لپاره په قانون او شریعت کې کومه لاره پیدا نه کړي، نو باید د عرف او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاداتو په اساس تومورې موضوع حل او فصل کړي))

۲-د قانون په ایجاد کې نقش لري

هر وخت چې قانون جوړیږي نو په دې صورت کې مقنن له عرف او عاداتو څخه استفاده کوي او د هغې په رڼا کې قانون وضع کوي

۳-د قانون په تفسیر کې مهم نقش لري کله چې په قانون کې خلا یا مغلقیت موجود وي، نو په دې صورت کې د قانون مفسر نیولتي ته مراجعه کوي او په دې اړه له نیولتي څخه استفاده کوي

اتم جز-د عرف او عاداتو ډولونه

عرف او عادات د مختلفو وجوهاتو له مخې په مختلفو برخو باندې وېشل شوي دي، چې مهم یې په لاندې ډول دي

۱-د قول او فعل په اعتبار سره

د قول په اعتبار سره عرف په دوه ډوله دی، یو قولي عرف او بل هغه فعلي عرف، چې په لاندې توګه ترڅنه یادونه کوو:

الف-قولي عرف

هغې عرف ته وایي، چې د خلکو تر منځ د الفاظو او خبرو په شکل رواج وي. لکه د لوظ د قوم عمل، که څوک ووایي چې د لوظ د قوم عمل یې تر سره کړی دی نو که ولیدل شي چې د لوظ د قوم اعمال خو ډېر دي، لکه، د سپیو جنګول، لاسونه پرکول، کوتربازي، له نرانو څخه د خپلو خواهشاتو پوره کول او داسې نور.

خو په افغاني ټولنه کې که څوک ووایي چې د لوظ د قوم عمل یې کړی دی، له دې څخه هدف له نرانو څخه د خپل خواهش پوره کول دي

ب-فعلي عرف

دا عبارت له هغې عرف څخه دی چې په ټولنه کې یې خلک د یو عمل په خیر اجرا کوي لکه ولور، یا تښځو ته د میراث نه ورکول، یا مهر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجل او مهر معجل.

۲ـ د خاص او عام په اعتبار سره د عرف ډولونه:

د خاص او عام په اعتبار سره عرف په دوه برخو باندې وېشل شوی دی، چې یو ته عام عرف وایي او بل ته خاص عرف وایي.

الف- عام عرف: عام عرف عبارت له هغې عرف څخه دی، چې په ټول قلمرو کې یا د یو دولت د اکثرو خلکو له خوا عملي کېږي یا په بل عبارت هغه عرف ته ویل کېږي، چې هېڅ یوې طبقې ته ځانګړی شوی نه وي یا په بل عبارت عام عرف هغې ته ویل کېږي، چې د صحابه وو له زمانې څخه راپه دې خوا جاري وي او مجتهدینو منلی او عملي کړی وي.

ب- خاص عرف: له هغه ځانګړي شي څخه عبارت دی، چې په یوې ډلې پورې تړلی وي.

۳ـ قانون سره د رابطې په اعتبار د عرف ډولونه:

په دې اعتبار سره عرف په درې برخو وېشل شوی دی.

الف- د قانون تکمیلونکی عرف:

مورِ مخکې د افغانستان د مدني قانون (۲) ماده ذکر کړه، چې که په قانون او شریعت کې د مسئلې حل نه و، نو په دې صورت کې عرف ته مراجعه کېږي، چې همدغه حالت د قانون تکمیل ګڼل کېږي.

ب- د قانون همکار عرف:

کله داسې وي چې د یوې مسئلې لپاره یو څه مسایل قانون پېښ بیني کړي وي او یوه برخه یې عرف پېښ بیني کړې وي، یا د عرف په اساس حل او فصل شوي وي. لکه: د افغانستان د مدني قانون (۱۴۸۶) ماده داسې صراحت لري:

۱۴۸۶ ماده: ((تعهد کوونکي مکلف دي، هغه اضافي سامان چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کار اجرا کول يې ايجابوي په خپل مصرف برابر کړي، مګر دا چې د کسب ګرو عرف يا د دواړو خواوو موافقه په بل ډول وي))

ج- د قانون مخالف عرف:

کله داسې وي چې عرف د قانون مخالف وي، لکه ولور، په بدو کې د بنځو ورکول او داسې نور.

اوس دلته پوښتنه واقع کېږي؛ که عرف د قانون يا شريعت خلاف وي، حقوقي منبع ګڼل کېږي؟

په دې اړه لاندې توضيح ورکول شوې ده:

- که عرف د قانون مخالف وي نو د مدني قانون (۲) مادې د حکم په اساس عرف اعتبار نه لري.

که د شريعت سره په تکر کې وي نو دا به دوه علتونه لري، يو که د نص سره په تکر کې وي، نو په دې صورت کې نص ته اعتبار ورکول کېږي او عرف اعتبار نه لري او که چېرې له فقهي مسايلو سره په تکر کې وي، يا نې نص موجود نه وي بلکې د اجتهاد له مخې د هغې حکم ثابت شوی وي، نو په دې صوررت کې عرف ته په په خپله زمانه کې اعتبار دی، ځکه چې مجتهد په ګڼ شمېر مسلو کې د خلکو د عاداتو مطابق حکم کوي، نو په دې اساس بې شمېره احکام د زمان په اوښتو سره او يا د يو ضرورت په پيدا کېدو سره بدلون پيدا کوي، نو همدا وجه ده چې په معاصر وخت کې علماء د قرآن کريم په تعليم، اذان او امامت باندې اجرت (اجوره) اخيستل جايز ګڼي، ځکه چې که خلک په بل کار بوخت شي، نو په دې صورت کې د قرآن کريم تعليم او تعلم له منځه ځي، سره ددې چې امام ابو حنيفه رح او ياران يې په طاعاتو کې اجرت اخيستل ناروا بولي.

اما د هغوی زمانه اوسني عصر سره ډېر توپير لري چې نه مقايسه کېږي (*فقهي قواعد، ۹۶*).

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم جز- د عرف او عاداتو ګټې او زیانونه

دا چې عرف او عادات د حقوقو له اصلي منابعو څخه یوه منبع ده، راځو دې ته چې خپله عرف او عادات ګټې او نواقص لري، که نه؟

په دې اړه باید ووایو، چې عرف او عادات ګټې او نواقص دواړه لري، چې له هر یو څخه په جلا جلا ډول یادونه کوو.

د عرف او عاداتو ګټې:

د عرف ګټې په لاندې ډول دي:

۱- لکه څرنګه چې د حقوقو درېیمه اصلي منبع ده، نو هر وخت چې عرف او قانون سره مقایسه کړو، نو لیدل کېږي، چې عرف له طریقو څخه لاسته راغلي، چې حقوقي قواعد له هغې څخه استخراج کېږي.

۲- عرف د ټولنې نظریات او تحولات تعقیبوي او د ټولنې د ظروفو په نظر کې نیولو سره تغییر کوي او نوی قواعد ایجادوي، چې د دولت مداخلې ته ضرورت نه لري.

د عرف او عاداتو زیانونه:

عرف او عاداتو لاندې زیانونه لري:

۱- عرف او عادت کې چې کله هم کوم تغییر او تحول رامنځته کېږي، هغه ډېر بطي او سست وي، عرف سمدلاسه منځته نه راځي، بلکې زیات وخت غواړي.

۲- عرف د یو واحد سیاسي نظام وسیله نه ګڼل کېږي، بلکې د سیاسي نظام وحدت د حقوقو د قواعدو په اساس رامنځته کېږي.

۳- د عرف او عاداتو تشخیص ډېر مشکل دی او د ډېر دقت نه وروسته ثابتېږي، چې د حقوقو منبع ګڼل کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم مبحث- د افاقي حقوقو فرعي منابع:

هر وخت چې د يوې موضوع د حل لاره په اصلي منابعو کې پيدا نه شي، نو له هغې څخه وروسته فرعي منابعو ته رجوع کېږي او په هغې کې د نومورې موضوع د حل لپاره لاره پيدا کوي، ددې لپاره چې د فرعي منابعو په اړه نبه پوه شو، لاندې موضوعات روښانه کوو.

فرعي منابع او اصلي منابع يو له بل سره څه توپير لري؟ بل دا چې فرعي منابع په څو برخو وېشل شوي دي؟

د اصلي منابعو په تشريح کې دا خبره روښانه شوې، چې: اصلي منابع له هغو منابعو څخه عبارت دي، چې لاندې درې خصوصيات ولري:

۱- له اصلي منابعو څخه مستقيماً استفاده کېږي.

۲- اصلي منابع اجباري او الزامي جنبه لري.

۳- قضات او محاکم په اصلي منابعو باندې استناد کوي.

پورته درې صفتونه، چې اصلي منابعو لپاره ذکر شوي، د همدغه خصوصياتو برعکس خصوصيات په فرعي منابعو کې شتون لري، چې د همدغه خصوصياتو په اساس دغه دواړه منابع يو له بله جلا کېږي.

د فرعي منابعو خصوصيات:

۱- له فرعي منابعو څخه مستقيماً استفاده نه کېږي.

۲- فرعي منابع الزامي او اجباري جنبه نه لري.

۳- قضات او محاکم د حکم په وخت کې مستقيماً پر فرعي منابعو استناد نه شي کولای.

البته د يوې خبرې يادونه ضروري بريښي چې له فرعي منابعو څخه په غير مستقيم ډول استفاده هم کېږي، د قضاتو د تصميم او د قانون په تفسير، ايجاد، تغيير او تبديل کې له استفادې څخه وروسته اجباري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنبه هم پیدا کوي او بیا پرې استناد هم کېږي.

چې همدغه موضوع د فرعي منابعو له تشریح څخه وروسته بنه روښانه کېږي.

دویمه کومه نقطه چې روښانه کول غواړي هغه داده چې، فرعي منابع په څو برخو باندې وېشل شوي دي؟ او دا وېشنه د کوم معیار په اساس شوې ده؟

فرعي منابع په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې له قضایي رویې او دوکتورینو څخه عبارت دي د دغه دواړو د وېش لپاره کوم خاص معیار په نظر کې نه دی نیول شوی، خو اعتباریې د قوت او ضعف په اساس دی او هغه په دې مانا چې په فرعي منابعو کې د یوې موضوع په اړه د حل لاره موجوده نه وي، نو بیا د فرغي منابعو څخه په لومړي قدم کې قضایي رویې ته مراجعه کېږي، که چېرې قضایي رویه کې د مسئلې لپاره د حل لاره موجود وه، نو په دې صورت کې د کتورینو ته مراجعه نه کېږي او که چېرې احیاناً په قضایي رویه کې حکم موجود نه وي نو له هغې څخه وروسته به بیا د کتورېنو ته مراجعه کېږي، له دې توضیح څخه معلومه شوه چې د فرعي منابعو وېش هم لکه د اصلي منابعو په څېر د قوت او ضعف په لحاظ د سلسله مراتبو په نظر کې نیولو سره شوی دی.

ددې لپاره چې د فرعي منابعو په هکله بنه پوه شو، ډولونه یې جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مطلب- قضایي رویه:

لکه څرنګه چې مخکې هم دې خبرې ته اشاره شوې وه چې مقنن ددې توان نه لري، چې د اسې قانون وضع کړي چې د ټولنې د ټولو مشکلاتو د حل لپاره یې پېش بیني کړی وي، نو همدا علت دی چې د قانون د تطبیق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وخت کې قضات او محاکم له مشکلاتو سره مخامخ کېږي، په دې صورت کې قضات مجبور دي چې په قانون کې دغه شته نواقص جبران کړي او يوه د حل لاره ورته راوکاږي، ليدل کېږي د قانون وضع، تصويب، د خلا ډکول، روښانه کول، يا د قانون تفسير، د قضايه قوې کار نه دی، خو دا چې پرېکړو ته اشد ضرورت دی او وخت هم کم دی نو همدا علت دی چې قضايه قوې ته د دې واک ورکول شوی، چې د قانون تفسير وکړي، په دې مانا چې د مشکلاتو د حل لپاره لاره ولټوي او کله چې قضات او محاکم د مسايلو لپاره د حل لاره پيدا کړي او په هغې باندې پرېکړه وکړي او همدغه پرېکړه د همدې محکمې يا نورو محاکمو له خوا تکرار شي له قضايي رويې څخه عبارت دی، خو ددې لپاره چې د قضايي رويه په اړه بهتر معلومات تر لاسه کړو لاندې عنوانونه بايد مطالعه شي.

د قضايي رويې پېژندنه، د قضايي رويې د ايجاد عوامل، د قضايي رويې ډولونه، د قضايي رويې ګټې او نواقص او له ځينو نورو فرعي عنوانو څخه يادونه شوې ده، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوي دي.

لومړی جز- د قضايي رويې تعريف:

د قانون د تطبيق په وخت کې کله داسې واقع کېږي، چې قضات او محاکم د قانون د خلا يا مغلقيت او پېچلتيا سره مخامخ شي او د نورو مراجعو له خوا دغه مشکلات درک شي، ددغې خلا او مغلقيت لپاره مقننه قوه اقدام وکړي او دغه مشکل لپاره د حل لاره ولټوي، چې دغه عمل ته تقنيني تفسير وايي، اما کله داسې هم واقع کېږي، چې قضات د قانون د تطبيق په وخت کې له مشکلاتو سره مخامخ کېږي، خو د دغه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشکلاتو د حل لپاره خپله د قضاتو او محاکمو له خوا قانون تفسیر ہږي، چې دغه عمل ته قضایي تفسیر وایي او هر وخت چې همدغه قضایي تفسیر د ددې محکمې یا بلې کومې محکمې له خوا تکرار شي دغه د محاکمو د پریکړو تکرار په مشابه موضوعاتو کې عبارت له قضایي رویې څخه دی.

که د قضایي رویې اصطلاح پرته له قید او شرط څخه او یا په مطلق ډول په کار یوړل شي، نو هدف یې د قضایي اراوو مجموعه ده، ولې په خاص ډول د قضاتو له هغه تصمیم څخه عبارت دی، چې په مشابه موضوعاتو کې یو شان تصمیم و نیسي او دغه تصمیم دومره تکرار شي چې: وویل شي که محاکم بیا ددې مشکل سره مخ شي نو همدا تصمیم به بیا نیسي او تکراروي به یې.

همدا علت دی، چې قضایي رویه د حقوقو له منابعو څخه یوه منبع ګڼل کېږي.

اوس دلته یو سوال مطرح کېږي او هغه دا چې: هر وخت چې په یوه محکمه کې یو حکم صادر شي یا دا چې یوه پریکړه وشي، آیا خپله همدغه محکمه اویا نور محاکم په دې باندې مکلف دي چې همدغه پریکړه تکرار کړي؟

ددې پوښتنې په ځواب کې باید ووایو چې: د پرنسیپ له مخې هېڅ یوه محکمه په دې باندې مکلفه نه ده چې د بلې محکمې له خوا صادر شوې پریکړه تکرار کړي، حتی خپله همدغه محکمه هم په دې مکلفه نه ده.

اوس بله پوښتنه مطرح کېږي، چې: ولې محاکم د یوې محکمې پریکړه بیا تکراروي، چې په نتیجه کې قضایي رویه ایجاد ہږي؟

ددې لپاره چې دا پوښتنه ځواب شي، نو باید چې ووایو دا ځکه چې د قضایي رویې ایجاد ځانګړې علل او عوامل لري، چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لاندې ډول روښانه کېږي.

دويم جز- د قضايي رويې د ايجاد عوامل:

د قضايي رويې د ايجاد لپاره دوه ډوله عمده عوامل شتون لري، يو تولنيز او رواني عوامل دي او بل د محاکمو د طبقه بندۍ له مخې د قضايي رويې د ايجاد عوامل دي، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوي دي.

الف- د قضايي رويې د ايجاد رواني او تولنيز عوامل:

هر وخت چې قضات او محاکم قانون تفسير کړي، يا دا چې په هغه صورت کې چې په قانون کې صراحت موجود نه وي، خو محاکم له همدې قانون څخه يو حکم استنباط کړي او د هغې په اساس د يو چا په اړه تصميم و نيسي نو په رواني او تولنيز ډول نومورې محاکم د همغې پرېکړې حمايت کوي او بيا يې تکراروي، دا چې ولې يې تکراروي عوامل يې عبارت دي له:

د دقت له حيثه:

کوم وخت چې دوی د لومړي ځل لپاره قانون تفسير کړي، نو په هغه وخت کې دوی له ډېر زيات د قت څخه پکې کار اخيستی وي، هلې ځلې يې کړې وي، مطالعات يې کړي وي، له نورو قضاتو څخه يې معلومات تر لاسه کړي وي، پخوانۍ پرېکړې يې هم ليدلې وي او يو څه وخت يې هم پرې ضايع کړی وي، نو دغه قضاتو ته خپل کار ډېر دقيق ښکاري او همدغه حکم بيا تکراروي.

د سهولت له حيثه:

دوی چې کله يو ځل مخکې په يوه مشابه موضوع کې پرېکړه کړې وه، نو په هغې کې يې پلټنه کړې وه، نو د سهولت لپاره هغه حکم بيا تکراروي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حیثیت له حیثه:

دا چې قضات او محاکم خپل خاص پرستیژ، حیثت او شخصیت لري، نو دوی ددې لپاره چې بله ورځ څوک و نه وایي چې وګورئ قاضي صاحب په یوه مشابه موضوع کې پرون یو رنګ او نن بل رنګه حکم کوي، البته سمه استفاده یې وکړه، نو حیثیت او شخصیت ته یې صدمه رسېږي، پس ددې لپاره چې حیثیت او شخصیت یې خوندي پاتې وي همغه پخوانی حکم بیا تکراروي،

د نبه لاسته راوړنې د ساتنې له حیثه:

دا چې قضاتو قانون تفسیر کړی او یوه لاسته راوړنه لري، نو که همغه حکم تکرار کړي، ددې مانا دا ده چې خپل ابتکار او لاسته راوړنه یې ساتلې ده.

د ډاډمنتیا له حیثه:

قاضي چې کله حکم وکړي، پر هغې ډاډمن وي، چې اشتباه ترې نه ده شوې او پرېکړه د ډاډ وړ ده.

ب- د محاکمو د طبقه بندی له حیثه د ایجاد عوامل:

په نړۍ کې مختلف حقوقي سیستمونه موجود دي او په هر یوه کې د محاکمو جوړښت او تشکیل د سلسله مراتبو په اعتبار جلا جلا برخو باندې وېشل شوي دي، چې یو تعداد هېوادونو کې محاکم په درې برخو وېشل شوي دي، چې هغه عبارت دي له:

ابتدایه محکمه، استیناف محکمه او ستره محکمه، چې افغانستان هم په همدې ګروپ کې راځي چې مور لومړی د افغانستان اسلامي جمهوریت د قضایه قوې یا محاکمو تشکیل او جوړښت په ډېر لنډ ډول ذکر کوو او په دویم قدم کې بیا دې خبرې ته اشاره کوو چې ولې یوه محکمه دبلې محکمې پرېکړې تکراروي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د محاکمو تشکیل او جوړښت

په افغانستان کې د محاکمو تشکیل او جوړښت په درې برخو باندې وېشل شوی دی.

ابتدایه محکمه، استیناف محکمه او د تمیز یا ستره محکمه چې هره یوه جلا جلا تر مطالعې نیسو.

۱- ابتدایه محکمه:

لکه څرنګه چې له نوم څخه یې معلومېږي، چې ابتدایه محکمه نسبت استیناف محکمې او ستړې محکمې ته په ټیټه سطحه کې قرار لري او د ابتدایه محکمو پرېکړې د عدم قاطعیت په صورت کې استیناف محکمې ته د حل لپاره وړاندې کېږي، چې په ټولو اداري واحدونو او ښارونو کې موجودې وي، چې د یوانونه یې عبارت دي له:

- د جزا عمومي دیوان
- مدني دیوان
- د عامه حقوقو دیوان
- د عامه امنیت دیوان
- د ترافیکي جرایمو دیوان

ولې ددې خبرې یادونه باید وکړو چې د ولسوالۍ په ابتدایه محکمه کې ټول دیوانونه یو اځې د همغه ولسوالۍ د قاضیانو له خوا تر سره کېږي، البته هر دیوان جلا جلا قاضیان لري او ټولې پرېکړې کوي پرته له هغه پرېکړو چې د هغې لپاره جلا اختصاصي محکمه موجوده وي.

لکه: د اطفالو ابتدایه محکمه، د شخصي احوالو ابتدایه محکمه او نور....

۲- استیناف محکمه:

استیناف محکمه د سلسله مراتبو په لحاظ له ابتدایه محکمې څخه لوړه او له ستړې محکمې څخه ټیټه ده، ټولې پرېکړې چې په ابتدایه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکمه کې پرې قناعت و نه شي، استیناف محکمې ته محول کېږي او د هغې پربکړې د عدم قناعت په صورت کې د تمیز محکمې ته محول کېږي، چې لاندې دیوانونه لري

- د جزا عمومي دیوان
- د عامه حقوقو دیوان
- د عامه امنیت دیوان
- د تجارتی دیوان
- د اطفالو دیوان
- د شخصي احوالو دیوان
- د مدني دیوان

۳- ستره محکمه

ددې محکمې له نوم څخه معلومېږي، چې د قوت په لحاظ له نورو دواړو څخه اوچت مقام لري او په دې مانا چې د دواړو پربکړې ستري محکمې ته محول کېږي، البته په دې ځای کې ددې خبرې یادونه ضروري ده چې ستره محکمه یواځې ددې نقطې له حیثه چې پربکړه قانونیت لري او کنه بیا غور کېږي.

ستره محکمه نهه غړي لري، چې یو یې رئیس او همدغه نهه غړي د ستري محکمې عالي شورا کنل کېږي.

چې لاندې دیوانونه هم لري

- د جزا عمومي دیوان
- د عامه حقوقو او مدني دیوان
- د تجارتي دیوان
- د عامه امنیت دیوان

له نورو توضیحاتو څخه صرف نظر شوی خو یواځې د یوې پوښتنې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځواب ورکول کېږي، چې ولې یوه محکمه د بلې محکمې حکم تکراروي

د دې پوښتنې په ځواب کې باید ووایو، چې هره محکمه ځانته ځانته عوامل لري چې په لاندې ډول روښانه کېږي

- عین محاکم، موازي محاکم، تحتاني محاکم، فوقاني محاکم، چې هر یو جلا جلا دلایل او عوامل لري، مونږ غواړو، چې لومړی عین محاکم تر مطالعې لاندې ونیسو.

- عین محاکم:

ولې عین محاکم خپل پخوانی حکم تکراروي؟

یاد محاکم د لاندې دلایلو له مخې خپل پخوانی حکم په مشابه مسایلو کې تکراروي

۱- د سهولت له حیثه:

یانې کوم وخت چې دوی د لومړي ځل لپاره قضایي تفسیر ترسره کړي، نو دوی په دې تفسیر کې ډېرې هلې ځلې کوي او له زیات دقت څخه یې کار اخلي او پوره وخت پرې ضایع کوي، نو که چېرې د دویم ځل لپاره همدا سې یوه مشابه موضوع محکمې ته راشي، نو په دې صورت کې د دویم ځل لپاره سهولت په دې کې دی چې همغه پخوانی حکم تکرار کړي

۲- د حیثیت له حیثه:

که چېرې قاضي د لومړي ځل لپاره قانون تفسیر کړي او د یوې مسئلې لپاره د حل لاره پیدا کړي او حکم پرې وکړي، کله چې د دویم یا درېیم ځل لپاره همدغه مشابه موضوع رامنځته شي نو په دې صورت کې که قاضي بیا تفسیر کوي او حکم تغییروي، نو په ټولنه کې د دوی په هکله شک کوي او حیثیت ته یې صدمه رسېږي نو ددې لپاره چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل حیثیت یې ساتلی وي نو پخوانی حکم تکراروي.

۳- د ډاډمنتیا له حیثه:

کله چې دوی د لومړي ځل لپاره قانون تفسیر کړي، نو په هغه باندې ډاډمن وي، ځکه چې له دقت څخه وروسته یې د لومړي ځل لپاره پریکړه کړې وه، نو په همدې ډاډ سره پخوانی حکم بیا تکراروي.

- موازي محاکم:

موازي محاکم عبارت له هغې محاکمو څخه دی، چې د سلسله مراتبو په لحاظ استیناف محکمې او یا د ولسوالیو ابتدایي محکمې چې یو له بل سره موازي محاکم دي.

نو په دې صورت کې داسې یوه پوښتنه مطرح کېږي چې؛

موازي محاکم ولې یو د بل حکم تکراروي؟

ددې پوښتنې د ځواب لپاره لاندې دوه دلایل موجود دي.

۱- د سهولت له حیثه:

کله چې د لومړي ځل لپاره موازي محکمې قانون تفسیر کړي او پریکړه یې کړې ده، نو دوی په دې باندې ډاډمن وو، نو که همداسې یوه مشابه موضوع یوې موازي محکمې ته راشي، نو دغه موازي محکمه د پخوانۍ محکمې قضایي تفسیر تکراروي او دا ځکه چې دوی په هغه باندې ډاډ او باور لري.

- فوقاني محاکم:

فوقاني محاکم عبارت له هغې محاکمو څخه دي چې د سلسله مراتبو په لحاظ له بلې محکمې څخه قوت ولري، لکه ستره محکمه د استیناف له محکمو څخه قوت لري، او استیناف محاکم د ابتدایه محکمو څخه قوت لري.

اوس پوښتنه دا ده، چې؛ *پورتنۍ محاکم ولې د ښکتنیو محاکمو*

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم په مشابه موضوعاتو کې تکراروي؟

د لاندې دلایلو په اساس دغه حکم تکراروي

۱- د سهولت له حیثه

دوی پرته ددې چې غور او بحث وکړي، یا دا چې وخت پرې ضایع کړي، د بنکتنې محکمې حکم تکراروي، چې دا هم دوی ته سهولت دی.

۲- د ډاډمنتیا له حیثه

څرنګه چې بنکتنی قضات د پورتنیو محاکمو له خوا تاکل کېږي، نو هغوی په دې باندې ډاډمن دي، چې بنکتنې محاکم مسلکي، پاک او تجربه لرونکي اشخاص دي او پرېکړه یې دقیقه ده.

۳- د حیثیت له حیثه

که پورتنې محاکم د بنکتنیو محاکمو حکم مات کړي، یا دا چې تکرار یې نه کړي، نو په دې صورت کې خلک پر دوی باندې نیوکه کوي، چې د قضاتو په تعین او ټاکنه کې یې دقت نه دی کړی او غیر مسلکي اشخاص یې مقرر کړي دي، نو په دې اساس چې خپل حیثیت وساتي او د بنکتنیو محاکمو حکم تکراروي.

- تحتاني محاکم:

له هغې محکمو څخه عبارت دي، چې د سلسه مراتبو په لحاظ په ټیته درجه کې قرار لري.

دا چې بنکتنې محاکم ولې د پورتنیو محاکمو قضایې تفسیر تکراروي، نظر لاندې دلایلو ته

۱- د سهولت له حیثه

د تېرې څېړنې دوی ته هم اسانه لاره همدا ده چې د بلې محکمې حکم تکرار کړي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د واړه منتيا له حيثه

بنکتني محاکم د پورتنيو محاکمو د قضاتو په نسبت د کمې تجربې لرونکي دی او پورتني محاکم د صلاحيت او قوت په لحاظ له دوی څخه اوچت دي او دوی د هغې په تفسير باندې واړه من دي، نو ځکه د هغوی حکم تکراروي.

۳- د حيثيت له حيثه

دا چې د بنکتنيو محاکمو پربکړې پورتني محاکم بيا د غور او بحث لاندې نيسي، نو په دې صورت کې بنکتني محاکم د پورتنيو محاکمو حکم تکراروي، چې بيا د هغوی له خوا د دوی پربکړه تائيد شي، نو کله چې د يوې بنکتنۍ محکمې حکم د پورتنۍ محکمې له خوا تائيد شي نو د دوی د حيثيت ساتنه کېږي او په برعکس حالت کې يې حيثيت ته صدمه رسېږي.

دربيم جز- د قضايي رويې ډولونه:

قضايي رويه د قضاتو د پربکړو تکرار دی، چې دا هم په ملي او هم په بين المللي سطحه رامنځته کېږي، نو په همدې وجه قضايي رويه په دوه برخو باندې وېشل شوې ده، چې يو يې په ملي سطحه او بل يې په بين المللي سطحه ده، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوې ده.

الف- قضايي رويه په ملي سطحه:

کله چې د يو دولت د قلمرو په دا خل کې يا دا چې د داخلي محاکمو له خوا د نومورې دولت پورې مربوط قوانينو کې خلا يا مغلقيت موجود وي او دغه خلا د ملي محاکمو له خوا ډکه شي او يا دا چې مغلقيت يې ساده شي دا قضايي تفسير کنډل کېږي او هر وخت چې دغه قضايي تفسير د داخلي محاکمو له خوا په مشابه موضوعاتو کې تکرار

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، له ملي قضايي رويي څخه عبارت ده.

ب- قضايي رويه په بين المللي سطحه:

ځيني وخت مسايلو کې داسې اختلافات رامنځته کېږي، چې خارجي عناصر لري او د يو دولت پورې مربوط نه وي نو په دې صورت کې د هغوی د اختلافاتو د حل او فصل لپاره د عدالت بين المللي محکمې ته استول کېږي، هر وخت چې د عدالت بين المللي محکمه د نومورو مسايلو لپاره په بين المللي سطحه په قانون (بين المللي معاهداتو) کې خلا يا مغلقيت وويني او دغه خلا يا مغلفيت د عدالت د بين المللي محکمې له خوا تفسير او همدغه تفسير په څو مشابه موضوعاتو کې د عدالت بين المللي محکمې له خوا تکرار شي، له بين المللي قضايي رويي څخه عبارت ده.

څلورم جز- د قضايي رويې ګټې او نواقص:

دا چې قضايي رويه د آفاقي حقوقو فرعي منبع ده او په اکثره دولتونو کې پلي کېږي، چې د عملي کېدو په صورت کې ګټې او تاوانونه دواړه لري، مونږ په لومړي قدم کې د قضايي رويې ګټې او په دويم قدم کې يې نواقص تر مطالعې لاندې نيسو.

د قضايي رويې ګټې:

قضايي رويه دوه ګټې لري.

۱- د وخت د نه ضايع کېدو له حيثه:

هر وخت چې قضات او محاکم په جلا جلا ډول قانون تفسيروي، نو د ټولو قضاتو وخت ضايع کېږي او که چېرې په يوه محکمه کې قانون تفسير شوی وو، نو ر محاکم له همدې تفسير څخه استفاده کوي، نو د وخت د ضايع کېدو مخه نيول کېږي او ددې تر څنګ د قضاتو وخت پرې نه ضايع کېږي، د چا په اړه چې پريکړه کېږي د هغې وخت هم نه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضایع کېږي، او په ټاکلي وخت کې د هغوی په اړه تصمیم نیسي.

۲- *په پرېکړو کې د مختلفو لارو د مخنیوي له حیثه:*

کله چې قضات او محاکم د یوې محکمې حکم په نورو مشابه موضوعاتو کې تکرار کړي، نو په دې صورت کې د قضاتو په په پرېکړو کې یو استحکام او ثبات رامنځته کېږي او که دا کار و نه شي نو بیا به هر قاضي جلا حکم کوي او د هرې مسئلې لپاره به جلا پرېکړه کېږي، چې په دې کار سره به وحدت له منځه لاړ شي.

د قضایي رویې نواقص:

قضایي رویه دوه نواقص لري

۱- *د اشتباه د تکرار له حیثه:*

که چېرې په لومړی سر کې قضات او محاکم د قانون د تفسیر په وخت کې اشتباه وکړي نو تر څو پورې چې له دغه تفسیر څخه استفاده کېږي، تر همغه وخت پورې به دغه اشتباه تکرارېږي.

۲- *د پرمختګ او ابتکار د مخنیوي له حیثه:*

په اکثرو حالاتو کې یوه محکمه د ځینې خاصو دلایلو په اساس د نورو محاکمو قضایي تفسیر تکراروي، خاصتاً ښکتنۍ محاکم د پورتنیو محاکمو د پرېکړو تابعداري کوي او خپل نظریات نه وړاندې کوي، نو په دې صورت کې هغه ابتکار او پرمختګ چې دوی کولای شو، له هغه څخه مخنیوي وشو.

دویم مطلب- دوکتورین:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته اشاره شوې ده، چې دوکتورین د آفاقي حقوقو له اصلي منابعو څخه نه ګڼل کېږي او یوه فرعي منبع کېدای شي، دا په دې مانا چې د علماوو له نظریاتو څخه مستقیماً استفاده نه کېږي، اجباري جنبه هم نه لري او نه پرې استناد کېږي، البته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غیر مستقیم ډول کله کله دغه خصوصیات کسب کوي، نو ددې لپاره چې دوکتورین بنه وپېژنولاندې موضوعات باید مطالعه کړو.

لومړی جز- د دوکتورینو پېژندنه:

د وکتورین په لغت کې د نظر او فکر په مفهوم سره استعمال شوي دي او په اصطلاح کې د حقوق دا نانو او علماوو د هغه نظریاتو له مجموعې څخه عبارت دي، چې د قانون او حقوقي قواعدو د خلا او مغلقیت په اړه یې ارایه کړې وي او همدغه نظریات په نشراتي ارګانونو کې نشر شي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي چې؛ *کوم نظریات دوکتورین ګڼل کېږي؟*

څرنګه چې لیدل کېږي او په قضایي رویه کې مورد مطالعه کړل چې په رسمي انداز کې د حقوقي قواعدو صحیح او درست مفهوم ارایه کوي، پداسې حال کې چې علماء او حقوق دانان په غیر رسمي ډول نوې وړاندیزونه ارایه کوي، چې په دې کې: د محاکمو په ارایه باندې انتقاد شوی وي، د قوانینو مصالح او مفاسد په ګوته کړي، د هغه عرف او عاداتو طبقه بندي کول چې قانون جوړوونکی له هغې څخه د قانون د تصویب په وخت کې استفاده کړې وي.

همدارنګه د حقوقي قواعدو ګټې او نواقص په ګوته کول او د هغې د حل لپاره وړاندیز کول او داسې نور د علماوو او حقوق دانانو نظریات شمېرل کېږي.

دلته یوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې؛ *د علماوو نظریات په کومو نشراتي ارګانونو کې نشر شي، ترڅو اعتبار لري؟*

ټول نشراتي ارګانونه اعتبار لري، لکه کتاب، تحقیق، مقاله، مجله، اخبار، رساله، راډیو، تلویزون او نور ټول جراید، نشراتي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارګانونه بلل شوي دي او د دوکتورینو د ایجاد لپاره کفایت کوي.

دلته یوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي چې: *د قضاتو او علماوو نظریات یو بل سره فرق لري او که نه؟*

په دې اړه باید ووایو، چې د قضاتو نظر هر وخت که د قانون په هکله ورکړي او پرېکړه وکړي، رسمي جنبه لري او په همدغه موضوع کې د دولت سیاسي قدرت د هغې حمایت کوي.

ولې د علماوو نظریات کومه رسمي جنبه نه لري او نه د دولت له سیاسي قدرته برخمن دي، اوس دلته یوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې، د علماو نظریات چې نه رسمي جنبه لري او نه د دولت د سیاسي قدرت له حمایت څخه برخمن دي، نو په قانون او قضایي رویې باندې څه نفوذ او تاثیر لري؟

دویم جز- د دوکتورینو نفوذ په قانون او قضایي رویه کې:

د دې لپاره چې دا پوښتنه ځواب کړو، په قانون او قضایي رویه باندې د دوکتورینو نفوذ جلا جلا مطالعه کوو. البته ملي او بین المللي موضوع هم په نظر کې نیول شوې ده.

په ملي سطحه د دوکتورینو نفوذ او تاثیر په قانون او قضایي رویه کې:

په ملي سطحه دا مانا چې کله حقوق دانان او علماء دیو دولت د قلمرو په داخل کې حقوقي مسایل توضیح، روښانه او یا دا چې د هغوی د ګټو او نواقصو په اړه نظریات ارایه کړي دا په ملي سطحه دوکتورین ګڼل کېږي.

دا چې دوکتورین نه الزامي جنبه لري او نه ترېنه مستقیماً استفاده کېږي، ولې بیا هم په غیر مستقیم ډول په قانون او قضایي رویې نفوذ لري، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوکټورینو نفوذ په قانون کې

هر وخت چې مقنن غواړي نوی قانون وضع کړي، یا د پخوانۍ قانون خلا ډکه کړي، یا دا چې غواړي د پخوانۍ قانون مغلقیت ساده کړي او یا دا چې غواړي په پخوانۍ قانون کې تغییرات او اصلاحات راولي، نو په دې صورت کې مقنن کوښښ کوي، چې د ټولنې ټولې خواوې مطالعه کړي، لکه دین، مذهب، عرف او عادات، همدارنګه اقتصادي، ټولنیز، جغرافیوي او تاریخي وضع او حالات مطالعه او معلومات تر لاسه کړي، چې معمولاً د دغه پورته معلوماتو اکثره برخه د علماوو له خوا په هر اړخیزه توګه روښانه شوي وي او مقنن په دې صورت کې له هغې څخه معلومات تر لاسه کوي او د هغې په نتیجه کې په قانون کې تغییرات، اصلاحات، د قانون خلا ډکول او مغلقیت ساده کول او یا د نوي قانون په جوړولو کې استفاده کوي، چې دغه نقاط داسې روښانه شوي دي.

۱- د قانون د ایجاد له حیثه:

هر وخت چې علماء او حقوق دانان په ټولنه کې د پرمختګ، انکشاف، امن، نظم او دسپلین په اړه نظریات ورکړي او مقنن د همدغو نظریاتو په اساس نوی قانون تصویب کړي، دلته لیدل کېږي، چې د دوکټورین د قانون په ایجاد کې نقش او نفوذ لري.

۲- د دوکټورینو نقش او رول د قوانینو په اصلاح او تغییر کې:

هر وخت چې علماء په قانون کې نواقص وګوري نو د هغوی په اړه په تفصیل سره لیکنې کوي، چې مقنن د همدغه لیکنو په نظر کې نیولو سره په قانون کې تغییرات او اصلاحات راولي، مونږ ګورو چې دوکټورین د قانون په اصلاحاتو او تغییراتو کې نقش او رول لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د دوکتورینو نقش د قانون په استحکام کې:

هر وخت چې قانون د مقننه قوې له خوا وضع شي او علماء وګوري چې په قانون کې مثبت ټکي شتون لري او علماء په خپلو نظریاتو کې د قانون مثبت ټکي په ګوته کړي، ددې مانا دا ده چې د مقننه قوې قانون یې تائید کړی دی او هر وخت چې د علماوو له خوا قانون تائید شي، نو هغه قانون په ټولنه کې استحکام پیدا کوي چې په همدې اساس ویل کیږي، چې دوکتورین د قانون په استحکام کې فوق العاده رول او نقش لوبوي

د دوکتورینو نقش او نفوذ پر قضایي رویې:

قضایي رویه د قضاتو او محاکمو له خوا د قانون له تفسیر څخه رامنځته کیږي، هر وخت چې د قانون قضایي تفسیر په څو نورو مشابه موضوعاتو باندې په تکراري ډول تطبیق شي، قضایي رویه ټینګل کیږي، هر کله چې قضات او محاکم د قانون خلا ډکوي، یا دا چې مغلقیت روښانه کوي، نو په دې صورت کې هم د وکتورین مهم رول او نقش لري، چې په لاندې درې نقطو کې زیات لیدل کیږي.

۱- د دوکتورینو رول او نقش د قضایي رویې په ایجاد کې:

کله چې د علماو له خوا په قانون کې خلا ولیدل شي، یا دا چې مغلقیت ولیدل شي، نو په دې صورت کې د غه خلا په خپلو نظریاتو کې ډکه کړي او مغلقیت ساده کړي او کله چې بیا قضات او محاکم د قانون د تطبیق په وخت کې د خلا او مغلقیت سره مخامخ شي او د خلا په ډکولو او د مغلقیت په ساده کولو کې د علماوو له نظریاتو څخه استفاده وکړي او د هغوی په نظر کې نیولو سره قانون تفسیر کړي او همد غه تفسیر د همدې محکمې یا نورو محاکمو له خوا تکرار شي،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضايي رويه ترېنه رامنځته کېږي چې په دې صورت کې ليدل کېږي چې د قضايي رويې په ايجاد کې دوکتورين نفوذ او رول لري.

۲- د دوکتورينو نقش او نفوذ د قضايي رويې په تغييراو اصلاح کې:

کله چې په قانون کې خلا يا مغلقيت موجود وي او د قضاتو له خوا خلا ډکه او مغلقيت روښانه شي او همدغه تفسير د قضاتو له خوا تکرار شي، دلته قضايي رويه رامنځته شوه، وروسته دحقوق دانانو او علماو له خوا وليدل شو چې پدغه خلا کې نواقص موجود دي، علماوو دغه نواقص په خپلو ليکنو او نظرياتو کې اصلاح کړل، وروسته قضاتو د علماوو ددغو نظرياتو په اساس په قضايي رويه کې تغييرات او اصلاحات (تعديلات) راوړل، په دې صورت کې ليدل کېږي، چې د قضايي رويې په تعديل کې دوکتورين مهم رول او نقش لري.

۳- د استحکام له حيثه:

ځيني وخت د قضاتو له خوا قضايي رويه ايجاد شي، پدغه قضايي رويه کې، ډېر مثبت ټکي موجود وي، علماء او حقوق دانان د دغه مثبتو ټکو په هکله ليکنې کوي او دغه قضايي رويه تائيدوي، نو هر وخت چې د هغوی له خوا قضايي رويه تائيده شوه، دلته ليدل کېږي، چې د علماوو او حقوق دانانو نظريات يا دوکتورين د قضايي رويې په استحکام کې نفوذ او تاثير لري.

لکه څرنګه چې په ملي سطحه دوکتورين شته دی، په بين المللي سطحه هم موجود دي او په دې مانا، چې کله حقوق دانان او علماء د هغه موضوعاتو په اړه ليکنې کوي او نظريات ورکوي، چې خارجي عنصر پکې موجود وي يا دا چې خارجي جنبه لري، دغه بين المللي دوکتورين ګڼل کېږي.

Scanned by CamScanner

چې په بين المللي سطحه دوکتورين هم په قضايي رويه او هم په قانون کې فوق العاده تاثير او نفوذ لري، چې هغه هم په دري ټکو کې:

- د ايجاد له حيثه
- د تغيير او اصلاح له حيثه
- د استحکام له حيثه

چې دغه تاثيرات په ملي او بين المللي سطحه يو شان دي او په ملي سطحه توضيح شول او بيا تکرار ته يې ضرورت نشته دی.

دريم جز- د دکتورينو ګټې او نواقص:

مخکې هم دې خبرې ته اشاره شوې ده، چې اصلي منابع او فرعي منابع دواړه ګټې او نواقص لري، چې د هر يو ګټې او نواقص يو له بل سره فرق هم لري، چې له هغې جملې څخه دوکتورين هم ګټې او نواقص لري، د نبه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

د دکتورينو ګټې:

دکتورين لاندې ګټې لري.

۱- د دقت له حيثه:

هر وخت چې په قانون کې خلا يا مغلقيت موجود وي او علماء د هغې په هکله ليکنه کوي، نو دا ليکنه يا اصلاحات چې هغه د خلا ډکول يا د مغلقيت ساده کول دي، ډېر دقيق وي، دا ځکه چې د يوې خوا خو دوی مسلکي او تجربه لرونکي اشخاص دي او له بلې خوا يې په خپله خوښه او رضا باندې دا ليکنه کړې ده.

۲- د شخصي ملا حظاتو د عدم موجوديت له حيثه:

کله چې علماء او حقوق دانان د قانون د خلا د ډکولو يا مغلقيت د ساده کولو په هکله اقدام کوي. نو دوی په دې کې کومه شخصي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاحظه نه لري او دا څکه چې دوی ته خو دعوه نه ده راجع شوې چې چا دا جرم کړی، بل دا چې حقوق دانان په دې هم نه پوهېږي چې څوک به دا جرم کوي او په دې هم نه پوهېږي، چې قضات او محاکم به د دوی له نظریاتو څخه استفاده کوي، نو په دې اساس هېڅ ډول شخصي ملاحظات پکې نه مطرح کېږي.

د دوکتورینو نواقص:

دوکتورین لاندې نواقص لري:

۱- مستقیماً/ استفاده ترېنه نه کېږي:

هر وخت چې علماء او حقوق دانان د قانون په اړه لیکنه وکړي یا دا چې نظر ورکړي، قضات او محاکم د پرېکړو په وخت کې په دې باندې مجبور نه دي، چې د هغوی د نظریې مطابق فیصله وکړي، یا نې الزامي جنبه نه لري.

۲- /استناد پرې نه کېږي:

د علماوو او حقوق دانانو نظریات که ډېر دقیق او په ځای هم وي، خو قضات او محاکم مستقیماً په هغې باندې استناد نشي کولای.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه برخه

عندي يا ذاتي حقوق

څرنګه چې وړاندې مو یادونه وکړه، چې حقوق په دوو ماناوو سره کارول کېږي، یو دا چې د قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې ټولنیز روابط ترتیب او تنظیموي، یا دا چې په اشخاصو حکومت کوي، دویم دا چې حقوق د یو ډول امتیاز، صلاحیت او تسلط څخه عبارت دي چې د حقوقي قواعدو له لورې د اشخاصو د اړیکو د تنظیم لپاره د هغوی د یو زیات شمېر په ګټه د نورو په وړاندې ایجاد ېږي.

عندي حقوق په حقیقت کې د حقوقو د مفهوم همدغه دویم ډول په خپله غبرګې رانغاړي او د حقوقي قواعدو په څېر مجدد او کلي نه دی، بلکې همېشه یو معین کس پورې اړه لري.

واقعیت دا دی چې عندي حقوق له هغه قدرت او صلاحیت څخه عبارت دي چې په وسیله یې یو شخص په ټولنیز ژوند کې ګټه پورته کوي، ددې لپاره چې شخص له خپل حق څخه په ښه ډول استفاده وکړي، نو لازمي ده چې د آفاقي حقوقو له خوا باید فردي حقوق معتبر وګڼل شي. او حمایت یې وکړي، په دې مانا چې د اجراء تضمین یې وکړي.

دې لپاره چې د عندي حقوقو په اړه ښه پوه شو لازمي ده چې، لاندې عنوانونه مطالعه کړو.

د عندي حقوقو پېژندنه، د عندي حقوقو موضوع، د عندي حقوقو منابع، د عندي حقوقو ډولونه، چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو، جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د عندي حقوقو پېژندنه

د دې لپاره چې عندي حقوق ښه وپېژنو لاندې درې سرلیکونه باید مطالعه کړو، د عندي حقوقو تعریف، د عندي حقوقو خصوصیات او درېیم دا چې عندي حقوق اصطلاح ده او که اعتبار؟ چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مبحث- د عندي حقوقو تعریف

د عندي حقوقو لپاره علماو مختلف او زیات تعریفات کړي دي، چې په دې ځای کې د نمونې په شکل درې تعریفات ذکر کوو.

ا. *تعریف:* عندي حقوق له هغه قدرت، سلطې او امتیاز څخه عبارت دي چې شخص تر بنه په ټولنیز ژوند کې استفاده کوي، چې بل چا ته یې ضرر نه وي او د عامه قدرت له خوا تضمین شوې وي.

ددې لپاره چې د پورته تعریف په اړه ښه پوه شو، لاندې ټکي باید روښانه شي.

- په ټولنیز ژوند کې تر ې استفاده کول:

دا چې ټول انسانان ټولنیز مخلوقات دي، په ټولنه کې ژوند کوي، او په انفرادي ډول ژوند نه شي کولای، نو ځکه مجبور دي چې نومورې صلاحیتونه او امتیازات باید په ټولنه کې یا دا چې په ټولنیز ژوند کې تطبیق کړي.

- د عامه قدرت له خوا یې تضمین شوی دی.

د دغه فردي حقوقو د عدم اجرا په وخت کې دولت یا عامه قدرت مداخله کوي او په تخلف کوونکي باندې یې جبراً تطبیق کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ بل چا ته ضرر نه وي

هر شخص صلاحیت او امتیازلري، چې په ټولنه کې تر ېنه استفاده وکړي، خو د استفادې لپاره دا شرط دی، چې بل چاته به يې ضرر نه وي موجود او که بل چا ته دده له عمل څخه ضرر رسېږي، په هغه صورت کې د ده صلاحیت او قدرت قطع کېږي.

د مثال په ډول: یو سړی په یو کلي کې یو اندازه ځمکه لري، دغه سړی دا صلاحیت او قدرت لري، چې هلته تعمیر جوړ کړي، باغ پکې جوړ کړي، یا دا چې یو تجارتي مارکیټ پکې جوړ کړي، یا دا چې یو فابریکه پکې جوړه کړي، خو که ددې شخص له خوا فابریکه جوړېږي او دکلي خلکو یا عامه خلکو ته يې عام ضرر وي، نو په دې صورت کې نوموړی شخص له خپل صلاحیت څخه استفاده نه شي کولای.

۲. *تعریف*: عندي حقوق یو امتیاز، صلاحیت او اختیار دی، چې شخص يې په ټولنیز ژوند کې، د نورو په مقابل کې لري، حتی تر دې چې د عمل د اجرا او اهمال (امتناع) اختیار هم پکې شامل دی.

په دې تعریف کې د یوې نقطې توضیح کول ضروري بریښي او هغه دا چې د یو عمل اجرا او یا د یو عمل نه اجرا هم د نوموړي شخص اختیار دی. چې دا خبره د یو مثال په ورکولو سره روښانه شوې ده.

یو شخص غواړي، چې طب پوهنځی ولولي، نو هر وخت چې د طب پوهنځي د شمولیت شرایط پوره کړي، اختیار لري چې طب پوهنځی ووایي، یا دا چې یو شخص نه غواړي، چې د اقتصاد پوهنځی ولولي، نو ددې اختیار لري چې د اقتصاد پوهنځي له لوستلو څخه امتناع وکړي.

۳ـ *تعریف*: عندي حقوق له هغه قدرت او صلاحیت څخه عبارت دي، چې د آفاقي حقوقو په اساس په ټولنیز ژوند کې یو چا ته ورکول

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي وي او په اساس يې نومورې شخص د حق حامل (لېږدونکی) ګڼل کېږي.

پورته ذکر شوي تعريفات او داسې نور زيات تعريفات شتون لري، خو زما په نظر تر ټول غوره او هر اړخيز تعريف د کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي استاد پوهاند دوکتور حفيظ الله دانش کړی دی، چې وايي:((عندي حقوق د هغه قدرت، صلاحيت، سلطې او امتياز څخه عبارت دي، چې يو شخص يې د بل شخص يا نورو اشخاصو په مقابل کې يا د يو جنس او مال په مقابل کې لري، د تحقيق لپاره يې د قانون حمايت لازمي دی.)) اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

دويم مبحث- عندي حقوق اعتبار دی او که اصطلاح؟

په دې اړه علماء دوه نظره لري.

لومړی نظر: عندي حقوق اعتبار دي، دا علماء وايي چې عندي حقوق ظاهري بڼه نه لري، نه ليدل کېږي، نه قابل د لمس دي، نو ځکه دا يو اصطلاح نه بلکې يو اعتبار دی، خو دغه اعتبار د قانون ګذار له خوا غوښتل شوی او د قدرت لرونکي مقام له خوا يې حمايت کېږي، لکه د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون (۴۲) ماده کې ذکر شوي، چې:((هر افغان د تعليم حق لري.)) د همدې اساسي قانون (۴۳-۴۴-۴۵ او ۴۶) مادو کې يې د تطبيق لپاره نورې لارې چارې هم ذکر شوې دي او ددې تر څنګ يې د تعليم د حمايت لپاره مکتبونه او پوهنتونه هم جوړ کړي دي.

يا دا چې دا اعتبار د يو قرارداد وجود دی، يا دا چې يو ساده او بسيط مفهوم دی، چې په ذهن کې تصور کېږي او يو مادي شی نه دی، چې وليدل شي، بلکې دا يو معنوي حق دی، چې د عامه قدرت له خوا ورکول کېږي، همدا علت دی چې په يوځای کې ورکول کېږي او په يو ځای کې نه ورکول کېږي، لکه د ملکيت حق چې په سرمايه داری او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي اقتصادي نظامونو کې اشخاصو ته ورکول کېږي، یا دا چې دا اعتبار دی او دا ځکه چې وېش یې د عامه قدرت له خوا کېږي، لکه په ځینو قومونو، مذهبو، دینونو او دولتونو کې یو شخص ته ځینې اختیارات ورکول او ځینو نورو اشخاصو ته نه ورکول.

لکه اسلامي شریعت کې یو سړی څلور بښځې کولای شي، خو بل سړي ته وایي چې ته باید یوه بښځه وکړې.

دویم نظر: بله ډله علماء وایي چې عندي حقوق یوه اصطلاح ده او دا ځکه چې حقوق جمع د حق ده او په حقیقت کې د حقوقو مجموعه چې د انسانانو د ټولنیز ژوند د تنظیم لپاره منځته راغلي، د حق او تکلیف مجموعه ده.

هر وخت چې یوه حقوقي اړه منځته راځي، په هغه کې دوه خواوې موجود وي، چې یو ته یې د حق خاوند او بل ته مکلف وایي. د مثال په ډول: یو سړی وایي چې تعلیم زما حق دی، نو دلته د دولت مکلفیت دا دی چې د تعلیم زمینه به ورته برابروي، هر وخت چې دولت دا مکلفیت لري، نو په مقابل کې یې حق هم لري او هغه دا چې نومورې شخص به د هغه د قوانینو اطاعت کوي، چې دغه اطاعت د دولت او د شخص مسوولیت دی. په لنډ ډول باید ووایو، چې عندي حقوق د حق او مکلفیت مجموعه ده، چې تضمین یې د مکافاتو او مجازاتو په اساس کېږي، نو دا پر دې دلالت کوي، چې عندي حقوق یوه اصطلاح ده.

دریم مبحث - د عندي حقوقو ځانګړتیاوې

عندي حقوق یو سلسله ځانګړتیاوې لري، چې په اساس یې له نورو رشتو څخه جلا کېږي، ځینې مهم یې په لاندې ډول دي.

لومړی مطلب- د الزامي والي له حیثه:

د عندي حقوقو له ځانګړتیاوو څخه یوه ځانګړنه دا ده چې په ټولنه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې چې شخص ته کوم امتیاز او سلطه ورکول شوې ده، اختیاري جنبه نه لري، دا په دې مانا چې مقابل طرف که دنومورې شخص اختیار او سلطه قبوله نه کړي، یادا چې اطاعت یې و نه کړي، د آفاقي حقوقو له خوا یې تضمین کېږي اوپه جبري ډول پرې تطبیق کېږي، لکه د آمر حق په مامور باندې، د استاد حق په شاګرد، د والدینو حقوق په اولاد باندې، د قرض ورکوونکي حق په قرضدار باندې، چې د عدم اطاعت په صورت کې په اجباري ډول تطبیق کېږي.

دویم مطلب- د آفاقي حقوقو له خوا د تضمین له حیثه:

لکه مخکې چې هم دې خبرې ته اشاره وشوه، چې د عندي حقوقو د حمایت لپاره د آفاقي حقوقو قواعد او مقررات وضع کېږي، تر څو د عندي حقوقو د تطبیق حمایت وکړي.

دریم مطلب -د سلطې، امتیاز او صلاحیت له حیثه:

عندي حقوق همېشه د سلطې، امتیاز، قدرت، اختیار او صلاحیت په مانا دي، هېڅ کله هم د قواعدو، مقرراتو، اصولو او پرنسیپونو په مانا نه راځي.

څلورم مطلب- د کلي والي او یو شان والي له حیثه:

د عندي حقوقو سلطه او امتیاز عام وي او د ټولو خلکو لپاره وي، لکه د پلار سلطه په زوی باندې، ددې مانا دا ده چې ټول پلرونه په خپل اولاد باندې صلاحیت لري، بل دا دی چې: دغه صلاحیت هر یو پلار ته یو شان ورکول شوی، داسې نه ده چې یو پلار ته زیات ورکول شوی او بل ته کم.

پینځم مطلب-د روابطو د تنظیم له حیثه: د عندي حقوقو کوم صلاحیتونه او امتیازات چې ټاکل شوي، ددې اصلي هدف دا دی چې کارونه او اړیکې په ښه ډول پر مخ ولاړشي، ددې خبرې یادونه ضروري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې د عندي حقوقو صلاحیتونه او امتیازات د دې لپاره نه دي تاکل شوي، چې دا معلومه کړي، چې دا سړی د هر بنه سړی دی او دا سړی د هر بنه سړی نه دی، دا څکه چې د شخصیت تعین د اخلاقي معیارونو پورې تړلی دی او حقوق د ټولنې د اړیکو د تنظیم لپاره رامنځته شوي دي.

شپږم مطلب- په ټولنه کې د سلطې او امتیاز له حیثه:

عندي حقوق یا شخصي حقوق یو شخص ته هغه وخت ورکول کېږي، چې په ټولنه کې ټولنیز ژوند لري، که چېرې یو شخص له ټولنیز ژوند څخه ګوښه توب اختیار کړي او په یو غره یا صحرا کې په یواځې ځان ژوند کول اختیار کړي، اول؛ خو دا ممکنه نه ده او که احیاناً بیا هم ژوند اختیار کړي، نو هغه عندي حقوق چې په ټولنه کې تر لاسه کولای شي، هغه بې له ټولنې څخه نه تر لاسه کېږي، لکه د استاد، امر، شاګرد، مامور، اخیستونکي، پلورونکي، داین، مدیون او داسې نور ټول حقوق هغه وخت د استفادې وړ دي. چې شخص په ټولنه کې ژوند کوي.

څلورم مبحث- د عندي حقوقو بنسټ

د عندي حقوقو په اړه واحد نظر شتون نه لري، بلکې په دې اړه مختلف نظریات موجود دي.

۱- یو شمېر علماء د عندي حقوقو مبناء او بنسټ د شخص اراده ګڼي او د عندي حقوقو په اړه نومورې علماء داسې نظر څرګندوي، چې:

عندي حقوق له هغې وړتیا څخه عبارت دي، چې د شخص ارادې ته ورکړل شوي وي.

له دې تعریف څخه معلومېږي، چې د عندي حقوقو اصلي عنصر د شخص اراده ده.

- ځینې علماء وایي، چې (حق هغه ګټه ده، چې په حقوقي لحاظ یې ملاتړ شوی وي.) له دې تعریف څخه څرګندېږي، چې د عندي حقوقو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي خاوند هغه څوک دی چې له همدغه حق څخه ګټه پورته کوي، نه دا چې د حق لپاره اراده لري.

-ځینې علماء بیا وایي:(عندي حقوق د شخص د اختیار پورې تړلي او حق له شخصیت څخه جلا نه دی، دوی وایي، حق د شخص (حقیقي یا حکمي) شخص له اختیار څخه عبارت دی.)

چې د دوی په نظر لیونی، ماشوم او مکره هم کولای شي، چې د حق خاوندان شي، ولې دغه حق د خپلو استازو یا وکیلانو په ذریعه تر سره کوي.

یانې دوی د تملک اهلیت لري، خو د تصرف اهلیت نه لري، د حکمي اشخاصو په اړه ډېرې نیوکې شتون لري، کولای شو په لنډ ډول سره ووایو.

په هغو مواردو کې چې یوه ډله خلک په ټولنه کې د خپلو ګډو اهدافو او ګټو پلټنه کوي، یا له مالونو او حقوقو څخه یوه ټاکلې برخه خپلې موخې ته د رسېدو لپاره ځانګړې کوي، نو امکان لري چې قانون ګذار دغه ډول اشخاص د مالونو د جمع کولو لپاره د یو خپلواک شخصیت په توګه وپېژني او هغه ته د حکمي شخصیت نوم ورکړي، لکه: دولتونه، موسسات، شرکتونه، احزاب، ټولنې او نور، نو په دې اساس کولای شو، چې د حق د جوهر او مبناء په اړه دې نتیجې ته ورسېږو چې:

(حق هغه سلطه او اختیار دی چې د هر هېواد حقوق یې د اشخاصو د ګټو د ساتنو په موخه هغوی ته ورکوي.) د همدې تعریف په اساس د حق اثار محکم او استوار دي، په دې ځای کې دې نتیجې ته رسېږو، چې عندي حقوق په حق سره تعبیر شوي، ولې دا هغه وخت شتون لري، چې په مقابل کې یې وجیبه موجوده وي، چې مخکې د حق او وجیبې یا مکلفیت په اړه بحث شوی دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

د عندي حقوقو موضوع

په عمومي ډول د عندي حقوقو موضوع په اشخاصو باندې راڅرخېږي، په دې مانا چې عندي حقوق له شخص او شخصيت څخه بحث کوي، په حقوقو کې اشخاص په دوه برخو وېشل شوي دي، چې يو يې طبعي يا فزيکي اشخاص دي او بل يې حقوقي، حکمي يا معنوي اشخاص، د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوي دي.

لومړی مبحث - حقيقي يا فزيکي اشخاص

په عام ډول ټول انسانان له تولد څخه د مرګ تر ورځې پورې حقيقي، طبيعي يا فزيکي اشخاص ګڼل کېږي، خو ددې لپاره چې پدغه موضوع باندې مو ښه پوه شو، لاندې څلور مطالب بايد روښانه شي.

د حقيقي اشخاصو پېژندنه، د حقيقي اشخاصو پيل او پای، د حقيقي اشخاصو اهليت او د حقيقي اشخاصو ځانګړتياوې.

چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی مطلب - د حقيقي اشخاصو پېژندنه:

هر وخت چې د اشخاصو خبره کېږي، نو دلته دوه اصطلاحات بايد روښانه شي، يو د شخص او بله د شخصيت اصطلاح ده، چې دا هم دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی جز- د شخص تعريف:

شخص په لغت کې د انسان په مانا دی، چې جمع يې اشخاص دي.

د حقوقو له نظره: شخص هغه موجود دی چې د حق او وجيبې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلودونکی وي. یا په بل عبارت: هر هغه شخص یا شی چې د حق موضوع تشکیلوي شخص بلل کېږي، لکه انسانان، شرکتونه، موسسات، اتحادیې او داسې نور.

یا په بل عبارت هر هغه موجود چې له حقیقي یا حکمي شخصیت څخه برخمن وي شخص بلل کېږي.

دویم جز-د شخصیت تعریف:

د شخصیت اصطلاح له اروپایي حقوقو څخه اخیستل شوې ده، چې د هر شخص د ځانګړي خلق او خوی په مانا دی، ولې په خاص مفهوم سره شخصیت له یوناني ژبې د (persona) کلمې څخه اخیستل شوې ده او دا د هغه نقاب او پوښ په مانا و، چې په نمایش نامو او نندارتونونو کې به هنري لوبغاړ پر خپلې څېرې خورول. څرنګه چې هر هنرمند هنرمند، ځانته ځانګړی رول او نقش درلود، نو هر چا به چې هغه نقاب ولیده، نو هغه هنرمند به یې پېژنده، نو له همدې وجې د persona کلمې د نقش او سهم برخې مفهوم ځانته غوره کړه، څرنګه چې په ټولنه کې هر څوک ځانته خاص رول او نقش لري، نو دا مفهوم یې د شخصیت په نوم و نومول، د حقوقو له نظره شخصیت داسې تعریف شوی دی، شخصیت هغه صفت او شایستګي ده، چې ددې په واسطه طرف او صاحب د حق یا تکلیف وګرځي.

یا په بل عبارت د یو تشخیص د تشخیص حالت ته له دې کبله شخصیت وایي چې د حق او وجیبې موضوع تشکیلوي.

په ټولنه کې هر وګړی د حق او وجیبې خاوند ګرځي، چې دغه وړتیا په طبعي ډول انسان ته ورکړل شوې ده، ځکه انسان ته طبعي شخص وایي.

دویم مطلب-د حقیقي اشخاصو پیل او پای:

د هر حقیقي شخصیت ژوند له یوې تاکلې زماني نقطې څخه پیل او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په يوې تاکلې زماني نقطې باندې پای ته رسېږي، نو دا چې د حقيقي اشخاصو ژوند له کومې نقطې څخه پيل او په کومه نقطه باندې پای ته رسېږي، دغه دوه مفاهيم دي، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی جز-د حقيقي اشخاصو پيل:

د افغانستان د مدني قانون د احکامو له مخې د طبعي اشخاصو شخصيت له پيدا ېښت (تولد) سره سم شروع کېږي، چې د دغه مطلب په اړه د افغانستان اسلامي دولت د (۱۳۵۵ هـ ش) کال د مدني قانون (۳۶) مادې لومړۍ فقره کې داسې صراحت شتون لري: (د انسان شخصيت په پوره ولادت سره په دې شرط چې ژوندی وزېږي پيل کېږي.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږی او هغه دا چې؛ *د جنين مرحله کې انساني شخصيت پيل کېږي او که نه؟*

د افغانستان د مدني قانون له مخې چې له حنفي فقهې څخه پيروي کوي، جنين د ځينو حقوقو درلودونکی ګڼل کېږي.

د مدني قانون د (۳۶) مادې دويمه فقره داسې صراحت لري: ((جنين د هغو حقوقو لرونکی دی، چې قانون پرې صراحت لري.)) چې د قانون له دې حکم څخه معلومه شوه، چې د حقيقي اشخاصو شخصيت د جنين له مرحلې څخه پيل کېږي، ولې اکثره فقها وايي، چې د حقيقي اشخاصو شخصيت لپاره دا شرط دی، چې جنين ژوندی تولد شوی وي.

دويم جز-د حقيقي اشخاصو پای:

الله ج چې څومره مخلوقات پيدا کړي دي، د هغوی د پيدا ېښت د پيل او پای نېټه معلومه ده او د الله ج له سپېځلي ذات څخه پرته نور ټول مخلوقات له دنيا څخه پناه کېږي، چې انسانان هم له دې څخه مستثنا کيدای نه شی او د مړينې پر اساس خپل حقوقي شخصيت له

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورکوی اوله مرګ څخه وروسته نشي کولای چې د ژوندي شخص په توګه خپل حقوق تر لاسه او وجایب تر سره کړي.

د افغانستان د ۱۳۵۵ ه ش کال مدني قانون د (۳۶) مادې په لومړی فقره کې داسې صراحت لري:

((د انسان شخصیت د هغه په پوره ولادت سره، په دې شرط چې ژوندی و زېږي شروع کېږي او په مرګ سره پای ته رسېږي.))

وفات په لغت کې مړینې ته ویل کېږي، د فقهې او حقوقو په اصطلاح کې له بدن څخه د روح خارجېدل، چې د نړۍ په پخوانیو قوانینو کې سربېره پر طبیعي مرګ، حکمي مرګ هم شتون درلود، چې هغې ته مدني مرګ ویل کېده. لکه: د فرانسې هېواد په حقوقو کې ځینې داسې جرایمو شتون درلود، چې مرتکب به یې پر مدني مرګ محکومېدل او خپل شخصیت به یې له لاسه ورکاوه او په زنداني یا قیدي حالت کې به یې ژوند تېراوه، دا حالت داسې ګڼل کېده، لکه چې مړ وي.

په اوسنیو قوانینو کې مدني مرګ په رسمیت نه دی پېژندل شوی، ولې د فرضي موت په نامه یې یو څه پېش بیني کړی دی. لکه: یو سړی، چې ډېر وخت ورک وي او هېڅ درک یې معلوم نه وي.

دربېم مطلب- د حقیقي اشخاصو اهلیت:

اهلیت په لغت کې شایستګی، وړتیا، قدرت او صلاحیت ته وایي، لکه: چې وایي علي ددې کار اهل دی، یا دا چې ددې کار د ترسره کولو صلاحیت لري.

الله تبارک و تعالی په قرانکریم کې فرمایي:

(إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمٰنٰتِ إِلٰى أَهْلِهَا.(النساء ۵۸).)

ژباړه: ای مومنانو بیشکه الله تعالی امر کوي، تاسې ته ددې لپاره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تاسې د امانتونو اهل ته د هغوی امانتونه وسپارئ.

او د فقهې په اصطلاح کې د یو شخص هغه وړتیا او صلاحیت څخه عبارت دي چې د خپلو شرعي حقوقو د ثبوت، وجوب او صحت لپاره یې لري، اهلیت بلل کېږي.

د حقوقو په اصطلاح کې: اهلیت د یو شخص هغه وړتیا او صلاحیت دی، چې نومورې شخص یې د حق او وجیبې د لرلو او اجرا کولو لپاره لري، په همدې اساس اهلیت د شخص هغه صلاحیت او وړتیا ده، چې د هغې په واسطه نومورې شخص د حق د لرلو، تکلیف د تحمل کولو او د خپل شرعي او قانوني حقوقو د کارولو وړ بلل کېږي.

څلورم مطلب-د حقیقي اشخاصو خصوصیات (ځانګړنې):

حقیقي اشخاص د یو شمېر خصوصیاتو (ځانګړنو) درلودونکي دي، چې د هغې په واسطه له نورو مخلوقاتو سره یې تو پیر کیدای شی، په دې مانا چې همدا ځانګړنې د حقیقي اشخاصو له نوم، تابعیت، د اوسېدو ځای، د اسنادو سجلونه، فامیل او داسې نورو له درلودلو څخه عبارت دي، مورږ هڅه کوو چې د حقیقي اشخاصو هر یوه ځانګړنه د دې بحث ترپایه پورې په جلا جلا توګه تر څېړنې لاندې نیسو.

لومړی جز-د نوم درلودل:

د نوم درلودل د طبیعي یا حقیقي اشخاصو یو له هغه ځانګړتیاوو څخه ده، چې د طبیعي اشخاصو هویت پرې څرګندېږي، د اسلام د حقوقي سیستم او د هېواد د مدني قانون له مخې هر حقیقي شخص د دې حق لري، چې نوم ولري، مورږ هم د نوم درلودلو حق لومړی د مدني قانون له مخې او بیا د اسلام د سپېڅلي دین له نظره تر څېړنې لاندې نیسو.

- حقیقي اشخاصو نوم د مدنی قانون له نظره:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد د مدني قانون د (۳۸) مادې له حکم څخه څرګنديږي، چې هر طبيعي شخص د دې حق لري، چې په رسمي ډول يو نوم ولري، په همدې ترتيب کولای شی، چې پرته له خپل نوم څخه د کورنۍ نوم هم ولري، چې مدني قانون له دې حق څخه ځانګړی ملاتړ کوي.

الف- د نوم تعريف او ډولونه يې:

نوم هغه کلمه او امر دی، چې د هغې په واسطه انسانان يو له بله تفکيک او پېژندل کيدای شي، چې کولای شو د نوم له ډولونو څخه په لاندې ډول يادونه وکړو.

۱- *کوچنۍ نوم* هغه نوم چې د هر شخص لپاره ځانګړی شوی وي، کوچنی نوم ګڼل کېږي، چې د شخصي نوم په نامه هم ياد ېږي.

۲- *کورنۍ نوم* کورني نوم ته کله کله لوی نوم هم وايي او دا د يوې کورنۍ د ټولو هغه غړو لپاره ځانګړی شوی وي، چې په ميراث کې سره شريک وي.

۳- *مستعار نوم* هغه نوم دی، چې يو شخص يې د ځان لپاره غوره کوي، تر څو د خپل اصلي او واقعي نوم پرځای هغه وکاروي.

۴- *موهوم نوم* دا نوم تر يوې کچې پورې د مستعار نوم سره ورته والی لري او دا ډول نوم هم يو شخص د خپل واقعي نوم د پټولو لپاره کاروي.

۵- *تجارتي نوم* دا هغه نوم دی چې يو شخص يې د خپلې تجارت خانې لپاره کاروي او دا يو ډول اختياري نوم دی چې بايد په اړونده اداره کې ثبت او راجستر شي.

۶- *لقبونه او عنوانونه (افتخاري، تشريفاتي او اشرافي):*

دا ډول لقبونه او عنوانونه له پخوا زمانې څخه د حکومتي مقاماتو له لورې اشخاصو ته ورکول کيده، لکه فخر الدولت، امين الملک او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې نور، چې نن ورځ د حقوقو له نظره پرته د شخصي نوم، کورنۍ نوم او تجارتي نوم څخه بل یو نوم هم حقوقي ارزښت نه لري.

ب- د نوم درلودلو او د هغې د تغییر او تصحیح حق:

د افغانستان د مدني قانون له مخې هر حقیقی شخص باید یو نوم ولري، چې له نورو څخه یې فرق وشي، چې دغه موضوع د ۱۳۵۵ ه ش کال مدنی قانون په (۳۸) ماده کې داسې تصریح شوی دی:

(هر شخص کولای شي چې پرته له خپل نوم څخه، کورنی نوم هم غوره کړي کورنۍ نوم اولادونو ته نقلېږي.)

معمولاً په هر حقیقي شخص باندې د هغه د والدینو له خوا نوم ایښودل کېږي، ولې هر وخت چې یو شخص هغه نوم چې ورباندې ایښودل شوی خوښ نه کړي، نو هغه شخص حق لري چې په خپله خوښه هغه نوم تغییر کړي، ځکه په پورته ماده کې د شخصي نوم تر څنګ د کورنۍ نوم انتخابول هم مجاز ګڼل شوي دي.

ولې له دې سره سره بیا هم د هغو ستونزو د مخنیوي لپاره، چې د یوې خوا نوم بدلوونکي شخص او د بلې خوا د نفوسو د احوالو د ثبت ریاست کارکوونکو ته راولاړېږي، د نوم د بدلولو لپاره لاندې شرایط باید موجود وي.

۱- د نوم بدلون په تذکره او د سجلونو په اسنادو کې باید ثبت شي، چې د افغانستان د نفوسو د احوالو د ثبت قانون د دویمې مادې به ۱۵ فقره کې په دې هکله داسې صراحت شتون لري: (د نوم بدلون په تذکره او د نفوسو د احوالو د ثبت په دفترونو کې د نوم له تغییر څخه عبارت دی.)

۲- د نوم بدلون باید له ۱۸ کلنۍ څخه مخکې وي.

۳- اشخاص په ټول عمر کې یواځې یو ځل خپل نوم بدلولی شي، چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نفوسو د احوالو د ثبت قانون (۲۹) ماده داسې صراحت لري:(د نوم بدلون د ۱۸ کلنۍ سن تر تکمیل پورې د نفوسو د احوالو د ثبت د مقرراتو مطابق په ټول عمر کې یو ځل صورت نیسي.)

کله داسې وي چې د یو چا په نوم یا په اسنادو کې اشتباه رامنځته شوې وي، چې په دې صورت کې د نوم تصحیح ته ضرورت دی او کولای شي چې خپل نوم اصلاح او تصحیح کړي.

د نوم د تصحیح په اړه د نفوسو د احوالو د ثبت قانون د دویمې مادې به ۱۴ فقره کې داسې ذکر شوی دی:(د نوم تصحیح عبارت دی د نوم تصحیح په تذکره او د نفوسو د احوالو د ثبت په دفترونو کې.)

پاتې دې نه وي چې د نوم تصحیح هم لکه د نوم د بدلون په څېر په ټول عمر کې یو ځل امکان لري.

ج- د نوم د وحدت اصل:

سره له دې چې اشخاص کولای شي، په ټولنه کې له یو څخه زیات نومونه ولري، ولې په رسمي ډول څوک ددې حق نه لري، چې له یو څخه زیات نومونه ولري او په رسمیاتو کې د نوم وحدت باید په جدي ډول مراعات هم شي.

د- د کورنۍ نوم درلودل:

هر حقیقي شخص ددې حق لري چې د خپل شخصي نوم تر څنګ کورنی نوم هم ولري او دغه کورنی نوم د هغه اولادونو ته هم انتقالېږي.

دا قاعده یوه مطلق قاعده نه ده، بلکې طبعي اشخاص کولای شي چې خپل کورنۍ نوم کې تغییر راولي.

- نوم د اسلامي فقهې له نظره:

د اسلام په حقوقي سیستم کې هر حقیقي یا فزیکي شخص حق لري چې نوم ولري او له دغه نوم څخه مادي او معنوي ګټه پورته کړي، دا چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اولاد باندې نوم د والدینو له خوا اینبسودل کېږي او والدین د نوم په اینبسودلو کې آزاد دي، ولې د دې لپاره چې غوره نوم یې پرې اینبسی وي، نو په دې اساس رسول اکرم صلی الله علیه وسلم داسې هدایت فرمایلي دي: عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ. *(رواه ترمذي، السنن الکبری للبیهقي، باب ۵۴).*

ژباړه: په خپلو اولادونو باندې نیک نوم کېږدئ، ځکه تاسې د قیامت په ورځ په خپل نوم او د پلار په نوم راغوښتل کېږي، لکه مخکې چې دې خبرې ته اشاره وشوه، چې والدین د خپلو اولادونو د نومونو په انتخاب کې آزاد دي، ولې اسلامي شریعت کې ځینې نومونه غوره دي او ځینې حرام او مکروه هم شته، نو په همدې اساس والدین باید کوښښ وکړي، چې ښه نوم اولاد ته وټاکي، چې د ښه پوهېدو لپاره لاندې نقاط روښانه کوو.

- غوره نومونه:

د اسلامي شریعت له نظره غوره نومونه هغه دي، چې ښایسته مانا ولري، عقیدوي بڼه ولري او د اسلامي فرهنګ ښکارندوی وي، غوره نومونه هغه دي، چې د الله تعالی د بنده ګۍ مانا او مفهوم ولري، لکه: عبدالله، عبدالرحمن.... په دویم قدم کې د پیغمبرانو علیهم السلام نومونه غوره دي، چې دلیل یې دا لاندې حدیث شریف دی.

((پر خپلو اولادونو باندې د پیغمبرانو نومونه کېږدئ، یا هغه نومونه چې د الله ج د بنده ګۍ مانا لري، د الله تعالی پر وړاندې محبوب ترین نومونه عبدالله، عبدالرحمن... دي او صادق ترین نومونه حارث او همام دي او بد ترین نومونه حرب او مرة دي.)) *(روا ابو داود و نسایي عن ابو وهب جشمي رض).*

- حرام نومونه: ټول هغه نومونه چې په نورو باطلو ادیانو او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذاهبو پورې تړاو ولري، لکه: د هندوېزم، بودېزم، زردشت او نور حرام ګڼل کېږي، داسې نومونه، چې د الله تعالی د صفت ښکارندوی وي، لکه: ملک الموت، ذولجلال والاکرام، سلطان سلاطین، احکم الحاکمین او داسې نور، چې ددې نومونو اینبودل یواځې الله ج پورې خاص دي او بنده ته یې انتخاب حرام دی.

یا ددې نوم انتخابول، چې یواځې د الله ج پورې تړاو لري، لکه الله، رحمن، صمد او نور د انسان لپاره جایز نه دي، چې داسې نومونه انتخاب کړي، ولې په یو شرط کولای شي دا نومونه انتخاب کړي، چې له نوم څخه وړاندې د عبد کلمه ور زیاته او بیا په انسان باندې کېښودل شي، لکه عبدالله، عبدالرحمن، عبدالصمد او نور.

د حنا بله علماو له نظره هغه نومونه چې د حضرت محمد ص لپاره ځانګړي شوي دي، هغه د نورو انسانانو لپاره حرام دي، لکه: خاتم النبین، سید الانبیا او نور.

- *مکروه نومونه:* شوافع وایي چې په اسلامي فقه کې د (سید الناس، سید السادات او نور) نومونه د کذب والي پر بنا مکروه ګڼل کېږي، خو حنا بله دا نومونه بیا حرام ګڼي.

همدارنګه د رباح (ګټې)، لفلح (کامیابی) او یسار (اساني) په شان نومونه هم د انسان لپاره مکروه دي.

حنابله فقها وایي، چې: د شیطان، شهاب، حمار، کلب یا د ظالمو او بدکارو خلکو نومونه اینبودل هم مکروه دي.

- *د خرابو نومونو تغییرول:*

د اسلام له نظره خراب نومونه باید تغییر شي، ځکه چې رسول اکرم ص همدا کار کولو د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه دا لاندې حدیث شریف روایت شوی دی: (کَانَ یُغَیِّرُ الِاسْمَ الْقَبِیحَ) رواه ترمذي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه:((حضرت عائشه رضی الله عنها فرمايي: رسول اکرم صلی الله علیه وسلم به خراب نومونه تغییرول.))

د مثال په ډول: په مسلم شریف کې روایت شوي دي، چې د حضرت عمر رض یوه لور وه چې عاصیه نومېده رسول ص د هغې نوم په جمیلې باندې بدل کړ.

دویم جز - د حقیقي اشخاصو تابعیت:

د طبیعي اشخاصو له مهمو ځانګړنو څخه یو هم تابعیت دی چې د هویت په پېژندنه کې مرسته کوي.

تابعیت په لغت کې له (تبع) سره ګډه ریښه لري، چې د پیروی او وروسته تګ په مانا ده، په حقوقي اصطلاح کې د افغانستان تابعیت د قانون د (۲) مادې له مخې (تابعیت د شخص سیاسي او حقوقي اړیکه ده).

د تابعیت په هکله د خصوصي بین المللي حقوقو علماوو مختلف نظریات ارایه کړي دي، چې یو له بل سره فرق لري؛ مګر کوم شی، چې مسلم دی، هغه د تابعیت د سیاسي والي او داخلي والي خصلت دی، ځکه تابعیت داسې یو صفت او حالت دی، چې یو شخص ته د یو معین ملت یا دولت سره تعلق وربښي.

یا په ساده ډول یې په لاندې ډول تعریفوو:

تابعیت یوه سیاسي، حقوقي او معنوي اړه ده چې یو فرد ته د یو معین دولت سره ارتباط ورکوي، په دې تعریف کې په حقیقت کې موږ د دري ډولو رابطو نومونه واخیستل چې عبارت دي: له سیاسي رابطې، معنوي رابطې او حقوقي رابطې څخه چې دا دري واړه ببلابېل څېړو:

- *د تابعیت د رابطې سیاسي والی:* موږ وویل چې تابعیت یوه سیاسي اړه ده، ځکه ورته سیاسي اړه وایو چې د دولت له حاکمیت څخه منشاء اخلي یانې دولت دی، چې دا تشخیص کوي، چې څوک او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کومو شرایطو ددې دولت تابعیت لاسته راوړي، یا په دې مانا چې دولت مکلف نه دی چې چاته تابعیت ورکړي، بلکې دا د دولت اختیار دی، چې د خپلې جغرافیوي، سیاسي او اقتصادي وضعې او حالاتو ته په کتو سره چاته تابعیت ورکړي او چاته یې ورنه کړي.

- د تابعیت د رابطې معنوي والی:

نظر دې ته چې تابعیت دیو دولت اتباعو ته د هغه مشترکو اهدافو او عرف او عاداتو له مخې چې د دوی تر منځ شتون لري، د خپل متبوع دولت سره پیوند ورکوي، چې دا یوه معنوي اړیکه شوه، چې د شخص د اوسیدو محل سره هیڅ تړاو نه لري، یا په بل عبارت معنوي اړه ورته ځکه وایي چې په یو خاص مکان پورې ارتباط نه لري، چېرته چې شخص موقعیت لري دا بیا هم د خپل هېواد تبع ګڼل کېږي، لکه یو افغان چې د دنیا په هر ګوټ کې ژوند کوي او هغه بیا هم افغان دی.

- د تابعیت د رابطې حقوقي والی:

دا چې تابعیت په ملي او بین المللي سطحه د ځینو حقوقي اثارو درلودونکی دی، نو دا یوه حقوقي رابطه شوه، لکه په خارجي هېوادونو کې د یو دولت له خوا د خپلو اتباعو سیاسي حمایت، د رایه ورکولو حق له مدني او تجارتي حقوقو څخه ګټه اخیستنه، یا د ټولو بین المللي معاهداتو له مفاداتو څخه برخمن کېدل... دا ټول هغه څه دي، چې د تابعیت په حقوقي والي دلالت کوي.

د ریښیم جز - د حقیقي اشخاصو د اوسېدو ځای:

د اوسېدو ځای یا (Dwelling or Domicile) د طبعي یا حقیقي اشخاصو یوه بله ځانګړتیا ده، چې د هغوی د هویت په تثبیت کې مهم رول او نقش لري.

د لغت له مخې اقامتګاه له دوه کلمو څخه مرکبه ده، چې یو یې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

(اقامت) او بل يې (ګاه) چې په تولیزه توګه د اوسېدو د ځای مانا ورکوي، خو په اصطلاح کې اقامتګاه زیاتې مانا وې لري، چې د نمونې په ډول یې دلته یو څو بیان شوي دي:

۱- *تعریف:* استوګنځی یوه مادي او حقوقي اړه ده، چې یو شخص ته پرته له دې چې د هغه تابعیت په نظر کې و نیول شي، د یو دولت د خاورې د یوې برخې پورې پیوند ورکوي.

۲- *تعریف:* اقامتګاه د یو شخص اړیکې له خپل شا او خوا محیط سره یا له هغې سیمې سره چې شخص پکې ژوند تېروي او یا هم د هغه کسب او کار سره، چې نومورې پر هغه باندې بوخت وي، ګڼل کېږي.

۳- *تعریف:* استوګنځی یوه حقوقي اړیکه ده او ځینې سیاسي ځانګړتیاوې لري، چې د اشخاصو او دولت د قلمرو د یوې معینې حوزې تر منځ ټینګېږي، په دې وسیله پرته له دې چې اشخاص د تبعه کېدو اوصاف ولري، د نومورې حوزې له اوسېدونکو څخه شمېرل کېږي، چې په دې اړه د افغانستان د مدني قانون (۵۱) ماده دویمه فقره وایي: (یو شخص کولای شي چې له یو څخه زیات د اوسېدو ځایونه ولري.)

څلورم جز- د حقیقي اشخاصو د سجلونو اسناد:

د سجلونو اسناد هغه اسناد دي، چې په شخصیه احوالو پورې اړه لري او د هېواد د مدني قانون له مخې د کورنیو چارو وزارت د نفوسو د احوالو د ثبت رسمي مامورین یې ترتیب او تنظیموي، چې په دې اړه د ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون (۴۶) ماده داسې صراحت لري.

(کوم اشخاص چې د اتلس کلنۍ عمر پوره کوي، د هغوی مدني حالت د سجلونو د ثبت په مخصوصو دفترونو کې، د دې قانون د (۴۷-۴۸-۴۹ او ۵۰) مادو د درج شوو حکمونو سره سم ثبتېږي.)

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مدني قانون او د نفوسو د احوالو د ثبت قانون له مخې د حقيقي اشخاصو د سجلونو اسناد په دوه ډوله دي، چې يو يې د نفوسو د احوالو د ثبت رياست، د سجلونو د ثبت ځانګړي دفترونه او دويم يې د هويت ځانګړې پاڼه ده چې تذکره ورته وايي، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

۱- *د سجلونو د ثبت ځانګړي دفترونه:* د افغانستان د ۱۳۵۵ ه ش کال مدني قانون د (۴۶) او (۴۷) مادې مطابق د سجلونو د ثبت ځانګړي دفترونه عبارت له هغو دفترونو څخه دي چې، د مدني قانون، د نفوسو د احوالو د ثبت قانون او د نفوسو د احوالو د ثبت رياست پورې اړوندو مقرراتو له مخې د دولت د رسمي مامورينو له خوا د حقيقي اشخاصو مدني حالت پکې ثبت کېږي.

۲- *تذکره:* د نفوسو د احوالو د ثبت قانون ۱۲ مادې له مخې: تذکره هغه قانوني سند دی چې د هر افغان هويت پکې درج وي، تذکره د نفوسو د احوالو د ثبت په دفترونو کې د ثبت شوو معلوماتو او اطلاعاتو له مخې ترتيب او غوښتوونکي ته ورکول کېږي، چې د افغانستان د ۱۳۵۵ ه ش کال مدني قانون په (۴۷) ماده کې په دې اړه داسې صراحت لري:((د شخص مدني حالت د هويت په مخصوصه پاڼه کې درجېږي او د غوښتنې په صورت کې غوښتونکي ته ورکول کېږي.))

پينځم جز- د حقيقي اشخاصو کورنۍ:

کورنۍ هم د حقيقي اشخاصو له ځانګړتيا او څخه يوه ځانګړتيا ده چې په دوامدار ډول د کورنۍ درولودونکی وي.

شپږم جز- د حقيقي اشخاصو مسووليتونه:

ددې لپاره چې په دې اړه نبه پوه شو، نبه به وي، چې لومړی د مسووليت په اړه معلومات تر لاسه کړو او وروسته بيا د حقيقي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشخاصو مسوولیت وپېژنو.

۱- *مسوولیت*: په لغت کې د پوښتنې شوي او مطالبه شوي په مانا او هغه شي ته وایي، چې شخص د هغې عهده دار وي.

مسوولیت هغه حقوقي اړیکه ده، چې د فعل د ترک په اساس چې حرام او د قانون مخالف وي رامنځته کېږي.

یا په بل عبارت: مسوولیت عبارت له هغه تعهد څخه دی چې شخص د وارده ضرر د دفع کولو لپاره د نورو په مقابل کې د هغه په کولو مکلف وي، چې په دې ډوله یې ویشو.

۱- *اخلاقي مسوولیت*: اخلاقي مسوولیت هغه مسوولیت دی چې په قوانینو کې هغه ډېر وضع شوی نه وي، بلکې د اخلاقي معیارونو پر اساس ورته راجع شوی وي او د عدم اجرا په مقابل کې غیرله دې څخه چې په ټولنه کې کرکه او نفرت د نوموړي شخص په مقابل کې وزېږوي، بل کوم مدني اوجزایي مسوولیت ورته نه راجع کېږي.

۲- *مدني مسوولیت*: د شخص له هغې التزام څخه عبارت دی، چې صدمه لیدونکی ته د خساري جبران ورکړي.

۳- *جزایي یا قانوني مسوولیت*: دا عبارت له هغې مسوولیت څخه دی چې شخص د هغه فعل د اجرا یا ترک مرتکب شي چې اسلامي شریعت او قانون یې په مقابل کې جزا ټاکلې وي. (رسولي ۱۸ مخ).

په خلص ډول باید ووایو چې طبیعي اشخاص د تکلیف او وجیبې منونکي دي او خپل ټول امورات باید داسې تنظیم کړي، چې اسلامي شریعت، وضعي قوانینو او اخلاقي معیارونو سره په ټکر کې نه وي.

نو ځکه وایو چې د طبیعي او حقیقي اشخاصو بله ځانګړتیا دا ده چې د تکلیف او وجیبې منونکی وي، د پورته ذکر شوو ځانګړتیاوو تر څنګ انسانان ځینې طبیعي ځانګړتیاوې هم لري، چې هغه عبارت دي: د ګوتو نښان، د سترګو، ویښتانو او پوستکي رنګ، قد او اندازه، د وینې ګروپ او داسې نور چې دا هم د شخص د هویت په تثبیت کې مهم رول لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم مبحث - حكمي، معنوي يا حقوقي اشخاص

تر دې ځايه خو د حقيقي اشخاصو په هكله بحث وشو، ولې يواځې حقيقي اشخاص د حقوقو او وجايبو درلودونكي نه دي، بلكې حكمي اشخاص هم حقوق او وجايب لري، ترڅو خپلو تاكلو تجارتي، اقتصادي، سياسي، فرهنگي، خيريه او نورو موخو ته د رسېدو په منظور يوه ټولنه جوړه كړي، چې له دغه حقيقي اشخاصو څخه په يو شخص پورې به هم ترلې نه وي، چې په قانون كې دا رنگه ټولنې د حق او وجيبې درلودونكى ګڼې، څرنگه چې په دې بحث كې پر حكمي اشخاصو باندې بحث كېږي نو بنه به وي چې په لاندې سرليكونو باندې بحث وكړو.

۱- د حكمي شخصيت پېژندنه

۲- د حكمي شخصيت ځانګړتياوې

۳- د حكمي اشخاصو ډولونه، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوي دي.

لومړی مطلب- د حكمي اشخاصو پېژندنه:

حكمي شخصيت د منافعو او اهدافو هغه ټولنو ته ويل كېږي، چې عمومي قدرت هغه له څو تشكيل كوونكو عناصرو څخه د يو خپلواک واحد په توګه وپېژني او ملاتړ يې وكړي، حقوق پوهان د حكمي اشخاصو په اړه داسې نظر لري.

حكمي شخصيت هغه وخت څرګند ېږي، چې د افرادو يوه ډله مشترک فعاليتونه او منافع ولري، يا د اموالو يوه برخه د خاصو اهدافو لپاره ځانګړې كړي، يو د بل تر څنګ راټول شي او هم د قانون له خوا د خپلواک شخصيت په توګه چې د مستقل حق او مسوولیت لرونكى وي ومنل شي، لكه سياسي احزاب، تجارتي شركتونه، اتحاديې، ټولنې او دې ته ورته نور....

د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش كال مدني قانون په ۳۳۷ مادې كې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمي یا معنوي شخصیت داسې تعریف کړی دی:

۳۳۷ ماده: ((حکمي شخص هغه معنوي شخص دی چې د حقوقي اهلیت لرونکی وي او د تاکلو هدفونو پر اساس د جمعیت، موسسې یا شرکت په شکل تشکیلېږي.))

له پورته تعریفاتو څخه لاندې اهم نقاط استنباط کېږي.

۱- حکمي اشخاص یو معنوي وجود لري، فزیکي او حقیقي وجود نه لري.

۲- حکمي اشخاص باید د حقیقي اشخاصو په څېر د حقوقي اهلیت لرونکي وي.

۳- د کومو اهدافو لپاره چې حکمي اشخاص ایجاد ېږي، هغه اهداف باید تاکلي وي.

۴- د تشکیل شکل به یې د شرکت، موسسې، ټولنې او دې ته ورته نورو په څېر څرګند وي.

۵- حکمي اشخاص به د حقیقي اشخاصو په څېر د حقوقو او وجایبو درلودونکي وي.

د حکمي اشخاصو د ماهیت په اړه مختلف نظریات شتون لري، چې مورږ پر هغو نظریاتو باندې بحث نه کوو، یوائې د افغانستان د مدني قانون حکم، چې د حکمي اشخاصو د ماهیت په اړه یې لري دلته رانقل کوو.

د افغانستان ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون ۳۳۹ ماده: ((د هغو اشخاصو مجموعه چې د یو حکمي شخصیت د شرطونو او عناصرو لرونکی وي. د قانون په وسیله د حکمي شخص په حیث پېژندل کېدای شي.))

فلهذا تر هغې چې قانون یو شخص د حکمي شخص په حیث نه وي قبول کړی، تر هغې پورې نو مورږی شخص حکمي شخص نه ګڼل کېږي، همدارنګه هېڅ کس نه شي کولای چې حکمي شخص ایجاد کړي، مګر د قانون د حکم په اساس، نو پر همدې اساس په افغانستان کې د ټولو حکمي شخصیتونو ایجاد، رامنځته کېدل او انحلال د دولت په ارادې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اجازې پورې تړلي دي.

دويم مطلب-د حکمي اشخاصو خصوصيات:

حکمي يا معنوي اشخاص هم لکه د حقيقي يا فزيکي اشخاصو په څېر د يو شمېر ځانګړو خصوصياتو لرونکي دي، چې پر اساس يې له نورو اشخاصو څخه جلا کېږي، چې دغه خصوصيات په لاندې ډول دي.

۱-د حکمي اشخاصو نوم:

حکمي اشخاص هم لکه د حقيقي شخص په څېر د خپل خاص نوم درلودونکی وي، ځکه چې دې ډول اشخاصو سره د معاملاتو اجرا کول او يا هم د ارتيا پر مهال دې ډول اشخاصو ته مراجعه کول، ددې غوښتنه کوي، چې دا ډول اشخاص بايد نوم ولري، د افغانستان (۱۳۵۵ هـ ش) کال مدني قانون له مخې هر حکمي شخص د نوم درلودونکی دی، چې د هغه په اساسنامه کې به درج وي.

د مدني قانون ۴۰۵ ماده: په دويم بند کې د حکمي شخص نوم ته د ټولنې عنوان تر نامه لاندې په دې ډول اشاره کړې ده: (د جمعيت د اداري مرکز له افغانستان څخه د باندې جواز نه لري) د همدې قانون په (۴۱۹) ماده کې داسې صراحت وجود لري.

۱-د جمعيت نوم، د داخلېدو ګڼه او د هغې د فعاليتونو حدود په ټولو دفترونو، پانو او دهغې په خپرونو کې درجېږي، همدارنګه د افغانستان د تجارت اصولنامه په ۴۱ ماده کې داسې صراحت لري.

هر تاجر که يو اځې او که له خصوصي شريک سره وي، چې تجارت کوي او همدا ډول ټول تجارتي شرکتونه مجبور دي، چې د خپل تجارت عنوان (نوم) په هغه محل کې چې تجارت پکې کوي او يا د هغوی مرکز هلته وي، د تجارت د ثبت په دايره کې ثبت او اعلان کړي.

۲-د حکمي اشخاصو تابعيت:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تابعیت یواځې په حقیقي اشخاصو پورې اړه نه لري، بلکې حکمي اشخاص په ځانګړې ډول شرکتونه هم باید تابعیت ولري، د حکمي اشخاصو د تابعیت په هکله جلا جلا نظریات وجود لري.

حقوقي (حکمي) اشخاص په خپل وار سره په دوه برخو وېشل شوي دي، چې عمومي حقوقي اشخاص او خصوصي حقوقي اشخاص دي.

الف- عمومي حقوقي اشخاص:

هغه دي چې دولت پورې تړاو لري او هر وخت چې دولت په رسمیت وپېژندل شي، نو په هغې پورې مربوط نور حقوقي اشخاص هم په دې پورې تړلي دي او د تابعیت په اړه يې څه مشکل نه لیدل کېږي.

ب- خصوصي حقوقي اشخاص:

دا هغه دي چې څو حقیقي اشخاص د یو ټاکلي هدف لپاره خپل کوښښونه سره شریکوي او یو مستقل شخصیت منځته راوړي، چې کله د یو هیواد د اتباعو له خوا ایجاد ېږي، ولې کله د خارجي عنصر لرونکي هم وي، په هغه صورت کې چې د یو دولت په داخل کې د داخلي اتباعو له خوا ایجاد ېږي په تابعیت کې څه مشکل نه شته او د همغه هېواد تابع ګڼل کېږي، خو په هغه صورت کې چې خارجي عنصر ولري په دې صورت کې د حکمي شخصیت د تابعیت تعین مشکل او په اړه يې مختلف نظریات موجود دي، چې ځینې مهم يې په لاندې ډول دي.

الف- د حکمي شخصیت د تابعیت ټاکنه د شریکانو د تابعیت پر اساس: علماء وایي: په یو شرکت (حکمي شخصیت) کې چې د هر هېواد د اتباعو شمېر زیات وي، نو موړی شرکت د همغه هېواد تبع ګڼل کېږي، خو دا نظر هم دقیق نه دی، ځکه کیدای شي، د یو دولت شریک خپل سهم بل شریک ته ورکړي او د شریکانو شمېر تغییر وکړي.

ب- د موسسینو اراده: ځینې حقوق پوهان وایي چې د موسسنو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارادې ته دې پريښودل شي چې د کوم دولت تابعيت اخلي اختيار ولري.

ج- د شرکت د تشکيل د محل له حيثه: شرکت، چې په کوم ځای کې تشکيل شوی، د همغه هېواد تابع ګڼل کېږي.

د- د شرکت د فعاليت مرکز له حيثه: هر ځای کې چې شرکت فعاليت لري، همغه يې د تابعيت لپاره کافي دی.

هـ- د شرکت د اداري استوګنځی يا اصلي مرکز: شرکت د هغه هېواد تابع ګڼل کېږي، چې د شرکت د اداري اصلي مرکز په هغه ځای کې موجود وي.

۳- د حکمي اشخاصو استوګنځی:

د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون د (۳۴۲) مادې د لومړي بند د حکم په اساس حکمي اشخاص بايد استوګنځی ولري او د حکمي اشخاصو استوګنځی له هغې ځای څخه عبارت دی چېرته چې د حکمي اشخاصو مرکزي اداره موجوده وي.

د دې امر علت دا دی، چې حکمي اشخاص هم لکه د حقيقي اشخاصو په څېر د حقوقو او وجايبو درلودونکي دي او يو سلسله فعاليتونه ترسره کوي، هر وخت چې حکمي اشخاص ځينې فعالتيونه اجرا کوي، نو په دې صورت کې حکمي شخص د دې ايجاب کوي، چې د اوسېدو ځای يا استوګنځی هم بايد ولري.

۴- د حکمي اشخاصو مالي حقوق او وجايب:

حکمي اشخاص (عام له دې چې عامه شخص وي او که خصوصي شخص) د طبيعي اشخاصو يوه ډله ده، چې تاکلو اهدافو ته د رسېدو په خاطر رامنځته کېږي.

د مثال په ډول: د عامې روغتيا وزارت موخه دا ده چې د افغانستان اتباعوته عامه روغتيايي خدمتونه وړاندې کړي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا دا چې د تجارتي شرکتونو موخه، د خوراکي او ناخوراکي موادو صادرول او واردول دي، یا داسې نور حکمي اشخاص چې مختلف اعمال تر سره کوي، دا چې حکمي اشخاص کوم اعمال تر سره کوي، نو په نتیجه کې داسې ویلی شو، چې دوی باید منقول او غیر منقول اموال ولري او د دغه اموالو په هکله حقوق او صلاحیتونه هم لري، چې مالي حقوق او وجایب ګڼل کېږي.

۵- د حکمي *اشخاصو اهلیت*: اهلیت په لغت کې د استعداد، توانایی او وړتیا په مانا ده او په اصطلاح کې اهلیت هغه صلاحیت ته ویل کېږي، چې یو شخص یې د یو شي د لرلو او یا د حقوقو او وجایبو د تر سره کولو لپاره لري، د اهلیت دغه تعریف د حقوقي اشخاصو لپاره هم صدق کوي، ځکه چې د حقوقي شخص وجود ددې غوښتنه کوي، چې نومورې شخص دې باید د حقوقو او جایبو د تر سره کولو وړتیا ولري، نو هر هغه شخصیت چې حقوق او وجایب لري، ددې لپاره دا لازمي ده، چې د داسې حقوقو او وجایبو د اجرا کولو اهلیت هم باید ولري.

دربیم مطلب- د حکمي اشخاصو د تابعیت اهمیت.

د حقوقي (حکمي) اشخاصو تابعیت د هغوی د حقوقو او وجایبو په تاکلو کې مهم رول لري، ځینې مهم ټکي په لاندې ډول دي.

الف- د حکمي اشخاصو د تابعیت په واسطه دا معلومېږي، چې نومورې شخصیت د کوم هېواد په قلمرو کې د یو خپلواک حقوقي شخصیت په توګه تاسیس او له کومو حقوقو څخه برخمن کیدای شي.

ب- دولتونه یواځې د هغو شرکتونو حمایت کوي، چې د اړوند دولت تابعیت ولري.

ج- په اکثرو هېوادونو کې شرکتونه مجبور دي، چې د خپلو تجارتي، صنعتي، زراعتي او داسې نورو فعالیتونو د ترسره کولو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره له اړوند دولتونو څخه اجازه ترلاسه کړي، چې ددې اجازې په اخیستلو کې د حقوقي اشخاصو تابعیت رغنده رول لري.

د- په ډېرو هېوادنو کې د شرکتونو تشکیل، کړنلاره، افلاس او انحلال د متبوع دولت د قوانینو تابع وي.

هـ- یو شمېر هېوادونه خپلو متبوع شرکتونو ته د دوه اړخیزو تړونونو له مخې ځینې امتیازات او سهولتونه برابروي، لکه د مالیاتو له ورکړې څخه معافیت، ګمرکي اسانتیاوې او داسې نور، چې تابعیت په دې برخه کې رغنده رول لوبوي.

څلورم مطلب-د حکمي (حقوقي) شخصیت ډولونه:

د افغانستان د مدني قانون له مخې حکمي (حقوقي) اشخاص په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې هغه عبارت دي له عمومي حکمي اشخاصو او خصوصي حکمي اشخاصو څخه، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

۱- *عمومي حکمي شخصیت:* عمومي یا عامه حکمي اشخاص هغه اشخاصو ته ویل کېږي، چې د خصوصي اشخاصو پر خلاف د دولت د ارادې پر اساس ایجاد او منحل کېږي، په دې مانا چې دا ډول حقوقي اشخاص د دولت په ارادې او لزوم دید پورې اړه لري، دلته موږ غواړو چې په لومړي قدم کې د افغانستان د مدني قانون له مخې عامه حقوقي اشخاص تعریف او په دویم قدم کې د عامه حکمي (حقوقي) اشخاصو پیل او پای باندې رڼا واچوو.

لومړی- د افغانستان د مدني قانون د (۳۳۸) مادې په لومړۍ فقره کې عمومي حقوقي یا حکمي اشخاص داسې تعریف شوی دی.

د (۳۳۸) مادې لومړۍ فقره: ((حکمي عمومي شخصیت چې د دولت رکنونو فرعي ادارو د هغې له مربوطو شعبو سره او عمومي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسیساتو ته شامل دی.))

د نومورې قانون له احکامو څخه داسې څرګندېږي، چې عمومي معنوي یا حکمي اشخاص عبارت دي له: دولت، د دولت درې ګونې قواوې او ټولې هغه ادارې چې د دغه درې ګوونو قواوو پورې مربوطې وي، همدارنګه ټول هغه تاسیسات چې د عامه ګټو لپاره ایجادېږي، د عمومي حکمي اشخاصو په کتار کې راځي، یا په خلص ډول باید ووایو چې، عمومي حکمي اشخاص دولت او د هغې فروعو ته ویل کېږي.

دویم- د عامه حکمي اشخاصو پیل او پای: لکه څرنګه چې مخکې په دې باندې رڼا واچول شوه چې حقیقي اشخاص د پیل او پای درلودونکي وي، نو حکمي اشخاص هم له دې امر څخه مستثنا کیدای نه شي، یا په دې مانا چې هیڅ شخصیت داسې نه پیدا کېږي، چې پیل او پای و نه لري.

عمومي حکمي اشخاص (دولت او دولتي سازمانونه) چې کله تاسیس شي، له همغې ورځې څخه د فعالیت اجازه لري او همدغه د تاسیس نېټه یې د پیل نېټه ده او هر وخت یې چې د فعالیت اجازه ختمه شي همدغه نېټه یې د پای نېټه ده، چې عمومي حکمي اشخاص د رئیس جمهور د فرمان پر اساس ایجاد او منحل کېږي.

۲- خصوصي حکمي شخصیت:

د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون (۳۳۸) مادې په دویم بند کې د خصوصي حکمي شخصیت په اړه داسې صراحت لري.

(۳۳۸) ماده- دویم بند: خاص حکمي شخصیت چې د خصوصي افرادو له ارادې څخه پیدا کېږي، لکه وقف، ټولنې، مؤسیسي، مدني یا تجارتي شرکتونه. مګر دا چې قانون دا رنګه شخصیتونه عام کړي دي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

د عندي حقوقو منابع

لکه څرنګه مو چې مخکې ولوستل چې حقوق په دوه لویو برخو وېشل شوي، چې له آفاقي او عندي حقوقو څخه عبارت دي، آفاقي حقوق ټولنیز حقوق دي، چې په ټولنې پورې اړه لري او دې حقوقو ته په ډېرو حقوقي مباحثو کې قوانین هم ویل کېږي، خو د حقوقو دویم ډول همدا عندي حقوق دي چې د افرادو امتیازات او سلطې دي، چې د اشخاصو او شیانو په مقابل کې یې لري او په ډېرو حقوقي مباحثو کې دحق په مانا تعبیر کېږي.

دا چې زمونږ د بحث موضوع د حقوقو اصلي منابع دي او له هغې څخه مو د آفاقي حقوقو د اصلي منابعو په اړوند یو لړ معلومات په لومړی برخه کې وړاندې کړل او دویمه برخه مو د عندي حقوقو د منابعو لپاره ځانګړې کړې ده، چې د غه منابع په دوه ډوله دي، چې له حقوقي اعمالو او حقوقي حوادثو څخه عبارت دي، چې هر یو یې جلا جلا په دوو بېلابېلو عنوانو کې تر بحث لاندې نیسو.

لومړی مبحث - حقوقي اعمال

لکه څرنګه چې مو مخکې یادونه وکړه، عندي حقوق دوه ډوله منابع لري، حقوقي حوادث او حقوقي اعمال، دا چې دا څپرکی د حقوقي اعمالو لپاره ځانګړې شوې، نو له حقوقي حوادثو څخه دلته صرف نظر کوو او حقوقي اعمال تر څېړنې لاندې نیسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مطلب-د حقوقي اعمالو پېژندنه:

حقوقي اعمال د یو یا څو اشخاصو د ارادو څرګندول دي، د حقوقي نتیجې د تولید په منظور چې دا حقوقي نتیجه به د حق یا وجیبې ایجاد، انتقال، تغییر یا اسقاط وي، چې د نبه پوهېدلو لپاره یې په دوه مثالونو کې واضح کوو.

لومړی مثال: یو ناکح خپلې منکوحې ته طلاق ورکوي، نو دلته چې کومه حقوقي نتیجه تولید ېږي، هغه د زوجینو تر منځ په راتلونکې کې د زوجیت د اړیکو د ټینګولو (د متقابلو حقوقو او وجایبو) اسقاط کېدل دي.

دویم مثال: د نکاح د عقد د انعقاد پر اساس د زوجیت حقوقي آثار مرتب کېږي او ناکح او منکوحې دواړو ته حقوق او وجایب ایجادوي.

دویم مطلب-د حقوقي اعمالو ډولونه:

حقوقي اعمال په دوه ډوله دي، چې هر یو یې جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز-یو اړخیز حقوقي اعمال:

له هغو حقوقي اعمالو څخه عبارت دي، چې یوازې د یوه شخص د ارادې د څرګندولو په نتیجه کې حقوقي نتایج رامنځته کوي او د بل شخص د ارادې څرګندولو ته په کې ضرورت احساس نه شي، د مثال په ډول: وصیت، طلاق، ابرا، او وقف، چې له دې جملې نه که مور و ګورو نو وصیتنامه چې عبارت ده د یو شخص د ارادې له بیان څخه په دې بنیاد، چې د خپلې شتمنۍ یوه برخه له خپل مرګ څخه وروسته له خپلو وارثینو څخه پرته یو معین شخص ته وسپاري، چې په دې مثال کې مور ته په نښکاره ډول څرګند ېږي، چې په دې وصیتنامه کې یوازې د موصي (وصیت کوونکي) اراده څرګند بدل دي، چې په نتیجه کې په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازیتوب سره د یوې حقوقي نتیجې د ایجاد پدو باعث ګرځي، چې عبارت ده د دارایی انتقالپدل موصی لهُ (وصیت کپدونکي) ته او د هغې حقوقي نتیجې د ایجاد لپاره د موصی لخوا د توافق د ارادې څرګندولو ضرورت نشته چې موصی لخوا نه د یو اړخیزه ارادې دا څرګندپدل د موصی لهُ لپاره د موصی په شتمنی کې حق ایجادوي او د موصی وارثینو ته وجیبه انتقالپږي، چې د موصی له وفات څخه وروسته وصیت کړای شوې دارایی موصی لهُ ته تسلیم کړي.

دویم جز-دوه اړخیز حقوقي اعمال:

دوه اړخیز حقوقي اعمال په تمامه مانا د پېژندلو په خاطر په لاندې څو مطالبو کې رانغاړو.

لومړی-د دوه اړخیزو حقوقي اعمالو پېژندنه:

له هغو حقوقي اعمالو څخه عبارت دي، چې ددوه یا څو اشخاصو د ارادو څرګندولو په نتیجه کې د حق یا وجیبې په ایجاد، انتقال، تغییر یا اسقاط باندې منتج شي، لکه د مثال په توګه د داین ابراء، په دې مانا چې یو شخص په بل شخص باندې قرض لري، نومورې شخص اراده لري، چې خپل قرض نه صرف نظر وکړي، ددې لپاره چې دا حقوقي ماهیت پیدا کړي او حقوقي نتیجه تر ې تولید شي، د مدیون له خوا نه په خپله ذمه باندې د قرض الغاء کپدو په اړوند موافقې لپاره د ارادې د څرګندولو ضرورت دی، چې هغه خپل رضایت ونه ښایي، نو حقوقي اثار پرې نه مرتب کپږي او حقوقي نتیجه چې د داین د حق اسقاط او د مدیون د وجیبې له منځه تلل دي، تحقق نه پیدا کوي، خو که چېرته مدیون خپل رضایت وښایي نو دې ته دوه اړخیزه حقوقي اعمال وایي، چې د مقاولې یا کنوانسیون په نوم هم یاد پږي.

دویم-د دوه اړخیزو حقوقي اعمالو (مقاولې یا کنوانسیون):

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه اړخیزه حقوقي اعمال به نتیجتاً په دوو مختلفو بڼو منتج کېږي، چې په لاندې ډول تري یادونه کوو.

لومړی فقره: دوه اړخیزه حقوقي عمل په خپله ثابته (مقاولې یا کنوانسیون) بڼه لري:

کله چې دوه اړخیز حقوقي عمل د حق یا وجیبې د سقوط نه بلکې د هغې په ایجاد، تغییر او انتقال باندې منتج شي، نو بیا د مقاولې یا دوه اړخیز حقوقي عمل په نوم نه بلکې د عقد یا تړون بڼه ځانته غوره کوي، د مثال په ډول، د اخیستلو او خرڅولو په عقد کې چې د عقد دواړو لوریو (بایع او مشتري) ته حقوق اوو جایب ایجادوي یانې بایع مشتري ته د ثمن په مقابل کې د مبیعې په ورکړه او مشتري بایع ته د مبیعې په عوض کې د ثمن پر ورکړه مکلف ګرځي (وجیبه لري).

په هر حال د حقوقي اعمالو له جملې څخه عقود لویه او مهمتر بڼه موضوع ده چې په لاندې ډول ورته لنډه کتنه کوو.

الف- د عقد پېژندنه:

د دوه یا څو اشخاصو د ارادو توافق دی، د حقوقي نتیجې د تولید په منظور، چې دا حقوقي نتیجه به د حق یا وجیبې ایجاد، تعیر یا انتقال وي، لکه د اخیستلو او خرڅولو عقد.

- په حقیقت کې د تعاقدي وجایبو اساس له لاندې اخلاقي وجیزې څخه سرچینه اخلي.

(کوم قول چې مونږ نورو ته ورکړی، هغه محترم وشمېرئ).

ب- د عقد ډولونه:

که مونږ په خپل ژوند کې و ګورو نو ټول عقود یو شان نه دي، بلکې مختلف اشکال لري، چې د مطالعې د اسانتیا په خاطر یې په لاندې رشتو صنف بندي کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- مسمی او غیر مسمی عقدونه:

مسمی عقدونه هغه عقدونه دي، چې له معینو او مشخصو نومونو، شرایطو او اثارو سره د قانون په واسطه پیشبیني شوې وي، لکه د اخیستلو او خرڅولو عقد، د اجارې عقد، د رهن عقد او داسې نور غیر مسمی عقدونه هغه دي، چې د قانون پر اساس نه بلکې د قرارداد طرفینو د قانون په چوکاټ کې په هره طریقه چې وي منعقد او په یو نوم سره یې یاد کړي وي، لکه یو سړی په بل سړي موټر خرڅوي، څه پیسې ترې نغدې او د متباقي پیسو په مقابل کې ترې کور پرته تادیه کولو د یو کال لپاره واخلي.

- یو اړخیز او دوه اړخیز عقدونه:

یو اړخیز عقدونه هغه دي، چې د دوه اشخاصو د ارادو د موجودیت په صورت کې تحقق مومي، خو وجیبه د عقد یو لوري ته ایجادوي او دویم لوری د کومې وجیبې په تر سره کولو مکلف نه وي، لکه د هبې عقد. او دوه اړخیزه عقدونه عبارت له هغو عقدونو څخه دي، چې دواړه لوریو ته حقوق او وجایب ایجادوي، لکه اخیستل او خرڅول.

- وړیا او ناوړیا عقدونه:

وړیا یا د تبرع عقدونه عبارت له هغو عقدونو څخه دي، چې یو له جانبینو څخه پرته د کوم عوض له ورکولو له مقابل جانب څخه یو شی د خپلو مفاداتو په خاطر لاسته راوړي، لکه عاریت او قرض حسنه... او ناوړیا عقدونه هغه دي، چې دواړه جانبین یې د عوض په مقابل کې یو شی له مقابل جانب څخه لاسته راوړي، لکه د اخیستلو او خرڅولو عقد، د کرایې عقد، د اجارې عقد او داسې نور.

پوښتنه: د وړیا او یو اړخیز او همدا رنګه د ناوړیا او دوه اړخیزه عقدونو تر منځ توپیر په څه کې دی؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځواب هر یو اړخیز عقد ته وړیا عقد ویلای شو، لکه هبه، ولې هر وړیا عقد ته یو اړخیز عقد نه شو ویلای، بلکې بعضې امکان لري دوه اړخیز وي، لکه عاریت په همدې ترتیب هر ناوړیا عقد ته دوه اړخیز عقد ویلای شو، لکه: اخیستل او خرڅول ولې هر دوه اړخیزه عقد ته ناوړیا عقد نشو ویلای، ممکن هغه وړیا عقد وي، لکه: عاریت.

-ناوړیا یقیني او ناوړیا احتمالي عقدونه:

ناوړیا یقیني عقدونه همغه ناوړیا عقدونو ته ویل کېږي او ناوړیا احتمالي عقدونه هغه دي، چې باوجود ددې نه چې اساساً ناوړیا عقدونه دي، اما بیا هم یوله طرفینو څخه په دې فکر کې وي، چې د مقابل جانب نه عوض لاسته راوړي او که نه یې راوړي، چې دا عوض په کومه اندازه او مقدار سره وي، یانې دقیق معلومات تر لاسه نه کړي، نو دا موضوع معمولاً له تصادف او احتمال سره مخامخ کېږي، لکه د بیمې عقد.

ددې فرعي تصنیف عملي فایده د نګاه له غبن څخه ده، نو که چېرې په یو عقد کې له مفصلې مطالعې څخه وروسته غبن څرګند شي نو دا د عقد د فسخې سبب ګرځي؟

لکه څرنګه چې د افغانستان د مدني قانون په دې ارتباط وایي، چې که چېرې په یو عقد کې د شي اصلي قیمت او د شي د خرڅلاو د قیمت تر منځ د ۱۵ فیصده نه زیات شي، نو متضرر شخص کولای شي، چې د عقد د فسخ کولو غوښتنه وکړي.

-آني یا فوري او متمادي عقدونه:

اني عقدونه هغه عقدونه دي، چې په هغې کې د طرفینو له خوا نه انا او فوراً وجایب اجرا کېږي، لکه پېرل او پلورل په نغدو پیسو سره.

خو متمادي عقدونه هغه دي، چې په کې دواړه یا یو له جانبینو څخه دزمانې په معینو مقاطعو کې د وجیبې په تر سره کولو مکلف ګرځي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: د کرايې عقد، يا د بيعې عقد په قرض سره.

- د معين او غير معين مدت لرونکي متمادي عقدونه:

د دې فرعي تصنيف فايده دا ده، چې معين مدت لرونکي متمادي عقدونه، مخکې له وخته فسخ کيدای نه شي، په داسې حال کې چې غير معين مدت لرونکي عقدونه هر وخت نظر د جانبينو د ارادې څرګندولو ته فسخه کيدلای شي.

- نتيجوي او وسيلوي عقدونه:

نتيجوي عقدونه عبارت له هغه عقدونو څخه دي، چې يو له طرفينو څخه له مقابل جانب سره يو نهايي هدف ته د رسېدلو تعهد کوي، مثلا: د تابلو ترسيمول، د ودانۍ جوړول، د مېز جوړول او داسې نور... او وسيلوي عقدونه هغه دي چې په هغې کې يو معين هدف د تر لاسه کولو نه بلکې هدف ته د رسېدلو لپاره د هرو ممکنو وسايلو د استعمال تعهد کوي، مثلا: د وکالت عقد، د مريض عقد د طبيب سره د تداوی په اړوند.

- تراضي، شکلي او عيني عقدونه:

تراضي عقدونه هغه عقدونه دي، چې په مجرد د طرفينو د ارادو په توافق سره منعقد کېږي او د کومو شکلياتو او تشريفاتو ايجاب نه کوي، لکه اخيستل او خرڅول.

شکلي عقدونه هغه دي، چې پرته د طرفينو د ارادو د توافق او رضايت څخه د خاصو شکلياتو او تشريفاتو ايجاب هم کوي، لکه: د ازدواج عقد او داسې نور....

عيني عقدونه هغه عقدونه دي، چې پرته د طرفينو د رضايت او خاصو تشريفاتو د عقد د موضوع تسليمي هم صورت و نيسي، لکه: د هبې او وديعت (امانت) عقود او داسې نور.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

-انفرادي او جمعي (اجتماعي) عقدونه:

انفرادي عقدونه هغه عقدونه دي، چې طرفين يې حقيقي يا فزيکي اشخاص تشکيلوي چې معمولاً او يا هم د کوم نماينده او ممثل په اساس د عقد په انعقاد کې برخه اخلي، لکه د ازدواج عقد او داسې نور.

برعکس اجتماعي عقدونه هغه عقدونه دي، چې يو يا دواړه جانبين يې د حقيقي اشخاصو يو ګروپ تشکيلوي، چې د يو معين نماينده پر اساس د عقد په انعقاد کې برخه اخلي، البته آثار او نتايج يې ټولو اعضاوو سره اړيکه پيدا کوي، لکه د دوه سهامي شرکتونو يا د يو حقيقي شخص او يو سهامي شرکت تر منځ منعقد شوی عقد.

-تعاطي او اذعان عقدونه:

تعاطي هغه عقدونه دي، چې د عقد دواړه طرفين په کې د آزاد او مساوي جروبحث له حق څخه برخور داره وي او د هغې په نتيجه کې عقد منعقد شي، لکه: د اخيستلو او خرڅولو عقد.

برعکس اذعان عقدونه هغه دي، چې په هغې کې يو د جانبينو ته دغه د آزاد جروبحث حق حاصل نه وي، بلکې هغه صرف قبول او يا د رد کولو توانمندي ولري، لکه: هغه عقدونه چې د بيمې او يا د حمل نقل مؤسسو سره منعقد کېږي.

-لازم او جايز عقدونه:

لازم عقدونه هغه عقدونه دي، چې پرته د قانون له صراحت څخه هېڅ يو له طرفينو څخه نشي کولای، چې وروسته د عقد له انعقاد څخه، هر وخت چې وغواړي عقد فسخه کړي، لکه: د بيعې عقد او داسې نور، خو د يادونې وړ ده، چې دا هم امکان لري، چې يو يا دواړو جانبينو ته د عقد په متن کې د عقد د فسخ کولو حق ورکړل شوی وي، چې دې ډول عقدونو ته، لازم خيار عقدونه ويل کېږي.

برعکس جايز عقدونه هغه عقدونه دي، چې هر يو له جانبينو څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر وخت چې وغواړي کولای شي، چې عقد فسخ کړي، لکه د وکالت عقد.

ځینې وخت ددې امکان هم شته، چې یو عقد د یو لوړې لپاره لازم عقد او د بل لپاره جایز عقد وي، مثلا: د رهن عقد، چې دا عقد راهن (رهن ورکوونکې) لپاره لازم عقد دی او نشي کولای، چې د دین له تادیه کولو څخه مخکې خپل مرهونه اموال ترلاسه کړي، اما برخلاف د مرتهن لپاره دا عقد جایز دی، کولای شي، چې نوموړی عقد فسخه کړي او مرهونه اموال راهن ته مسترد کړي.

ج- د عقد ونو د تشکیل او صحت شرایط:

ددې لپاره چې په یو عقد باندې حقوقي آثار مرتب شي، باید د لاندې څلور ګونو شرایطو درلودونکی وي.

۱- رضایت: د دوه اشخاصو د ازادو توافق په صریحو الفاظو (کتبي، شفاهي، حرکاتي او اشارات) چې د یو په ایجاب او د بل په قبول سره صورت نیسي، عبارت له رضایت څخه دی، لکه د اخیستلو او خرڅولو عقد چې د صریحو الفاظو په څرګندولو سره صورت نیسي.

پوښتنه: ایا سکوت هم د رضایت د څرګندولو یو وسیله ده یا خیر؟

ځواب: له حقوقي نقطې نظره د پرنسیپ په لحاظ سکوت د رضایت مانا نه ورکوي، ځکه دا موضوع د معاملاتو په ساحه کې ځینې مشکلات ایجادوي.

د افغانستان د مدني قانون (۲۵۲) مادې له مخې، سکوت هغه وخت قبول ګڼل کېږي، چې د عاقد پنو تر منځ تعاملي سابقه ولري او ایجاب د دې تعامل په اساس صورت نیولی او خالص د مقابل جانب په نفع وي.

۱/ اهلیت:

له هغه قانوني صلاحیت څخه عبارت دی، چې د هغې پر اساس یو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخص د حق لاسته راوړلو، له هغې څخه ګټه اخیستلو او په هغې کې د تصرف اجراتو وړتیا او توانمندي پیدا کوي او په دوه ډوله دی

الف- د انتفاع اهلیت: له هغه صلاحیت څخه عبارت دی، چې د هغې پر اساس شخص دیو حق د تر لاسه کولو او له هغې څخه د ګټې اخیستلو توانمندي تر لاسه کوي، د مثال په ډول: یو شخص کور اخلي، نو هغه له کور څخه د ګټې لاسته راوړلو اهلیت لري، چې د همدغه انتفاع اهلیت پر اساس نوموړی شخص د کور مالک ګرځي، د پرنسیپ په لحاظ ټول حقوقي شخصیت لرونکي اشخاص د ژوندي تولد کېدو د ورځې نه تر مرګ پورې، د انتفاع اهلیت لرونکي پېژندل کېږي، ولې په عمل کې که موږ وګورو، نو استثنا ځینې اشخاص سره له دې چې د حقوقي شخصیت درلودونکي هم وي، خو د انتفاع اهلیت نه لري، چې بهترین مثال یې طفل دی، چې د رشد سن یې نه وي پوره کړی، نو د ازدواج له عقد څخه فاقد الاهلیت دی، په دې مانا چې د ازدواج عقد نه په خپله، نه د ولي او نه هم د قیم او وصي په واسطه منعقد کولای شي.

ب- د تصرف او اجرا اهلیت: له هغه صلاحیت څخه عبارت دی، چې د هغې په درلودلو سره شخص په خپل حق کې د معاملاتو د تر سره کولو توانمندي تر لاسه کوي، د مثال په ډول، یو شخص کور واخیست د انتفاع اهلیت تر څنګ د تصرف او اجرا اهلیت هم لري، په دې مانا، چې کولای شي چاته یې په کرایه ورکړي او یا یې خرڅ کړي.

۳- د عقد موضوع:

د عقد موضوع په حقیت کې د وجیبې له موضوع څخه عبارت ده او د وجیبې موضوع به د یو شي ورکول، د یو عمل اجرا یا ورڅخه امتناع کول وي.

که چېرې د عقد موضوع یاني د وجیبې موضوع د یو عین (شي) ورکول وي، نو د اشرایط باید ولري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ شی باید موجود وي
ـ شی باید د تجارت له حیثه د تملیک قابلیت درلودونکی وي
ـ شی باید د کمیت او کیفیت په لحاظ معلوم او مشخص وي
خو که چېرته د عقد موضوع د یو عمل کول یا ورځخه امتناع کول وي، نو باید د لاندې شرایطو درلودونکی وي
ـ د عمل اجرا یا ورځخه امتناع کول ممکن وي
ـ د عمل اجرا یا ورځخه امتناع مشروع وي

۴ـ د عقد سبب:

د عقد علت عبارت له هغه دلایلو ځخه دي، چې د عقد طرفین د عقد انعقاد ته هڅوي، یا په بل عبارت د عقد سبب د شخصي او خصوصي امر ځخه عبارت دي، چې په هر عقد کې مختلف او جدا ګانه اشکال ځانته غوره کوي، مثلا: د کور د اخیستلو په عقد کې ممکن اهداف د اخیستونکي مختلف وي لکه: اوسېدل، په کرایه ورکول، یا یو چا ته هبه ورکول.

دویم مبحث - حقوقي حوادث

دا چې د عندي حقوقو منابع په دوه ډوله دي، چې د هغې له جملې ځخه مو د حقوقي اعمالو په اړوند په تېر ځپرکي کې د موضوع له اړونده مهمو مطالبو ځخه یادونه وکړه، نو داځپرکی مو د عندي حقوقو دویمې منبع یانې د حقوقي حوادثو اړونده مفاهیمو لپاره ځانګړی کړی دی، چې په لاندې ډول تر ې د ځو مباحثو په ضمن کې یادونه کوو.

لومړی مطلب-د حقوقي حوادثو پېژندنه:

حقوقي حوادث عبارت له هغو واقعاتو ځخه دي، چې پرته د شخص د ارادې د ځرګندولو او یا قصدله موجودیت ځخه د حقوقي نتایجو (د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حق یاو جیبې د ایجاد ، انتقال، تغییر او سقوط) باعث ګرځي، د مثال په ډول د متوفی دیون او دیونو انتقال وارثینو ته

نوټ: هېره دې نه وي چې په حقوقي اعمالو کې د قصد او ارادې موجودیت ضرورت او په حقوقي حوادثو کې عدم ضرورت دواړو تر منځ د بېلتون ننبه ده، د مثال په ډول، وصیت نامه چې موږ یې د یو حقوقي عمل په حیث پېژندلای شو، ځکه چې دلته حقوقي نتیجه چې عبارت ده د موصی د وصیت کړای شوي اموالو او دارایی انتقال د موصی له د قصد او ارادې په بنیاد صورت نیسي او پرته د قصد او ارادې له څرګندولو څخه د نومورې حقوقي نتیجې انتقال ممکن نه دی، اما برخلاف د دې د شخص د وفات په صورت کې د متوفی د یون او د دیونو انتقال د هغې وارثینو ته د یوې حقوقي حادثې په حیث پېژندلی شو، نه د یو حقوقي عمل په حیث، ځکه د دې حادثې حقوقي اثار او نتایج چې عبارت دي د موروث شخص د حقوقو او مکلفیت (وجایب) انتقال د هغې وارثینو ته د موروث شخص او وارثینو په قصد او ارادې سره صورت نه نیسي، بلکې پرته د هغې نه پرې نومورې آثار منتج کېږي.

دویم مطلب- د حقوقي حوادثو ډولونه:

د حقوقي حوادثو ډولونه موږ له دوه زاویو څخه تر مطالعې لاندې نیسو:

لومړی جز- په عمومي لحاظ:

د حقوقي حوادثو ډولونه ډېر زیات دي، خو په عمومي لحاظ په لاندې څلورو برخو باندې وېشل شوي دي.

۱- هغه حقوقي حوادث چې د انسان په ژوند پورې ارتباط پیدا کوي، لکه تولد ، فوت او...

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- هغه حقوقي حوادث چې له وقايعو څخه سر منشاء اخلي، لکه قهريه قواوې او داسې نور.

۳- هغه حقوقي حوادث چې د قانون په اجراء پورې مربوط وي، لکه مرور زمان او داسې نور.

۴- هغه حقوقي حوادث چې د انسان له روش او رفتار څخه سرمنشاء اخلي، لکه: جرم او...

د انسان له روش او رفتار څخه نشات کړای شوي حقوقي حوادث معمولاً، په دوو حالاتو کې د وجايبو د ايجاد باعث ګرځي، يا دا چې د دغې حادثې د وقوع په صورت کې به د يو شخص په دارايۍ کې پرته له استحاق څخه زيادت صورت مونډلی وي، چې په دې صورت کې د هغه شخص چې پرته له استحاق څخه يې په دارايۍ کې زيادت رامنځته شوی دی دا وجيبه لري، چې بايد هغه بېرته مسترد کړي، چې دا ډول حقوقي حوادث د نفع مولد يا غېر مستحق عنای په نوم يادېږي، يا ممکن د بعضې حقوقي حوادثو په وقوع سره د پورتني حالت په خلاف يو شخص متضرر کېږي، نو په دې صورت کې متضرر لپاره حق ايجادېږي، چې د مقابل جانب (د ضرر د وقوع عامل) نه د خسارې د جبران تقاضا وکړي او د ضرر عامل لپاره وجيبه ايجادېږي چې متضرر ته د خسارې جبران تاديه کړي

دويم جز- په خصوصي لحاظ:

د افغانستان د مدني قانون له حکم سره سم حقوقي حادثه د داسې فعل له تصرف نه عبارت ده، چې د شخص په اختيار يا د هغه له اختيار پرته منځته راځي او قانون پر هغه ټاکلي اثار مرتب کړي وي.

د پورتني تعريف په بنياد حقوقي حوادث پر دوه ډوله دي، چې په لاندې توګه يې د بحث لاندې نيسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی-غیر اختیاري حقوقي حوادث.

عبارت له هغو حوادثو څخه دي، چې په طبیعي ډول یا د انسان د ارادې له مداخلې پرته منځته راځي، لکه توپانونه، زلزلې، مرور زمان او داسې نور.

غیر اختیاري حقوقي حوادث د عندي حقوقو منابع تشکیلوي او د حق د ایجاد او انقضا باعث ګرځي، د بېلګې په توګه که مستاجر (اجاره اخیستونکی) و نه شي کولای چې د طبیعي حوادثو له امله له هغې ځمکې څخه چې په اجاره یې نیولې استفاده وکړي، نو د مؤجر (اجاره ورکوونکي) حق نه ساقطېږي او د مستاجر په مقابل کې هېڅ ډول مسوولیت نه لري او همدا راز د دې حادثې مسوولیت هم موجر ته نه راجع کېږي، یا په همدې ډول مرور زمان د یو حق د اسقاط سبب ګرځي، مثلا که یو ملکیت د چا له لاسه ووځي او دغه شخص چې ملکیت یې له لاسه وتلی دی، د هغه مودې په دننه کې چې قانون یې ټاکي په هغه اعتراض ونه کړي نو د هغې مودې له تېرېدو وروسته د حق د خاوند د عوه نه اوربدل کېږي.

دویم-اختیاري حقوقي حوادث.

له هغو حقوقي حوادثو څخه عبارت دي، چې د انسان په ارادې سره منځته راځي، اختیاري حقوقي حوادث ممکن په دوه طریقو سره څرګند شي، چې هغه عبارت دي له مضر فعل او ګټور فعل څخه

الف-اختیار حقوقي حوادث د مضره فعل په اساس:

مضر فعل، عبارت له هغه فعل څخه دی، چې یو شخص د هغه په اجرا کولو سره بل شخص له ځاني یا مالي اړخه متضرر کړي او په دوه ډوله دی، یو هغه مضره فعل دی، چې ځان تري متضرر کېږي، چې د د خساري د جبران سبب ګرځي، د بېلګې په توګه که یو شخص بل شخص

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووژني، يا يې زخمي کړي او يا هغه ته د ضرر نور ډولونه ورسوي، نو هغه ته د واردې شوې خسارې په جبران مکلف دی او همدارنګه که څوک د زخمي کېدا يا بل هر مضر فعل په سبب د چا د قتل يا مرګ موجب وګرځي، نو د هغو اشخاصو د نفقې په تعويض مکلف دی، چې د هغوي نفقه د مړه شوي شخص پر غاړه وه او له هغې څخه د قتل يا مرګ په سبب محروم شو، البته د تعويض د عوه د مرور زمان له تېرېدو وروسته نه اورېدل کېږي.

اودويم هغه فعل دی چې مال تري متضرر کېږي، هغه مضره فعل چې مال تري متضرر کېږي، هم د اجباري تاوان سبب ګرځي او په لاندې ډولونو وېشل شوی دی.

۱- *اتلاف:* د مدني قانون د ۷۵۸-۷۲۱ مادوله احکامو سره سم هغه شخص چې د بل چا مال تلف کړي، د هغه د تاوان په ورکولو مکلف دی، که څوک د چا مال تلف کړي، عام له دې چې مال په خپله د مالک په لاس کې وي او يا د هغه د امين په لاس کې په قصد سره وي او که پرته له قصد څخه له خپل فعل څخه د پيدا شوي ضرر په ضمان او که تلف جزيي وي، نو کوم نقصان چې مال ته پيدا شوی په تلفوونکي هماغه ضمان لازمېږي.

۲- غصب: د مدني قانون د (۷۷۵-۷۷۷) مادو له احکامو سره سم غصبوونکی د هغه څه په بېرته ورکولو مکلف دی، چې اخيستی يې دی، که د غصب په اثر ضرر ورسېده غصبوونکی د مال په ورکولو سربېره د تاوان په ورکولو هم مکلف دی، که غصب شوی مال له غصبوونکي سره هلاک شي (له منځه ولاړ شي)، نو د ټول مال ضامن ګڼل کېږي او که غصب شوی مال تغييروکړي، نو د مال مالک کولای شي، چې د هغه عوض واخلي او يا يې تاوان واخلي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-تسبیب د مدني قانون (۷۹۳-۷۹۴) مادو له حکمونو سره سم: کومه جنایي، حادثه چې له حیوان څخه پیدا کېږي، مسوولیت نه لري، مالک هغه وخت د حیوان د ضرر رسولو مسول دی، چې ثابته شي، چې د هغه له خوا د حادثې د واقع کېدو د مخنیوي لپاره لازم احتیاط نه دی شوی، که مالک حیوان ولیدلو چې د بل چا مال ته ضرر رسوي او منع یې نه کړي، یا د خپل حیوان له عیب څخه خبر و او د هغه ساتنه یې و نه کړه ضامن ګڼل کېږي.

ب-اختیاري حقوقي حوادث د ګټور فعل په اساس:

دا ډول حقوقي حوادث د ګټورو افعالو ترسره کولو په اساس رامینځته کېږي، په دې مانا چې یو شخص داسې یو فعل ترسره کوي، چې نورې شخص د دې فعل په ترسره کولو سره بل شخص له مالي او ځاني پلوه متضرر نه کړي، د بېلګې په توګه، که څوک یو شی په دې ګمان بل چا ته ورکړي، چې رابانذې واجب دی، یا یې رابانذې حق دی او بیا ثابته شي، چې ورکول یې ورباندې واجب نه و او یا یې ورباندې حق نه و نو کولای شي له هغه نه یې بېرته واخلي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د عندي حقوقو ډولونه

ددې لپاره چې د عندي حقوقو په ډولونو باندې ښه پوه شو، علماوو عندي حقوق په لومړی قدم کې په درې برخو وېشلي دي، چې له هغې څخه وروسته بیا ځینې نور واړه عنوانونه هم لري، چې د ښه پوهېدو لپاره یې جلا جلا بیانوو.

لومړی مبحث - سیاسي حقوق

(سیاسي حقوق له هغو اختیاراتو، امتیازاتو او صلاحیتونو څخه عبارت دي، چې اشخاصو ته په عمومي قواوو او دولتي ارګانونو کې د ګډون لپاره ورکول شوي وي) د مثال په ډول، د انتخابېدو حق، یا دا چې د ولسوالیو او ولایاتي شوراګانو یا د ملي شورا یا جمهوري ریاست ته او یا ښاروالیو لپاره ذ ټاکلو او ټاکل کېدو حق، چې نومورې حق د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون په (۳۳) ماده کې صراحت لري: ((د افغانستان اتباع د انتخابولو او انتخابېدو حق لري.))

یا په بل عبارت: سیاسي حق له هغه اختیار او صلاحیت څخه عبارت دی چې یو شخص ته واک ورکوي، چې د دولت د عمومي قواو او د هغه پرمختیا په جوړښت کې ګډون وکړي، چې په دې هکله د افغانستان اساسي قانون په ۴ ماده کې داسې صراحت لري (په افغانستان کې ملي حاکمیت په ملت پورې اړه لري، چې په مستقیم ډول یې خپلې یا د خپلو استازو له لارې عملي کوي)

په هر صورت سیاسي حقوق ډېرې برخې لري، لکه: ټول اتباع حق لري چې خپل نظریات او افکار څرګند کړي، ټولنې جوړې کړي، په حکومت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې برخه واخلي، په قوانينو کې د اتباعو حقوق رعايت شي، په قضايي سيستم کې د خلکو تر منځ په مساوي شکل د قانون تطبيق کول او داسې نور.

دويم مبحث - عمومي حقوق

عمومي حق يا حقوق د انسان پر شخصيت او د هغه په جسمي، روحي او نفسي سلامتيا پورې اړوند او يا هم د دولت او افرادو په اړيکو باندې ناظر وي، يا په بل عبارت عمومي (حقوق هغه حقوق دي چې د دولت او افرادو تر منځ اړيکې او مناسبات ترتيب او تنظيموي، لکه: د ژوند حق، د ازادۍ حق، د ټولنو د جوړيدو حق او داسې نور حقوق چې د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون په دويم څپرکي کې د اتباعو د حقوقو او وجايبو تر عنوان لاندې، عمومي حقوق د د ولتونو د تجاوز او مصيبتونو پر وړاندې، د درېدو او سرکښو ځواکونو د مهارولو يوه وسيله ده.

لکه مخکې چې له دې خبرې څخه يادونه وشوه چې، د اتباعو عمومي حقوق د افغانستان اساسي قانون په دويم فصل کې د اتباعو د حقوقو او وجايبو تر عنوان لاندې له (۲۲) مادې څخه تر (۵۹) مادې پورې بيان شوي دي، نو تاسې محترم محصلين دا کورنۍ دنده لرئ چې د اساسي قانون دويم فصل مطالعه کړئ.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم مبحث - خصوصي حقوق

(خصوصي حقوق هغه واک، امتياز او صلاحيت دی چې هر شخص يې د نورو اشخاصو او يا شيانو پر وړاندې لري، لکه: د مالکيت حق، د شفع حق، د رهن حق، د ازدواج حق او نور.)

د خصوصي حقوقو د ايجاد اسباب عبارت له حقوقي اعمالو او حقوقي حوادثو څخه دي، چې په دې اړه په دريم فصل کې په تفصيل سره بحث شوی دی او په دې ځای کې پرې بحث نه کوو.

لکه څرنګه چې په تعريف کې دې خبرې ته اشاره وشوه چې خصوصي حقوق به يا د يو شخص له صلاحيت او امتياز څخه عبارت وي، چې د بَل شخص په مقابل کې يې لري او يا دا چې د يو شخص صلاحيت او امتياز دی چې د مال يا جنس په مقابل کې يې لري، چې له همدې وجې خصوصي حقوق په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې هغه له مالي او غير مالي حقوقو څخه عبارت دي.

چې په دې ځای کې مورِ مالي او غير مالي حقوق جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی مطلب-غير مالي حقوق:

(غير مالي حقوق عبارت له هغو حقوقو څخه دي، چې يو شخص يې د بل شخص په مقابل کې لري) يا په بل عبارت: غير مالي حقوق له هغه امتياز او صلاحيت څخه عبارت دي، چې موخه يې د انسان د عاطفي او اخلاقي اړتياو پوره کول دي، د دغه حق موضوع د اشخاصو غير مالي اړيکې دي چې د تبادلې ارزښت نه لري او په مستقيم ډول د ارزيابۍ او په پيسو د بدلولو وړ نه دي، د مثال په ډول: د ولايت، حضانت، زوجيت، ابووت، بنووت او داسې نور حقونه

غير مالي حقوق په مطلق ډول داسې نه دي، چې هېڅ ډول مالي برخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

به نه لري، ځينې وخت غير مالي حقوقو کې هم مالي اثار ليدل کېږي، لکه: د وراثت په حق کې شخص کولای شي چې د خپل مورث تر مړينې وروسته، دارايي شتمني تر لاسه کړي، په همدې ترتيب د زوجيت اړيکه، زوجې ته د نفقې د ترلاسه کولو وړتيا ورکوي، په هر حال بيا هم مورِ نه شو کولای چې غير مالي حقوق د مال د تحصيل وسيله وګرځوو.

دويم مطلب-مالي حقوق:

(مالي حقوق هغه امتيازات دي، چې د هرهېواد حقوقي قواعد د وګړيو او اشخاصو د مادي اړتياوو د لرې کولو لپاره هغه په رسميت پېژني، موخه او هدف له مالي حقوقو څخه د هغو اړيکو تنظيم دی، چې له شيانو څخه د استفادې لارې چارې روښانه کوي او دغه حقوق په پيسو د تبادلې وړ وي، لکه د مالکيت حق د انتفاع حق او نور.

له يادې بايد و نه باسو چې کله نا کله داسې هم واقع کېږي، چې ځينې حقوق په داسې حال کې چې غير مالي دي، مالي هم وي، لکه د مؤلف حق، چې دواړه اړخه لري، د ساري په توګه کله چې مؤلف خپل اثر پلورلو او خرڅولو ته وړاندې کوي، مالي حقوق پرې مرتبېږي، خو د هغه معنوي او اخلاقي اړخ يې يوازې په مولف پورې تړلی دی، چې غير مالي ګڼل کېږي.

مالي حقوق بيا په خپل وار سره په عيني او ديني حقوقو وېشل کېږي.

لومړی جز-عيني حقوق: عيني حقوق له هغه مستقيم تسلط څخه عبارت دي چې د عين پرذات قانون لخوا ورکول کېږي، يا په بل عبارت، عيني حقوق هغه واک دی چې شخص يې نسبت يوه شي ته لري او کولای شي چې هغه په مستقيم ډول او له واسطې پرته اجرا کړي، په دې اساس عيني حق دوه رکنه لري:

هغه کس ددې حق څښتن دی چې يا حقيقي او يا هم حکمي شخصيت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري، هغه شی چې د حق موضوع واقع شي، عيني حق بيا هم په خپل وار سره په دوو نورو کوچنيو برخو وېشل کېږي، اصلي عيني حقوق او تبعي عيني حقوق چې په لنډه توګه يې څېړو.

الف-اصلي عيني حقوق: اصلي عيني حقوق هغه دي چې شخص ته له شي څخه د استعمال او انتفاع پوره يا نيمګړی اختيار ورکوي، تر ټولو اصلي عيني حق د مالکيت حق دی، چې د هغه پر اساس مالک کولای شي، په خپل ملکيت باندې هر ډول تصرف او انتفاع ولري، اصلي عيني حقوق د افغانستان د مدني قانون په (۴۸۲) ماده کې داسې معرفي کېږي (اصلي عيني حقوق د تصرف او ګټې اخيستلو له حقوقو څخه عبارت دي، چې پر عين مرتبېږي او مختصر دي، چې لاندنيو حقوقو ته شاملېږي)

- د رقبې د ملکيت حق او له عين څخه ګټه اخيستل
- د عين د ګټې اخيستلو د ملکيت حق بې د رقبې له ملکيت څخه
- د ارتفاق حقوق

ب-تبعي عيني حقوق: په دې اساس معين عيني حق تر غوښتنې لاندې راځي او داين ته دا حق ورکوي، چې د مديون لخوا د حق د نه اجرا په صورت کې د وثيقي پرمبناء خپله غوښتنه تر استيضا لاندې راوړي، په دې حالت کې داين پر وثيقي حق لري، چې د هغې پر خلاف پر حق (غوښتنې) پورې اړه لري او د هغې په ورکړې دغه حل له مينځه ځي او په همدې اساس هم دي، چې دې ډول حقوقو ته تبعي عيني حقوق وايي، د افغانستان د مدني قانون له مخې دغه حقوق عيني حقوق شمېرل کېږي

۱. د رسمي ګروی حق ۲. د حيازي ګروی حق ۳. د اختصاص حق
۴. د امتياز حق ۵. د عين د حبسولو حق

دويم جز- ديني حقوق: ديني حق هغه دی چې شخص يې نسبت نورو ته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیدا کوي او د هغه پرنسبت او اساس د حق څښتن ددې صلاحیت پیدا کوي، چې له هغو څخه د یو کار د کولو غوښتنه وکړي، د حق څښتن ته داسې د کار د کولو یا اجرا کولو شخص ته مدیون او د دیني حق موضوع ته دین ویل کېږي

د دیني حق موضوع کیدای شي یو له د غو دریو موضوعاتو څخه وي

- د مال انتقال

-د یو کار ترسره کول

-د یو کار نه ترسره کول

معنوي حقوق: تر دې دمه داسې ارزشونه په حقوقو کې رامنځته شوي دي، چې په پیسو باندې تبادله کېږي او په بازار کې تبادله کېږي، ولې نه په بل شخص باندې تحمیلېږي او نه جنس پورې تعلق لري او نه د شخصیت له عناصرو څخه ګڼل کېږي، ددې حق موضوع د انسان د ذهن یو باارزښته ابتکار دی، یا په بل عبارت یو عقلي او عملي فعالیت دی، نو په همدې اساس په مالي او غیر مالي حقوقو پورې تړلی نه دی، خو خپله د مالي حقوقو له خصوصیاتو څخه ګڼل کېږي او په همدې اساس یې معنوي حقوق نومولي دي، لکه د تالیف حق، د اختراع حق، تجارتي حق او صنعتي علایم

په شخصیت پورې مربوط حقوق:

په دې ډلبندۍ کې چې کوم حقوق راځي د هغه موضوع نه مال دی او نه خارجي شخص بلکې شخص په خپل ځان باندې حقوق لري، چې څرنګه ژوند وکړي او څه و نومول شي، همدارنګه د جسماني تمامیت حق، شرافت، شهرت، تصویر او د ژوند شکل له همدې ډول حقوقو څخه ګڼل کېږي، په دې مانا چې دا حق نه یو خارجي شي پورې تړاو لري او نه په بل شخص پورې تړاو لري

پای

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځليکونه

۱ـ احتشام، محمود. قانون کې تعبير و تشريح. لاهور: منصور بک.

۲ـ الصير في، ياسر احمد. المدخل الدراسة القانون. قاهره: جامعه القاهره، کليه الحقوق.

۳ـ ابراهيمي، سيد نصر الله(۱۳۸۳۹ هـ ش)، حقوق بين المللي خصوصي. چاپ اول، انشارات سازمان، و انشارات وزارت فرهنګ و ارشاد اسلامي.

۴ـ بدراوي، منعم (۱۳۶۸ هـ ش)، مبادي علوم قانوني. مترجم، محمد اکرم، عبقري، دويم جلد، مرکز تحقيقات علوم اسلامي.

۵ـ تايب، برکت الله(۱۳۹۱ هـ ش)، فقهي قواعد.

۶ـ دانش، حفيظ الله حقوقو د مبادي درسونه

۷ـ دانش، حفيظ الله حقوق وجايب

۸ـ دانش حفيظ الله کريمنولوژي

۹ـ دانش، حفيظ الله د حقوق جزا تاريخ

۱۰ـ دانش حفيظ الله اصول محاکمات جزايي

۱۱ـ دانش حفيظ الله(۱۳۸۸ هـ ش)، جزا شناسي. کابل: مطبعه، طباعتي و تبليعاتي حبيب الله حسيب

۱۲ـ دانش، حفيظ الله(۱۳۸۸ هـ ش)، عمومي حقوق جزا. اول جلد، کابل: مطبعه طباعتي و تبليعاتي حبيب الله حسيب

۱۳ـ دانش حفيظ الله ۱۳۸۸، عمومي حقوق جزا. دويم جلد، کابل: مطبعه، طباعتي و تبليعاتي، حبيب الله حسيب

۱۴ـ د عدليې وزارت، رسمي جريده. (۱۳۸۲ هـ ش)، اساسي قانون پرلپسې ګڼه ۸۱۸.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵_ د عدلیې وزارت، رسمي جریده .(۱۳۵۵) ،جزا قانون پرلپسې ګڼه ۳۴۷.

۱۶_ د عدلیې وزارت، رسمي جریده.(۱۳۵۵ هـ ش)، مدني قانون پرلپسې ګڼه ۳۵۳.

۱۷_ د عدلیې وزارت، رسمي جریده(۱۳۳۶ هـ ش) د تجارت اصولنامه

۱۸_ د عدلیې وزارت، رسمي جریدې.(۱۳۸۸ هـ ش)، د ښځو پر وړاندې د تاو تریخوالي د منع قانون پرلپسې ګڼه ۹۸۹.

۱۹_ سبحاني، ګلاب شاه.(۱۳۹۱ هـ ش)، د حقوقو مبادي ګودر خپرندویه ټولنه

۲۰_ ستانکزی، نصر الله (۱۳۸۷ هـ ش)، سالنګ کتاب خپرونکي

۲۱_ ستانکزی، نصر الله (۱۳۸۷ هـ ش)، مبادي حقوق عدلي او قضایي چارو پروژه.

۲۲_ صناعي، پرویز.(۱۳۸۱ هـ ش)، حقوق و اجتماع. تهران: انشارات طرح نو.

۲۳_ کاتو زیان، ناصر.(۱۳۸۱ هـ ش)، فلسفه حقوق. اول جلد ، تهران: شرکت سهامی انتشار.

۲۵_ کاتو زیان، ناصر.(۱۳۸۱ هـ ش)، فلسفه حقوق. دویم جلد ، تهران: شرکت سهامي انتشار.

۲۲_ کاتوزیان، ناصر.(۱۳۸۱ هـ ش) ،فلسفه حقوق.دریم جلد ، تهران: شرکت سهامي انتشار.

۲۷_ قاضي سید ابو الفضل (۱۳۸۳ هـ ش) ،حقوق اساسي و نهاد های سیاسي.تهران: نشر میزان.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸_ګراسمان، کونتر او داوید ، رینا.(۱۳۷۹ هـ ش) ،معاصر حقوقي سیستمونه اول جلد ، مترجم: محمد طاهربورګي، پېښور: ساپی پښتو خپرندویه ټولنه

۲۹_ګراسمان، کونتر او داوید ، رینا.(۱۳۷۹ هـ ش)، معاصر حقوقي سیستمونه دویم جلد ، مترجم: محمد طاهر بورګي ، پېښور:ساپی پښتو خپرندویه ټولنه

۳۰_ګراسمان، کونتر او داوید ، رینا.(۱۳۷۹ هـ ش)، معاصر حقوقي سیستمونه درېیم جلد ، مترجم: محمد طاهر بورګي ، پېښور:ساپی پښتو خپرندویه ټولنه

۳۱_لنګردوی، محمد جعفر، جعفري (۱۳۸۰ هـ ش)، مقدمه عمومي علم حقوق تهران: ګنج دانش

۳۲_محمد ، محمود ، عبدالرحمن المدخل الی القانون قاهره: الناشر، دارالنهقة العربیه

۳۳_نذیر، داد محمد.(۱۳۸۹ هـ ش)، مبادي حقوق لومړی جلد، کابل:انشارات، رسالت

۳۴_نذیر، داد محمد.(۱۳۸۹ هـ ش)، مبادي حقوق دویم جلد ، کابل:انشارات، رسالت

۳۵_نصیري، محمد.(۱۳۸۱ هـ ش)،حقوق بین المللي خصوصي تهران: انشارات اګاه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

Scanned by CamScanner

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library